

EN GÜZEL İSİMLER
99 ESMA
SONSUZ MANA

FATMA BAYRAM

DİB
YAYINLARI

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI: 1933

HALK KİTAPLARI: 503

Yayın Yönetmeni

Doç. Dr. Fatih KURT

Yayın Koordinatörü

Bünyamin KAHRAMAN

Editör

Lamia LEVENT ABUL

Tashih

Meryem BALTACI

Baskı Takip

Mustafa ÇOBAN

Grafik Tasarım

Uğur ALTUNTOP

Baskı

TDVİA

YAYIN MATBAACILIK TİC. İŞLETMESİ

+90 312 354 91 31

1. Baskı, Ankara, 2020

ISBN: 978-625-7779-85-2

2020-06-Y-0003-1933

Sertifika No: 12930

Eser İnceleme Komisyon Kararı

22.07.2020/49

© Diyanet İşleri Başkanlığı

İletişim

Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü

Basılı Yayınlar Daire Başkanlığı

Üniversiteler Mah. Dumlupınar Bulvarı

No:147/A 06800 Çankaya/ANKARA

Tel: 0 312 295 72 93 - 94

Faks: 0 312 284 72 88

e-posta: diniyayinlar@diyanet.gov.tr

En Güzel İsimler
99 Esma Sonsuz Mana

FATMA BAYRAM

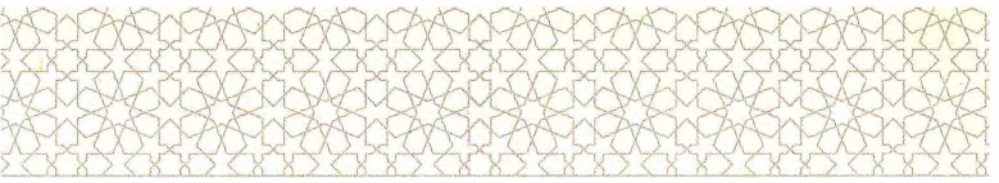

DİB
YAYINLARI

İçindekiler

ÖN SÖZ	7
GİRİŞ	9
İsm-i Cami: Allah	25
Rahmetin Hususi Tecellisi: Rahîm	31
Ezelî ve Ebedî Malik: Melîk	34
Bütün Kusurlardan Münezzeh: Kuddûs	37
Huzur ve Barışın Tecellisi: Selâm	41
Güven Veren: El-Mümin	45
Görüp Gözeten: El-Müheymîn	49
Yüceler Yücesi: El-Azîz	53
Sözünü Herkese Geçiren: El-Cebbâr	57
Her İşinde Büyüklüğünü Gösteren: El-Mütekebbir	60
Ölçüp Biçip Yaratan: El-Hâlık	64
Örneksiz, Modelsiz Yaratan: El-Bâri	68
Bizi Şekle Kavuşturan: El-Musavvir	71
Gufranıyla Ört Bizi Ya Gaffâr	75
Yenilmeyen Yegâne Galip: El-Kahhâr	80
Bir Karşılık Beklemeden Bol Bol Veren: El-Vehhâb	84
Her Müşkülü Giderip Hayır Kapılarını Açan: Fettâh	88
Sürekli, Çeşitli ve Bol Bol Rızıklandıran: Rezzâk	92
Alîm Allah	97
↳ Darlık da O'ndan Bolluk da: Kâbîd-Bâsît	101
Allah (c.c.) Hem Alçaltır Hem Yükseltir: Hâfîd-Râfî'	105
Allah (c.c.) Kimini Aziz Kılar Kimini Zelil: Muizz-Müzill	109
Her Şeyi İşiten ve Görene Yakarış	113
Hâkimler Hâkimi: El-Hakem	116
Mutlak Adaletin Yegâne Sahibi	120

İncelikle Lütfeden: El-Latîf	124
Herkesin Her Hâlinden Haberdar: El-Habîr	128
Mühlet Veren: El-Halîm	132
El-Azîm: Ululardan Ulu Azamet Sahibi	136
Bütün Günahları Bağışlayan: El-Gafûr	140
Bizim Azımıza Kendi Çokluğuyla Karşılık Veren: Eş-Şekûr	144
Yücelerin Yücesi, Büyüklerin En Büyüğü: Alî ve Kebîr Olan Allah	148
Her Şeyi Koruyup Gözeten: Hafîz.....	152
Yaratıklarının Azıklarının da Yaratan: Mukît	156
“Hasbünallah” Ya Hasîb	160
Azamet ve Heybeti Akıllara Sığmayan: Celîl	164
Yücelerin Yücesi, Efendilerin Efendisi: Kerîm	168
Kollayıp Gözeten: Rakîb	172
İsteyeni Cevapsız Bırakmayan: Mucîb	176
Bolluk ve Genişlik Veren: Vâsî.....	180
Her İşi Anamlı, Her Emri Hikmetli Olan: Hakîm	184
Hem Seven Hem Sevilen: Vedûd	188
Eşsiz, Benzersiz, Şan ve Şeref Sahibi: Mecîd	192
Ölmüş Kalpleri ve Kabirlerdeki Ölüleri Dirilten: Bâis.....	196
Her Yerde Hâzır ve Nâzır: Şehîd	200
Hakikatin Kendisi: Hakk	204
Allah Bize Yeter, O Ne Güzel Vekîldir	208
Gücü Hiç Sarsılmayan: Kavî ve Metîn.....	212
İman Edenlerin Dostu: Velî	216
Her İşi Övgüye Layık: Hamîd.....	220
Her Ayrıntıyı Bilen: Muhsî	224
Başlangıç ve Son: Mübdî’ ve Muîd	228

Hayat Veren ve Öldüren: Muhyî ve Mumît	232
Yeri Göğü Ayakta Tutan: Hayy ve Kayyûm Olan Allah	236
Bulan Bulunan Bulduran: Vâcid	240
Kadr u Şanı Yüce, Keremi ve İhsanı Bol: Mâcid	244
Eşsiz, Benzersiz, Ortaksız: Vâhid	248
Herkes O'na Muhtaç, O Hiç Kimseye: Samed	252
Gücü Her Şeye Yeten: Kâdir	256
Sensin Evvel, Sensin Âhir	259
Öne Geçiren de Geride Bırakan da O'dur: Mukaddim-Muahhir	262
Her Şeyden Sezilen Zâhir, Hiçbir Şeyden Bilinmez Bâtın	265
Kâinatın Hâkimi ve Yöneticisi El-Vâlî	269
Yüceler Yücesi: El-Müteâlî	272
Mutlak İyiliğin ve Şaşmaz Hakikatin Kaynağı: Berr	275
Tekrar Tekrar Affeden: Tevvâb	278
Mazlumların İntikamını Alan: Müntakîm	282
Günahları İzleriyle Birlikte Yok Eden: Afûvv	285
Şefkati Her Şeyi Saran: Raûf	288
Mülkün Yegâne Sahibi: Mâlikü'l Mülk	291
Azamet ve Kerem Sahibi: Zü'l-Celâli ve'l-İkrâm	294
Her İşi Yerli Yerinde, Adil ve Dengeli: Muksît	297
Bir Araya Getiren: Câmi'	301
Kimseye Muhtaç Değil, Herkes O'na Muhtaç: Ganî ve Mugnî	305
Vermemesi de Lütuf Olan: Mânî'	309
Zararı da Faydayı da Yaratan: Dârr-Nâfi'	313
Varlığının Sonu Olmayan: Bâkî	317
Örneksiz, Modelsiz, Eşsiz Yaratan: Bedî'	321
Yolu Gösterip Hedefe Ulaştıran: Hâdî	325
Mülkiyetin Hakiki Sahibi: Vâris	329
Her Şeyi Her Anlamda Aydınlatan: Nûr	333
Doğru Olan, Doğruya Ulaştıran: Reşîd	337
Çok Sabırlı: Sabûr	341

ÖN SÖZ

Bir vaiz olarak Allah'ın dinini insanlara anlatmakla görevlendirildiğim ilk günden itibaren bana kendi esmasının ehemmiyetini her vesile ile vurgulamayı nasip eden Rabbime hamd ü sena, O'nun yolunu bize açık seçik olarak gösteren ve bütün esmanın kendisinde tezahür ettiği yegâne insan-ı kâmil olan Resulü'ne salat ü selam, bizleri Allah ve Resulü'nün yoluna sevk eden aile büyüklerimize ve kendilerine teslim edildiğimizde bizi en güzel şekilde terbiye edip eğiten hocalarımıza rahmet, hayatta olanlara sıhhat ve selamet dilerim.

Beş yılı aşkın bir süre Diyanet Aylık Dergi'de Rabbimizin en güzel isimlerini birer birer yazmak görevini bana tevdi edenlere ve özellikle Lamia Levent Abul hocamâ minnet ve teşekkürlerimi sunar, hayatımın en leziz vazifesi olduğunu bilmelerini isterim.

Bu yazılar akademik amaç güdülerek yazılmasa da ilmî kriterlere azami surette dikkat edilmiş, Yüce Rabbimizin isimleri hususunda ilhada sapanlardan olmamaya bilhassa özen gösterilmiştir. Deneme metodu ile yazılan bu esma-i hüsnâ metinlerinin kaynakçası kitabın sonunda ilgililere sunulmuş olup her bir alıntı ayrıca dipnot vermek suretiyle belirtilmemiştir. Bu yazılarda amaç geniş okuyucu kitlesinde Rabbimizin isimlerini tanımaya

bir heves oluşturmak ve manevi bir zevk yaşatmaktır. Her bir isim yayınlandıkça yapılan geri dönüşler cesaretimizi artırmış ve bizi bu noktaya getirmiştir. Otuz yıla varan hizmet sürem içinde kurumuma duyduğum saygı ve güvene, Rabbimin isimlerini yazma görevi vesilesi ile duyduğum hadsiz minnettarlık eklenmiştir. Tek dileğim bu onura layık olabilmektir.

Fatma Bayram
Üsküdar

GİRİŞ

Yüce Allah'ın en güzel isimleri demek olan “esma-i hüсна” terkibi bizzat Allah Teâlâ'nın kendi isimleri için Kur'an-ı Kerim'de kullandığı bir ifadedir. (Haşr, 59/24) Bu nedenle bu isimler üzerinde çalışan kelim ve tasavvuf âlimleri, tek tek isimleri açıklamaya girişmeden önce, Cenab-ı Hakk'ın kendi isimlerini güzellik sıfatıyla nitelemesi üzerinde durmuşlar ve bu tamlamadaki “hüсна” sıfatının estetik anlamda “güzel” olmaktan çok daha öte, mutlak anlamda bir güzelliğin ifadesi olduğunu belirtmişlerdir. Aslında “güzel” kelimesi de dâhil olmak üzere “hüсна”yı Türkçe'de tam olarak karşılayabilecek bir kelime yoktur. Zira o isimlerin güzelliği zatın güzelliğinden gelir. Zatinin mahiyetini idrakten aciz olduğumuz bir varlığın isim ve sıfatlarını da tam olarak anlayabilmemiz ve kendi kelimelerimizin kapsayıcılığı dâhilinde, olduğu gibi tanımlayabilmemiz imkânsızdır. Sadece o isimlerin, kavranamaz, aşkın güzelliği ifade ettiğini söyleyebiliriz. Bu nedenle isimlerin her biri taşıdığı anlamın en güzel, en iyi, en doğru, en hakiki, en yüce, en kalıcı, en yararlısını ifade eder. Bunun tek kelimeyle karşılığı “mükemmellik”tir. Yalnız şu da var ki hem kulluğumuzu ifade etmek hem de yaratıcımızın bizden istediği ahlaki gerçekleştirebilmek için O'nu bütün isimleriyle tanımaya, inanmaya ve kendimizi o isimlerin tecelligâhı olacak

şekilde eğitmeye de muhtacı. “İsm” kelimesinin nispet edildiği iki kök anlam da Yüce Allah’ın isimleri karşısında insanın bu bilinemezlikle, bilme zorunluluğu arasındaki ikircikli durumunu çok güzel ifade eder. Dileler “ism” kelimesinin ya “nişan, alamet” anlamındaki “veşm” kökünden veya “yücelik, yükseklik, seçkinlik, hatırlılık” anlamındaki “sümüvv” kökünden türemiş olabileceğini söylerler. Kelimenin bu iki kökü insanın Allah’ı bilme ihtiyacı ile bunu tam anlamıyla yapabilme konusundaki imkânsızlığını çok güzel bir şekilde aynı kelimede toplamış olur. Sufiler bu konuda Rabbimizin mutlak varlığının insan bilgisi tarafından kuşatılamayacağını, bu makamda iman sahibi insana yakışanın hayret makamı olduğunu söylerler:

*“El-aczu an derki’l-idraki idrakun
Ve’lbahsu an sırrı zat’illahi işrâkun”*

*(O’nu idarak etmekten aciz olduğunu anlamak asıl idraktır
Ve Allah’ın zatının sırlarından bahsetmeye kalkmak işrak(şirk)tir)*

Sonuçta insan aklı kendi çabası ile Rabb’inin mutlak varlığının kühnünü kavrayamaz ama O, kendi varlığının işaret ve tesirini esmasının tecellileri ile bize ulaştırır. Bu nedenle biz bütün arayış ve dualarımızda O’nun isimlerinin rehberliğine muhtacı. (Araf, 7/180)

Allah’ın İsimleri Tevfikidir

Ulema, ilahi isimlerin, bizzat Yüce Allah tarafından güzellikle nitelendirilmesinin sebeplerini açıklarken, onları bilmek suretiyle insanda Rabb’ine karşı saygı ve hayranlık hislerinin ve bunun neticesi olarak bağlılık ve taatın arttığını söylerler. Bu isimleri bilmek, hayat olaylarını doğru yorumlamaya ve kalpteki endişe ve kaygıyı azaltarak ümit ve güven duygusunun yerleşmesine yardım eder. Ruh sağlığının temeli olan sükûnet hissini kuvvetlendirir.

A'râf suresinin 180. ayetinde açıkça bu isimlerle dua etmemiz emredildiği için zikir ve dualarda bu isimlere başvurmak sevabın artmasına ve duaların kabulüne vesile olur. Hepsinden önemlisi bu isimler sayesinde Rabbimiz hakkında vacip, caiz ve mümteni olanı, yani O'na nasıl inanmamız gerektiğini, hakkında düşünmemiz mümkün olan ve olmayan şeylerin neler olduğunu bilme imkânına kavuşmuş oluruz ki bu durumda esma-i hüсна tevhit inancımızı her tür sapmadan koruyarak muhafaza edebilmemiz açısından son derece sağlam bir tutamak olmuş olur.

Tam bu noktada Rabbimizin en güzel isimlerinin tevfiği olduğunu, yani insanların kendi lisan imkânları içinde Yüce Allah için düşünüp ürettikleri isimler olmayıp Kur'an ve sünnette, Rabbimizin kendi seçip razı olduğu isimler olduğunu belirtmemiz önem arz etmektedir. Esma-i hüсна şarihleri bunun üzerinde ısrarla durmuş ve ilahi isimlerden birine yakın anlamlı bile olsa insanlar tarafından üretilmiş bir sıfatın Allah için kullanılamayacağını söylemişlerdir. Buna göre Kur'an ve sünnette varit olmayan bir ismi başkası O'na isnat edemez. Mesela "Allah Âlim'dir." denir ama yaklaşıp aynı anlama geliyor diye "Allah Arif'tir, Bilge'dir." denilemez.

İnsanlar bir şeye isim verirken kendi kimliklerinin etkisi altındadırlar. Kişinin kültürü, tecrübesi, görgüsü, kavrayışı, eşyaya isim verirken kendisini gösterir. Basit bir eşyaya isim verirken kusur yapan insan, bütün kâinatı yaratana isim verirken O'nu kendi kültür kalıbının içine sıkıştıracaktır. Bu sebeple Rabbimiz kendi isimlerini bize kendisi öğretmiş ve kendisi hakkında bilir bilmez konuşmayı açıkça yasaklamıştır: "*Allah, hakkında bilginiz olmayan şeyi kendisine atfetmenizi yasaklamıştır.*" (Araf, 7/33)

Esma-i Hüsnanın Birbiriyle İlişkisi

Her bir ismin diğer bütün isimlerle çok ciddi boyutlarda bir ilintisi vardır. Her ilahi isim, özünde bütün ilahi isimleri ve bunların özelliklerini potansiyel olarak taşır. Bir örnek vermek gerekirse çoğunlukla insanların merhametli bir tanrıya yakıştıramadıkları

Kahhâr, Cebbâr, Muntakîm gibi sıfatları verebiliriz. Aslında bu gibi celal ifade eden isimler dahi esma-i hüsnanın bir bütün olması ve her ismin diğerlerini de içinde bir nüve olarak taşıması nedeniyle âdetâ Rahmân isminin farklı bir uygulaması gibidirler. Bir cerrahın radikal bir cerrahi müdahalesi nasıl hayat kurtarmaya yönelik bir girişim ise Rabbimizin celal sıfatları da aynı şekilde bizi günahlardan kurtarmaya veya onların sonuçlarını temizlemeye yönelik sıfatlardır.

İsimlerin birbiriyle ilişkisi, diğerlerini potansiyel olarak içinde taşıması yanında her bir ismin kendi zıddı olan bir ilahi isimle bir çift oluşturması şeklinde de tezahür eder. Bu ilkeye insani açıdan bakarsak içimizde birbirine zıt ve tamamlanmamış daireler olarak varlığını sürdüren sevgi nefret, öfke hilm, kaygı huzur, şehvet saygı, hırs cömertlik, gurur tevazu gibi ikilikleri aşp bütünleştığımızde (tevhit/birlik bilinci) bir üst varoluş konumuna terfi edebiliriz. Yine de bilmeliyiz ki bu zıtlıklar olmasa insan olamazdık.

Kur'an-ı Kerim'de Esmâ-i Hüsnâ

“El-esmaü'l-hüsna” terkibi Kur'an-ı Kerim'de dört yerde kullanılır:

1. *“Allah o (Allah'dır) ki kendisinden başka hiçbir tanrı yoktur. En güzel isimler O'nundur.”* (Tâhâ, 20/8) Bu ayet doğrudan tevhit akidesiyle ilgilidir ve bu yönüyle Allah tasavvurumuzu inşa edici bir işleve sahiptir.
2. *“De ki: ‘Gerek Allah diye (ad verip) çağırın, gerek Rahmân diye (ad verip) çağırın, hangisi ile çağırırsanız nihayet en güzel isimler O'nundur.’”* (İsra, 17/110) Bu ayet Allah'ın isimlerinin çeşitliliğinin zatının tekliği ile çelişmediğini anlatır. Ayrıca, zımnen “Rahmân” isminin sıfat-ı galibe olarak ism-i celal yerine kullanılabileceğini de gösterir.
3. *“En güzel isimler Allah'ındır. O'na o güzel isimleriyle dua edin ve O'nun isimleri hakkında gerçeği çarpıtanları bırakın. Onlar*

yaptıklarının cezasına çarptırılacaklardır.” (Araf, 7/180) Bu ayet esma-i hüsnanın kulun Allah’a yaklaşması için de bir vesile olduğunu gösterir.

Müfessirler, “haktan sapmak, itidalden ayrılmak” anlamına gelen “ilhad”ın Allah’ın isimlerini tamamen inkâr etmek veya bunları inkâra götürücü bir şekilde yorumlamak; bu isim ve kavramları Allah’tan başkasına nispet etmek (teşrik); O’nu yaratılmışlara ait isim ve kavramlarla adlandırmak (teşbih, tecsim); Allah’ı naslarda varit olmamış bir isimle adlandırma gibi anlamlara gelebileceğini belirtmektedir.

Allah’ın isimleri ve nitelikleri konusunda ciddiyet göstermeyen, laubali davranan, Allah Teâlâ hakkında zan ile konuşan ve bilmediğini söyleyenler (Bakara, 2/80) O’nun isimleri konusunda ilhada sapanlardır. Allah Teâlâ’nın isimleri konusunda sapkınlık yapmak, zihnimizdeki Allah algısındaki yani Allah tasavvurumuzdaki sapmanın bir sonucudur. Bu nedenle Allah tasavvurumuzun naslarla belirlenmiş isimlere dayanması Allah inancının her türlü sapmadan korunmasının da bir garantisidir.

4. *“O, kendisinden başka hiçbir ilah olmayan Allah’tır. Gaybı da görünen âlemi de bilendir. O, Rahmân’dır, Rahîm’dir. O, kendisinden başka hiçbir ilah bulunmayan Allah’tır. O, mülkün gerçek sahibi, kutsal (her türlü eksiklikten uzak), barış ve esenliğin kaynağı, güvenlik veren, gözetip koruyan, mutlak güç sahibi, düzeltip ıslah eden ve dilediğini yaptıran ve büyüklükte eşsiz olan Allah’tır. Allah, onların ortak koştuklarından uzaktır. O, yaratan, yoktan var eden, şekil veren Allah’tır. Güzel isimler O’nundur. Göklerdeki ve yerdeki her şey O’nu tesbih eder. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”* (Haşr, 59/23-24)

Kur’an-ı Kerim’de sayısız ayet Rabbimizin bu en güzel isimlerinden biri veya ikisi ile biter. Bu isimlerle ayette işlenen konu arasındaki münasebet dikkat çekicidir. Müfessirler ayetleri tefsir ederken bu münasebete bilhassa önem verirler. İsimlerin tecellisi ile

ahlakını kemâle ulaştırmaya çalışanlar açısından da bu münasebet çok yol göstericidir. Diyebiliriz ki bir ayette ele alınan konuda muvaffak olmak o ayetin sonunda zikredilen ismin ahlakımızda tecellisine bağlıdır. Bu nedenle ilerleyen sayfalarda her bir ismin sonunda yazdığımız “Bu İsim Tecelli Ederse” bölümü, hem ahlaki tekâmülümüz hem de Kur’an rehberliğinde kendimizi yeniden inşa etmemiz sürecinde büyük önem taşımaktadır.

Allah’ın İsim ve Sıfatları “Celal”, “Cemal” ve “Kemal” Olarak Gruplanır

Celal olanlar, Allah’ın evrendeki genel eserlerinden anlaşılan sonsuz azameti ve ilahi haşmeti bildirir. Cemal isimler ise daha çok nimetleriyle kendini gösterir ve bunlara şükürle karşılık verilir. Kemal isimlere gelince, bunlar da mükemmel olan ve hikmetlerle donatılmış eşsiz bir sanatla ortaya çıkar ve insanı üzerinde düşünmeye davet eder.

Esmâ-i Hüsnanın Sayısı

Esmâ-i hüsnâ ile ilgili olarak Peygamber Efendimiz (s.a.s.) Buhârî ve Müslim’de rivayet edilen bir hadis-i şerifte: “...Allah’ın doksán dokuz ismi vardır. Kim bunları ezberleyip benimserse (*ihşa ederse*) cennete girer.” (Buhari, Tevhid, 12; Müslim, Zikir, 5) buyurmuştur.

İhşa kelimesinin buradaki anlamı üzerinde Buhari’den itibaren önemle durulmuş ve kelimenin “saymak, ezberlemek, anlamak” şeklindeki sözlük anlamının ötesinde bir mana taşıdığı görüşü ağırlık kazanmıştır. Öyle anlaşıyor ki bu kelime “İslam’ın uluhiyet inancını naslara başvurmak suretiyle tespit edip anlamak, benimsemek ve bu inanca uygun bir ruhi yetkinlik kaydetmek” anlamını içermektedir.

Bu doksán dokuz isme “ihşa isimleri” denir: Burada doksán dokuz adedinin söylenmesi hasır için değildir (yani Rabbimizin isimlerinin doksán dokuz ile sınırlandığını göstermez). Muhtemelen

yalnız ihşa isimlerini bildirmek içindir. Yoksa Kur'an-ı Kerim'de Allah Teâlâ'nın bunlardan başka isimleri de gelmiştir. Efendimizin (s.a.s.) bir duasında *"Senin kimseye bildirmeyip kendine sakladığın isimlerinle sana yalvarıyorum."* dediğine bakılırsa Yüce Allah'ın isimlerinin sonsuz sayıda olduğu bile söylenebilir.

Kur'an-ı Kerim'de çeşitli kelime kalıplarıyla Allah'a nispet edilmiş olan isimlerin sayısını 313'e kadar çıkaranlar vardır. Halîmî, Beyhakî, Abdülkadir el-Bağdâdî, Fahreddin er-Razi ve Muhyiddin İbn Arabî de aynı görüştedir. İbn Arabî'ye göre tanrının âlemle irtibatını sağlayan ilahi isimler sonsuz sayıdadır ve eşya ile insanın temel yapı taşlarıdır, her şey bunların tecellisi ile mümkün olur. Beyhakî'ye göre hadisteki doksan dokuz sayısı, en meşhur ve manaca en açık olan isimleri kapsamaktadır.

İsm-i Azam

Efendimiz'den gelen rivayetlerde, Yüce Rabbimize kendisi ile yalvarıldığında duaların kabulüne vesile olan isime "ism-i azam" denmiştir. Bu ismin esma-i hüsnadan hangi isme olduğu hakkında âlimlerimiz farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Büyük ekseriyetin kanaati, mana ve şümülünün genişliği sebebiyle ism-i azam, lafza-i celal yani "Allah" ismidir. İbn Arabî de bu görüştedir.

Bir diğer görüşe göre ise Rabbimiz, İsm-i azamı isimlerinin içinde gizlemiştir. Bunun hikmeti de kullarının bütün esma-i hüsnaya rağbetini sağlamak, kendisine bütün isimleriyle dua edilmesini temin etmektir. İsm-i azam belli olsaydı insanlar yalnızca o isimle dua eder, diğer isimleri terk ederlerdi. Bu görüşte olanlara göre her ismin bir azamiyet noktası vardır. Eğer kul masivadan (Allah dışındaki şeyler) sıyrılıp aklı, fikri ve gönlüyle sadece Allah'a yönelirse onun dua ve zikrinde yer alan her isim en büyük etkiye sahip olur.

Esma-i Hüsnayı Bilmenin Önemi

Yukarıdan beri değinilen sebeplerle tarih boyunca bu konuda eserler yazılmış, insanlar esma-i hüsnayı ezberlemeye gayret etmişler, dua ve zikirlerinde çokça yer vermişlerdir. Özellikle tasavvufi terbiyenin aşamalarında bu isimler bir nevi ilaç gibi kullanılmış, nefsin her kademesindeki salıklere, nefis terbiyesinin bir parçası olarak bir ölçü muvacehesinde ödev olarak verilmiştir. İtikattan ahlaka varıncaya kadar bir müslümanın hayatının her anında tecellisine muhtaç olduğumuz ilahi isimleri bilmenin gereklerini topluca şöyle sayabiliriz:

1. Allah'ı tanıma ihtiyacı

Esma-i hüsnâ konusu, Allah ile âlem ve Allah ile insan münasebetlerine ışık tutması, sonuç olarak da Allah Teâlâ'yı insanlara belirli ve sınırlı ölçüde de olsa tanıtmaları bakımından büyük önem taşımaktadır. Bu sıfatlar insanların zihninde etkin bir Allah inancı oluşturur. Doğru bir "Allah tasavvuru"na sahip olmadan sahih bir iman, kulluk ve teslimiyet gerçekleşemez.

İnsanlarda diri, izleyen, bilen, duyan, fiillerini yazdıran, yapıp etmelerinden hesaba çekecek olan etkin bir yaratıcının kulları oldukları inancı pekişir. Bu inanç yüksek düzeyde bir sorumluluk bilincinin (takva) esas dayanağıdır.

2. Allah'ın adını anmak ve O'na ibadet etmek için esma-i hüsnâ

Ontoloji üzerine çalışanlar varlığın üç boyutu olduğunu söyler: Haricî varlık, zihinlerdeki varlık ve dildeki varlık.

Allah'ın dildeki varlığıyla O'nun haricî gerçekliğinin örtüşmesi ancak esma-i hüsnâ sayesinde mümkün olur. "Allah" diyenin aklına ne gelmesi gerektiğini ancak O'nun bize bildirmesiyle bilebiliriz.

İsim, beşerî idrake sığmayan aşkın (transcendant) uluhiyet ile duyu ve akıl dünyasında yaşayan insan arasında, visali sağlayan bir bağ durumundadır. Çünkü insan Allah'ı olduğu gibi anamaz, O'nunla okuyamaz, O'nu yüceltemez. Ama O'nun adını bu fiillerle konu edebilir. Yaratıcı ile yaratılan arasındaki bu ontolojik fark nedeniyle besmelede "Allah ile" değil; "Allah'ın adı ile" ifadesi yer almıştır. Uluhiyetin hakikati insanın erişemeyeceği kadar yüce olduğundan insan ancak O'nun ismini tesbih edebilir. Yüce Allah'ın zikrinin emredildiği ayetlerde de "Rabb'ini tesbih et." ifadesi yerine "Rabb'inin ismini tesbih et." denmesi de Allah'ın mutlak varlığının insanın sınırlı kapasitesiyle kavranmasının imkânsızlığını gösterir. İnsan Rabb'inin zatını değil ancak sıfatlarını -onu da bir sınır dâhilinde- kavrayabilir. Bu nedenle isimlerin var oluşu hem Hakk'ın nuruna perde olmak hem de bizimle zat-ı ilahi arasında bir köprü vazifesi görmek için elzemdir.

Tasavvufta Hakk'ın zikredilmesi ve O'na dua edilmesi de hep Allah'ın isimleri vasıtasıyla olur. Çeşitli tarikatlarda ezberden okunan ve zikirlerle dâhil edilen Allah'ın isimleri, nefsin yolculuğunda onunla safhadan safhaya geçeceği vasıtalarlardır. İsimlerin, kelimeler ve seslerle ifade edilmesi ve bu seslerin kulaklarda yankılanması söz konusu iletişimi geliştiren ve güçlendiren amillerdir. Kur'an-ı Kerim'de dua ve zikrin ısrarla tavsiye edilmesinin bir nedeni de bu olmalıdır.

Peygamberimiz Hz. Muhammed'in (s.a.s.) çeşitli durumlarda okunmasını tavsiye ettiği dua ve zikir formüllerinin, Allah'ın isimleriyle dolu olması da bu faydaları göstermektedir.

3. Tevhit inancı ve esma-i hüсна

Esma-i hüсна açısından “tevhit” Allah’ın isimleriyle ifade edilen niteliklerin hakiki anlamda Allah’a ait olduğu ve yaratıkların bu sıfatlarla bilinmesinin sadece arızı ya da mecazi olduğu anlamına gelir. Kelime-i tevhitte, yani “Allah’tan başka tanrı yoktur.” ifadesinde “tanrı” kelimesi yerine herhangi bir ilahi ismi koyduğumuzda bu durumu daha iyi anlayabiliriz: “Allah’tan başka her şeyi bilen yoktur.”, “Allah’tan başka Rezzâk yoktur.”, “Allah’tan başka bütün günahları affedecek yoktur.” gibi. Bu algı biçimi bir kez zihnimize yerleştikten sonra Ali Osman Tatlısu’nun deyişıyla dürüst bir Allah bilgisine ulaşmış oluruz. Bu da insanı kendi zihin âleminde bütün evhamlardan, her çeşit şirkten ve batıl faraziyelerden kurtarır. Yüce Allah hakkındaki bilgisini kendi faraziyelerinin yerine bizzat yaratıcıdan gelen tartışmasız hakikatlerle temellendiren insan zihinsel ve ruhsal bir berraklığa kavuşur.

4. Allah sevgisine ulaşmak için esma-i hüсна

Malum olduğu üzere ruh kemale âşıktır. Bir şeyin kemalini öğrenince hemen oraya akıverir ve gördüğü kemalin kuvvetine göre bir zevk duyar. Bir şeydeki kemali görebilmek için kemali tanıyabilme yeteneğinin korunmuş olması ve ruhun kemal arayışının önünün de nefsanî tutkularla tıkanmamış olması gerekir. Bu arayışta “bilmek” göz ardı edilemeyecek bir rehberdir. İnsan bildikçe tanır, tanıdıkça sever, sevdikçe tabi olur. Allah Teâlâ’yı bilmek için ise birtakım yollar vardır: O’nun isim ve sıfatlarını bilmek. Bu bilgiden sevgi doğar. Yani, Allah bilgisi, Allah sevgisinin tohumudur. Bu tohum bir gönüle düştüğünde filizlenir, şevk ve muhabbet ağacı biter. Bu ağacın meyveleri kalpte, ruhda, elde, ayakta, gözde, kulakta, insanın bütün maddi ve ruhi varlığında belirir ve olgunlaşır.

5. Esma-i hüسنanın insan kişiliğindeki etkileri

İnsanın kendi hakkındaki tasavvuru, yani kendisini nasıl algıladığı meselesi onun iradi davranışlarına yön veren en temel etken-

dir. Bu nedenle her insanın “insan” ve insanlık âlemi içinde “kendisi” hakkındaki tasavvurunun hangi bilgiye dayandığı, kaynağını nereden aldığı hayati önem taşımaktadır.

Dilcilere göre “insan” kelimesi iki kökten türemiş olabilir: ünsiyet ve nisyan. Ünsiyet, insanın yaratılışının genelliğine ve yapısal olarak bütün varlıkların onunla ilişki kurabilmesinin kolaylığına işaret eder. İbn Arabî, bu durumu yaratılmışlar içinde insanın, bütün esmanın tezahür ettiği yegâne varlık olmasıyla açıklar. Ona göre insan mümkün varlıkların hakikatleri anlamındaki isim ve sıfatların tümünün kendisinde bir araya geldiği yegâne varlık olduğu için her varlık kendisinden bir parçayı (kendi hakikatini) içinde bulur.

Nisyan ise unutmaktır. İnsanın “unutması” bir şeyi bırakıp başka bir şeye geçebilmesini sağlar. Bu sayede insan sürekli “şeylerle” ilgilenebilir. Bu da onun kuşatıcılığını sağlar.

İslam düşüncesi insanın evren içerisindeki şerefli konumu ile Allah’a karşı sonsuz kulluğu arasındaki dengeyi en güzel şekilde sağlamıştır. Bu dengeye göre o ne ilahlaştırılabilir ne de hor görülebilir. Varlık âlemi içinde insan, Allah’ın bütün esmasının tecelli ettiği yegâne varlıktır ama aynı zamanda Allah’ın kuludur. Her insan kendine özgü bir “esma bileşeni”ne sahip, başlı başına bir âlemdir. Optimal gelişme potansiyelini (ism-i azamı), yaratılış yapısı itibarıyla derununda taşır. Mevlana bu potansiyeli, bir kayanın içinde gizli kalmış “yakut”a benzetir.

Tasavvufi bakış açısına göre yaratılışın başlaması, henüz tasarım hâlinde olan varlıklara (ayan-ı sabite) ilahi isimlerin dolması iledir. İbn Arabî bu sürece “feyz-i mukaddes/kutsal taşma” adını verir. Sonsuz sayıda olan esma-i ilahi, eşya ve insanın yapı taşıdır. Her şey bunlardan müteşekkildir. Varlık âleminde cemel ve celal isimlerini kendinde toplayan yegâne varlık ise insandır. İnsan hakkında söylenen bütün bu ayırıcı vasıflar, onun iki el ile (Sad, 38/75) yaratılmış olmasından kaynaklanır. İki el, İbn Arabî’ye göre celal ve cemel gibi karşıt nitelikleri anlatır. Hâlbuki insanın dışındaki her şey tek bir isim türünün mazharıdır. İşte insanı halife

yapan şey de onun bu şekilde karşıt niteliklerin mazharı olabilmesidir. Bu yönüyle insan-ı kâmilin bütün zamanlardaki tek örneği olan Hz. Peygamber (s.a.s.) “Allah” isminin mazharıdır.

Tasavvufi terbiye yönteminde ilahi isimlerin nasıl kullanıldığına değinmiştik. Her bir isim kendine özel tecellisi ile kişiliğimizin bir yönünü geliştirir veya oradaki bir problemi tedavi eder. İlahi isimler bu şekilde değişim ve gelişim sürecinde, her iman edenin kolaylıkla benimseyebileceği bir program ve hedef sunduğu gibi aynı zamanda yaratıcımızın yardımını da yanımıza almamızı sağlar.

Kemale yönelik bu çabaya mukabil, kişilik ve ahlak gelişimini bir kısım taktikler uygulamaktan ibaret sanıp öze yönelik bir dönüşümü göze almamak da bu süreçte ilahi rehberliği içselleştirememekten ve kişilik gelişiminin hedeflerini bu dünya ile sınırlamaktan kaynaklanır.

6. İlahi ahlak ile ahlaklanmak

Kulların esma-i hüsnanın manalarını iyi bir şekilde anlamaları gerektiğini vurgulayan Gazali'ye göre, insan gerçek saadete ancak ilahi ahlak ile ahlaklanmak suretiyle ulaşabilir. Bu ifade ilk bakışta insanı tedirgin eder. İnsan nasıl olur da ilahi ahlak ile ahlaklanabilir? Hatırlara hulul nazariyesini getiren bu ifade, eğer bir hadis-i şerifte geçmeseydi yine bu cesaretle buraya yazabilir miydik bilmiyorum: “*Allah'ın ahlakı ile ahlaklanın.*” hadis-i şerifini Hâkim Ebu Ya'lâ Müsned'de ve Beyhakî Şuabü'l-iman'da şu ifadeyle rivayet etmişlerdir: “*Allah'ın 117 ahlakı vardır. Her kim onlardan bir tanesini kendinde bulundurursa cennete girer.*”

Allah'ın isimleri O'nun sıfatlarıdır. O'nun sıfatları O'ndan başkası için sıfat olamaz. Ne var ki kulda o sıfatlara uygun bir ahlak hasıl olabilir. Bunun yolu da Allah'ın yüce ve güzel isimlerinin anlamlarını gerçek manada kavrayabilmekten geçer. Gazali'ye göre kişilik dönüşümünün temeli Allah'ın isimleridir.

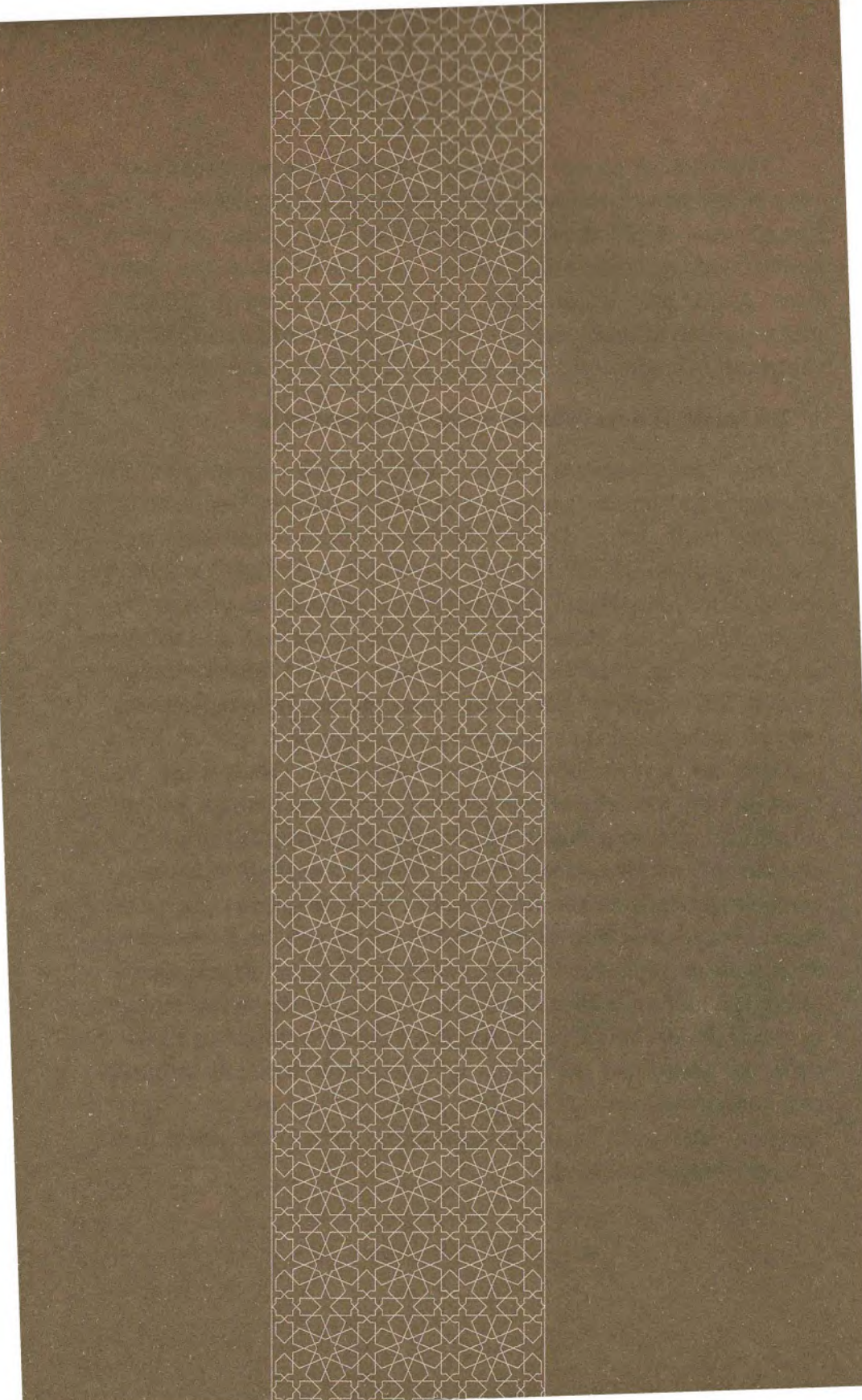

Allah Teâlâ, isimlerini ve sıfatlarını sevdiği gibi bunların eserlerinin kullarında görünmesini de sever. Misal, Allah güzeldir, güzel olmayı sever. Allah affedicidir, affedenleri sever. Allah cömerttir, cömert olanları sever. Allah her şeyi hakkıyla bilendir, ilim ehlini sever. Allah tektir, tekleri sever. Allah çok kuvvetlidir ve Allah katında kuvvetli mümin zayıf müminden daha sevimlidir. Allah çok sabırlıdır, sabredenleri sever. Allah şükürdür, şükredenleri sever.

7. Kemale ulaşma yolunda esma-i hüsnanın rolü

Varlık âleminde bir tek insanın bütün isimleri yaratılıştan potansiyel olarak içinde taşıdığını söylemiştik. Sufiler “Her insan bir esmanın mazharıdır.” diyerek karakterimizde bu isimlerden birinin öne çıktığını belirtirler. Bunu keşfetmek ve işlemek karakterin var oluşunun başlangıcı ise varlığımızın derununda mahfuz bulunan diğer bütün isimleri kuvveden fiile çıkarmak da tekâmülün şartıdır. İbn Arabî’ye göre bu isimler alt nefis mertebelerinde “basınç” hâlinededirler. Var olmayı talep ederler. Tıpkı nefesini tutmuş bir insan gibi bir an önce serbest kalmayı arzu ederler. Nefes aldıktan sonra vermeden rahatlama olmayacağı malumdur. Dolayısıyla nefis mertebelerinde tekâmül, içimizde katman katman yerleşmiş bulunan esmanın fiiliyata geçerek davranışlarımızda ve ahlakımızda ortaya çıkması ile olur. Böylece ontolojik yükselmeyi gerçekleştirmiş, alıcı konumdan verici konuma geçmiş oluruz. Bu yolculukta rehberimiz, mihmandarımız ve öncümüz, bütün isimlerinin mazharı olan, insan türünün en mükemmel zirvesinde bulunan Hz. Muhammed’dir. (Ahzab, 33/21; Kalem, 68/4; Ahzab, 33/45-46, Enbiya, 21/107) İbn Arabî’nin beyanına göre Peygamberimiz (s.a.s.) ilahi cemiyet makamına tek başına sahiptir ve bu makamın üstünde “zat-ı ahadiyyet”ten başka makam yoktur. O ilahi isimlerin zuhur mahalli, varlıkların başlangıç sebebidir. O’nun sireti bütün meşreplerin hidayet merciidir.

99
Esma-i
Hüсна

İsm-i Cami: Allah

Bütün varlığın yoktan var edicisi, her şeyin devam ve tekâmülünün kendisine bağlı olduğu yüce varlığın diğer bütün isimlerini içine alan en kapsamlı ismi... İsm-i has... Bu isim tarihin hiçbir döneminde O'ndan başka bir varlığa ad olarak verilmemiştir. (Meryem, 19/65) “Allah” kelimesinin kökeni konusunda çok şey söylenmekle birlikte çoğunluğun görüşüne göre müştak (türemiş) değildir. “Allah” isminin “el-ilah”tan türediği iddiasına karşı Elmalılı bu ismin diğer bütün esma ve sıfattan önce geldiğini; yani Allah’ın mabut olduğu için Allah olmadığını; “Allah” olduğu için mabut olduğunu söyler.

Allah varlığı kendiliğinden ve zorunlu olandır, var olan her şeyin arkasındaki temel sebeptir. Tek gerçek varlık O olduğundan idraklerimizin mutlak atıf noktası da O’dur. Eğer bir şeyi O’nu hesaba katmadan anlamaya çalışırsak o şeyi gerçek olmayan bir şeye nispet etmek zorunda kalırız. Bu durumda tevhide ulaşamayan malumat ve irfanımız iki ucu bir araya gelmeyen dağınık fikirlerden ibaret olur. Varacağımız yer de olsa olsa anlamsızlıktır.

O’ndan gelir, O’na gideriz. O’nun adıyla başlanmayan hiçbir iş varması gereken asıl sonuca varamaz. Varoluşumuza O’nu hesaba katarak bakmaya başladığımızda hayatın her detayına yaklaşımımız baştan sona değişir. Artık asla bundan önceki insan olmayız. Bu değişim günlük dilimize bile yansır. Sevinçlerimizi, üzüntülerimizi, şaşkınlıklarımızı, korkularımızı, hayal kırıklıklarımızı ifa-

de ederken hep O'nu anmaya başlarız. (Hasbünallah, evvelallah, maşallah, fesühbanallah, inşallah, ya Allah, la havle vela kuvvete illa billah, elhamdülillah, estağfirullah...) Bu dil içimizdeki imanı yansıttığı gibi dönüp onu pekiştirir.

Allah'ın zatı bütün esma ve sıfattan önce geldiği gibi "Allah" ismi de diğer isim ve sıfatlara mukaddem bir "ism-i camî"dir. "Allah" diyen O'nu bütün isimleriyle anmış, bilinen bilinmeyen bütün isimlere sığınmış demektir. "Allah" isminin bu rüçhaniyetini Efendimizin şu duasında görürüz: "Allah'ım! Sana temiz, hoş, mübarek ve en çok sevdiğin; o isimle dua edildiğinde kabul ettiğin, o isimle istendiğinde verdiğin, o isimle merhamet dilendiğinde merhamet ettiğin, o isimle kurtuluş talep edenleri kurtardığın ismine sığınarak yalvarıyorum." (İbn Mace, Dua, 9)

Gelgelelim bir bizim zihinlerimizdeki "Allah" var; bir de gerçek "Allah". (Saffat, 37/180) "Allah"ı doğru tanımanın da bir tek yolu var; O'nun kendisini nasıl anlattığına kulak vermek... Bu durumda Allah'ı anlamamanın ilk adımı Kur'an'ı anlamaktır. (Bakara, 2/255; Haşr, 59/22-24)

Kur'an'a göre "inanmış" olmak için sadece Allah'ın var olduğuna inanmak yetmez. Allah'a layıkıyla inanmak gerekir. Bu imanın olmazsa olmaz şartı da yalnızca Allah'a ait olan bir niteliği O'ndan başka hiç kimseye yakıştırmamaktır. (İsra, 17/42) Rabb'ini bütün isimleriyle tanıyan bilir ki "Allah'tan başka tapılan/ilah" olmadığı gibi "Allah'tan başka her şeyi bilen"; "her şeye gücü yeten" de; "her şeyi işiten, gören" de; "her şeye hâkim olan" da yoktur.

Allah İsminin Tecellisi

Sufiler, varlığı Allah'ın isimlerinin tecellisi olarak görürler. Onlara göre her insan bir ismin mazharıdır. "Allah" isminin tecelli ettiği kullar ise bu ismin kapsayıcılığı nedeniyle güzel ahlakın bir bütün olarak tecessüm ettiği kullardır. Tasavvuf onlara "insan-ı kâmil"; bugünün psikolojisi ise "kendini gerçekleştirmiş insan" di-

yor. Bu insan zıtların çelişkisini tevhidin bütünlüğüne dönüştürmeyi başarabilmiş, tam bir huzura kavuşmuş kişidir. (Fecr, 89/27)

Bu ismin kendinde tecellisini arzulayan kişi mümkün olduğunca noksanlarını azaltmaya, erdemlerini çoğaltmaya bakmalıdır. Bu da Allah'a tam bir iman, bundan doğan ibadet aşkı ve nefse hâkimiyetle mümkündür. İman, ibadet ve ahlak üçlüsü olmadan bir tekâmül den söz edilemez. Bu tekâmül O'na yakınlaşmamızın olmazsa olmaz şartıdır çünkü Allah bu âlemden öylesine aşkındır ki bizimle ilişki kurmak için O'nun tenezzülü; bizim de tekâmülümüz gerekmiştir.

Varlığı Kuşatan İsm-i Şerif: Rahmân

Evrendeki varoluşumuzu doğru bir yere oturtmak istiyorsak Allah Teâlâ hakkında doğru bilgiye sahip olmak zorundayız. Oysa insanın kendi gücüyle bunu anlayabilmesi imkânsızdır. Allah Teâlâ hakkındaki bilgiyi yine o bildirmiştir. Bütün ilahi kitaplar da bu gayeyle; O'nu ve bizim O'nunla ilişkimizi anlatmak için gönderilmiştir. Kur'an'ın bildirdiğine göre bu ilişkinin temelinde O'nun Rahmân ve Rahîm oluşu vardır. Yani O'nun varlıkla alakasının birincil yönü rahmettir. (En'âm, 6/12,54; Mümin, 40/7) O'nun rahmetinin iki cephesini içeren besmelenin bütün hayırların anahtarı olması da bu alakayı ifade eder.

Allah'ın rahmetinin gazabını geçtiği fikri İslam düşüncesinin en önemli ilkelerinden biridir. Rahmetin gazabı geçmesi ontolojik bir önceliktir. Başka bir söyleyişle, rahmet gazaba kıyasla asli olandır. Çünkü rahmet Hakk'ın hakiki mahiyetinin neticesi; gazap ise yaratılmışların fiilleri sebebiyle ortaya çıkan ikincil bir niteliktir. (Araf, 7/156) Dolayısıyla rahmetinin kuluna ulaşması gazabının taallukundan öncedir.

O'nun rahmetinin ilk tecellisi yokluktan varlığa çıkmış olmamızdır. Var olmak bizatihi nimettir ve her nimetin aslıdır. Her şeyin ilk yaratılışında almış olduğu bütün fitri mevhibeler de rahmaniyyetin eseridir. Bu nedenle Allah'ın rahmetinin erişmediği hiçbir varlık yoktur ve rahmaniye temn-i âm, ümid-i küldür: Hayal edilebilecek tüm huzurlar, tüm ümitler O'nun Rahmân oluşu sayesinde. Ümitsizlik insanın içini buruşturup onu öl-

düren bir şey olduğundan Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın rahmetinden ümit kesmek sapkınlık olarak görülmüş ve küfre eş tutulmuştur. (Yusuf, 12/87; Hicr, 15/56; Ankebut, 29/23; Zümer, 39/53).

Kur'an-ı Kerim'de Rahmân İsm-i Şerifi

Kur'an-ı Kerim'de Allah'tan başkası için hiç kullanılmadığı gibi daima zati bir sıfat olarak gelmiş; fiil gibi değil isim olarak amel etmiştir. Böyle sıfatlara "sıfat-ı galibe" denir. Bu durum o sıfatın o zat için özel ismi yerine kullanılabilecek kadar galebe oluşturduğunu gösterir. Kur'an-ı Kerim'de "Rahmân" isminin yer yer "Allah" ismi yerine kullanılması da bunu gösterir: İsrâ, 17/110; Meryem, 19/69, 78, 90, 91, 96; Furkan, 25/60; Tâhâ, 20/5, 108; Rad, 13/30. Bu nedenle "Rahmân" isminin hiçbir mahluka nispet edilemeyeceği konusunda âlimler arasında ittifak vardır.

Rahmet Allah'ın asli sıfatlarından biri olduğu gibi O, son peygamberini de âlemlere rahmet olmak üzere göndermiş (Enbiya, 21/107) ve ona indirilen "Kitap"ı da insanlık için rahmet olarak nitelmiştir. (Yunus, 10/57; İsrâ, 17/82; Neml, 27/76-77; Kasas, 28/86; Lokman, 31/3; Casiye, 45/20) Yüzlerce ayette insanlığa lütfedilen maddi manevi nimetler rahmet kavramıyla ifade edilmiş ve aile hayatının huzuru da sevgi ve merhamet duygularına bağlanmıştır. (Rum, 30/21)

"Rahmet", insanlara mahsus "merhamet"le karıştırılmamalıdır. O'nun merhameti nicelik açısından sonsuz, nitelik açısından merhametin düşünülebilen tüm çeşitlerinden üstündür. Lisanımızda da "rahmet"i ilahi; "merhamet"i beşerî anlamda kullanmamız bu ikisi arasındaki farkı güzelce ortaya koyar. İsfehani'ye göre rahmet Allah'a nispet edildiğinde merhametin ürünü olan "lütufla bulunma" manasına alınmalıdır. Zaten lütuf ve ihsanı barındırmayan bir rahmet düşünülemez. Çünkü acımanın gereğini yerine getirmemek, acınan açısından acımamakla aynı sonucu verir.

Allah'a nispet edilen nihayetsiz merhamet ile dünyada vaki olan hastalık, zulüm, fakirlik gibi sıkıntıların nasıl bağdaştırılacağı ko-

nusu tartişılmıştır. Bu problem insan açısından sevilmeyen, şer diye nitelendirilen bazı şeylerin içinde bir hayrın bulunduğu (Bakara, 2/216), şerrin bütünüyle yok edilmesi hâlinde onun içerdiği ve uzun vadede insanın lehine olacak hayrın da ortadan kalkacağı şeklinde cevaplanmıştır. Allah Teâlâ merhametlilerin en merhametlisidir (Müminun, 23/109,118) fakat O'nun tasarruflarının bütün sırlarına vakıf olmak da mümkün değildir.

Rahman Tecelli Ederse

Rabbimizin bu en yüce isminin tecelli ettiği insanlar herhangi bir ayırım yapmaksızın Allah'ın yarattığı bütün varlıklara merhamet gösterirler. Gazali'ye göre Rahmân isminden elde edilecek feyiz kalp gözü perdeli olan kulları şefkat ve nezaketle uyarmak, günahkârlara hakaret nazarıyla değil merhamet nazarıyla bakmak, dünyada işlenen her bir günahı musibet kabul edip onu ortadan kaldırmaya çalışmaktır. Çünkü her masiyet onu işleyeni Allah'tan uzaklaştırır ve Allah'tan uzaklaşmış insan merhamete en layık olan kimsedir.

Tıpkı kâinatın yöneticisinde olduğu gibi insanları idare eden kişilerin de emri altındakilere beslediği merhamet duygusu ve onların menfaatini koruma gayreti, gazabının, öfkesinin, kızgınlığının önüne geçmelidir. Nasıl Cenab-ı Hak bütün yaratılmışlara hayat ve varlık şartlarını eksiksiz sunuyorsa insanların işlerinin başına geçenler de onlara en uygun çalışma ortamını ve şartlarını sunmalıdır. Allah Teâlâ kulun işlediği suçlar sebebiyle ona sunduğu imkânları kesmediği gibi onlar da insanlara tanıdıkları imkânları tehdit unsuru olarak kullanmamalıdır.

Rahmetin Hususi Tecellisi: Rahîm

Rahîm” ismi “Rahmân”la aynı kökten geldiği için kaçınılmaz olarak anlamlarını birbirleriyle karşılaştırarak vermek gerekir. “Rahmân” rahmetini hiçbir ayırım yapmadan bütün yaratılmışlara ulaştırandır. Bu rahmet hiçbir kayıt ve şarta, kulun kesp ve iradesine bağlı değildir; “Rahmân”ın tecellilerine mazhar olabilmek için yaratılmış olmamız yeter. Gelin görün ki Allah’ın rahmeti sadece Rahmân oluşundan ibaret olsaydı iyiyle kötü, hakıyla haksız arasında fark gözetilmemiş olurdu. İnsana irade verilmiş olmasının bir kıymeti olmaz; iyilik için çaba göstermek lüzumsuz, ahlaki tekâmül de namümkün olurdu.

Rabbimizin esmasının birbirinden bağımsız olmadığını ve her birinin diğerleriyle ilişki içinde mükemmel bir bütün oluşturduğunu biliyoruz. Rahmetin adaletle ilişkisinin sonucudur ki “Rahîm” ismi kulların iradelerini iyilik yoluna kullanmalarının bir ödülü olarak ulaşacakları ikinci bir rahmeti ifade eder. O’nun katında çalışanla çalışmayanın bir tutulmayacağını gösterir. (Bakara, 2/218; Âl-i İmran, 3/132; Nisa, 4/175; Tevbe, 9/20-21; Neml, 27/46; Nur, 24/56; Ahzab, 33/43; Casiye, 45/30; Hucurat, 49/10; Hadid, 57/28) Nitekim Kur’an-ı Kerim’de Allah, rahmetinin her şeyi kuşattığını beyan ettikten sonra son peygambere iman edip belli niteliklere sahip olan kimselerin gelecekte ayrıca ilahi rahmete mazhar olacaklarını belirtmiştir. (Araf, 7/156-157) Bu nedenle yaygın olarak “Rahmân”ın dünya hayatında herkesi, “Rahîm”in ise ahirette sadece müminleri kapsayan ilahi rahmeti ifade ettiği kabul edilmiştir.

İşte başlangıcımızı ve sonumuzu rahmetinin bu iki yönlü tecellisi ile kuşatan Rabbimiz “Rahmân” ismi ile bütün insanlığa mutlak bir ümit bahşederken “Rahîm” ismiyle de sorumluluklarını yerine getiren, gayret sahibi, iyilikperver insanları neticeden ümit kesmeden bu güzel hâllerini sürdürmeye teşvik ediyor. (Yûnus, 10/26-27)

Kur'an-ı Kerim'de Rahîm İsmi

Kur'an-ı Kerim'de Allah'ı nitelemek üzere 154 defa geçen ve bunlardan sadece 3 ayet-i kerimede (Nisa, 4/29; İsrâ, 17/66; Ahzap, 33/43) yalnız başına kullanılan “er-Rahîm” ismi genellikle Rabbimizin Raûf, Gafûr, Tevvâb gibi cemal isimlerinden bir diğeriyle birlikte ve hep bir müjde içerecek şekilde kullanılmıştır. Kur'an-ı Kerim'de tam 38 yerde tövbe konusunun anlatıldığı ayetlerin bu isimle bitmesi de tövbelerin kabul edilmesinin Allah'ın Rahîm ismiyle alakasını ortaya koyar. A'râf suresi 167. ayette kıyametin dehşeti anlatılırken Allah'ın “seriü'l-ıkab” ve “Gafûru'r-Rahîm” oluşu bir arada zikredilerek (çok şükür ki) cezalandırma gücünün bağışlama vasfı ile dengelendiğini görürüz. Duhan suresi 42. ayette de yine Rahîm ismi zikredilerek kıyametteki kurtuluşun ancak Allah'ın rahmetiyle olacağı vurgulanır. Mümtetine suresi 7. ayette insanlar arasındaki düşmanlıkların sevgiye dönüşebileceği çünkü Allah'ın Kadîr, Gafûr ve Rahîm olduğu müjdelenir. Tegabün suresi 14. ayette ise aile içindeki düşmanca davranışlara aıla yaklaşılması tavsiye edilirken yine Gafûr ve Rahîm isimleri zikredilerek bizim de Allah'ın af ve merhametine ihtiyacımız olduğu, onu hak etmek için öncelikle bizim onun kullarına öyle davranmamız gerektiği hatırlatılır.

Rahîm Tecelli Ederse

Bu isimle ahlaklanmış bir kul, Allah'ın merhamet edilmesini emrettiklerine merhamet eden ama merhametle adaletin dengesi de kurabilen kişidir. İnsanlara faydalı olmaya çalışırken meşakkat görse bile sadece Allah'ın rızasını gözeterek tahammül eder

ve bundan yakınmak yerine kendisini bu meziyete layık gördüğü için daima Allah'a şükreder. Rabb'i tarafından hayırlı işlerde kullanıldığından dolayı katiyen gururlanmaz, hayrı ulaştırmada sadece bir vesile olduğunu bilir.

Psikolojinin bize söylediğine göre merhamet, şefkat ve duygusal empati ruh sağlığının yanı sıra beden sağlığına da ciddi faydalar sağlar. Bu duygular kişide sakinleştirici bir etki yapar ve kaygıyı azaltır. "Kişilik oluşumunda esma-i hüsnanın rehberliği" hakkındaki çalışmasında şahsiyetin merkezine "Azîz" ismini yerleştiren Prof. Dr. Ayşen Gürcan esmanın Kur'an-ı Kerim'deki kullanımlarını inceleyerek vardığı sonuca göre Azîz'in hemen yanında (ilgili diğer isimlerle birlikte) "Rahîm" isminin yer aldığını ve merhamet yönü olmayan kudretin (aksi de mümkün) kemal ifade etmeyeceğini söyler.

Rahmân ve Rahîm isimleriyle Allah'a nispet edilen nihayetsiz merhametle tabiatta görülen şerlerin nasıl bağdaştırılacağı tartışması itikadi açıdan insanları zorlayan bir problem olarak her dönemde önümüzde durmaktadır. Gazali bu konuyu evrende saf kötülük diye bir şeyin olmadığı ve insan açısından şer olarak nitelendirilen şeylerin içinde başlangıçta göremediğimiz bir hayrın gizlenmiş bulunduğunu belirterek açıklar. Allah'ın "erhamü'r-rahimin" olduğundan şüphe edilmemesi gerektiğini fakat ilahi tasarrufun bütün sırlarına vâkıf olmanın da mümkün olmadığını vurgular.

Ezelî ve Ebedî Malik: Melîk

Sözlükte “malik ve sahip olmak” anlamındaki “milk/mülk/Smelk” kökünden türemiş olan bu ism-i şerif “görünen ve görünmeyen âlemlere, gerçek anlamda hâkim olup dilediği gibi tasarrufta bulunmak” anlamındadır. Kısaca, Allah Teâlâ’nın dünya ve ahiretteki tartışılmaz ve hiçbir kayıtlı sınırlanamaz hükümlerliğini ifade eder.

Kur’an “mülk” ve “milk” masterlarından türetilmiş çeşitli kelimeleri kullanmak suretiyle “her türlü hükümlerliğini” Allah’a ait olduğunu vurgulamaya büyük önem vermiştir. (Âl-i İmran, 3/189; Fâtır, 35/13; Mülk, 67/1; En’âm, 6/75; Araf, 7/185; Müminun, 23/88; Yasin, 36/83) Bu manada mutlak melîk/malik ancak Allah’tır. Hayatı bile kendi elinde olmayan beşerin bu sıfatlarla nitelenmesi ise asaleten değil, vekâleten; hakikaten değil mecazendir.

“Milk” insanlar üzerindeki hâkimiyeti; “mülk” ise eşya üzerindeki tasarruf yetkisini ifade eder. Buna göre “milk” masterından türeyen “Melîk” umumun menfaati için toplumu çekip çeviren kudretin adıdır. Bu “çekip çevirme”; tedbir alma, kural koyma ve davranışların akıbetine dair vaat ve vaid düzenlemelerini hukukun verdiği yetki ile icra etme yoluyla olur. Yönetmenin kurallar yoluyla olması Allah için dahi böyledir. O her davranışını bir kurala bağlayarak (sünnetullah) “Âlemlerin Rabbi” olma yetkisini.

nasıl kullanacağını daha en baştan kullarına bildirmiş; bu şekilde mülk üzerinde kuralsız melikiyetin olamayacağını göstermiştir.

Fatiha'daki "malik-i yevmi'd-din" (din gününün maliki) ifadesi kıyamet günü, insanın bu dünyadaki görece malikiyetinin elinden alınıp yalnızca ezelî ve ebedî malik olan Allah'ın hükümranlığının kalacağını belirtir. (İnfitar, 19; Gafir, 16) İşte o gün, sadece, bu dünyadayken Allah'ın gerçek Melîk olduğuna iman etmek suretiyle Rabbani memleketin vatandaşlığını kabul edenler mutluluk paylarını (derecelerine göre) alacaklar; diğerleri asıl hükümdar olarak o tek Melîk'i kabul etmediklerinden sonsuz nasipsizliğe düşer olacaktırlar.

Kur'an-ı Kerim'de dünya ve ahirette mülkün Allah'a ait olduğunu anlatan bazı ayetlerde bu ifadeyi takiben Cenab-ı Hakk'ın emniyet veren, selam ve selamet sahibi olan, rahmet edici, insanların Rabb'i oluşunu teyit eden isimlerinin gelişi (Fatiha, 1/1-4; Haşr, 59/22-23; Furkan, 25/26; Nas, 110/1-2) Rabbimizin gücünün kemaline rağmen affı, güven ve selamet vermeyi, rahmetinin tecellisini öne aldığını gösteren ümit verici ifadelerdir.

Cenab-ı Hakk'ın tasarruf yetkisinin görünen âlemle ilişkisini melikül-mülk oluşu ifade ederken görünmeyen âlemlere hâkimiyetini de malikül-melekût oluşu ifade eder. Bu nedenle Allah'ın yönetme ve emretme yetkisini hem zahirine hem bâtınına hâkim kılan kişiye mümin; sadece zahirine hâkim kılana "münafık"; iç dünyasında bu yetkiyi kabul ettiği hâlde dış dünyadaki gerçekliğe bunu yansıtamayana da "fasık" denmiştir. İnsanın Allah'ın bu çift yönlü malikiyetini kavrayabilmesi için de ona hem baş hem de kalp gözü verilmiştir.

Mâlîk İsmi Tecelli Ederse

Kuşeyrî, Allah'ın yegâne malik olduğu bilincine ulaşan kimse-
nin herhangi bir mahluka boyun eğmeyeceğini söyler. İnsanların
gücü elde etmek için onuru ve ahlaki ilkeleri terk edip para için
her şeyi yapmaya hazır olmaları, bu imkânlara sahip olan mukte-

dir insanların kendilerinde sonsuz bir güç vehmetmelerine neden olmaktadır. Bu nedenle, herhangi bir gücü elinde tutan kişilerin, bu güçle her kapıyı açabileceklerini sanmaları biraz da çevrelerindeki insanların bütün ilişkilerini güce göre düzenlemelerinden kaynaklanır. Yani bizler malikü'l-mülke değil de dünyevi güçlere itibar ettikçe onların üzerimizdeki zorbalıklarını besleyerek geliştirmiş oluruz.

Bununla birlikte sadece dış dünyadaki güçlere boyun eğmemek bizi erdemli yapmaya yetmez. Kişi zahirî özgürlüğünü kazanırken nefesine ve bedenine hâkim olmayı gözden kaçırmamalı, iç dünyasının sultanı olmanın yolunu da ihmal etmemelidir. Allah Teâlâ bize kendi mülkünden bir süreliğine bir nasip verdiğinde bundan dolayı kendimizi bir şey sanıp mağrur olacağımıza o mülk vesilesiyle Allah Teâlâ katında kalıcı olan mevkiileri kazanmaya çalışmalıyız. İnsan mülkün sahibine karşı olan ibadet ve kulluk görevlerini unutup sadece çevresine yaptığı iyiliklerle de kendini bir şey sanmamalıdır. Unutmayalım ki hayvanların büyük kısmı da insanlara fayda sağlar ama bu onların cennete gitmelerine yetmez.

Yine bu ism-i şerifin lütfuyla kendisine mülk ihsan edilmiş olan kişi Allah Teâlâ'nın mülkün hakiki sahibi olarak mülkünde nasıl davrandığına bakıp kendisi de öyle davranmalı; hasisliğe kalkışmadığı gibi saçıp savurma yanlısına da düşmemelidir. Mülkün asıl sahibinin Yüce Allah olduğunu bilip insanları mülklerine göre değerlendirmemelidir. Bütün bunlara ilaveten Melik isminin tecellisi olarak yeryüzünde herhangi bir işi yönetme mevkiinde olan kişi o işin her safhasına tam olarak hâkim ve sahip olmalıdır. Çünkü çoğu kere zafiyetten ve yetersizlikten kaynaklanan yönetim boşluğu mülkün elden gitmesine neden olur.

Sonuç olarak bu dünyada sahip olduğumuzu sandığımız her şey aslında emaneten bize verilmiş geçici bir dünyalıktan başka bir şey değildir. Biz ve bizim olduğunu sandığımız her şey tamamen Allah'a aittir. Bu hususta yanlışa düşmemek içinse O'nun mülkünde bir anlığına misafir bulunan yolcular olduğumuzu unutmamak gerekir.

Bütün Kusurlardan Münezzeh: Kuddûs

Sözlükte “temiz olmak” manasındaki “kuds” kökünden türemiş, mübalağa bildiren bir sıfat olan “Kuddûs” ismi Rabbinin her türlü eksiklik ve kusur şaibesinden arınmış ve tertemiz oluşunu ifade eder. Diğer bazı isimlere kıyasla Kur’an-ı Kerim’de az geçmesine rağmen (Haşr, 59/23; Cuma, 62/1) Hak Teâlâ’nın yetkinliğin karşıtı olabilecek her şeyden münezzeh olduğunu bildirdiği için uluhiyetin en önemli vasıflarından biridir.

Gazali’ye göre bu isim Allah Teâlâ için sadece kusur yakıştırma-
malarından uzak olmayı değil; akla gelebilecek her türlü yaratıl-
mışlık özelliklerinden ve mahiyetinin akılla idrak edilmesinden
münezzeh oluşu da bildirir. Aklın kalıplarıyla mahiyetinin bilin-
mesi imkânsız olan tanrı hakkında aklın verebileceği nihai yargı,
O’nun hiçbir şeye benzemediğidir. O hiçbir şekilde sınırlanamaz
ki insan tasavvuruna sığsın! Bunun içindir ki, “Allah’ı nasıl düşü-
nüyorsan O, onun dışındadır.” denmiştir. “Hiçbir şey O’nun benzeri
değildir.” (Şura, 42/11)

Her türlü noksanlıktan sonsuz uzaklığı ifade eden bu sıfat sa-
dece Yüce Allah için kullanılabilir. Mecazen de olsa insana izafe
edilmesi, onda yaratılmışlık üstü bazı güç veya özelliklerin meyv-
cudiyetini akla getireceğinden imkânsızdır. Çünkü insanlar ne
kadar iyi olursa olsun; ne kadar mükemmel görünürse görünsün
yine de hata ve kusurlardan tamamıyla uzak olamazlar. Aslında
onlar bu hâllerleriyle insandırlar. İnsan-ı kâmil olmak dahi insanüs-

tü bir varlık olmak değil; insan olmanın bütün hâllerini taşıması-na rağmen Allah'ın kendisinden beklediği ahlakı gerçekleştirebi-len insan olmaktır. Peygamberler dâhil olmak üzere Allah Teâlâ nezdinde makbul olan sıddıklar, şehitler, salihler (Nisa, 4/69), ayrıca insanların hüsnüzan beslediği veli ve ermişler, hatta meleklerden hiçbirisi (Nisa, 4/172; Yunus, 10/62-64) kutsiyetin mahiyetini oluşturan “yaratılmışlık üstü ve aşkın” olma özelliklerini taşımaz.

Kur'an-ı Kerim'de da beyan edildiği üzere bütün peygamber-ler, Allah'tan başkasına kutsallık/kusursuzluk atfedip kullukta bulunmamaları konusunda ümmetlerini uyarmıştır. Esasen her peygamberin davetinin temel ilkesi olan tevhit inancı bu demektir. Fakat İslam öncesi dinlerde yer alan, tabiat nesnelerini, şahıs, mekân ve zamanı kutsallaştırma eğilimi yabancı kültürlerin etkisiyle zamanla Müslümanlar arasında da görülmüştür: İtikâdi ve fıkhi mezheplerin önde gelen âlimlerinin çok defa hatasız ve görüşleri eleştirilemez kabul edilmesi, vefat etmiş tarikat liderleri hakkında kutsiyetle irtibatlı ifadelerin kullanılması ve kendilerinden medet umularak, kabirlerine mabetlere benzer tarzda ilgi gösterilmesi gibi...

Allah'ın bildirmesi dışında indi kanaatlerle birilerinde ve bir şeylerde kutsallık iddia etmenin işi nereye kadar vardıracağına en güzel örnek Hristiyanlığın tarih içinde aldığı yoldur. Oysa neyin kutsal olup olmadığına karar vermek asla insana bırakılmamıştır. İnsanlar bu ilahi yetkiye müdahale edip kendi kutsallarını oluşturmaya başladıklarında şirk de baş göstermeye başlar.

Allah Dilediğini Mukaddes Kılar

Yüce Allah dışında bizatihi kutsal olan hiçbir varlığın olmaması Allah'ın dilediği varlığı mukaddes saymasına engel değildir. Diğer bütün isimlerinde olduğu gibi Rabbimizin “Kuddûs” ismi de O'nun dilemesiyle yaratılmışlar âlemine tecelli eder. “Kutsal” olan Allah dilediğini “mukaddes” kılar. Kutsalın tecelli ettiği bu varlıklar O'nu güçlü bir şekilde çağrıştırdıkları için artık kendi-

lerinin ötesindeki bir geçekliği yansıtır hâle gelmişlerdir. Mesela dört ayette (Bakara, 2/87; Maide, 5/110; Nahl, 16/102) yer alan “ruhhulkudûs” tabiri Elmalılı’ya göre kutsiyet ruhu yani hiçbir şaibe ile lekelenmek ihtimali olmayan, emniyete şayan, mukaddes, tertemiz ruh demektir ve Cebrail’i (a.s.) niteler. Cebrail’in bu unvanla anılması Kur’an’ın değerini göstermek ve “Kuddûs” olanın katından hiçbir şaibe taşımayan kutsal bir ruh aracılığı ile indirildiğini belirtmek içindir. Manasının Kur’an’la aynı kaynaktan geldiğini belirtmek ve Resulüallah’ın (s.a.s.) kendi sözlerinden ayırmak üzere hadislerin bir kısmına “kutsi” ifadesi eklenmiş; yaratıcımızın bizden korumamızı önemle istediği, kendisinin de onları korumak için şeriat indirdiği insan varoluşunun olmazsa olmaz şartlarına da “mukaddesat” denmiştir.

Bu İsim Tecelli Ederse

İnsanın kötü kullanımı karışmadığı müddetçe kâinatta fitri olarak bulunan umumi temizlik hakikati de Cenab-ı Hakk’ın Kuddûs isminin tecellisidir. Mekânlar da kutsal olan ve sıradan/profan olan şeklinde ikiye ayrılırlar. Arı, duru, tertemiz olmayı ifade eden “kuds” kökünden türetilmiş mekân isimleri günah ve kirlerden temizlenme yerleri oldukları için bu isimleri almışlardır. Kâbe bu mekânların başında gelir. (Bakara, 2/125; Âl-i İmran, 3/96; Maide, 5/97) Dünyanın sıkıntı ve belalarından uzak olduğu için cennete de “haziretü’l-kuds (kutsal alan)” denmiştir.

Allah’ın tüm noksanlık ve olumsuzluklardan uzak olduğunu bilen bir kimse O’ndan şer ve kötülük sadrolamayacağını da bilir. O’ndan gelen her şeyin pür ve iyi olduğuna inanmak insanın hayata bakışını baştan sona değiştiren/temizleyen bir görüş açısıdır. Böylece başımıza gelen tersliklerde kendi hatalarımızın payını görmemiz kolaylaşır. Ayrıca bu isme gereği gibi iman eden Müslüman Allah’tan başkasının kusursuz olamayacağını bildiğinden kimseyi ilahlaştırmaz. Bu sayede Allah’ın lütfu olan şahsiyetini kendi gibi insanlara bende ederek aşağılamaz.

Kuşeyrî, tasavvufi bir yaklaşımla Kuddûs isminden nasibini alan kulun itikadını, ibadetini ve kalbini her türlü yanlıştan temizleyeceğini, Allah rızası uğruna nefsinin aşağı arzulara uymaktan, servetini haram şüphesinden, zamanını O'na muhalefet etme kirinden uzak tutacağını söyler. İtikat temizliği inancın şüphe ve tereddütten korunmuş olarak yakine dayanmasıyla, ibadet temizliği ihlasla, kalp temizliği de kötü huyları atmakla olur. Kişinin temiz bir hayat sürmesi ve insani hatalarından da tövbeye devam ederek temizlenmesi zihninin ve kalbinin temiz kalması için şarttır. İçimizde temizlenmeden kalmış kötülükler bizi sürekli kendilerine çağırarak aşağıya çeker. İnsan için mümkün olabilecek en temiz hayatı yaşamaya çalışmak, kötülüklerin izlerinden kurtulmaya çalışmaktan her zaman daha kolaydır.

Huzur ve Barışın Tecellisi: Selâm

Sözlükte “her türlü bedenî ve ruhi hastalıklardan, eksiklik ve kusurdan uzak; selamette, barış ve esenlik içinde olma” anlamında kullanılır. Allah’a nispet edildiğinde “akla gelebilecek bütün eksikliklerden münezzeh olan; yaratılmışlar gibi hâlden hâle girip değişmeyen, bir gün gelip yok olma ihtimali olmayan; aksine bütün kapsamıyla selametın kaynağı olup dünya ve ahirette esenlik veren” şeklinde açıklanır. Master kalıbındaki bu kelimenin Allah Teâlâ’ya isim olması “tam anlamıyla selamet içinde olmak ve selamet vermek” denince Allah’ın akla geleceğini; O’ndan başkasının bu güce sahip olmadığını; insan hayatının en büyük erekleri olan huzurun; barış ve kurtuluşun eşsiz ve sınırsız kaynağının sadece O olduğunu gösterir. Kendimizi en çok selamette hissettiğimiz zamanlarda bile içimizden/dışımızdan hastalıklar, sosyal krizler gibi nice tehlikenin biz hiç farkında bile değilken sinsice yaklaşıyor olabileceğini düşünürsek tam anlamıyla selamette olanın bir tek “O” olduğunu daha iyi anlarız.

Bu ismin içeriğı iki temel konuya işaret etmektedir: Allah Teâlâ’nın her tür noksanlıktan münezzeh oluşu ve selametın kaynağı oluşu. Bu vasıflardan birincisi “Kuddûs”; ikincisi de “Mümin” isimleriyle yakın anlamlıdır. Elmalılı’ya göre bu nedenle “Selâm” ismi Kur’an-ı Kerim’de Allah Teâlâ’yı nitelediğı tek yerde (Haşır, 59/23) bu iki ismin arasında zikredilmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de Selâm

Kur'an-ı Kerim'de "s-l-m" kökünden gelen kelimeler 140 yerde geçer. Bu kelimeler çoğunlukla "dünyada başarı; ahirette kurtuluş" anlamlarında kullanılmıştır. Bu meyanda "Selâm" isminin tecellisi doğumdan ölüme, oradan da dirilişe kadar sürer. (Meryem, 19/15, 33) Dünya hayatında selam ve selamet Allah'tan gelen hidayete tabi olanadır. (Tâhâ, 20/47) Allah bütün peygamberlerine selam etmiş; onlar için (Saffat suresinde müteaddit ayetlerde) selamet dilemiştir. Tufandan sonra Hz. Nuh'un gemisinden selamet dileğiyle inilmiş (Hud, 11/48); ateşe Hz. İbrahim için selamet olması emredilmiştir. (Enbiya, 21/69) Evlerimize her girişimizde bolluk, bereket ve esenlik dileği olarak selam vermemiz emredilmiş (Nur, 24/61); "Selâm" ismiyle selamlaşmak Müslümanlık alameti sayılmış (Nisa, 4/94); boş işlerle uğraşanlar ya da etrafına sataşanlarla karşılaşıldığında selamet dileyip uzaklaşmamız istenmiştir. (Kasas, 28/55; Furkan, 25/63) Allah'tan bir lütuf olarak Kadir Gecesi, ta sabaha kadar yeryüzüne selam ve selamet gönderilen bir gecedir. (Kadir, 97/5) Melekler iyilerin canlarını onlara selam vererek alırlar. (Nahl, 16/32; Ahzab, 33/44) Cennet selam yurdu (En'âm, 6/127) ve bu selamete ancak sabırlı kullar erişecektir. (Rad, 13/24; Furkan, 25/75) Cennete selamet içinde girilecek (Hicr, 15/46; Kaf, 50/34); Allah cennetliklere "selam" verecek (Yasin, 36/58) ve onlar da birbirleriyle "selam" ismiyle selamlaşacaklardır. (Yunus, 10/10; İbrahim, 14/23) Huzur ve barış ifadesi olan selam cennetin her tarafında devamlı duyulan bir söz olacaktır (Meryem, 19/62; Vâkıa, 56/26). Kur'an bize kıyamet gününde "kalbiselim" dışında hiçbir şeyin fayda vermeyeceğini söyler. (Şuara, 26/89)

Kuşeyrî'ye göre selim kalp; temiz, sağlam, kin ve nefretten arınmış kalp anlamındadır. Bu da kalbi yalnız Allah'a teslim etmekle; şirkten, kinden, günahların pisliklerinden ve Allah'a muhalefet etme duygusundan kurtulmakla ulaşılabilecek bir mertebedir. Selim kalp kin, hıyanet, kötü niyet ve hasedin bulunmadığı bir ruhi ve ahlaki yapı demek olup buna sahip bulunan kimse bütün Müslümanlara karşı iyi niyet besler. Gazali, kişinin selim kalple Rabb'ine kavuşabilmesi için fikrî yeteneklerinin ters yüz olmamasının şart

olduğunu belirtir, bunun da ancak aklın daima nefse hâkim kılınmasıyla gerçekleşebileceğini söyler.

“Selâm” ismiyle aynı kökten türemiş olan “İslam” Allah’a kayıtsız şartsız teslimiyeti ve O’na boyun eğmeyi ifade eder. (Hucurat, 49/17) Aynı zamanda silm (barış) ve selamet (kurtuluş) anlamlarını da içeren İslam, bu durumda “dünyada barış, ahirette kurtuluş vadeden bir teslimiyet yolu” olarak tanımlanabilir. Bu açıdan bakıldığında “Selâm” isminin en büyük tecellisi “İslam” olmaktadır. Yine bu kökten türeyen “teslimiyet” kavramı da Allah’ın dini olan İslam’ın özünü oluşturan manalardandır. Pek çok ayette Allah’a tam bir teslimiyetle teslim olmak emredilmiş (Nisa, 4/65; En’âm, 6/14; Hac, 22/34; Mümin, 40/66; Ahzab, 33/56; Zümer, 39/54); en güzel dindarlığa ancak teslimiyetle ulaşılabileceği (Nisa, 4/125); cennete de ancak kendini Allah’a teslim edenlerin gidebileceği (Bakara, 2/112) bildirilmiştir. Kâinat bütünüyle Allah’a teslim olmuştur ve selamet bulmak da ancak teslimiyet göstermekle mümkündür. (Âl-i İmran, 3/83)

Selâm İsmi Tecelli Ederse

“Müslüman” kelimesi de “Selâm” ismiyle aynı kökten gelir ve hem kötülüklerden uzak durup Allah’a teslimiyeti hem de bunların neticesi olarak selamete ulaşmış olmayı ifade eder. Böylece Allah’ın “Selâm” isminin tecelli ettiği Müslüman, Efendimizin tanımlamasıyla “elinden ve dilinden insanların selamette olduğu (hiç kimseye, hiçbir yolla zarar vermeyen)” kimsedir.

Peygamberimizin talimiyle namazdan çıkış selamının ardından okunan ve “Allahümme ente’s-selâm ve minke’s-selâm” diye başlayan tazim ifadesinde selam, hem Allah’ın ismi olarak zikredilmekte hem de selametın O’ndan geldiği belirtilmektedir. Bu uygulama, namazın selamete ulaşma vasıtası olduğunu gösterir.

Toplumsal dirliğin korunması için insanlar arasında sevgi, güven ve huzurun yaygınlaşması şarttır. Kişisel ve toplumsal başarılar da ancak böylesi huzur ortamlarında gelişme imkânı bulur.

Selâm isminin tecellisi olan bu ortamın temini ve devamı için Efendimiz (s.a.s.) Rabbimizin bu ismiyle birbirimize dua etmek demek olan selamlaşmaya özen göstermemizi emretmiştir. Birbirimize Allah'ın Selâm ismiyle selam verdiğimizde bu ismin kapsadığı tüm iyilikleri muhatabımız için Allah'tan dilemiş, ona dua etmiş oluruz.

Bu ism-i şerifin tecelli ettiği insan çevresine barış ve esenlik getiren, etrafına huzur yayan bir kişi olur. Hiç kimse ondan en ufak bir zarar görmez. İnatçıların verdiği sıkıntılara karşı sabırlıdır. Gafillerle tartışmaz, cahillerle manasız mücadelelere girmez. İnsan haysiyetine aykırı her türlü süfli davranıştan uzak durur. Şaibelerden uzak, vakur, izzet ve şeref sahibi örnek bir kişilik olarak yaşar. Varlığın özünde var olan ahenk ve düzenle bütünleşmiştir. Böyle bir insan bütün nesneler ve olaylarla huzur veren bir birliktelik yakalamış, selamete ermiş, kendisi huzur bulmuş ve etrafına huzur vermiş bir insandır.

Güven Veren: El-Mümin

Korkaklık bütün ruhsal rahatsızlıkların temel sebebi... Korkak insan için korktuğu şeyin gerçekte korkulacak bir şey olup olmaması önemli değildir. Korkaklar korkak oldukları için korkarlar... Hem de her şeyden... Hastalanmaktan, beğenilmekten, rızık endişesinden... Mevkilerini, şöhretlerini, sevdiklerini, güçlerini kaybetmekten... (Bu korkuların tamamı şeytandandır: Âl-i İmran, 3/175) Şeytanın korkutmasına maruz kalanlar akıl almaz şeylere sığınmaya kalkarlar. Şirk buradan beslenir. İnsanları şirk sürükleyenler onların bu marazi korkularından güç alır. Korkaklık, aynı zamanda, içinden münafıklığın ürediği bir zemindir. Korkak karakter doğası gereği yalancı, iki yüzlü ve hain olmaya mütemayildir. Bazı fiziksel özellikler, bazı spor dalları için nasıl bir elverişlilik oluştursa korkaklık da münafıklık için öyledir.

İnsan kişiliğinin doğasını inceleyenler bize güven arayışının asıl ve temel bir ihtiyaç, korkunun ise psikolojik bütünlüğün zedelenmesinden doğan arzi bir hâl olduğunu söylüyorlar. İşte bu nedenle -ve çok şükür ki- Rabbimizin isimleri içinde “korkutan” anlamına gelen bir isim yokken güven veren anlamında “Mümin” ismi var. Bu durum Allah’ın korkutmasının arızı ve şartlara bağlı; güven vermesinin ise zatının gereği, asli bir özellik olduğunu gösterir. Allah’tan elbet korkulur ama O korkuttuğu için değil. İnsanı Allah’tan korkutan şey kendi yapıp ettikleri ve davranışlarının neticesi olarak kendisine önceden bildirilen akıbetidir. Kur’an-ı Kerim’de sayısız ayette Allah dostlarının ahiretteki durumu anla-

tılırken “o gün onların hiçbir korku ve üzüntüsünün olmayacağı” bildirilir. (bkz. Yunus, 10/62; Ahkaf, 46/13)

Mümin Güven Duyulandır

İnsanın yapıp ettikleri sebebiyle başına geleceğini tahmin ettiği akıbetinden korkması anlamındaki “havf” ile Allah Teâlâ’nın zatı hakkındaki bilgiye dayanan yüksek saygıdan doğan “haşyet” Kur’an ve hadiste olumlanan duygular olmakla beraber insanın Allah’tan ümidini kesmemesi de istenir. (Zümer, 39/53; Yusuf, 12/87) Durumu ne olursa olsun her insanın kendini düzeltme ve (Tevvâb, Gaffâr, Afûvv, Rahîm, Kerîm, Gafûr ve daha pek çok isimlerinin tecellisi ile) Allah’ın affını kazanma ümidi vardır. İşte inanan insana bu ümidi bahşeden isimlerden biri de “Mümin”dir.

Rabbimizin zatına duyulan sonsuz güveni ifade eden “mümin” ismi “emn” kökünden türemiştir. Emn/emniyet, “güven içinde bulunmak, korkusuz olmak” anlamındadır. Bu kökten türeyen bir isim olan “mümin” “başkalarının güven içinde olmasını sağlayan, sözüne, vaadine güvenilen” demektir. Bu ismin tecellisi olan güven, yeryüzündeki hayatın devamı için o kadar temel bir gerekliliktir ki “Allah Teâlâ’nın Hâlık isminin tecellisi ile yarattığı bu âlemdeki hayat O’nun mümin isminin tecellisi ile devam etmektedir.” denir. Çünkü güven duygusunun bitmesi yaşama arzusunun sona ermesine sebep olur, bu da hayatın sonudur.

“Mümin” aynı zamanda “inanıp tasdik eden, doğrulayan” anlamlarına gelir. Bu yönüyle bizzat Rabbimiz tarafından kendi kitabında Allah’a ve elçilerine inananlara isim olarak verilmiş ve insan Rabb’inin isimlerinden biriyle vasıflandırılarak onurlandırılmıştır. Bu yolla âdeta Rabbimiz bizde görmek istediği ahlakı bizim için isim yaparak telkin etmekte; müminlerden taşıdıkları bu sıfatın zorunlu sonucu olarak sözüne, vaadine, ahlakına güvenilir; çevresinde itimat uyandıran biri olmalarını beklemektedir. Efendimize Mekke halkının daha peygamberlikten önce verdikleri “Emin” ismi de aynı kökten gelen bir sıfattır ve onun karakteri-

nin bir neticesi olarak tüm insanların kendisine güvendiğini ifade eder.

“Güven”i yarattığı gibi “iman”ı da yaratan Rabbimiz “Mümin” isminin sayısız belirtilerinden biri olarak kalplerimize inanma yeteneği bahşetmiştir. Bu nedenledir ki insanın hiçbir şeye inanmaması imkânsızdır ve inkâr da bir iman türüdür. Böyle olduğu için Allah, insanı salt inanmaya değil; “Allah’tan gelene” inanmaya davet eder. Allah’tan gelen bilgiyi doğrulayan kalp, mümin olmuş ve yaratana bilgilendirenin aynı olmasının kaçınılmaz sonucu olarak yaratılmışlarla arasındaki mükemmel uyumu yakalamıştır.

Allah’tan gelen bilgiye dayanan bir iman sahibi isek ne bu dünya ne sonrası ne de bu arada olup bitenler anlaşılmaz gelir bize. Böyle bir kalp her olanın varlık mertebesindeki yerini idrak eder; hiçbir şeye haddini aşan bir ehemmiyet vermez. Hayatın ereği olan huzur da işte bu hâletiruhiyeden doğar. Yalana yanlış iman etmiş kalplerde ise eşyanın ve olayların yerleri altüst olmuş, düzen bozulmuştur. Bu kalplerin sahipleri her daim kaygı, korku ve panik içindedirler. Hiçbir şeye güvenemezler. Onlara göre bu dünyada güvenilecek kimse yoktur. İnsanlar potansiyel düşmandır. Kendi iç dünyalarındaki güvensizlik öylesine korkutucudur ki bunu ancak başkalarına isnat ederek ifade edebilirler. Bu korkutucu yalnızlık ancak Allah’ın adını anarak, O’na sığınıp güvenerek aşılabılır. Bir insan söz alışkanlığıyla değil de idrak ve şuurla Allah’a sığındığında Allah onu reddetmez. (Âl-i İmran, 3/101; Enfal, 8/64) Çünkü “Mümin” isminin bir manası da kendine iltica edenlere aman veren, onları hususi himayesine alan demektir.

Mümin İsminin Tecellisi

Zaten yaratılmışlar içinde güvenip sığındığımız her varlık da O’nun “Mümin” isminin tecelli ettiği emniyet ve huzur vasıtalarıdır. Çünkü Rabbimizin bütün isimleri kâinata sebepler vasıtasıyla tecelli eder. Psikoloji biliminin bize söylediğine göre çocukta güven duygusunun oluşmasında en önemli faktör, huzurlu, dingin

bir karaktere sahip; şartlar ne olursa olsun yavrusunun bakımını istikrarla sürdüren annelerdir. Gazali'ye göre emniyet ve güvenin temini için çalışan her şahıs "Mümin" isminin mazharıdır. Yavrusunun dünyaya güvenle bakmasını sağlayacak anneler ile onlara güvenli bir yuva sunan babalar bu ismin tecellileri ile donanmış olurlar. Herhangi bir vesileyle insanların idaresini üstlenmiş kişiler de bu işi yürütürken asla yalan söylemeyerek verdiği sözleri tutarak ve yönettiği insanlar hakkında vakıf olduğu sırları koruyarak bu tecelliye layık olmaya çalışmalıdır.

Kullar arasında bu isme en çok layık olanlar ise başta peygamberler olmak üzere insanları Allah yoluna irşat ederek onların asıl korkulacak şey olan ebedî azaptan kurtulmalarına vesile olanlardır.

Görüp Gözeten: El-Müheymin

Sözlükte “bir şeyi gözetimi altına alıp korumak ve onu yönetmek” manasındaki “heymene” kökünden türeyen “Müheymin” kâinatın bütün işlerini idare eden demektir. Bir şeye göz kulak olup onu koruyan kişi o şeyin müheyminidir. Allah Teâlâ yarattığı mahlukatın varlığını sürdürebilmesi için gereken tüm şartları bilir, onları kollar, gözetir; amellerini, rızıklarını, ecellerini bilip muhafaza eder. Onları varlıklarını tehdit eden tehlikelerden korumak da bu ismin tecellilerindendir.

Bu tecelliler sayesinde biz varlığımızı bir bütün hâlinde koruyabilir; dağılıp gitmekten kurtuluruz. Fiziki bütünlüğümüz nasıl maddi hayatımızın devamı için şartsa ruhi bütünlüğümüzü korumamız da manevi varlığımız için öyledir. Yani düşüncelerimiz, duygularımız, hedef, istek ve arzularımız yekdiğerini destekleyecek bir bütün hâlinde olmalıdır ki akıl ve ruh sağlığımızı koruyabilelim. Bu nedenle bu ismin kalp huzuruyla yakın ilişkisi vardır. Her şeyin farkında olan, tüm ihtiyaçlarımızı bilen ve onları gidermeye mutlak kudret sahibi olan, bizi en yakından gözetip kollayan bir Rabbimiz olduğunu bilmek; olmasını istediğimiz şeylerin bilindiğini, olduğunda O’nun ihsanı, olmadığında da O’nun takdiri olduğunu kabullenmek kâinatla kusursuz bir uyum içinde olmamızı sağlar. Huzurun kaynağı da budur.

Her An O'nun Huzurundayız

Rabbimiz “evrenin bütün işlerini” gözetip yönettiği gibi o evrenin en mümtaz unsuru olan insanları da daima murakabe ve muhafaza eder. Sufiler bu ism-i şerifin daha çok bu manası üzerinde dururlar.      insanı “ihsan” mertebesine ulaştıracak olan ancak bu bilinçtir. Hayat devam ederken yapıp ettiklerimizin daima gözetim altında olduğu bilinciyle yaşamak bizi ileri götüreceği gibi hayatımız sona erdikten sonra dahi en küçük iyilik ya da k t l ğ m z n kaybolmayacağını bilmek amellerimizdeki sürekliliğin en büyük teminatıdır.      ancak Allah'ın her h limizi gördüğüne, en gizli niyetlerimizi dahi murakabe ettiğine inandığımızda insanların fark etmesine, bilmesine, takdir etmesine gerek görmeden iyiliğe devam edebilir; insanların vâkıf olmadığı en gizli k t l  klerden bile sakınma bilinci geliştirebiliriz. Buna huzurda bulunma bilinci diyoruz.

Daima Allah'ın gözetimi altında olduğumuzu bilmek, “İslam insanı”nı Batılı anlayışta olduğu gibi insanın doğasının kaçınılmaz bazı yönlerini aslı günah sebebi olarak görüp reddederek hastalıklı yönlere sapmaya götürmez.      İslam'a göre insanı yaratan Allah, onun tüm insanlık hâllerini -meşru sınırlar çerçevesinde ibadet gibi kutsamıştır. Ailenin ağzına koyduğun her lokma sadakadır, eşinin elini sevgiyle tuttuğunda günahların parmaklarının arasından akıp gider, bedeninde de senin üzerinde hakkı vardır gibi ilkeler bunun en bilinen örnekleridir.

Gazali'ye göre Müheymîn'in etkisini icra etmesi ilahi ilim, kudret ve fiilin kemal mertebesinde bulunması sayesindedir. Bilgi olmadan, olsa da gereğini yapmaya gücü yetmeden yönetmek, hakkıyla koruyup kollamak mümkün müdür? Hepimiz bunu kendi hayatlarımızdan biliriz. Bazen gidişatın yanlışlığını görürüz, ne yapılması gerektiğine de aklımız erer ama elimizden bir şeycik gelmez. Yüce Allah için ise hiçbir konuda yetersizlik d ş n lemez. Diğer bütün isimlerde olduğu gibi ilim ve kudret de bütün kapsamaları hatta insan muhayyilesinin alamayacağı tüm y nle-

riyle sadece Allah'ta bulunmaktadır. Bu bilgilere göre Müheymîn niteliğinin unsurları şunlardır. Bilmek, bilgiye dayalı kudretle hâkimiyet sağlamak, hâkimiyeti altındaki şeyleri korumak. Bu üç hususta muvaffakiyet ilim, kudret, akıl ve hikmetle olur. Bu ismin tecelli ettiği kişi de bütün işlerini bu vasıflara göre idare eder. Rab-bimiz nasıl bu âlemi devamlı gözetip kollayarak mükemmel bir nizam içinde idare ediyorsa insan da işlerini dikkatli, düzgün, itinalı ve her şeyin/herkesin yerini/hakkını koruyarak bir nizam (sistem) içinde yürütmelidir.

Kur'an-ı Kerim'de Müheymîn

"Müheymîn" vasfı Kur'an-ı Kerim'de iki yerde geçmektedir. Haşr suresinde 22-24. ayetler arasında sayılan esma-i hüsnadan diğer isimlerle birlikte Yüce Allah'ın isimlerinden biri olarak zikredilirken Maide suresi 48. ayette Allah'ın kitabı olan Kur'an-ı Kerim'in vasfı olarak anılır. Buna göre Kur'an Allah'ın "Müheymîn" isminin tecellisi olarak "müheymîn" vasfını kazanmış kitabıdır. Bu ayetin tefsirinde Elmalılı der ki: "Bu ayet Kur'an'ın Müheymîn olan Allah'ın gözetimi altında her türlü tahrif ve tağyirden korunmuş olduğunu gösterirken aynı zamanda onun kendinden önceki tüm kitaplar için bir delil ve şahit, onların doğrusunu ortaya çıkaracak, tahrifatını da iptal edecek bir miyar olduğunu ispat eder. Onun tasdikinden geçmeyen veya ona muhalif olan kitap ve şeriatların hükümleriyle amel etmek de bu sebepten batıldır."

Sufilere göre varlık âlemi Allah'ın isimlerinin çeşitli kombinasyonlar şeklindeki tecellilerinin sonucudur. Bu nedenle her bir isim diğerleriyle ilişki içindedir. Esmâ-i hüsnâ müelliflerine göre Müheymîn ismi de Allah'ın; Mümin, Rakîb, Hafîz, Hâlık ve Şehîd isimleriyle anlam yakınlığı içindedir ve Rabbimizi tanımlamadaki önemi sebebiyle kadim ilahi kitaplarda da Allah'ın isimlerinden biri olduğu söylenir.

Müheymîn İsmiinin Tecellisi

Gazali'ye göre bu ismin bir insana tecelli etmesi için o insanın öncelikle kendi iç dünyasını iyi tanıyıp (kendini tanıma) Allah'ın ihsanı olan bütün yetenek ve güçlerini ahlak ve gidişatını istikamet üzere kılmaya sarf etmesi (kendini gerçekleştirme) ile olur. Bu suretle kalbine (düşünce ve duygularına) hâkim olan kul bu vukufiyetin sınırlarını genişleterek diğeri insanlara da istikamet üzere olmaları konusunda tesir etmeye başlar. Etrafını gözetip kollar (şosyal ilgi ve sorumluluk bilinci). Bu durumda Müheymîn isminin tecellileri de artmış demektir. Böyle biri artık sezgi sahibidir, dış görünümlerden yola çıkarak i dünyalara nüfuz edebilir (yrumlama kabiliyeti); sadece kendini kurtarmakla kalmayıp başkalarının da kurtuluşlarına vesile olur.

Yüceler Yücesi: El-Azîz

Rabbimizin yücelik ve ululuğunu en güçlü şekilde ifade eden isimlerden olan Azîz, izzet ve şeref, galebe ve üstünlük, şiddet ve kuvvet, yücelik ve ululuk gibi anlamlara gelir. “Zayıf ve güçsüz” manasındaki zelilin karşıtı olan aziz on kadar ayette özel isim olarak görünür ki bu onu “Rahmân” ve “Rab” vasıflarından sonra lafzatullah yerine en çok kullanılan isim durumuna getirir. (En’âm, 6/96; İbrahim, 14/1; Şuara, 26/217) Kur’an-ı Kerim’de yirmiden fazla ayette de Yüce Allah kendinden bahsederken “Azîz” ismini öne çıkarır. Bütün bunlar bize uluhiyetin başlıca özelliklerinden birinin “mutlak izzet” olduğunu göstermektedir. Saffat suresi 180. ayet-i kerimede Cenab-ı Hak kendisini “İzzetin Rabbi” olarak tanımlar. Bu durumda O “izzet” namına akıl ve hayalimize gelebilen/gelemeyen ne varsa hepsinin sahibi ve kaynağıdır. O’nun aziz kıldığını zelil edecek; zelil kıldığına da izzet verecek hiçbir güç yoktur. Allah’ın izzetinin idrakinde olmayanlar şeytandan bile daha aşağı mevkidedirler. Çünkü o dahi yemin ederken Allah’ın izzetine yemin etmiştir. (Sad, 38/82)

Kendisi yüce olan Allah’ın, kitabı da elbet sözlerin en şerefli-sidir. Böylece biliriz ki o da azizdir. (Fussilet, 41/41) Her sözün üstündedir. Kendine tabi olanı da aziz kılar. Azîz ismi Kur’an-ı Kerim’de 88 yerde, Allah’ın mutlak kudret ve üstünlüğünü belirten muhtevalarda ve daima bir başka isimle beraber kullanılmıştır. Azîz ismi ile bu isimler arasında birbirini teyit etme ve dengeleme münasebeti vardır.

İzzet Allah Resulü'nün ve İman Edenlerindir

Yüce Allah, göndermiş olduğu Kur'an-ı Kerim'de çeşitli ayetlerde (Yunus, 10/65; Fâtır, 35/10) izzet ve şerefin bütünüyle kendisine mahsus olduğunu vurgularken bir ayette (Münafikun, 63/8) "İzzet Allah'ın, Resulü'nün ve iman edenlerindir." buyurarak Allah Resulü'nü ve müminleri kendi yanında izzetine ortak etmiştir. Bu mertebe Allah'tan başkasının veremeyeceği muazzam bir ikramdır. O'na iman edenin hangi derecelere yükseleceğini müjdeler. Nisa suresinin 139. ayetinde ise Allah'tan başkasının yanında olmakla izzet ve şeref arayanların bu amaçlarına ulaşamayacakları haber verilir. Zira izzet ve şeref Allah'a kulluktur. O'na her elimizi açışımızda izzetinin kapısında duruyoruz demektir. Her ibadetimiz, her zikrimiz, her duamız bize O'nun izzetini hatırlatan vesilelerdir. Bütün izzet ve haysiyetimiz O'nun vergisidir ve ancak O'nun lütfuyla artar, korunur. Haysiyetini O'ndan başkasının yanında arayanlar zillete düşer olurlar. Çünkü mahluk olan bir başkasına ancak kendinden aşağı düzeyde bir onur bahşedebilir. Bu da bizatihi zillettir. Ama Âlemlerin Rabbi'nin bahşettiği izzet insanı âlemlerin üzerine çıkarır. Bu ihsandan mahrum kalmak da zilletin ta kendisidir. (Âl-i İmran, 3/26)

O'nun "Azîz" isminin izzetine değil de kendi nefsinde vehmettiği üstünlüğe (şişirilmiş bir egoya) sığınıp kibirlenenler bu hataları yüzünden Allah yolundan saparlar. (Bakara, 2/206) İnsanlığın ilk günlerinden itibaren içine düştüğü bir yanılgı olan üstünlüğün kaynağı konusunda (Habil-Kabil meselesine bu açıdan da bakılabilir) kafaları karışık olanlar Allah'ın peygamberlerinin dahi kıymetini takdir edememişlerdir. (Hud, 11/91)

Bu isim ayrıca dört ayete, "azizün züntikam" (Âl-i İmran, 3/4; Maide, 5/95; İbrahim, 14/47; Zümer, 39/37) tamlamasıyla kullanılmıştır. Bu ifade Allah'ın suçluların cezasını vereceğini, kimsenin ettiğini yanına bırakmayan mutlak güç sahibi olduğunu ifade eder. Bu ayetlerin hemen hepsinde Allah'ın iradesine karşı gelenlerin, Hakk'ı alçaltmaya çalışanların, mazlumun ahını alan zalimlerin hiç bekleme-

dikleri bir anda mutlaka Allah Teâlâ tarafından cezalandırılacağı hatırlatılır.

“Şahsiyet Sahibi Olmada Esmanın Yol Göstericiliği” isimli makalesinde Prof. Dr. Ayşen Gürcan Rabbimizin isimlerini insan kişiliğini oluşturmadaki etkileri açısından ele almış ve bu araştırmasında Kur’an-ı Kerim’de diğer isimlerle ilişkisinin yoğunluğu sebebiyle “Azîz” isminin insan şahsiyetinin merkezinde yer alması gerektiği sonucuna ulaşmıştır. Prof. Dr. Ayşen Gürcan’ın ifadesiyle Azîz isminin tecelli ettiği insan kendi gücünün ve Allah’ın ona bahsettiği şerefin farkında olmalıdır. Bu ismin Kur’an-ı Kerim’de diğer isimlerle birlikte en çok kullanılan isim olması şahsiyetin inşasında önceliğin kuvvet ve güç üzerine olması gerektiğini gösterir. Gövde olmadan güç olmayacağı gibi izzet olmadan diğer vasıflar da yerini bulmaz. Gürcan’ın tespitiyle bu ismin terkip oluşturduğu diğer isimlere baktığımızda merkezinde izzet olan şahsiyetin etrafının nelerle donatılması gerektiğini de öğrenmiş oluruz. Mesela Kur’an-ı Kerim’e baktığımızda esma-i hüsnadan yalnızca “Azîz” ismiyle birlikte kullanılan iki isim görürüz: “Vehhâb” ve “Kavî”. Azîz ismiyle birlikte en çok kullanılan isimler ise “Hakîm”, “Rahîm” ve “Alîm”dir.

El-Azîz Tecelli Ederse

Bu ism-i şerif Kur’an-ı Kerim’de geçtiği 88 yerin 46’sında “Hakîm” ismiyle birlikte gelmiştir. Hakîm, “Kendisini gerçek dışı bilgilerden ve nefsanî arzulardan alıkoyan, düşünce istikametine ve davranış selametine sahip bulunan kimse.” diye tanımlanır. Allah’a nispet edilince de “bütün sözleri ve fiilleri adalete, ilme ve teenniye (hilm) uygun olan” manasını kazanır. Buna göre ilim ve merhametle birlikte merkezinde izzetin bulunduğu şahsiyetin en önemli tamamlayıcı unsurlarından birinin hikmet olduğunu anlarız. Sonuç olarak şahsiyetinin merkezinde “izzet” olan insan, bilgiye değer verir, gücünü bilgisinden alır, bilmediği şeylerle güç gösterisine kalkışmaz. Azîz ile birlikte Rahîm ismi bize şahsiyet sahibi

olmada ilme dayanan gerçek kudretin daima merhametle birlikte olması gerektiğini hatırlatır. İlimsiz, merhametsiz, hikmetsiz bir g  , sahibine de etrafına da hayır getirmeyen, yok edici bir güçtür. O nedenledir ki k firin ilme, hikmete dayanmayan izzeti onu Allah yoluna davet edenlerin çağrısına uymaktan alıkoyar. Buna karşın müminin ilme, hikmete dayanan izzeti de onu şer yolundaki insanların tesiri altında kalmaktan korur.

Bu ismin tecellisiyle kendisindeki izzetin bilincinde olan kişinin yaptığını her iş o izzete layık olur. Her ne üretiyorsa kalitelidir. Baştan savma, özensiz, rastgele iş yapmaz. Bilir ki yaptığını iş şahsiyetindeki izzetin temsilcisidir. Yine bu bilince sahip olan insan beraber yaşadığını ailesine, eğittiğini çocuklarına/öğrencilerine, idaresine verilmiş elemanlarına asla onları aşağılayarak davranmaz. Bilir ki emri altındakilere kendilerini nasıl hissettirirse onlar öyle davranacak, öyle çalışacak, öyle üreteceklerdir. İnsan kendindeki izzet sayesinde başkalarının izzetini görür ve korur. Efendimiz (s.a.s) de tevazunun kişinin izzetini artıracığını söylerken buna işaret etmiştir.

Sözünü Herkese Geçiren: El-Cebbâr

Dilimizde zorlayan, icbar eden gibi anlamlara gelen cebbar sıfatı, Rabbimizin adı olduğunda ne ifade eder bizim için? Böyle bir anlamın O'na isim olması mümkün müdür? O'nu isimleriyle anlamaya çalışır, zikreder ve dua ederken "Cebbâr" a gelince bu sığata nasıl bir anlam yükler zihnımız?

Rahmeti bütün sıfatlarına galebe etmiş, merhametiyle her şeyi kuşatmış olan yücelerin yücesi Rabbimizin âdeta zor kullanma anlamına gelen bu sıfatı kendi isimleri arasında saymasının elbette birçok hikmeti olduğuna inanırız. Bilsek de bilmesek de... Gelin hep birlikte bu hikmetlerin peşine düşelim. O'na dair bilgimiz arttıkça inancımız kökleşsin, bağılılığımız pekişsin, içeriden ve dışarıdan her daim hücum hâlinde olan şüpheler ufala ufala yok olup gitsin. O'nun isimlerini anladıkça kâinatta olan biteni de daha doğru anlarız ve fark ederiz ki rahmetin gereğı bazen lütf u ihsansa bazen de men u icbardır. Bunlardan birini seçip her durumda öyle davranmak hikmetin yolu değildir. Hikmet (ve tabii ki rahmet) durumun gereğı olan davranışı seçebilmeyi ve acizlik göstermeden yapabilmeyi gerektirir.

İşte bu bakış açısıyla "Cebbâr" ismine baktığımızda şu anlamlara geldiğini görüyoruz: Birini yoksulluktan kurtarıp varlık sahibi yapmak, kırılan kemiğı tedavi etmek (buna göre cebr düzeltmek ve iyileştirmek anlamındadır), zorlamak, zorla yaptırmak, büyükmek, güç ve kuvvet göstermek. Bu durumda bu isim, "düzeni bozulan her şeyi düzelden, yaraları sarıp iyileştiren, ira-

desini her durumda hâkim kılan, kuvvetli, kudretli, azametli, etkin, üstün ve hâkim olan” demektir.

Âlemlerin Rabbi olan Allah, her varlığın yaratılış amacına uygun yasalar koymuş ve onları da ister istemez bu yasalara uymaya mecbur etmiştir. Cebbâr mecbur bırakandır. Sözünü geçiren, yasalarını her durumda yürütendir. Hiç kimse O’nun neyi niçin yaptığını sorgulayamaz. (Enbiya, 21/23) Yaratıkların isteksizliği, hatta itaatsizliği O’nun düzenini bozmaz; bu düzenin dışına çıkan sadece kendi varlığını ziyan etmiş olur.

Kur’an-ı Kerim’de El-Cebbâr

Cebbar kelimesi Kur’an-ı Kerim’de on ayette geçmektedir. Bunlardan sadece birinde (Haşr, 59/23) Allah’ın isimlerinden biri olarak zikredilmiştir. Diğer dokuz ayette beşere dair bir sıfat olarak ve hepsi de yergi ifade eden manalar taşır. Bu da insanın başkalarına zor kullanma yetkisi olmadığını (Yunus, 10/99), bunu yaparsa haddini aşmış, dolayısıyla zulmetmiş olacağını gösterir. Yüce Allah kulları arasında kendilerini cebbar görenleri dehşetli bir akıbetle uyarmıştır. (Mümin, 40/35)

Haşan Basri Çantay Kur’an tercümesinde Haşr suresi 23. ayette “el-azîzü’l-cebbârü’l-mütekebbir” diye sıralanan bu isimleri “gâlib-i mutlak, halkın hâlini kemâl-i salâha götüren, büyüklükte eş olmayan” şeklinde tercüme etmek suretiyle Cebbâr’a “ışlah” manası vermeyi uygun bulmuştur. Peygamberimizden gelen rivayetlerde de onun “cebr” kökünden türeyen kelimelerle Allah’tan dirlik, düzenlik istediği, dağınıklığın giderilmesini talep ettiği görülmektedir. Esmâ-i hüsnâ müelliflerine göre de gam seline değirmen olan bir kimse, Cebbâr ism-i şerifine devam eder, onu dilinin virdi hâline getirirse, mutlaka kendisine bir çıkış yolu ihsan edilir. Rab-b’ini Cebbâr isminin bütün bu muhtevasıyla tanıyan kişi dağınık ve perişan işlerini yoluna sokacak en yüksek merciin Allah Teâlâ Hazretleri olduğunu bilir, O’nunla arasını düzeltmeye çalışır, yanlış kapılara müracaat etmez.

Bu kökten gelen “icbar (mecbur etme)” kavramı yaratılışın her aşamasında tüm yaratılmışların Cebbâr olan Allah’ın hükmü altında oluşunu ifade eder. Başlangıçta muhtar olan (seçme hakkına sahip) tek varlık Allah’tır. Ne zaman ki Allah Teâlâ insana kendi ruhundan üflemiş ve ona kendi iradesinden cüzi bir pay vermiş, işte ancak o zaman insan kendi çapında bir şey dileme, bir şeyi seçme hürriyetine kavuşmuştur. İnsanoğlunun dünya üzerindeki gelişimine baktığımız zaman da onu ileriye götüren bütün icat ve keşiflerin hep mecburiyetlerin etkisiyle gerçekleştiğini görürüz. Bu da bize “Cebbâr” ismindeki yapıcılığı açıkça gösterir.

Bu İsim Tecelli Ederse

Gazali’ye göre kullardan bu isme layık olan kişi başkalarına uymaktan kendisine uyulma derecesine yükselen kişidir. Çevresinde mevki sahibidir. İnsanlardan faydalanmak yerine onlara faydalı olan, kendisi kimsenin tesiri altında kalmayan ama sözü herkeşe tesir eden, herkes tarafından sevilen, görüldüğünde bir daha görülmek istenen, her hususta kendisine hayran olunan, onunla yarışmanın imkânsızlığı kabul edilen kişidir. Bu mevki de tam anlamıyla ancak insanlığın önderi Hz. Muhammed’e (s.a.s.) nasip olmuştur.

Gazali’nin tasvirinden anladığımıza göre bu ismin tecellisi insanın iradesine hâkimiyetiyle görülür. Onun tarif ettiği gibi bir etki ancak kişinin öncelikle kendi benliğine hâkim olmasıyla mümkündür. Çünkü kendi duygularını, zamanını, öz kaynaklarını, yeteneklerini başkalarından farklı olarak, tavizsiz ve kararlı bir şekilde yönetemeyenler başkaları üzerinde bir tesir meydana getiremezler. Bir kul kendini kötü huy ve davranışlardan kendi iradesiyle koruyamadığı zaman, Allah Teâlâ “Cebbâr” ismiyle tecelli ederek onu bu kötülüklerden koruyacak şeylere mecbur eder. (Bunun nasıl büyük bir lütuf olduğunu bilmem görebiliyor muyuz?) Bencil olan birini fedakârlığa, cimriyi vermeye, kibirlinin burnunu sürtmeye mecbur etmesi gibi... Bu da sonuç olarak o kula büyük bir ikramdır.

Her İşinde Büyüklüğünü Gösteren: El-Mütekebbir

Büyüklemeyle büyüklüğünü göstermek arasındaki farkı bilirsiniz. “Bana karşı büyüklendi.” dediğimiz zaman yergi, “büyüklük gösterdi” dediğimiz zaman ise övgüyü işaret ederiz. Kendisinden bir büyüklük yapmasını beklediklerimiz de vardır, böyle bir büyüklüğü göstermesini hiç beklemediklerimiz de... Gerçekte büyük biri olmadığı hâlde büyüklük taslayanlar yanında büyüklüğünü mahviyet perdesinin arkasına gizlemiş, hatta büyüklüğünün kendi bile farkında olmayacak denli tevazu kanatlarını indirmiş, toprakla bir olmuş olanlar da...

“Mütekebbir” sıfatı büyüklüğün bu olumlu ve olumsuz anlamlarını içinde barındırır. İnsanlar için kullanıldığında olumsuz olarak büyüklük taslamak; Âlemlerin Rabbi’ne isim olduğunda ise olumlu anlamda büyüklüğünü göstermek manasınadır. Hatırlayacağınız gibi Cebbâr ismi de böyleydi. İnsanlar için kullanıldığında zorba, Allah’ın ismi olarak ise “sözünü herkese geçiren” anlamındaydı.

Büyüklük taslamak haddizatında büyük olmayan birinin kendinde bir büyüklük varmış gibi göstermeye çalışmasıdır ki bunu yapmanın zorluğuna binaen eskiler buna tekellüf demişlerdir. Oysa hepimiz kendi hayatlarımızdan biliriz ki küçük, zorlamayla büyük olmaz. Ulema Mütekebbir ismini tahlil ederken “Mezmun olan gurur ve kibir anlamını değil de teferrüt ve tahassusu ifade

eder.” demişlerdir. Yani büyüklüğün Allah’a mahsus olduğunu ve Rabbimizin ululuktaki tekligini... O’nun büyüklüğü insan tasavvurunun o denli üstündedir ki lisanlarımızın büyüklüğü tarif etmek için ürettiği tüm deyişler O’nun büyüklüğü karşısında yetersiz kalır. O’nun büyüklüğünü ancak eserlerini inceleyerek hayal edebiliriz. Kur’an daima bizi buna davet eder. Hatta bu konuda bir sivrisineği bile delil göstermekten çekinmez. (Bakara, 2/26)

Rabbimiz insanlar hakkında eleştirilecek bir hâli ifade eden bu kavramın kendi ismi olduğunu bize ilan ederek (Haşır, 59/23) büyüklüğün O’nun şanından olduğunu, kim hakkı olmayan şekilde büyüklenmeye kalkarsa Allah’ın ona kendi büyüklüğünü göstereceğini ihtar etmiş oluyor. Bu sayede insanların birbirine zulmetmesine sebep olacak bütün farazi büyüklenmelerin -daha gün yüzüne çıkmadan- önüne geçiliyor. Kendini yüksek görmeğe çalışmak hakikatte kendinin iflasına uğraşmak demektir. Çünkü tekebbür denen illet üstün meziyetlerin karakterimizde yer tutmasına engel olur. Gökten inen rahmetin yüksek yerlerde durmayıp engin yerlere dökülmesi gibi... Üstelik o yüksek yerlerden geçerken oralarda bulunan kıymetli toprakları beraberinde o engin yerlere sürükler.

İzzet ve Büyüklük Allah’a Mahsustur

İnsan Allah’ın takdiriyle bu dünyada diğer insanlara nasip olmamış bir güce ulaşmış olabilir. Eğer bu durum onda büyüklenme, kendini üstün ve her şeye muktedir görme hissine yol açıyorsa işte orada çöküş başlar. Çünkü bu istiğna ve kibir hâli insan egosunu her türlü uyanya kapalı duruma getirir (kalbin mühürlenmesi). (bkz. Araf, 7/146 ve Mümin, 40/35) Oysa Rabbimize mahsus olan kibriya vasfı, iyi düşünüldüğünde insanın olası kibir ve isyanına en ciddi engeldir. Kur’an-ı Kerim’de on sekiz yerde aynı kökten gelen çeşitli vasıflarla büyüklüğün Allah’a mahsus olduğu anlatılır ve âdeta insana “Sen kime karşı büyükleniyorsun?” denir. Kişinin Cennab-ı Hakk’ın büyüklüğüne dair marifeti arttıkça takvası da artar.

Allah'ın Mütekebbir oluşunu akli ve kalbiyle idrak eden birinin bu idrakle aynı anda O'na isyanı imkânsız hâle gelir. Bir günah işlediğimiz sırada iman ve akıl nurunun kişiyi terk ettiğini söyleyen hadisler işte bu hâli ifade ederler.

Bir kutsi hadiste Cenab-ı Hak azamet ve yüceliğin (izzet ve kibriya) -kişiyi örten elbisenin kendisine özgü oluşu gibi- zat-ı ilahiyesine has olduğunu, bunlardan biri konusunda zatına rakip çıkana ateşe atacağını beyan ederek şeytanla başlayan kibirlenmenin akıbetini bize önceden haber verir. (Ayrıca bkz. Casiye, 45/37)

Esmâ-i hüsnâ müellifleri de bu ismi izah ederken yukarıdaki kutsi hadisteki anlamı göz önünde bulundurmuşlar ve bu isme “kulları arasında azamette kendisiyle yarışmaya cüret edenlere karşı büyüklüğünü izhar edip onlara gereken cezayı veren” anlamı vermişlerdir. İbn Arabî'ye göre Allah Teâlâ'nın Mütekebbir olması zatı için yaratılmışların sıfatlarından münezzeh olma anlamına geldiği gibi büyükmeye kalkan azgın ve zalim insanları kahr ve galebesi altına almayı da ifade eder. Yine ona göre bu ismin kula tecellisi onun kendi şerefine farkına varmasını sağlar. Kul, yaratıklarından hiçbirisine karşı kendisinde bir üstünlük görmediğinde Allah Teâlâ onu Mütekebbir isminin mazharı yapar. İşte asıl büyüklük budur. İnsan bu sayede kendi gibi varlıkları yücelterek şirke düşmekten korunmuş olur.

Bu İsm'in Tecellisi

Bu ism-i şerif hükmünce insan çalışıp çabalamalı, büyük adam olmalı fakat hiçbir zaman büyük görünmemeli. Tekebbürden tevazuya sığınmalı. Zaten tevazu ancak gerçekte büyük olanların gösterebileceği bir ahlaktır.

Gazali kullara yakışan tekebbürün, manevi hayatlarını olumsuz yönde etkileyebilecek her türlü dünyevi çeldiriciyi hakir görüp bunlara tenezzül etmemekten ibaret olduğunu söyler. Ona göre bu ismin tecelli ettiği kişi Cenab- ı Hakk'ın büyüklüğünü layıkıyla

idrak ederse O'na yaraşır bir teslimiyetle her türlü çirkin hâlden kendini korur. Arzularının ve hazlarının esiri olmaz. Böyle olunca da insanlar arasında itibarı artar. Sözü dinlenen, görüşüne değer verilen, kadri yüce, hürmet gören, izzetli biri olur. Büyüklük taslamakla büyük olmak arasındaki fark da burada ortaya çıkar.

Ölçüp Biçip Yaratan: El-Hâlık

Her bir şeyi, yerince, miktarınca takdir edip yaratan... Hiçbir şeyin haddini ötekine geçirmeden eşsiz bir düzen kuran... Kendi katında bir taslak hâlinde sırasını bekleyen mahlukata, zamanı geldiğinde esmasıyla tecelli edip “kün” emriyle hayat veren, en büyük acı olan yokluktan nimetlerin başı olan varlığa çıkaran...

Hâlık her şeyin varlığını ve varlığı boyunca görüp geçireceği hâlleri tayin ve tespit edip ona göre yaratan demek olduğundan “takdir ve icat” yönleri olan bir isimdir. Buna göre Hâlık “bir amaca göre planlı, şuurlu ve ahenkli bir şekilde yaratan”dır. Böyle olunca bu isim bir yönüyle insanı hiçbir şey yaratmaya gücü yetmeyen başka varlıklarda tanrılık vehmetmekten yani şirkten korunurken, diğer yönüyle de Allah’ın takdiriyle var olan her şeye razı olmayı kolaylaştırır. Herhangi bir şeyin var olmasının O’nun yaratmasına bağlı olduğunu bilmek, var olsun diye uğraştıklarımız olmayınca arzumuz hilafına var kılınana razı olmayı kolaylaştırır. Bizi yaratılıştaki düzen ve amaçlılığı görmeye teşvik eder. Allah’ın her işinin bir ölçüye ve hesaba göre olduğunu bildirerek o nizamı zıt düşmek suretiyle varlığını ziyan etme tehlikesine karşı uyarır.

Kur'an-ı Kerim'de El-Hâlık

Kur'an-ı Kerim'de Cenab-ı Hakk'ın "Hâlık" oluşu O'nun Rablığına en önemli delil olarak gösterilir (Zümer, 39/62; Mümin, 40/62; Fâtır, 35/3) ve her şeyi yaratmasının neticesi olarak kulluğun yalnızca O'na hasredilmesi gerekirken (En'âm, 6/102) hiçbir şey yaratmaya gücü yetmeyenlere neden kulluk edildiğine şaşılır. (Rad, 13/16) Yine Kur'an'a göre yaratma işi olmuş bitmiş değildir. O her an yaratmaya devam etmektedir. (Rahman, 55/29; Nahl, 16/8) Rabbimizin yaratıcılığının çeşitli yönlerini vurgulayan başka isimler de vardır: Bâri, Musavvir, Muhyî, Mubdî, Bedî' gibi... On yedi ilahi ismi peş peşe zikreden Haşr suresinde yaratmanın birbirini takip eden üç safhasına işaret eden Hâlık, Bâri ve Musavvir isimleri peş peşe zikredilmiştir. Esmâ-i hüsnada eş anlamlılık kabul etmeyen Gazali, bu üç ismin fonksiyonunu anlatabilmek için Hâlık'ın projelendiren mimara, Bâri'nin projeyi uygulayan mühendise, Musavvir'in de tezyinatçıya tekabül edebileceğini söyler.

Hicr suresinin 86. ve Yasin suresinin 81. ayetlerinde geçen Halâk ismi de Rabbimizin sürekli ve mükemmel bir şekilde yaratan olduğunu ifade eder. Allah Teâlâ'nın eşsiz yaratıcılığını ve bir kez yaratmakla bırakmayıp yarattıklarını her daim yeniden var etmeye devam ettiğini idrak etmek insanı daimi şükür makamında kılar. Zaten -kâinattaki yaratılışın sürekliliği bir tarafa- bedenlerimiz, zihinlerimiz ve bilinçlerimiz bir anlığına kesintisiz yaratılışın dışında kalsalar neler olacağını hayal etmek şükreden bir kul olmak için kâfidir.

Yoktan var etmekten farklı olarak yaratma, bazen mevcut bir ana maddeden gerçekleştirilir. Mesela Âdem'in topraktan, insan soyunun nutfeden yaratılışı böyledir. Bu anlamda yaratıcılık Kur'an-ı Kerim'de Hz. İsa'nın mucizevi olarak çamurdan bir kuş yaratması örneğinde de geçer. Bu olay Âl-i İmran suresinin 49. ayetinde ve Maide suresinin 110. ayetinde anlatılırken kullanılan "halk/yaratma" ifadesi de mevcut bir ana maddeyi başka bir kalıba dökerek şekillendirmek olarak anlaşılmıştır. Esasen Hz. İsa'ya

atfedilen “halk” fiili de ayetlerde daima “Allah’ın izniyle” ifadesiyle sınırlandırılmıştır. Kur’an-ı Kerim’de iki ayette yer alan “ahsenü’l-hâlikîn (yaratanların en güzeli)” terkibi de vardan var etmenin Allah’ın kullarına da lütfedilmiş bir yetenek olduğunu gösterir. Kur’an-ı Kerim’deki bu iki örnekten yola çıkarak Gazali yaratmanın mecaz yoluyla kula da nispet edilebileceğini söyler. Çünkü Allah Teâlâ ona yaratıcılığın temelini oluşturan ilim ve kudret yeteneklerini vermiştir. İnsanda yaratıcı becerilerin değerinin hayatın her alanında giderek artan bir öneme sahip olduğu günümüzde Rabbimizin bize lütfettiği bu ihsanı O’na sığınarak sonuna kadar kullanmayı başarmak ve yaratıcı zekâyı tehdit olarak gören dar gönüllerin etkisinden kurtulmak genç zihinlerin eğitiminde öncelikle gözetmemiz gereken en ciddi toplumsal görevlerimizden biridir. İbn Arabî’ye göre de insan kararlarında isabetli olabilmek için bu ismin tecellisine muhtaç olduğu gibi nefisle, şeytanla, toplumla mücadelesinde ve kulluk hayatını en güzel bir dengede sürdürebilmek için de yaratıcılık vasfına haiz olmalıdır. Allah’ın ilminde en mükemmel bir şekilde, en güzel bir surette ve benzersiz bir konumda ibda edilen varlıkların insan eliyle icat edilerek ortaya çıkarılması da bu ismin tecellisi iledir. Bizler bu manadaki yaratıcılığı çeşitli sanat ve ilim dallarının ürünleri olarak görürüz. Bu yolla ortaya konan eser ne kadar harikulade olursa olsun hem kullanılan malzemenin hem de o malzemeyi dönüştüren akıl ve yeteneğin asıl yaratıcının ikramı olduğundan gaflet edildiğinde şirk baş göstermeye başlar.

Bu İsim Tecelli Ederse

İnsandaki yaratıcılık konusunu araştıranlar yaratıcı kişiliği tarif ederken onların başkalarına kıyasla kendileriyle daha barışık (rıza makamı) olduklarını, insanların kendileri hakkındaki değerlendirmelerinden daha az korktuklarını (Maide, 5/59), başkalarına daha az ihtiyaç duyduklarını (Ganî isminin tecellisi) ve hayatın çelişki ve zıtlıklarındaki birliği daha kolay görebildiklerini (varlıkta tevhit prensibi) söylüyorlar. Bu da yaratıcılıktaki yapıcılık ve

bütünleştiriciliğin kişinin içsel bütünlüğünden kaynaklandığı anlamına gelir. Kendini gerçekleştiren yaratıcılık sorunlarımızdan etkilenmeksizin hayatın tüm yönlerine gün ışığı gibi yayılır, her yöne etki eder, gelişime açık her şeyin gelişmesini sağlar. Ne yazık ki gelişime kapalı yerlerde bu kapasite tamamen boşa gider.

[Bu isimden kendi payına düşenle ahlaklananlar daima üretkendirler. Verilenlerden verilmeyenlere ulaşmak için yollar arar; ilim, kudret ve hikmetten kendi paylarına düşeni yaratıcı yetenekleriyle birleştirerek nice nice eserler üretirler.]Bunu yaparken de rastgele ve gelişigüzel davranmazlar. Her sözleri, her işleri düşünülmüş, ölçülmüş, biçilmiş, yerli yerine konmuştur. Hilkat nasıl yaratılışımızdaki ölçü ve ahengi vurgularsa aynı kökten gelen ahlak da insanoğlunun karakterindeki ölçü ve dengeyi ifade eder. Bu manada “ahlaklı olmak” Rabbimizin yaratılışımıza koyduğu ahenk ve güzelliğin bizler tarafından bilinçli bir çabayla davranışlarımızda ortaya konmasıdır.

Örneksiz, Modelsiz Yaratan: El-Bâri

Zerreden kürreye kadar yaratılmış cümle âlemin her bir üferdinin kendi yapısındaki ihtişamın hayrete düşüren mü-kemmelliği ve bu sayısız efradın, kurtçuklardan gezegenlere varıncaya kadar bildiğimiz bilmediğimiz tüm varlıkların, birbiriyle ahenk içinde ve sonsuz hareket hâlinde akıp gidişlerindeki nizam ve uyum... İşte aklın künhüne ermesi bir yana hayal etmekte bile zorlandığı bu sistemi bir örneğe ihtiyaç duymadan, yoktan var edendir Bâri...

Esmâ-i hüsnadan on beş tanesinin zikredildiği Haşr suresinin son ayetlerinde Hâlık, Bâri ve Musavvir isimlerinin peş peşe zikredildiğini bilirsiniz. Hâlık ismi varlığı yaratmadan evvel ölçüp biçen, hesaplayıp takdir eden demektir. Bâri de bu ölçüm ve takdire göre bakılıp örnek alınacak bir modeli olmadan (özellikle canlı varlıkları) yoktan var eden demektir. Bu ismin hangi kökten türediği konusunda farklı görüşler mevcuttur. Bu ihtimallerin her birine göre de anlam kazanmış ve zengin bir içeriğe sahip olmuştur. Bu zenginliğin neticesi olarak Bâri ismi “yaratan, varlıkları bir temel maddesi ve modeli bulunmadan icat eden, kendisi yaratılmışlıktan uzak olan, aralarında birçok farklılık olmasına rağmen evrendeki tüm varlıkları tam bir ahenk ve düzen içinde yaratan, hiçbir borç ve zimmet altında bulunmayıp verdiği her şeyi bir lütuf olarak veren” gibi anlamlara gelir. Buna göre bu eşsiz tasarım ve yaratma aşamalarının (ve daha sonra da devam eden ikram ve ihsanlarının) tamamı Rabbimizin lütfudur.

Hiç kimse veya hiçbir güç O'nu bir şeyi yapmak ya da yapmamak konusunda icbar edemezken O kendi kendisine rahmeti, lütuf ve ihsanı gerekli kılmıştır. (En'âm, 6/12)

Rabbimiz, insanın boyutlarını kavramaktan aciz kaldığı ilmi ve kudretiyle varlık âlemini tasarlamış sonra da onları bu tasarımda belirlenen ölçü ve nizama göre hiçbir örneğe bakmadan eşsiz bir yaratımla var edivermiştir. Her bir yaratılmışın varlığının bütün unsurları o varlığın devamını sağlayacak şekilde birbiriyle uyumlu olarak yaratıldığı gibi aralarındaki muazzam farklara rağmen bütün varlıkların evrende icra ettiği görev ve faydalar da umumi âhenge uygun yaratılmıştır. Öyle ki âdeta âlemde her şey bir şey ve bir şey de her şey içindir. Evrendeki bu müthiş ahenk ve düzeni gözlemlemek bizim kendi işlerimizde de aynı ahengin bir iz düşümünü oluşturmamız konusunda bize rehberlik eder. Nasıl ki âlemde her bir varlık hem kendinin hem de uzak yakın bütün kâinatın düzenli bir şekilde devamına katkıda bulunacak tarzda tasarlanmış ve yaratılmışsa kullar da bu âlemin bir parçası olarak yaratıcıyla, kendisiyle ve diğer yaratılmışlarla ilişkilerini bu düzenin dışına çıkmayacak şekilde tasarlamalıdır ki varlık bunalmırlarına düşmesin... Bu düzen sadece ontolojik ilişkilerde değil, günlük hayatın en sıradan organizasyonlarında dahi gözetilmelidir. Zira hedeflerin dağınıklığı işlerin dağınıklığına, o da hayatta hiçbir yere varamamaya yol açar.

İnsan bu yaratılış kanununu örnek alarak kendisine bağışlanan bütün nitelikleri yerli yerinde ve amacına uygun olarak kullanmalı, yaratılış amacının dışına çıkarak kendini ve potansiyelini ziyan etmemelidir. Bakara suresinin 54. ayetinde İsrailoğullarının buzağı heykelini tanrı yerine koymakla kendilerine nasıl yazık ettikleri anlatılır ve gerçek yaratıcıya tövbe etmeleri istenirken onların vehme dayanan yaratıcı fikrine mukabil Allah'ın eşsiz, kusursuz yaratmasına vurgu yapılarak Allah Teâlâ'nın zatından "Bâri" olarak bahsedilir.

Bu İsim Tecelli Ederse

Rabbimizin isimlerini kendi gücü miktarınca bilen, onlara içerdikleri manalara göre iman eden bir kimsede iki temel netice hasıl olur: Bu bilgi ve iman bir taraftan insanı Allah Teâlâ hakkında yanlış zanna düşmekten, O'na şirk koşma tehlikesinden korurken diğer taraftan da isimlerin gerektirdiği ahlak ile donatarak mümin karakterini geliştirir, zenginleştirir ve Allah'ın razı olacağı hâle ulaşmasına yardım eder.

İşte Bâri ismine de tüm anlamlarıyla gönülden iman ve teslimiyet, insanı bir taraftan Allah'tan başkasında yoktan var etme gücü vehmetmekten ve yaratılmışlara kulluktan korur. Diğer taraftan kâinatta vuku bulan her bir olayın gerçek yaratıcısının Yüce Allah olduğu bilincini daima şuurlarımızda canlı tutar. Meydana gelen olaylardan olumsuz olarak etkilenmekten, aşırı üzüntüye düşmekten kurtarır. Aynı zamanda bu ismin gerektirdiği ahlakla donanan kişi kendi işlerinde körü körüne bir taklitçi ve çevresinin esiri olmaz; bakış açısıyla, yorumlarıyla ve davranış tarzıyla her zaman yeni bir yol bulmayı başarır. İbn Arabî'ye göre mümin kul bu isim sayesinde varlıkların ve olayların kendisini etkilemesinden kurtulmakla kalmaz ilaveten Rabb'inin iradesi istikametinde kendisi başkalarını yönlendiren kişi olur.

Rabbimizin bu isminin şahsiyetimizde tecelli etmesine engel olacak şekilde elimizi kolumuzu bağlayan, içimizdeki lutf-i ilahinin neticesi olan yetenekleri atıl bırakarak bizi zehirleyen tüm olumsuz düşünceler, aşırı üzüntüler, takılıp kalmalar işi gücü iyiliği yok etmekten ibaret olan şeytanın işidir. Ondan ve yaptıklarından Allah'a sığınıp içinde bir nehir gibi akıp duran yaradılış ihsanlarının önündeki engelleri kaldırmak da kemal yolculuğunun ilk adımıdır. O hâlde eksik etme ihsanını üstümüzden, bizi her an yeniden yaratan ey Bâri!

Bizi Şekle Kavuşturan: El-Musavvir

Bir rüya gördüğünüzü düşünün. Tanıdığınız bir yerde, tanıdığınız insanlarla birlikte ama bir tuhaflık var. Kime dönseniz sesi, yüzü, mimikleri birbirinin aynı... Hangisi anneniz, hangisi kardeşiniz, hangisi eşiniz ayırt etmek imkânsız. Tam birine yöneliyorsunuz, bir bakıyorsunuz ki sandığınız kişi değilmiş. Susamışsınız ama bütün nesneler hem su hem su değil. Daha doğrusu her şey su gibi görünüyor ama hangisi su, ayırt etmek imkânsız. Suyun da ateşin de görüntüsü aynı. Sizi yakana kadar ateşin ateş olduğunu anlamak imkânsız. Her şey birbirine karışıyor. Uyandığınızda ne hissederdiniz? İşte dünyamızın bu ürkütücü rüyaya dönüşmesini engelleyen, taşlardan kuşlara, çiçeklerden insanlara kadar her bir varlığa, evrende yalnızca ona mahsus olan, benzersiz şeklini verendir Musavvir. Her bir türü değil, her türün her bireyini dahi diğerlerinden ayıracak özellikleri verendir. Bizler ancak bu sayede varlıkları birbirinden ayıracabilir, birbirimizi tanıyabilir, tanışabiliriz.

Yüce Yaratıcı bizi önce “halk” ederek yokluğun dipsiz kuyusundan yeryüzüne çıkarmış, sonra “var” etmekle yetinmeyip her bir varlığı bütün evren içinde sadece kendine mahsus olan şekline kavuşturmuş, ona fiziki ve ruhi bir şahsiyet ihsan etmiştir. (Araf, 7/11) Artık ne bir çakıl taşı diğerinin aynıdır ne de bir su damlası. Varlığın tasarımını yapan Musavvir’in her eseri o kadar özgündür ki sadece dış görünüşü ile değil, duygularının ve düşüncelerinin en derin detaylarına kadar hiçbir varlık diğerinin aynı değildir.

Ragıb el-İsfahani'nin dediği gibi her birimizin iki sureti vardır. Biri duyularla algılanan dış suretimiz, diğeri de akılla algılanan kişiliğimiz yani kimliğimizin sureti. O'nun belirlediği (Âl-i İmran, 3/6) suretlerimiz O'nun eseri olarak yaşadığımız sürece bize emanettir. Yani bazılarının iddia ettiği gibi bedenimizin sahibi biz değiliz. Öyle olduğu için de ona keyfimize göre müdahale edemeyiz. Az önce gördüğümüz üzere Musavvir olan Allah dışımızı şekle kavuşturduğu gibi içimizi, yani kişiliğimizin temel yapı taşlarını da tasvir etmiştir. (Ahlakımızı değil, temel karakteristik özelliklerimizi.) Bu nedenle bazı ana babaların yapmaya çalıştığı kişiliğin özünü değiştirmeye yönelik eğitim ıslah değil, ifsattır.

O, Ahsenü'l-Hâlikin'dir

Peki, şekil verenlerin en güzeli olan Allah'ın bir tasarımı çirkin olabilir mi? O çirkin bir şey yaratır mı? Her zaman dile getirmesek de içimizi kemiren bu soruyu âlemlerin Musavviri'ne imanımızda bir tereddüt olmadan nasıl cevaplayabiliriz? "Güzellik konusundaki kıstaslarımızı nasıl oluşturduğumuza bakarak" diye cevaplayabilirim bu soruyu... Bozulmamış yaratılış güzeldir... Oraya her müdahale eline bir fırça alıp Louvre Müzesi'ne dalan ve aklınca oradaki eserleri düzeltmeye kalkan birinin yaptığından daha korkunç bir şeydir. Bir şeyin bize çirkin gelmesi ya yaratılışı veya bakışımızı bozduğumuzdandır. Birincisinde dengeyi bozup zincirleme olarak her şeyi altüst etmişizdir; ikincisinde ise bakışımızı eşyanın özündeki güzelliği göremeyecek şekilde bozmuşuzdur. Yaratılıştaki muazzam güzelliği görebilmek doğallıktan uzaklaştıkça imkânsızlaşıyor. Aynen hafızasını kaybetmiş birinin en yakınlarını bile tanıyamaması gibi. Zaman içinde bu bilinç kaybına uğrayacağımızı bilen Allah gözümüzün önüne sonsuza dek kalacak bir hatırlatma notu (Kur'an'ın bir adı da "Zıkr"dir) vererek her şeyin en doğrusunu bize hatırlatıyor: "Yeri sizin için yerleşim alanı, göğü de bir bina kılan, size şekil verip de şeklinizi güzel yapan ve sizi temiz besinlerle rızıklandıran Allah'tır. İşte Allah, sizin Rabb'inizdir. Âlemlerin Rabbi Allah, yücelerden yücedir." (Mümin,

40/64) “Gökleri ve yeri yerli yerince yarattı. Sizi şekillendirdi ve şekillerinizi de güzel yaptı. Dönüş ancak O’nadır.” (Tegabün, 64/3)

Esmâ-i hüsnâ şarihi Ali Osman Tatlısu’nun aktardığına göre “Galatât-ı tabiat denilen ve evrendeki mükemmel düzenin kusurları gibi gösterilmek istenen durumlar, aslında birer eksiklik değil, doğanın ve ana babanın ‘gerçek müessir’ olmadığını ve yaratanın iradesini gösteren ve O’nun eşsiz sanatının eseri olan birer tanıklırlar.”

Bu İsim Tecelli Ederse

Musavvir olan yaratıcımız bizi yokluktan varlığa çıkarırken üflediği solukla bizlere de tasavvur ve tasvir yeteneği bahşetmiştir. İbn Arabî’ye göre nasıl ki dış görünüşlerimizin ayırt edilmesi bu ismin tecellisi ile olmuşsa ve nasıl ki Musavvir’in tecellisi olmadığına evrende tüm varlıklar birbirine karışıp tam bir kaos olacaktıysa aynı şekilde O’nun tecellisi olmasaydı düşünce ve duygu dünyamızda hiçbir hissi diğerinden ayırt edemeyecek, duygularımızı ve düşüncelerimizi tek tip olarak algılayacaktık. Olaylar karşısında ne hissettiğimizi ve ne düşündüğümüzü bir türlü tanımlayamayacaktık. Bu yetenek sayesinde ki zihinlerimizde kavramlar için imajlar geliştirir, onları şekle sokar, tasarlarız. Bir şeyi önce tahayyül eder, sonra yaparız. Bu hayal ve tasavvur yeteneğimizi Allah’ın vahyine tabi kıldığımızda; yani yanlışın, kötülüğün hayaline bile izin vermediğimizde hayallerimiz Musavvir’in rehberliğinde bizi sadece hakka erdirir. Böylece her türlü aldanıştan korunmuş oluruz.

Son üç ayetinde Allah’ın on yedi ismini ihtiva eden Haşr suresinin son ayetindeki Hâlık, Bâri ve Musavvir isimleri yaratmanın aşamalarını dile getirir. Bu isimlerin ilki olan “Hâlık” mahlukun var olma zamanını ve alabileceği sayısız şekilden birini planlayıp belirlemeyi ifade eder. Bâri “yarattığı şeye maddi açıdan bir hacim verip varlık kazandıran” manasına gelir. Yaratmanın nihai kâdemesini teşkil eden Musavvir ise mahlukun fiziki ve ruhi portresi-

ni belirleyip halk eylemini sona erdiren anlamını ifade eder. Bu isimler sadece cisimleri ve eşyayı var etmeyi ifade etmez. İlkeler, kanunlar, prensipler koyma, fiilleri, düşünceleri yaratma, bunları cisimlere, varlıklara uygulama gibi vakıalar; soyut kavramlar, süreçler, stratejiler, değerler sistemi de bu isimlerin tecelli alanındadır. Fikir, sanat, eşya vb. herhangi bir şeyin üretim aşamalarında varlık gösterenler Musavvir isminin tecellisine en çok muhtaç olanlardır.

Tasvir yaratmanın son aşaması olduğu gibi insan da yaratılış zincirinin son halkasıdır ve Sadreddin Konevi'ye göre cismanilik mertebelerinin sonuncusudur. Yani maddi bir cismi olanların en üst noktasındadır. Bu nedenle de tasvir ve tasavvur yeteneğini haizdir. İşte insan bu yeteneğini pek beğenip sınırlarını unuttuğunda bütün hakikati tasavvur ve tasvir edebileceğini zanneder ve bu vehim onun ayağını kaydırır. Bu hataya düşmemek için de insana edepli bir şekilde haddini bilmek düşer. Haddimiz vahyin başladığı yerdir. Bu nedenle de O'nun sözünün üstüne söz söylenmez.

Gufranıyla Ört Bizi Ya Gaffâr

“Açıkta kalmak” fiziksel varlığımızı tehdit eder; “açığa çıkmak” ise sosyal ve ruhsal varlığımızı. Ne başımızın açıkta olmasını isteriz ne de işimizde gücümüzde açığımızın çıkmasını. Başımızın üstüne bir dam gerektiği gibi beşerî hâllerimizin üstünün de örtülmesine ihtiyaç duyarız. Rabbimizin güzel isimlerinden Gaffâr, işte bu ihtiyaçlarımıza cevap verir. “kusurları örten, suçları bağışlayan” demektir.

Gazali’nin de işaret ettiği gibi Allah’ın örtücülüğü iç organlarımızı gül yaprağı gibi bir ciltle, bedenine bize özel yerlerini insana heybet veren nice güzel giysilerle örtmesiyle tecelli ettiği gibi hepsi aleni olsa idi insan içine çıkacak hâlimiz kalmayacak nice hatalarımızı da mağfiretiyle örterek tecelli eder. Öyle ki bazen biz bile unuturuz yapıp ettiklerimizi, bir güven gelir kendimize de mangalda kül bırakmayız. Bu manada unutmak da Allah’ın örtücü rahmetinin bir tecellisidir. Örtmenin âlâsı ise hataların üstünü örtmekten de önce, Allah’ın setrinin bizi günahlardan himaye ederek hatalarla aramızı uzak tutacak şekilde benliğimizi tertemiz muhafaza etmesidir. Zaten “Gaffâr” isminin kökü olan “g-f-r”-nın sözlük anlamları içinde kirlenmekten korumak için bir şeyin üstünü örtmek de vardır. Allah’ın dilediği kullarını günahlardan bu şekilde koruması, onlar için en büyük nimetlerden biridir.

Örtmek için görmek gerekir... Dikkatsizlik, saflık, gaflet gibi nedenlerden dolayı etrafında olup bitenleri ayırt edememek, ku-

surları görememek gufran değildir. Gaffâr kusurları görür; kimin, neyi, niçin yaptığının gayet güzel farkındadır ama ifşa etmez, kin tutmaz, örter: Hiç işlememiş gibi kişinin kendisine bile unutturarak izlerini siler.

Allah'ın güzel isimlerinin her biri bize Rabbimizi ayrı ayrı yönleriyle tanıtır. Bu isimler sayesinde O'nun hakkında yanılmaktan korunduğumuz gibi yalnızca O'na ait olan bu isimlerin muhtevası hakkında şirke düşmekten de korunmuş oluruz. Bu manada Gaffâr ismi, kişiyi Allah'ın affını kazanmak için araya aracılar sokma sapkınlığından da korur. Mümin suresinin 42. ayetinde Firavun ailesinden olan mümin bir kul inkârcılarla mücadele ederken onlarla kendisi arasındaki farkın tam da bu olduğunu şöyle ifade eder: “Siz benim, Allah'ı inkâr etmemi ve O'nun ortağı olduğuna dair hiçbir bilğim olmayan şeyleri kendisine ortak koşmamı teklif ediyorsunuz. Ben ise sizi (üstün kudret sahibi ve mağfireti pek bol olan) o Azîz ve Gaffâr'ın yoluna davet ediyorum.”

Kendini ve Başkalarını Affetmek

İbn Arabî'ye göre; kul, kendini dünyada ve ahirette azaba götürecektir her türlü düşünce ve harekette korunmak amacıyla bu isme ihtiyaç hisseder. Ne kadar çok hata yapmış olursak olalım Allah'ın mağfiretinin hepsine yeteceğini bilmek ruh sağlığının en önemli şartlarından olan kendini affedebilmenin ve her zaman yeniden başlamanın mümkün olduğu inancının zeminini oluşturur. Bu inanç, insanın içindeki olumlu ve insani özellikleri açığa çıkarabilmenin temel şartıdır. İçinde kapanmamış meseleler, affedilmemiş düşmanlıklar biriktirmek insanı zehirler. Kendini ve başkalarını affedememek, Allah'tan her daim af bekleyen insanın en büyük trajedilerinden biridir. Neredeyse Allah'ın yüceliğini inkâr sayılan ümitsizlik duygusu ise Allah'ın; isterse, iman eden kullarının bütün günahlarını bağışlayabileceğinin (Zümer, 39/53) göz ardı edilmesinden doğar. Allah'ın bağışlayıcılığından ümit kesmek doğru olmadığı gibi O'nun mağfiretine yaslanarak günahlara fü-

tursuzca devam etmek de yanlıştır. Sufiler, sürekli günah işleyip de mağfiret dileme ihtiyacı duymamayı, insanın iç yüzünün tamamen karardığının alameti sayarlar.

Allah'ın mağfiretini dilemek sadece bir temenni olarak kalmamalı; bu arzu bazı güzel amellerle de desteklenmelidir. Kur'an ve sünnetten öğrendiğimize göre beş vakit namaz, sadaka, seherlerde niyaz gibi ameller günahların affına sebeptir. Allah Teâlâ, Tâhâ suresi 82. ayette Gaffâr isminin tecellisini sırasıyla tövbe, iman, salih amel ve hidayet olarak sayarken bu hakikati bize açıkça göstermiştir.

Günahlar ne kadar tekrar edilmiş olursa olsun Rabbimizin her seferinde bağışlamaya hazır olduğunu vurgulayan Gaffâr isminden başka Kur'an-ı Kerim'de bu kalıptan türemiş iki isim daha vardır: "Gâfir" ve "Gâfir". Gafir, bir vurgu taşımaksızın mutlak anlamda günahları örten manasına gelirken; Gafûr ismi, kullar ne kadar çeşitli günah işlemiş olursa olsun Rabbimizin hepsini örtüp bağışlayabileceğini ifade eder. Burada önemli olan hatasını kabul edip tövbe istiğfar ederek ilk adımın kuldan gelmesidir. Çünkü insan, günah işlemek suretiyle yaratanla kendisi arasındaki Rab ve kul ilişkisini ihlal etmiş olmaktadır. Tövbe de bir dönüş olması hasebiyle bu ilişkinin yeniden tazelenmesi talebidir. Tövbenin tecellisi olan mağfiret, yukarıda saydığımız isimlerin ifade ettiği şekilde Allah Teâlâ'nın kulun bu talebine cevabıdır. (Nuh, 71/10)

Kur'an-ı Kerim'de Gaffâr

Kur'an-ı Kerim'de "gafr" kökünden türemiş 234 kelime bulunmaktadır. Mağfiret kavramının Kur'an-ı Kerim'de bu kadar çok tekrarlanmasının sebebi olarak insanın sürekli günah işleyen bir mücrim gibi telakki edilmesinin yanlış olacağı söylenmiş; günahlardan sakınanların dahi Allah'ın rızasına ulaşabilmek için kazanmaları gereken kemal mertebelerinde geri kalabilecekleri, bu nedenle de Allah'ın mağfiretine herkesin muhtaç olduğu belirtilmiştir. İnsan, günahlara batmış olmasa da Rabb'inin kendisine ih-

san ettiği ve onu meleklerden bile üstün kılacak kapasitesini ziyan ettiği için de af ve mağfirete muhtaçtır. Haydi, bu hatayı da yapmadı diyelim, bu sefer de her yükselişte bir önceki hâlden duyulan utancın gereği olur mağfiret dilemek. Yani sözün özü insan hangi mertebede olursa olsun ulaştığı yer Rabb'inin sonsuz ihsanları karşısında çok basittir ve bu nedenle de asıl maksûda ancak O'nun bizim hata ve eksiklerimizi örtmesiyle (mağfiret) ulaşılabilir. İnsanın mevkii ne olursa olsun Allah'ın "Gaffâr" isminin tecellisi olan mağfirete ihtiyacı olduğu bütün peygamberlerin Allah'ın mağfireti için yalvarmalarından da anlaşılmaktadır. (Araf, 7/23; Hud, 11/47; Şura, 42/82; Araf, 7/151; Sad, 38/24, 35; Muhammed, 47/19)

Bu İsmın Tecellileri

Gaffâr isminin tecellileri hakkında İbn Arabî'nin dikkatlerimizi çektiği bir başka husus da bulunduğumuz hâl ve makamlara dair Allah'ın gizlediği şeyleri bizim ifşa etmememizdir. Bu yalnızca bizimle O'nun arasında kalmış olan günahlarımız için böyle olduğu gibi yine O'nun lütfu olan manevi mertebeler için de böyledir. Kemal yolunda makam izharı en büyük tehlikedir.

Allah'ın affediciliğini anlatan isimleri kulun kusursuzluk arayışının da muhal olduğunu gösterir. Kur'an-ı Kerim'deki peygamber duaları, bize kusursuzluk talep etmeyi değil, kusurlarımızın örtülmesini talep etmeyi öğretir. Gazali'nin kanaatine göre kulun Gaffâr isminden nasibi, ifşa edilmesini istemediği kusurlarının benzerlerini başkalarında gördüğü takdirde onları yaymayıp örtmesidir. Hele hele ana baba ya da öğretmen gibi insanları idare etme pozisyonunda olan bir kişinin bu isimle ahlaklanması olmazsa olmaz bir şarttır. Öyle ki cezalandırmanın kaçınılmaz olduğu durumlarda dahi yanlış mümkün olduğu kadar alenileştirmemeye dikkat edilmelidir. Kusurları örtmek şahsiyetteki izzetin bir sonucudur.

Gaffâr isminin Kur'an-ı Kerim'de yer aldığı beş ayetin üçünde (Sad, 38/66; Mümin, 60/42; Zümer, 39/5) "yenilmeyen yegâne galip" anlamındaki "Azîz" ismiyle birlikte gelmesi Allah'ın bağışlamasının,

O'nun izzetinin gereklerinden olduğunu gösterir. Gıybet, tecessüs, kusur arama, intikam gibi izzete aykırı hâller, kişinin bu mertebeye ulaşmasının önündeki en ciddi engellerdir. Bizi “hataları örtmen” olabilmekten alıkoyan şey başkalarının kusurlarının büyüklüğü değil, kendi ahlakımızın düşüklüğüdür.

Efendimiz'in (s.a.s.) bildirdiği üzere hataları örtmenin, kişinin kendisine dönen uhrevi neticeleri vardır: “Kim bir Müslümanın ayıbını örter, kusurunu bağışlarsa Allah da kıyamet gününde onun kusurlarını bağışlar.” (Buhari, Mezalim, 3; Müslim, Birr, 58) Buna göre insan asla etrafındaki kişilerin aleyhine yol aramamalı, kendi üstünlüğünü başkalarının eksikliği üzerine kurmamalıdır.

Yenilmeyen Yegâne Galip: El-Kahhâr

İnsanın kendi hayatının gerçek sahibi olduğu, istediğini istediği gibi yapabileceği, kimsenin ona engel olamayacağı inancının giderek yayıldığı bir dünyada yaşıyoruz. Sadece sosyal hayattaki otoritelerin reddi değil bu, aynı zamanda semavi otoritenin de reddi... Hiçbir konuda gerçek söz hakkımızın olmadığı öbür uçta yer almaktansa, bu düşünceye kendini daha yakın hissedebilir. Kendi hayatımızın tartışmasız tek sahibi olmanın, aynı zamanda bütün olan bitenden tek sorumlu olduğumuz anlamına geldiğini görmezden gelip üzerimizde hiçbir otorite olmadığını düşünmek keyif verebilir. Ama Kur'an-ı Kerim'de bize anlatılan küfür ve şirk tarihine baktığımızda, kayıtları düşülmüş küfür önderlerinin işte tam da bu düşüncenin körüklediği onulmaz bir kibirle azıp yoldan çıktıklarını ve Allah'ın gücünü sorguladıklarını görürüz. Rabbimiz onlara bir hidayet çağrısı olarak zaman zaman kahrını hatırlatır. Yani sınır tanımayan güç ve kudretini yer ile yeksan eden galebesini ve her şeyi avucunun içinde tutan kuşaticılığını... Bu kahr bazen dünyada, hayat devam ederken burnun sürütülmesi yoluyla olur. (Bakara, 2/211; En'âm, 6/6; Hud, 11/102) Bazen ölüm karşısındaki çaresizliğimizde görürüz gerçek kudret ve tasarruf sahibinin kim olduğunu. (En'âm, 6/61) Bazen de Allah Teâlâ kıyamet sahnelerini anlatırken vurgular kahrını... (Mümin, 40/16; İbrahim, 14/48)

Kur'an-ı Kerim'de Kahhâr

{Kur'an-ı Kerim'de geldiği altı yerde de hep Vâhid isminden sonradır Kahhâr. Bu ism-i şerifin geçtiği bütün surelerin Mekkî olması şirkin iptali ve tevhidin ikamesi mücadelesinde Allah'ın Vâhid ve Kahhâr oluşunun nasıl bir önem taşıdığını gösterir. Kahhâr oluşuyla şirk sebeplerinin anlamsızlığını vurgularken, Vâhid oluşuyla da zihinlerimize tevhidi yerleştirir. Kahhâr olan Yüce Allah karşısında insanların tanrılaştırdıkları her şey aciz ve makhur, O ise bütün kâinatın yegâne egemenidir. (Yusuf, 12/39; Sad, 38/65)

Rabbimizin kahrını hatırlatması aslında bir hidayet çağrısıdır. Ama hidayete davet, kahrı hatırlatarak başlamaz, öncelikle akla ve duyulara hitap eden deliller gelir. (Rad, 13/16) Allah'ın indirdiği Kur'an'da ve kâinatta sergilediği delillerde Allah'ı bulanlar hakikate saygıdan doğan teslimiyetle Allah'a boyun eğler. Bu işe yaramadığında Rabbimiz bize geçmişte yaşanmış çeşitli afet ve belaları hatırlatarak ikaz eder. Bu meyanda Kur'an-ı Kerim'de anlatılan helak kıssaları kahrın evrensel tarihi gibidir. Rabbimizin velimiz olduğunu hatırlarsak bu ikazları dehşet veren korkutmalar olarak değil; bir dostun gidişatınızdan duyduğu endişeyle bizi akıbetimiz konusunda uyarması olarak görürüz. Bu açıdan bakıldığında kahrın arkasında tüm varlığı rahmetiyle kuşatan (Araf, 7/156) Allah'ın lütuf ve merhameti dahi gizlenmiş olabilir. İkazlar işe yaramadığında sıra adaletin icrasına gelmiştir. İşte bu noktada bazen adalet; zelil kılan, sınırsız bir güç (kahr) olarak tecelli eder. Bu nedenle Allah Teâlâ'nın Kahhâr oluşu kimileri için tehdit, kimileri için tesellidir. Bize düşen safımızı belirlemektir.

Kahhâr olana karşı her başkaldırı, bunu yapanın aleyhine döner. İşte bu yüzden Allah'ın kahrından yine O'na sığınmaktan başka çare yoktur. (En'âm, 6/17-18) Bu sığınış da bizi kahrâ götüren hatalarımıza tövbe ile başlar, hayatımıza salih amelleri yerleştirerek sürecek olan ıslah çabası ile devam eder. Bazen kişisel bir kusurdan kaynaklanmayan külli kahrılardan da payımıza acının düştüğü olur. Dünya savaşları, salgın hastalıklar ya da tabii afetler gibi.

Bu durumda değiştiremeyeceğimiz bu imtihanların hakkımızda hayırla neticelenmesi için tek yapabileceğimiz şey alçakgönüllü bir sabırdır. Bazılarına ahmakça bir pasifizm gibi görünen bu sabrın çok büyük bir güç gerektiren yüce bir erdem olduğunu ve Allah'ın imtihanlarından ancak bu erdemle geçilebileceğini unutmamak gerekir.

Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de helak edilen kavimleri anlatırken tek tek hepsinin neden helak edildiklerini de açıklar. Bu da bize O'nun kahrının keyfi olmayıp bir sebep sonuç ilişkisi içinde cereyan ettiğini gösterir.

Bu İsmi'nin Tecellileri

O kudret ve galebe ifade eden isimleriyle eşyaya tecelli etmiş ve akılsız varlıklardaki eşsiz nizamını öyle kurmuştur. İnsanın iradeli eylemlerinde bu nizam ile uyumu için gereken tecelliyi ise kendi çabasına bırakmıştır. Kahrî, Cebbâr olduğu hâlde insanları imana mecbur etmediği gibi peygamberi de böyle bir gücü olmadığı konusunda uyarmıştır. (Sad, 38/65) İnsanın dünyada Allah'ın yarattığı nizamı uyması ve akıbetinde de cenneti kazanması için önündeki bazı engelleri aşması gerekir. Öfke, şehvet, dünyaya düşkünlük gibi nefis kuvvetleri ile şeytan gibi çeldiricilere söz geçirebilmemiz ancak Kahrî isminin tecellisiyle olur. Bu isim tecelli ettiğinde, insan artık kendine zarar verecek iç ve dış etkilere hâkimiyet kurmuştur; kimsenin elinde oyuncak olmaz.

Allah'ın Kahrî, Kahrî, Galip gibi isimlerini bilen Müslüman, Allah'a karşı derin bir saygıdan doğan bir korku duyar. Esmâ-i hüsnanın tamamına bakan biri anlar ki aynı zamanda saygı ve korku içermeyen bir sevgi düzgün bir Allah sevgisi değildir. Çünkü insan yapısının derinliklerinde korku da sevgi gibi bir motivasyondur. İnsan; hayatı boyunca sevdiği şeylere ulaşmak, korktuğu şeylerden uzak durmak için çalışır. Kimilerinde ulaşma, kimilerinde kaçınma güdüsü baskındır. Burada sevilen ve elde edilmek istenen şey Allah'ın affı, rahmeti, lütfu, ihsanı gibi cemal isimleri; korku-

lan ve kaçınılan şey de (dikkat edin zatı değil) azabı, cezası, intikamı ve kahrı gibi celal isimleridir. Bu iki yönlü motivasyon insanın mutluluk arayışındaki temel iki duygusuna karşılık gelir. Böylece hiçbir insan hidayet çağrısının dışında kalmamış olur. Herkes ne ile motive oluyorsa ona yapışarak bir üst mertebeye doğru yola çıkar. Nefse ve şeytana galibiyet de böyle sağlanır.

Kahrın zıddı lütuftur. Allah Teâlâ lütfu için de kahrı için de sebepler yaratmıştır. Başta iman olmak üzere bütün güzel huylar Allah'ın lütfuna ulaştıran vasıtalar; başta küfür olmak üzere bütün kötü huylar da kahrına uğratan sebeplerdir. Bizi Allah Teâlâ'nın kahrına uğratacak kötü hâllerden sakınmamız gerektiği gibi kahr ve lütfun kullar aracılığı ile geldiğini bilip başkalarına kahr vasıtası olacak kadar kötüleşmekten de korunmak gerekir. Kahra değil, lütfu vesile olanlardan olabilmek ümidiyle...

Bir Karşılık Beklemeden Bol Bol Veren: El-Vehhâb

Yüceler Yücesi Rabbimizin Vehhâb ismi O'nun kullarına sınırsız ve kesintisiz ikramlarını anlatır. Bir küçük kâinat olan bedenimizi, onunla tam bir uyum içinde yaşayabilmemize uygun olan bu koca evreni, içinde doğup büyüdüğümüz ailemizi, onların bize gösterdiği şefkat ve sevgiyi, varlığımızın devamı olan evladüyalimizi, bizim sandığımız aklımızı hasılı her şeyimizi bir bedel ödemeksizin bize hibe eden hep O'dur. Başlangıçta kullar bu lütuf ve ihsanları hak etmek için bir şey yapmış da değildir. Zaten Vehhâb zorlayıcı bir sebep olmaksızın, tamamen karşılıksız verendir.

Vehhâb ismi "hibe" kökünden mübalağa ve tekerrür ifade eden bir kalıptır. Bolluk ve süreklilik ifade eder. En ufak ve önemsiz şeylerden en büyük ve mühim hacetlere kadar her şeyin hudsuz, şartsız, hakiki vericisi sadece Allah'tır. Bu nedenle bir şey isteneceğinde O'ndan istenir, ihtiyaçlar O'na arz edilir.

Evet, Vehhâb olan Allah hiçbir karşılık almadan verir ama kendi istediği şekilde ve zamanda... Çünkü O'nun verışı bir görev karşılığında hak edilmiş ücretler değil, her şeyi bilen (Alîm) ve her yaptığını bir hikmete göre yapan (Hakîm) olan Yüce Yaratıcı'nın ihsanıdır. O'nun ilmine ve hikmetine iman edenler, O'nun verdikleri (ve vermedikleri) konusunda neden demez, hesap sormaz, itiraz etmezler. O'nun Vehhâb oluşunun celal ve azamet ifa-

de eden diğer isimlerinden ayırarak bir zorunluluk olarak görülmesi (Allah korusun) Rabbimizin bizim her istediğimizi yapmaya mecbur olduğunu düşünmeye, görmeye götürür ki bu anlayış iman noktasında kulun kendisini yeniden sorgulamasını gerektirecektir.

Rab kuluna Vehhâb olduğu için ihsan eder, kul da Rabb'ine bütün esmasıyla birlikte kulluğa layık tek ve eşsiz yaratıcı olduğu için ibadet eder. Bu ilişkide zatların bizatihi kendisi hedeftir; arada verilenler değil... Allah'a kulluk aklı başında bir insanın bütün bu ihsanların hakiki sahibine küçük bir teşekküründen ibarettir. Ayrıca Allah'ın bizden uymamızı istediği itikadi, ahlaki ve amelî kurallar da bizim için ayrı ayrı birer ikramdır. Bu, Allah'ın üzerimizdeki nimetlerinin artmasına ve iki dünyamızın kurtuluşuna vesiledir.

Kur'an-ı Kerim'de Vehhâb

Kur'an-ı Kerim'de "Vehhaâb" ismi üç ayette geçer. Âl-i İmran suresi 8. ayette O'nun Vehhâb ismine sığınarak kalplerimizi doğru yoldan saptırmaması ve kendi katından bir rahmet lütfetmesi için Allah'a yalvarmamız öğretilmekte, Sad suresinin 35. ayetinde de Hz. Süleyman'ın (a.s.) kendinden sonra hiç kimseye nasip olmayacak bir mülk ihsan etmesi için yine O'nun Vehhâb ismine sığınarak dua ettiği hatırlatılmaktadır. Bu ayet bize ayrıca Allah'tan istenecek şeylerin bir sınırı olmadığını da bir peygamber dilinden öğretmektedir. Yine Vehhâb isminin zikredildiği Sad suresi 9. ayette de Hz. Muhammed'in (s.a.s.) peygamberliğine itiraz edenlere bir cevap olarak "Rabb'inin rahmet hazineleri onlara mı aitmiş?" denilip Allah'ın Azîz ve Vehhâb olduğu hatırlatılır.

Yedi ayette geçen "heb" kelimesi "hibe" kökünden emir kipiyle "lütfet/ver" anlamındadır. Bunlardan dört tanesinde peygamberlerin ve salih kulların dilinden hayırlı bir zürriyet talebi vardır. (Âl-i İmran, 3/38; Meryem, 19/5; Furkan, 25/74; Saffat, 37/100) İkisinde, yukarıda zikrettiğimiz gibi Hz. Süleyman'ın (a.s.) mülk talebiyle ilmin özünü kavramış seçkin âlimlerin Allah'tan rahmet talepleri dile

getirilmektedir. (Sad, 38/35; Âl-i İmran, 3/8) Şuara suresi 83. ayette ise İbrahim'in (a.s.) öncesindeki beş ayette Rabb'ini çeşitli yönleriyle andıktan sonra Allah'tan hikmet talebiyle salih kulların arasına katılma isteği dile getirilir. Bu yedi ayetin tamamında dikkatimizi çeken önemli husus rahmet, hikmet, mülk ve salih nesil gibi hiçbirine ulaşmak kişinin kendi elinde olmayan şeylerin istenmesidir. Bu da Vehhâb isminin kulun çaresiz kaldığı konularda sığınacağı bir ilahi dayanak olduğunu gösterir. Bu isteklerine kendi çabalarıyla ulaşmaları imkânsız olduğu gibi Allah'tan başka bunları verebilecek bir merci de yoktur.

Bu İsmi'nin Tecellileri

İnsanlar arasında vermeyi seven ve başarabilen kişiler Allah'ın Vehhâb isminin tecellisidir. Çünkü Allah dilediği kullarına ulaştıracağı ihsan ve nimetlerini bazen de kulları vasıtasıyla ulaştırabilir. Onlara o imkânları bağışlayan Allah Teâlâ olduğu gibi verene verme muhabbetini, alana faydalanma kudretini bağışlayan da O'dur. Bu insanlar Allah'ın lütuflarını O'nun kullarıyla paylaşırlarken duygusal bir yakınlık ve minnettarlık da dâhil olmak üzere Rablerinin rızasından başka bir şeyi amaçlamazlar. (İnsan, 76/9-10) Verme konusundaki bakış açıları kendilerindeki bir emaneti sahibine ulaştırdıkları fikridir. Gazalî'nin dediği gibi kim ki şeref kazanmak, methedilmek, zemden kurtulmak gayesiyle hibe eder, cömertlikte bulunursa o elde etmek istediği şeylerin bir işçisinden başka bir şey değildir. Gerçek cömert, kendisine dönecek bir karşılık olmasa da insanlara faydalı olandır. Aslında veren el olabilmek bir lütuf olduğu kadar, vermeyi sırf Allah rızası için yapabilmek de Allah'ın kuluna büyük bir lütfudur.

Vermenin ruhu iyileştiren, ona saygınlığını yeniden kazandırarak onaran gücünü fark eden sufiler yüzyıllar boyunca tekkelerde hiçbir şey almadan vermeyi bir nefis terbiyesi ve terapi yöntemi olarak kullanmışlardır. Günümüzde gelişen nörobiyolojik araştırmalarda da başkalarını mutlu etmenin bireyin kendi beyninde

mutlulukla ilgili hormon ve enzimleri salgılamaya sebep olduğu, fedakâr olmanın kısa vadeli bir zevki terk edip uzun vadeli bir zevke ulaşmayı sağladığı tespit edilmiştir.

Başkalarını önemsemeyen, sadece kendi çıkarına ve başarısına odaklanmış olan kişiler yaşamın aynı zamanda bir paylaşım olduğunu göremezler. Vermenin getirdiği huzuru hiç tadamayıp her durumda sahiplenmeye (sahip olmaya) odaklandıklarından diğer tüm insanları rakipleri olarak görür ve hiçbir zaman çevrelerindeki dünyayla bütünleşemezler. Hiçbir karşılık beklemeden veren el olabilmeyi başaran insan, insanların muhabbet ve saygılarını kazanmakla ödüllendirilir. İbn Arabî'ye göre bu ismin tecellisi tam da budur.

Her Müşkölü Giderip Hayır Kapılarını Açan: Fettâh

Önümüzde hangi kapının açık olmasına muhtaç değiliz ki? Hidayet ve rahmet kapılarının, adalet ve iyilik kapılarının, lütuf ve ihsan kapılarının, başarı ve zafer kapılarının, huzur ve sekinet kapılarının, rızık ve kısmet kapılarının... İnsan sahip olduğu meziyetler kadar zaafarla maluldür. Ve bu zaafılar döner dolaşır köşeye sıkıştırır insanı... İlla zaafıları mı? Hayır! Gün olur ilahi takdir ağır imtihanlarla sınar bizi... Bazen fakruzaruretin, bazen de bilinmezliğin kapıları sıkı sıkı kapatılmış olur üzerimize... Her ikisinin de yakıcılığı şiddetlidir. Bedenin en temel ihtiyaçlarını karşılayamamakla ruhun huzursuzluğuna çare bulamamak bizi getirip Fettâh'ın huzuruna bırakır... İki dünyamız için her neye ihtiyaç duyuyorsak Rabbimizin Fettâh ismine o kadar muhtacız... Çünkü biz önümüzde neyin açılmasını istiyorsak onu en hayırlı biçimde açacak ancak O'dur. (Araf, 7/89)

Bu isim Kur'an-ı Kerim'de çeşitli kalıplarda 38 yerde geçer. Arapça "feth" kökünden mübalağa ifade eden bir sıfat olarak "iyilik kapılarını açan, bütün anlaşmazlıkların en son hakemi olarak mutlak adaleti sağlayan, hak ile batılı birbirinden ayırıp gerçeği ortaya çıkaran, mazlumlara yardım edip mümin kullarının muzafer olmalarını sağlayan" anlamlarına gelir. Kalplerin kapısını ilim ve hikmete açan da O'dur.

Akla gelebilecek, gelemeyecek bütün hayır ve bereketlerin anahtarları Allah'ın emrindedir. (Zümer, 39/63) Nimetini açtığında

engel olacak olmadığı gibi rahmet kapılarını açmazsa o nimeti bize ulaştıracak hiçbir kuvvet de yoktur. (Yunus, 10/107) O'nun açtığı kapıyı kimse kapatamaz, açmadığını da kimse açamaz. (Fâtır, 35/2)

Fettâh'ın Tecellileri

Rezzâk isminden hatırlayacağınız gibi rızıklar sadece bedenin ihtiyaçları ile sınırlı değildir. Aynı şekilde bazen yüzümüze kapandığını hissettiğimiz kapılar da sadece maddi konularla sınırlı değildir. Bitkilerin çiçek açması, tohumların çatlaması, rızık ve rahmet kapılarının açılması hep Fettâh isminin tecellisi ile olduğu gibi kalplerin marifete, akılların hakikate, günahların tövbeye, gönüllerin ferahlığı açılması da yine bu ismin tecellisi ile olur.

Kullarına rızık ve merhamet kapılarını açan O olduğu gibi; zor veya kördüğüm olmuş işleri çözen, hakkı görmeleri için insanların kalplerini ve gözlerini açan, sıkıntı ve darlıktan sonra gönüllere ferahlık veren, anlaşılmayan her sorunu kolaylıkla çözen de O'dur. (Zümer, 39/22; En'âm, 6/9)

İnsanoğluna Allah'ın en büyük ikramı, ilahi bilginin ona açılması demek olan vahiydir. Fettâh olan Allah -bize kalsa hakkında hiçbir söz söyleyemeyeceğimiz- gaybi âleminin kapısını vahiyle bize aralamış ve ne kadar bilmemiz gerekiyorsa o kadarını bildirerek zihinlerdeki kapalılığı gidermiştir. Bunun için Allah'ın kitabını bize açan sure olduğundan ilk surenin adı da Fatiha'dır... A'râf suresi 40. ayette bu dünyada vahye teslim olarak Allah'ın açtığı bu kapıdan geçmeyenlere göklerin kapılarının açılmayacağı ve cennete ulaşamayacakları bildirilmiştir.

İbn Arabî Fettâh'ın tecellilerinin tüm varlığı ilgilendirecek şekilde üç alanı kuşattığını söyler: Yokluk kilidini açıp nesne ve olaylara varlık kazandırmak, bilinmeyeni kelamı ile açıklamak ve her müşkülü çözmek, rızık ve nasip kilitlerini açmak. Ona göre bu sonuncu tecelli kıtlıktan sonra yağmur, fakirlikten sonra zenginlik vermek suretiyle maddi alanda olabileceği gibi üzüntüyü sevince, sapıklığı hidayete, masiyeti taate, günahkârlığı tövbeye, mağlubi-

yeti zafere ve cehaleti ilme çevirmek suretiyle manevi alanda da gerçekleşebilir.

İki hasım arasında kimin haklı olduğu anlaşılamayan kapalı bir meseleyi çözüme kavuşturduğu için hâkimlerin yaptığı iş de bir “açma”dır. Hz. Nuh (a.s.)’un kavmiyle arasındaki sıkışmışlığı çözmesi için Allah Te  l ’ya yaptığı duada “iftah” ifadesinin geçmesi de adaletin tecellisinin Fettâh ismiyle alakasını gösterir. (şuara, 26/118) Malumdur ki adalet bazen suçlunun cezalandırılması yoluyla gerçekleşir. Bu nedenle Allah Te  l  nimet ve rahmet kapılarını açtığı gibi hak edenler için bela ve azap kapılarını da açar. (En’ m, 6/44-45; Kamer 54/11; Müminun, 23/76-77) Kıyamet gününde bütün insanları bir araya getirerek aralarındaki meseleleri çözecek (fethedecek) olan da O’dur. (Sebe, 34/26) Sorun çözmenin, kapanmış kapıları a manın, insanlar ve meseleler hakkında adaletle hükmetmenin ancak her şeyin   n n  arkasını bilmekle, yani ilim ve hikmetle mümkün olmasındandır ki bu ayette Rabbimizin Fettâh ve Al m isimleri bir arada zikredilir.

Kula Yakışan

Büyük mutasavvıf Kuşeyrî’ye göre Cenab-ı Hakk’ın Fettâh ismiyle müsemma olduğunu bilen bir kul, O’nun lütuf ve kereminin mutlaka geleceği ümidini taşır. Bilir ki Allah’ın fetih ve yardımı hiç kesilmez. Her an görünmez   lemlerden bir hayır ve bereket kapısının açılması mümkündür. Allah’tan bunu istemek ve sebeplerine yaşışmak lazımdır. Rabbimizin Fettâh ismiyle tecelli edip hayır ve rahmet kapılarını a ması için bizim yaşışmamız gereken sebepler nelerdir? Ne yapmalıyız ki Fettâh’ın lütfuna mazhar olalım?

İmam Kuşeyrî’nin ifadesiyle bunun yolu öncelikle kendi gibi sıkışmışlara ferahlık vermektir. Kur’an-ı Kerim’de bunun en güzel örneklerinden biri korku içinde Mısır’dan kaçan Hz. Musa’nın Medyen Suyu’nun başında gidecek bir yeri olmadan otururken hayvanlarını sulamakta zorlanan kızlara (onların şuayip aleyhis-selamin kızları olduğunu bilmeksizin) yardımcı olması ve çaresizlik içinde “Rabbim, şu anda bana yapacağın her yardıma muhtacım.”

diye yalvarması sonucu Allah Teâlâ'nın Hz. Musa'ya hem sığınak, hem iş, hem de iyi bir aile lütfetmesidir. (Kasas, 22/28) Bu olayda Allah Teâlâ Hz. Musa'ya yardımını ona bir yardım fırsatı göndererek yapmıştır. Bizler de hayatımızdaki yardım etme fırsatlarına bu gözle bakalım ki Yüce Allah da bize yardım kapılarını açsın...

Yine Kur'an göklerin ve yerin bereket kapılarının açılmasını iman ve takvaya bağlar: "Eğer, o memleketlerin halkları iman etseler ve Allah'a karşı gelmekten sakınsalardı, elbette onların üstüne gökten ve yerden nice bereketler(in kapılarını) açardık. Fakat onlar yalanladılar, biz de kendilerini işledikleri günahlarından dolayı yakalayiverdik." (Araf, 7/96)

Gazali'ye göre ise kul, kendisinin diliyle ilahi müşküllerin çözüleceği, yine kendisinin ilim ve marifetiyle halkın hem dünyevi hem de uhrevi meselelerinin kolaylaşacağı bir seviyeye gelinceye kadar durmadan gayret göstermeli ve kendisini kâmil insanlar mertebesine çıkarmalıdır. Ta ki Fettâh isminden nasibini almış olsun.

Esmâ-i hüsnâ şerhi müellifi Ali Osman Tatlısu da "Senden zayıf olanlara merhamet et ki senden kuvvetli olanların kahrına uğramayasın! Gücün yeterse düşmüşlere yardım et ki düşkün vaktinde sana da bir yardımcı bulunsun! Hele hiç insan incitme! Zira felaket ve musibet zamanında böylelerine kimse acımaz." diyerek açıklar Fettâh'ın lütuflarına nasıl mazhar olunacağını...

İdare ettiği insanların önünü açmak, bunun için onların gereken donanımına sahip olmasını sağlamaya yönelik desteği vermek, emri altındakilerin müşküllerini çözmek, herkesin derdini anlatabileceği, anlattığında çözüm bulabileceği biri olmak bu ismin tecellisine mazhar olmuş olmanın alametlerindendir. Bu yüzden kendisine dert anlatılan, çözüm umulan kişi olmaktan da asla yakınılmamalıdır...

Sürekli, Çeşitli ve Bol Bol Rızıklandırıan: Rezzâk

İnsanoğlu hayatını sürdürebilmek için görünür görünmez nice nimetlere muhtaçtır ya, işte Rezzâk onların hepsini verir. Hem de sadece bu dünyada değil, ahirette de devam eder Rabbimizin rızıkları... Bedenimiz, aklımız ve ruhumuzun varlıklarını sağlıklı bir şekilde devam ettirebilmeleri için ne gerekiyorsa onları yaratan, bize ulaştıran ve onlardan faydalanmamızı sağlayan O'dur. Bedenlerimiz için gıda neyse aklımız için bilgi, kalbimiz için de ümit ve sevgi odur. Bakmayın siz bu nimetlerin her an elimizin altında görüldüğüne... O bize rızık olarak takdir etmediyse ağzımıza aldığımız lokmayı yutamayız, okuduğumuz bir kitabı anlayamayız ve her şeyimiz yerli yerinde olduğu hâlde huzur bulamayız. Bedenin rızıkı besinler; aklın rızıkı ilim, irfan ve hikmet; kalbin rızıkı sevgi, şefkat, merhamet; ruhun rızıkı ise iman, takva, taat ve teslimiyettir. Bedenî rızıklar gökten inen yağmur ve güneş ışınlarına muhtaç olduğu gibi rızkın en üst derecesi olan ruhani rızıkların kaynağı olan vahiy de göklerden gelen ilahi bir ihsandır.

Manevi ve Uhrevi Rızıklar

Kur'an-ı Kerim'de bu dünyadaki maddi ve manevi hayatımız için ihtiyaç duyduğumuz her şey rızık olarak nitelendiği gibi (Hud, 11/6; Casiye, 45/5) ahirette ulaşılabilecek nimetlere dahi rızık denilmiştir.

tir. (Âl-i İmran, 3/169; Meryem, 19/62; Hac, 22/58) Başta iman olmak üzere Allah'ın indirdiği din ve hidayet de rızıktır. Peygamberlik de kime verileceğine sadece Allah'ın karar verdiği büyük bir rızıktır. Bunların yanında sıradan insanın manevi hayatına ait bütün duygular ve o duyguların ihtiyacı olan şeyler, hep rızıktır.

Rızıkımızı Biz mi Kazanıyoruz?

Bazı insanlar kendi çabaları sonucu ulaştıkları nimetleri baştan sona kendi kazançları olarak görürler. Onlar, sadece çalışmakla kazanacaklarını düşünürler. Ya Rabbleri onlara o rızıkları kazanmaya yetecek bir kapasite vermeseydi? Oysa Kur'an'ın bildirdiğine göre asıl rızık sebepleri olarak toprağa atılan tohumun yeşerip ürün vermesini sağlayan, suyu buluttan indiren, ateşe yakma gücünü veren Allah Teâlâ'dır. (Vâkıa, 56/58-73) Elde ettiğimiz her şeyin O'nun ihsanı değil de bizim çalışmamızın sonucu olduğunu düşünmek, insanı o imkânlar konusunda hesap vereceği şuurdan uzaklaştırarak azınlığa sürükler.

Allah Teâlâ insanlara eşyanın özelliklerini, tabiatın kanunlarını ve her şeyi idare eden esasları bulacak bir kapasite vermiştir. Bunlar hep insanlar için rızık ve refah sebepleridir. Rabbimiz ihtiyacımız olan her şeyi âlemde bol bol yaratarak bizi rızıklandığı gibi o rızıklara ulaştıracak yetenek ve azmi de rızık olarak ihsan eder.

Allah Herkesi Eşit mi Rızıklandırır?

Allah Teâlâ her mahlukun rızıkını tekeffül etmekle (Hud, 11/6) beraber herkesin rızıkını farklı düzeylerde vermiştir. (Sebe, 34/39; Zümer, 39/52) Ondandır fazla ayette Allah'ın dilediği kimselerin rızıkını bollaştırdığı, dilediklerininkini daralttığı, bazen de hesapsız verdiği ifade edilir. (Rum, 30/37; Ankebut, 29/62; Sebe, 34/36) Bu manada fakirlik rızıkın keşilmesi değil, daraltılmasıdır. Allah'tan razı olup olmadığımızın denendiği bu çeşitlilik aynı zamanda insanların birbirlerinden yararlanmak zorunda olduğu, bu nedenle de birbirimizin rızıkına vesile olmak suretiyle kardeşçe bir dünya inşa etmenin

imkânını da içinde barındırır. Çünkü imtihan sadece rızkı daraltı-
lanın değil, gözünün önünde bu kadar sıkıntı içinde insan varken
kendisine bol bol rızıklar verilmiş olanın da imtihanıdır.

Ayrıca rızkın bol bol verilmesi her zaman hayırla neticelenmez:
“Allah, kullarına (tümüne birden) rızkı bol bol verseydi, yeryüzün-
de mutlaka azgınlık ederlerdi. Fakat O, rızkı dilediği ölçüde indi-
rir. Şüphesiz O, kullarından hakkıyla haberdardır ve onları hakkıy-
la görendir.” (Şura, 42/27)

Kulluk Görevlerini Rızık Endişesiyle İhmal Etmek

Hepimiz az veya çok rızık endişesi içindeyiz. Bazen bu durum
o kadar paniğe yol açıyor veya ölçülerimizi o kadar sarsıyor ki rız-
kımızı kazanmak için çok çalıştığımız gerekçesiyle Allah’ın bizden
beklediği kulluk görevlerimizi ihmal edebiliyoruz. Kur’an-ı Ke-
rim’de biri kendi ibadet hayatımız diğeri de çoluk çocuğumuzun
ibadet eğitimi ile ilgili iki ayette rızık endişesiyle bu görevlerin ih-
mal edilmesi kınanır: “Ben cinleri ve insanları ancak bana kulluk
etsinler diye yarattım. Ben, onlardan bir rızık istemiyorum. Bana
yedirmelerini de istemiyorum. Şüphesiz Allah Teâlâ rızık verendir,
güçlüdür, çok kuvvetlidir.” (Zariyat, 51/56-58), “Ailene namazı emret ve
kendin de ona devam et. Senden rızık istemiyoruz. Sana da biz
rızık veriyoruz. Güzel sonuç, Allah’a karşı gelmekten sakınmanın-
dır.” (Tâhâ, 20/132)

Kula Düşen

Rezzâk, rızkı peş peşe, bol ve geniş olarak veren olduğuna göre
buna iman eden kul, Allah’tan başkasından rızık beklememeli, bu
konuda O’ndan başkasına dayanıp güvenmemelidir. Rızkını başka-
sı veriyor görünse de gerçekte o da kendisine verileni vermektedir.

Allah’ın kullarının rızkına vesile olan yöneticiler, Rezzâk is-
minin tecelli etmesi için seçilmiş varlıklardır. Bu durumda onlar
bu misyonlarının bilincinde olmalı, Allah’ın Rezzâk ismini en iyi

şekilde temsil etmelidirler. Yüce Allah nasıl ki kullarını rızıklandırırken onların iman veya küfür içinde olmalarına bakmaksızın çalışmalarının karşılığını veriyorsa insanları istihdam mevkiinde tutanlar da üretilen işe bakmalı; işleri itikatlara göre değil, adalet ve hakkaniyetle ücretlendirmelidir.

Allah'tan Rızık Talep Etmek ve Rızık Artıran Hâller

Rabbimizin bize lütfettiği en büyük rızıklardan olan ve bizi insan kılan iki özelliğimiz akıl ve iradedir. Bu iki güç sayesinde maddi ve manevi varlığımızı sürdürecektir ve bizi geliştirecek diğer rızıklara ulaşma imkânı elde ederiz. Bunların yerli yerinde ve tam kapasiteyle kullanılması rızıkımızın olması gerektiği gibi talep edilmesini sağlar. Yoksa Allah'ın rızıkla ulaşmak için verdiği imkânları kullanmadan O'ndan rızık isteyip durmak, O'nun bize yüklediği sorumlulukları tekrar O'na havale etmek anlamına gelir.

Kur'an-ı Kerim'de insanın yanlış bir tevekkül anlayışına sığınmak yerine karada ve denizlerde rızıkını araması emredilir. (Fâtır, 35/12; Müлк, 67/15) Rabbimiz Nahl suresi 114. ayette de "Allah'ın size helal ve temiz olarak verdiği rızıklardan yiye. Eğer yalnız O'na ibadet ediyorsanız, Allah'ın nimetine şükredin." buyrarak, rızık helal ve temiz olmasına dikkat etmemizi emreder. Helal olup olmama dinin, temiz olup olmama ise bilimin öğretmesiyle bilinir. Binaenaleyh rızıkımızı ararken bu ikisinin de rehberliğine ihtiyaç vardır. Temiz olmayan gıda bedeni, helal olmayan gıda da manevi hayatı bozar. Haramlardan beslenmek kötülöklere, helal rızıklar da güzel davranışlara daha kolay dönüşür. Bu nedenle kötölük yapmayı istemediği hâlde bir türlü vazgeçemeyenler rızıklarını hangi yoldan temin ettiklerini gözden geçirmelidirler.

İnsana yaraşan nasıl maddi rızık için çalışıp çaballıyor ve ondan sonuna kadar yararlanmaya çalışıyorsa manevi rızık için de öyle gayret etmesi, ruhunun gıdası olan manevi rızıkların da temizini, halisini arayıp bulması ve ondan yararlanmasıdır.

Sadreddin Konevi'nin ifadeleri bu bahiste bizim de son sözümüz olsun: "Rızık odur ki ebrarın nefislerini Hakk'a tevfik ederek besler. Ahıyarın kalplerini Hakk'ı tevhit ederek cilalandırır. Ağniya-yı bol bl rızıklandırarak özel kılar. Fukarayı ise Rezzâk'ı müşahede ile şereflendirir. Rezzâk'ı müşahede ile nimetlendirilen kimseye ise kaybettiği rızıklar zarar veremez."

Alîm Allah

Ne zaman sözümüzün doğruluğunu teyit etmek istesek, “Alîm Allah” ifadesini kullanırız. Bu, her şeyi bilen Allah’ın ilminin şahitliğine başvurmak demektir. Allah biliyor ki o dediğimiz doğrudur veya dediğimizi yapacağız manasına gelir. Bu ifade dünyanın başka milletlerince kullanılıyor mu bilmiyorum. Ama ülkemiz insanının iç dünyasındaki samimiyete Rabb’inin Alîm ismini şahit gösterişi dikkate şayandır. Samimi Müslümanın, kalbinde olana ne kadar güvendiğini gösterir.

İlm kökünden isim olan “Alîm”, “zaman ve mekân kaydı olmaksızın büyük küçük, gizli aşikâr, her şeyi hakkıyla bilen” anlamına gelir. (Yüce Allah söz konusu olduğunda mübalağa, bildiğimiz anlamıyla mübalağa etmeyi -abartmayı- ifade etmez. Rabbimizi tavsif etmede lisanlarımızın kifayetsizliğini ve acizliğini ortaya koyar.) Allah’ın ilminin zaman ve mekânla sınırlı olmamasının kader inancını doğru anlamamız bakımından hayati önem taşıdığına da burada bir işaretle olsun değinmek gerekir.

Alîm İsminin Diğer İsimlerle İlişkisi

Alîm isminin Kur’an-ı Kerim’deki yaygın kullanımı içinde sıklıkla hangi isimlerle birlikte kullanıldığı da önem arz eder. Bu açıdan bakıldığında Alîm isminin en çok Hakîm ismiyle birlikte geldiğini görürüz (36 kez). Bu durum ilahi bilgi ile hikmetin yakın ilişkisini gösterir. Hikmet hem bilgi ve hükümde hem de

davranışlarda sağlamlık ve isabet demektir. Hükümlerin ve davranışların isabet ve sağlamlığının ilimle alakası ise açıktır. Sonsuz şükürler olsun O'nun lütfuna ki Rabbimiz, başta peygamberler olmak üzere kullarından dilediğine ilim ve hikmet bahşetmiştir. (Yusuf, 12/22; Kehf, 18/65; Enbiya, 21/74,79; Ankebut, 29/49) Alîm ismi Kur'an-ı Kerim'de 31 yerde de Semî' (her şeyi işiten) ismiyle birlikte gelmiştir. Bu yerlerin tamamında Semî' isminden sonra gelmesi (özellikle dinî ilimler söz konusu olduğunda) ilme ulaşmada işitmenin (naklî ilimlerin) önemini vurgular ve ilahi bilginin asıl kaynağının nakil olduğuna işaret eder.

Marifetullah ve Kendini Bilme

Sufilere göre marifetullah en yüksek ilimdir. Çünkü ilmin şerefi bilinenin şerefine bağlıdır. Bilinmişlerin en şerefli de şüphe yok ki Allah Teâlâ'dır. Hatta onlara göre sair şeyleri bilmek de kulu Allah'a yaklaştıracak ise şerefli sayılır. Bunun dışında kalan hiçbir bilgi bu kadar şerefi haiz değildir... Fakat insanoğlu ne kadar ilim sahibi olursa olsun yine de bilemedikleri bildiklerinden çok daha fazladır. Kaldı ki bildiğini sandığı şeylerde dahi bilgisi mutlak değil yüzeyseldir. Eşyanın hakikatine nüfuz etme çabasının varıp dayanacağı yer acziyettir. Onun için marifetin sonu hayret ve dehşettir. Allah'ı en iyi tanıyan en çok hayrete düşendir. İşte bu noktada kula gereken şey kendisindeki bu sınırlı bilgiden sınırsız kemallerin sahibini sezmek, O'nun ihsanı olan öğrenme duygusunu ve hikmet arayışını ziyan etmeyip O'nun rızasına ulaştıracak yolları araştırmaktır. İlim ve hikmet yolunda ise herkes ancak takdir edilen kapasitesi izin verdiği kadar ilerleyebilir. Bu nedenle her şeyi tek başına çözmeye kalkışmamak, ilim ve hikmete ulaşma çabasında tüm insanlığın birikiminden yararlanmak gerekir.

Kişinin kendini bilmesi, bütün dinlerde kemale ulaşmanın en önemli gereklerinden biri kabul edilir. Ancak Prof. Dr. Nevzat Tarkan'a göre kendini keşfetme süreci aynı zamanda yeteneklerini de keşfetme anlamına geldiği için bir taraftan kişiye canlılık getirir-

ken diğer taraftan da yeni sorumluluklar yüklediği için korku verir. Bilmekten korkmanın derinlerinde yatan neden bilgileri eyleme dönüştürememenin verdiği suçluluk duygusudur.

Alîm İsmine İman Etmenin Sonuçları

Rabbimizin ilminin, hikmetinin ve kudretinin sonsuzluğu herkes için farklı anlamlara gelir. Allah'ın istisnasız her şeyi biliyor olması, doğru yolda olanlar için başlarına gelen aksilikler konusunda teselli ediciyken günahkârlar, zalimler ve azgınlar için bir tehdittir. Hele de bu ismin Kur'an-ı Kerim'de hangi isimlerle birlikte geldiğine dikkat edecek olursak bu teselli ve tehdidin kuvveti daha da artar. (Bakara, 2/137; Enfal, 8/61)

Her şeyi bilen sadece Allah Teâlâ olduğuna iman etmek insanı şirke düşmekten, yaratılmışlarda olağanüstü yetenekler vehmedip onları tanrılaştırmaktan koruyan en önemli bilinç düzeyidir. Şirk insanların Yüce Allah hakkındaki bilgilerinin yetersizliğini kabul edip O'nun bildirdikleriyle yetinmemeleri ve O'nun hakkında zanlarına göre kanaat üretmeleri sonucudur. (En'âm, 6/100; Kehf, 18/5; Hac, 22/3; Lokman, 31/20; Zuhuruf, 43/20; Necm, 53/28) Aslında kelime-i tevhitteki "ilah" isminin yerine esma-i hüsnadan her birini koyarak Rabbimizin biricikliği hakkındaki tevhit inancımızı detaylandırabiliriz. Örneğin, "Allah'tan başka her şeyi bilen yoktur, Allah'tan başka her şeye gücü yeten yoktur, Allah'tan başka her kapıyı açan yoktur." gibi.

Alîm, Hakîm ve Kadîr isimlerine iman eden insan içinde bulunduğu durum ne olursa olsun kendi gücünü aşan konularda onu bilen, hikmet sahibi ve her şeye gücü yeten bir zatın himayesinde olduğunu da bilir. Bazen biz kullar bu konuda diğer uca kayar ve durumumuzu düzeltmek için kendi sorumluluk alanımızda olanları da Allah'a havale ederiz. Nasıl olsa Allah (c.c.) her şeyi biliyor, der ve ne yapılması gerekiyorsa O'nun yapması lazım gibi bekleriz. Bu hataya düşmeden elimizden geleni yapıp gücümüzün üstünde kalan konularda da Allah'ın her şeyi bildiğine ve her ne yap-

tıysa bir hikmete mebni olduğuna inanırsak başımıza gelenlerin altında ezilmez, olaylardaki hikmeti bulup çıkarmaya odaklanırsınız. (bkz. “İnsanın Anlam Arayışı” Victor Frankl)

Allah’ın Alîm olduğunu bilen O’ndan bir şey gizlenemeyeceğini de bilir. Bu inancın insanın ahlaki tekâmülüne katkısına paha biçilemez. İçimizle, dışımızla her hâlimizin Allah’a malum olduğunu bilmek ve bunu hep hatırlamak bize nasıl bir iç kontrol sağlar tahmin edebilirsiniz... Aşıl ahlakımızı, kimsenin olmadığı yerdeki davranışlarımızın göstereceğini söyleyen Russel W. Gough’un vurguladığı da budur. (bkz. “Karakteriniz Kaderinizdir”)

Son olarak Allah’ın her şeyi hem de bütün incelikleriyle bildiğini bilen kişi O’ndan gelen bilgiye (vahye) sırtını dönemez. Dönerse yolunu şaşırmaya, ömrünü boşa harcamaya, bir yanıştan diğerine düşmeye mahkûmdur. Mademki her şeyin en doğrusunu Allah (c.c.) bilir, öyleyse O’nun her sözü benim bütün bilgi, fikir ve arzularımdan daha doğru, daha değerli ve şaşmazdır. O’nun doğru dediklerinden her uzaklaşmamda telafisi imkânsız bedeller ödemeyi göze almam gerekir.

Darlık da O'ndan Bolluk da: Kâbıd-Bâsıt

Rabbimizin isimleri arasında yer alan Kâbıd ve Bâsıt isimleri “sıkan ve genişleten, daraltan ve açan” anlamında birbirine zıt öyle olduğu için de birbirini tamamlayan- iki isimdir. Bu isimlerin kapsamı hayatın bütün olaylarını içine alacak kadar geniştir. Ruhların verilir alınmasından, rızıkların dağıtılmasına kadar her alanda kabz veya bast hâlini müşahade edebiliriz. Sadreddin Konevî'nin güzel tarifiyle Kâbıd eşyayı kabzasında tutan, Bâsıt ise yayandır. O dürdüğünde hiçbir kuvvet işe yaramaz; yaydığına ise hiçbir şeye ihtiyaç kalmaz.

Esmâ-i hüsnâ listelerinde “Kâbıd ve Bâsıt” olarak isim formunda oldukları hâlde ilginçtir ki Kûr'an-ı Kerim'de daima fiil olarak gelmişlerdir. Bu durum bizlere bolluk ve darlığın sürekli ve mutlak bir kanun olmadığını, hayatın çeşitli dönemlerinde birinin veya ötekinin yaşanacağını gösterir. Bu da Yüce Allah'ın Kâbıd ve Bâsıt isimleri arasındaki denge ve ahenk işaret eder. İslam âlimleri zıt anlamlı isimlerdeki bu denge ve ahenk sebebiyle bu tür isimlerin daima bir arada düşünülmesi gerektiğine dikkat çekmişlerdir.

Bu dünyada kabz hâli de bast hâli de sınırsız ve sonsuz değildir. Her ikisi de gelip geçicidir. Asıl tehlike insanın maruz kaldığı böyle gelip geçici darlık günleri değil, aslında azabı hak etmiş olanların önüne dünya nimetlerinin yayılmasıdır. Zira Rabbimiz

bu durumda olanlara verilen nimetlerin yalnızca azaplarını artırmak için verildiğini söylemektedir. (Âl-i İmran, 3/178)

O'nun Her İşî Hikmetledir

Kabz kötülüklerin ortaya çıkmasıyla olabileceği gibi bir hayrın ortadan kalkmasıyla da olur. Mümin bunların her birinde bir hikmet olduğuna iman eder. Çünkü Allah (c.c.) hâkimdir; vermeyişinde de verişinde de bir hikmet vardır. Hakk'ın katından olan hiçbir şey şer olmaz. Biz onu şer olarak görürüz. Zira kabz hâlinde hameden rızaya ulaşır, bu durumda da şer görünenin içinde gizlenen hayrı ortaya çıkarıp imtihanı geçmiş olur ki işte asıl başarı budur. Çünkü Rabbimizin huzurunda bize değer kazandıracak olan şey başımıza gelenlere verdiğimiz tepkilerdir.

Tasavvufta kabz, kişinin manevi tutukluk hâlinde bulunmasını ifade eden bir terimdir. Kişi bazen tutuk ve tedirgin olur, aklına hiçbir şey gelmez, zihni boştur; bazen de neşeli ve kendinden emindir, zihni açık, gönlü geniştir, hiçbir şey onu sıkmaz. Her iki durum da Allah'tandır. Her insanın kabz ve bast hâlleri de kendisine göredir ve çoğu zaman sebebi de bilinmez. Sufilere göre bunların gelişi kesb ile olmadığı gibi gidişi de cehd ile değildir. Bu nedenle sufiler kabz hâlinde çıkmak için kişinin kendini zorlaması yerine bunu bir imtihan olarak görüp bu hâl geçene kadar sabır göstermek gerektiğini söylerler. Zoraki hareketlerle bunu geçirmeye çalışmak hem tasavvuf yolunun edebine aykırıdır hem de kabz hâlini daha da artırır. Üstelik bu hâl, içimize dönüp yaşadıklarımızı anlamlandırmak, istiğfara yönelmek ve yaratılmıştan biraz uzaklaşıp yaratıcı ile yakınlığı artırmak için kendiliğinden gelen bulunmaz bir fırsattır. Birden bire gelen bast hâlinde de sükûneti ve edebi muhafaza etmek, taşkınlıklardan özenle kaçınmak gerekir.

Esma-i hüsnâ müellifi Ali Osman Tatlısu'ya göre, kula yaraşan şey kabz vaktinde elden çıkan nimetlerden dolayı müteessir olsa bile, sabır denilen fazileti bütün bütün kaybedecek derecede yerin-

memek; bast vaktinde de şımarıp gurur ve heyecana kapılmamak, şükrü unutacak derecede sevinmemek ve bu hâllerin hepsinin Allah'tan geldiğini ve nice gizli hikmetleri bulunduğunu düşünmek, her iki hâlde de gönlünü Allah'ın hoşnutluğuna bağlayarak kulluk vazifelerini yerine getirmekten uzaklaşmamaktır. Bunu başarmak insanı pek çok hastalıklı durumlardan da muhafaza eder. Çünkü psikolojinin bize söylediğine göre çeşitli nedenlerle kullanılmayan beceri ve kapasiteler ya hastalık üretir ya da işlevini yitirerek ortadan kalkar ki bu da kişiyi kısıtlayan bir durumdur. Bu nedenle hayat devam ettiği müddetçe kabz hâlinin geçiciliğini bilmek ve asla ümidi kaybetmemek hem inancımız hem de ruh sağlığımız açısından büyük önem taşır.

Bu İsmi'nin Tecellileri

Bazı kullar Yüce Allah'ın Bâsıt isminin tecelligâhıdır. Allah (c.c.) onlar vasıtasıyla diğer kullarını ferahlatır. İçimizin sıkkın olduğu bir anda bir şakayla yüzümüzü güldüren, bir sözülle bizi rahatlatan dostlarımız bu gruptandır. Peygamberimizin ashabından bu hâlleriyle öne çıkan Nuayman b. Amr gibi...

Bâsıt ismi Allah'ın yaratıklarının ihtiyaçlarını giderip onları ferahlandırma konusunda bize rehberlik ederken Kâbid ismi de ehil olmayan ve hak etmeyen kimselere mal, ilim, hikmet ve mevkileri dağıtarak onlara zarar vermeme konusunda dikkatimizi çekmektedir. Zira hak etmeye verilecek her türlü ikram onun sapmasına yol açacağı için ona bir kötülük olduğu gibi bu durumdan etkilenecek nice insanlara da dolaylı olarak kötülük etmek demektir. İşte bu nedenle de bazen vermemek bir iyiliktir.

Hitabette her şeyin devamlı iyi yahut devamlı kötü yönlerine dikkat çekilmesi yani safça bir iyimserlikle müzmin bir kötümserlik uyanıklığı ve dikkati zayıflatır. Bu nedenledir ki Hz. Peygamber nasihatlerinde kabz ve bast yöntemlerinin yalnız birinde ısrar etmeyip ikisini de yeri geldikçe kullanmış ve dualarında da her iki hâlin Allah'tan olduğunu ikrar ettikten sonra her durumda ge-

nişlik talep etmiştir. Onun sık yaptığı dualardan biri bizim de bu bahiste son sözümüz olsun: "Allah'ım! Senin bol bol ihsan ettiğini azaltacak, azalttığını artıracak, saptırdığını hidayete erdirecek, doğru yola yönelttiğini saptıracak, vermediğini verecek, ihsan ettiğine engel olacak, rahmetinden uzak kıldığını yakınlaştıracak, rahmetine yaklaştırdığını da bu nimetten mahrum bırakacak hiçbir kimse yoktur. Allah'ım! Bize rahmetinden, lütfundan, bereketinden ve geniş rızık hazinelerinden bol bol ihsan eyle!"

Allah (c.c.) Hem Alçaltır Hem Yükseltir: Hâfıd-Râfi'

Kendinizin ve başkalarının konumlarını neye göre değerlendirirsiniz? Kim iyi bir mevkidedir, kim kötü? Kim yukarıdadır, kim aşağı? Bunu neye göre ölçer biçer, karar veririz? Bu konudaki ölçütlerimizin niteliği bir yana, insanların bu statüye nasıl eriştikleri konusundaki yaklaşımlarımız da apayrı bir bahis konusudur. Kendinden yukarıda gördüklerinin başarısını küçümsemek için bu durumu şansa veya sadece Allah (c.c.) vergisi ile açıklamak isteyenler yanında kendini başarılı bir konumda görenlerin bir kısmı da her şeye kendi çabaları, çalışkanlıkları ve adanmışlıkları ile ulaştıklarını düşünürler.

Oysa Allah Teâlâ'nın esma-i hüsnasından olan Hâfıd ve Râfi' bize alçaltanın da yükseltenin de O olduğunu söyler. Çünkü Hâfıd "aşağıya indiren, alçaltan, değerini azaltan" anlamına gelirken Râfi' ise "yükselten, değerini arttıran, izzetli ve şerefli kılan" demektir.

Yüceltilmeyi Beklemek mi, Yücelmeye Çalışmak mı?

Bir emek ürünü olmayan, çoğunu dünyaya geldiğimizde hazır bulduğumuz kabiliyetler, kapasiteler, ailelerimizden gelen statüler hep Allah (c.c.) vergisidir. Herkes bu dünya hayatına önceden yaratıcının belirlediği bir noktadan başlar (Zuhruf, 43/32). Fakat bu durum elimizdeki bu malzemeye neler yaptığımızın dikkate alın-

mayacağı anlamına gelmez. Bu nedenle başlangıç noktalarımızı sorgulamak yerine yol almaya bakmak lazımdır. Çünkü hayatın sonunda karşılaştığımız muhasebede başladığımız nokta değil, onunla bitirdiğimiz nokta arasındaki mesafe (yani emeğimiz) dikkate alınacağından oradaki statümüz verilenlere ne eklediğimizle belirlenecektir.

Şunu da hep hatırdı tutmak gerekir ki Allah'ın insanları birbirinden üstün (ya da aşağı) kılmak için verdiği (ya da vermediği) her şey bir deneme konusudur. "Sizi yeryüzünün halifeleri kılan, size verdiği (nimetler) hususunda sizi denemek için kiminizi kiminizden derecelerle üstün kılan O'dur. Şüphesiz Rabb'in, cezası çabuk olandır ve gerçekten O, bağışlayan merhamet edendir." (En'âm, 6/165)

İnsanların bu dünyada birbirlerine münasip gördükleri yüce ya da düşük statülerin aldâtıcı ve geçici olduğunu, herkesin asıl statüsünün kıyametin kopuşu ve herkesin olan biteni gerçek mahiyetiyle kavradığı zaman ortaya çıkacağını, işte o zaman herkesin gerçek konumunu bulacağını söyleyen ayetler (Vâkıa, 56/1-3) bize Hâfız ve Râfi' isimlerinin kıyametin de sıfatı olduğunu gösterir.

Evet, yükselten de alçaltan da Allah'tır. Ama O, bunu yaparken neye göre yapacağını da bize bildirmiş, alçalmanın ve yücelmenin yollarını önceden göstermiştir. Alçalmak ve yükselmek Allah'ın yaratılıştı takdir ettiğı sabit ve değişmez bir kader olmaktan çok (kaderin çizdiği sınırları kabul etmek şartıyla) kendimizi doğru kullanıp kullanmamaya bağlı olarak ulaştığımız bir neticedir. Aşağı olanın peşine düşmek insanı alçaltırken, yüceliklere talip olmak yükseltir. Çamurdan gelen bedene ve tabiatımızın hayvani yönü olan nefse gereğinden çok itibar insanı alçaltırken, yücelere çağırın ruhun ve yücelerden gelen vahyin davetine uydukça da yükseliriz. (Araf, 7/175-176) Belki de bu nedenle Sadreddin Konevi "Raf' aşâleten Allah'a, hafd ise kula aittir." demiştir. Yani sende yücelik adına ne varsa Allah'tan, düşüklük adına ne varsa da nefsindendir. Allah (c.c.) kimseye asla zulmetmez, O'nun her işi hikmetlidir; al-

çalmaya müstahak olanı alçaltır, yükselmeyi hak edeni de yükseltir. Sözün özü kişi Allah Teâlâ katındaki mevkiini merak ettiğinde Allah'ın kendi kalbindeki yerine bakması yeter.

Bizi Yüce ya da Düşük Kılan Nedir?

Sufilere göre Allah (c.c.) cehennemliklerin nefislerini kendisinden uzaklaştırmak suretiyle alçaltır, yani alçaklık Allah'tan uzak durmaktır. Bunlar Rablerinden ümidi kesmiş, nefislerinin isteklerine yenilmiş, tövbe etme ve Allah'a yönelme gücünü kaybetmişlerdir. Daima sıkıntı içinde olmalarına rağmen dua etme isteği duymazlar. Terk edilmişlikle cezalandırılmışlardır. Esmâ-i hüsnâ şarihi Ali Osman Tatlısu'nun deyişiyle "Düşüren Allah'tır fakat sebebi insanın kendisidir." Allah'ın düşürdüğünü yine Allah'tan başkası kaldıramaz. Bu nedenle böyle bir akıbete düşen için dönüp Allah'a iltica etmekten başka kurtuluş yolu yoktur. Allah Teâlâ dostlarının kalplerini kendisine yakın kılarak yükseltir. Bu kişinin kalbi ümit, ferahlık ve ilahi neşe ile dolar. Onlar bu istikametten ayrılmadıkça Allah (c.c.) da bu nimeti kendilerinden almaz.

İnsanın haletiruhiyesi, davranışları ve tuttuğu yol bu tecellilerin bir göstergesidir. Sufiler der ki Allah'ın yükselttiği insanlar, çok defa melek huylu, tatlı dilli, insanların ayıplarını ve kusurlarını örtüp eksiklerini tamamlayan; onlara bütün imkânlarıyla yardım eden nazik, kibar insanlardır.

Yüce Rabbimiz Kur'an-Kerim'de başta peygamberler olmak üzere yücelttiği kullarından bahsederken bu yücelişin derecelerle olduğunu vurgular. (Bakara, 2/253; En'âm, 6/83, 165; Yusuf, 12/76; Mümin, 40/1) Bu ayrıntı bize hem yükselişin aşama aşama olduğunu hem de Allah'ın yükselttiği insanlar arasında da derece farkları olduğunu gösterir. Yine Kur'an'ın ifadesine göre Allah Teâlâ'nın en yüce mevkîye uygun gördükleri ilim sahipleridir. (Mücadele, 58/11) Efendimiz (s.a.s.) de sayısız hadislerinde ilmin en yüce mertebe olduğunu ifade etmiştir.

Bu İsimlerin Tecelli Ettiği Kullar

Bu isimlerin muhtevalarını ve tecellilerini idrak etmiş kimse-lerin Allah'ın değer verip ycelttiklerini yüce tutmaları, O'ndan uzaklaşıp alçalmış olanları ise gönüllerinde hak ettikleri mevki- den daha yukarıya oturtmamaları gerekir. Allah (c.c.) için sevme- nin ve Allah için uzak durmanın manası da bu olsa gerektir. İbn Arabi'ye göre de bu isimlerin tecellisine mazhar olanlar Allah ka- tında yükselme ve alçalmanın bilgisini keşfetmiş ve bütün ilişkile- rini buna göre tanzim etmiş kişilerdir.

Türkçede rütbe vermek anlamında kullanılan terfi kelimesi Râfi' ismiyle aynı köktendir. Terfi, alışma hayatında insanları motive eden, tekdüzeliği kıran, asla aksatılmaması gereken bir mekanizmadır. Bu konuda dikkate alınması gereken şeylerin ba- şında ise liyakat gelir. İnsanları idare etme mevkiinde olan bir kimsenin, yönetim ilkeleri açısından, onları ellerinden gelenin en iyisini yapmaya teşvik etmek için ödül ve terfi sistemini kullanma- sı gerekir. EĞer bir ihmal ve suç varsa mutlaka tespit edilmeli affe- dilecekse bile suç ve ceza ortaya konduktan sonra affedilmelidir ki insanlarda gafil bıraktıkları düşüncesi hâkim olmasın.

Bütün bu bilgilerden sonra kendimize alçaklık ve yüceliğin ger- ek mahiyetinin ne olduğunu açıkça sorabiliriz. İtibar edip ycelt- tiğimizi neye göre yceltiyoruz, kınayıp telediğimizi neye göre düşük görüyoruz? Hangi zellikler alçaltır, hangileri yükseltir? şu varlık âleminde her nesneyi (ve tabii ki her kimseyi) taşıdığı hakiki değer ölçüsünde yerli yerine koyabiliyor muyuz? Sağlığın, para- nın, dürüstlüğün, vefanın, akrabanın, arkadaşın, ailenin, hakika- tin, işin, gücün yeri neresi? İşte bunları yerli yerine koyabildiğimiz ve Allah'ın yücelttiğini yüceltip değer vermediğini nemsizleştir- diğimiz zaman i dünyamızdaki karmaşa sona erecek, dşncele- rimiz, duygularımız ve davranışlarımız eşyanın tabiatı ile tam bir uyum içinde tevhide ulaşabilecektir.

Allah (c.c.) Kimini Azîz Kılar Kimini Zelil: Muizz-Müzill

Rabbimizin bize lütfettiği nimetler arasında bir tercih yapmamız zordur. O'nun hangi nimetine "Olmasa da olur." diyebiliriz ki? Ama bazı ihsanlar vardır, varoluşumuzun değeri açısından diğerlerinin önüne geçer. Mesela ister köyde yaşayın ister şehirde, ister işçi ister patron olsun, herkesin kendi toplumu içinde şeref ve haysiyet sahibi olması, sözünün dinlenmesi, kıymetinin bilinmesi, kısaca "değerli biri" olması bu nimetlerin başında gelir. İnsanın ihtiyaçları hiyerarşisinde temel biyolojik ve psikolojik ihtiyaçlardan sonra gelen sosyal ihtiyaçlar kapsamında sayılabilecek bu "değerlilik" Rabbimizin "Muizz" isminin tecellisidir: "De ki: 'Ey mülkün sahibi olan Allah'ım! Sen mülkü dilediğine verirsin. Dilediğinden de mülkü çeker alırsın. Dilediğini aziz edersin, dilediğini zelil edersin. Hayır senin elindedir. Şüphesiz sen her şeye hakkıyla gücü yetensin.'" (Âl-i İmran, 3/26)

"Muizz", "izzet" kökünden türemiş "aziz kılan" anlamında bir sıfattır. Allah'a nispet edildiğinde "dilediği kimseyi yücelten, güçlü ve değerli kılan" demektir. "Müzill" ise 'izzet'in zıddı olan "zillet" kökünden türemiş olup "zelil ve perişan kılan" anlamındadır. Bu iki isim birbirlerini tamamlayıcı olmaları bakımından -Kâbîd ve Bâsît, Hâfîd ve Râfî' isimlerinde olduğu gibi- her zaman bir arada zikredilir. "Allah aziz de kılar zelil de..." dediğimizde kastettiğimiz izzet ya da zillet bizim bu dünya ölçülerinde anladığımız

manada bir üstünlük ya da düşüklük değildir. Allah'ın vereceği şeref, kişinin bizzatı insan oluşuna dair taşıdığı özün şerefidir, yani manevidir. Bu izzete ulaşamayana hiçbir dışsal güç (makam, mevki, mal, mülk, soy, sop vb.) o saygınlığı kazandıramaz. İzzet ve zilletin gerçek ölçütlerinin ne olduğunu bilmeyenler onu görünüşteki gelip geçici hâllerde arayabilirler. Böylesi durumlarda öyle olur ki kibir izzet, tevazu da zillet zannedilebilir. İzzetle kibri, zilletle tevazuyu karıştırmamak burada hayati önem arz eder. Bunu ayırt etmede ilmin önemine işaret etmek için Elmalılı, ilimden yoksun bir izzetin er geç zillete dönüşeceğini söylemiştir.

Aziz ya da Zelil Olmak Neye Bağlı?

Aslında aziz ya da zelil olmak itibaridir. Yani her insan birine kıyasla yüce bir konumdayken diğerine kıyasla zelil durumda olabilir. Böylece bu iki isim her birimizde tecelli etmiş olur. Yani insan izzet ve zilleti iç içe geçmiş hâller olarak yaşayabilir. Zaten bu iki yol ilk yaratılıştan itibaren insana iki seçenek olarak sunulmuştur. Kim, hangi yola girmek isterse Allah Teâlâ ona o yolu kolaylaştırır. Bizi aziz ya da zelil kılanın kendi davranışlarımız olduğunu, güzel davrananların asla zillete uğramayacağını Yunus suresi 26. ayette görebiliriz: “Güzel iş yapanlara (karşılık olarak) daha güzeli ve bir de fazlası vardır. Onların yüzlerine ne bir kara bulaşır, ne de bir zillet. İşte onlar cennetliklerdir ve orada ebedî kalacaklardır.” İnsanın kendi nefsinin aziz ya da zelil olarak algılaması onun gerçek kıymeti hakkında en önemli göstergelerdendir. Nefsinde izzet vehmedenlerin zelliliği ile nefsinin zelliliğini idrak edenlerin kıymeti yüzeysel bakışlardan gizli kalacak kadar derinlerdedir. Onlar şöyle der: “Allah hiçbir kulu nefsinin zilletini gösterecek şuuru lütfettiği kimse kadar aziz, hiçbir kulu da nefsinin yüceliğini vehmettirecek duygular verdiği kimse kadar zelil kılmamıştır.”

İnsan davranışlarının en girift yönlerini incelikle tahlil etmesiyle bilinen Gazali'ye göre zillet her türden bağımlılıktan doğar. İzzet de nefsin baskılarından ve cehaletin tasmaından kurtul-

maya bağılıdır. Ona göre gerçek mülk sahibi, ihtiyaç zilletinden kurtulmuş olandır. İnsan ne kadar kanaatkâr olur ve mahlukata el açmazsa o kadar aziz; ne kadar hırslı olup gözlerini insanların elindekilere dikerse o kadar zelil olur. Bu gibiler geçimlerini, mutluluklarını her daim başkalarının elinde görür, hep bir muhtaçlık hissiyle yaşarlar. Gönüllerin dünyalık hırslarla dolup taşması insanı çıkarıcı, cimri ve onursuz kılar. Allah (c.c.) işte böylelerinin boynuna zillet halkası geçirir.

Sufilere göre Allah (c.c.) aziz kılmak istediklerine şeksiz, şüphesiz bir iman ve kanaate dayanan bir ahlak nasip eder. Gelip geçici heveslerin basitliğinden uzak durmak anlamında zühdü lütfederek onları aziz kılar. Bunlar insani ihtiyaç ve zevklerinin tatmini için gayrimeşru yollara sapmayan, yalana, ikiyüzlülüğe tenezzül etmeyen samimi ve onurlu insanlardır. İzzetinefisleri onları her türlü hayâsızlıktan muhafaza eder. Arzuların nefse tahakküm edecek düzeye gelmesi ise insanı helal haram demeden her yola başvuracak hâle getirir, bu da zilletin kapısını açar. İnsanı iki cihanda zelil eden ikiyüzlülük, cimrilik, tamahkârlık, haset gibi hâllerden uzak durmak, bunlar nefsimizin derinliklerinden başlarını çıkarır çıkarmaz icabına bakmak da insani haysiyetimizin bekçiliğinde dikkat kesilmemiz gereken durumlardır.

Cehalet nedeniyle insan bazen izzeti yanlış yerlerde arar. Allah Teâlâ dışında çeşitli güçlere tapar, onların kendisine şeref bahşetmesini umar. (Meryem, 19/81; Nisa, 4/139) Oysa izzet bizatihi Allah'a ait olduğu içindir ki saygınlık isteyenler insanların önünde eğildiği çeşit çeşit mabutları geçerek Allah'a yükselmeli ve ancak O'nun önünde eğilmelidir. (Nisa, 4/138-139; Fâtır, 35/10; Münafikun, 63/8) Bu nedenle Allah Teâlâ dışında korktuklarımıza, saydıklarımıza dikkat etmek; bu korku ve saygının dozunu kaçırmamak izzetimizi korumak için şarttır. Çünkü şirk zilletin en alt seviyesidir ve dışındakilere beslenen aşırı korku ve saygıdan doğar.

Bu İsimlerin Tecelli Ettiği Kişiler

Sadreddin Konevi'ye göre Yüce Allah "Muizz" ismiyle kulunu daha ilk yaratılıştâ aziz kılmıştır. Ne zaman ki kul bu izzeti kendinden sanıp büyüklenir, işte o zaman Allah (c.c.) indinde küçülür. Bu nedenledir ki Rabbimizin ikramı olan izzet, insanı said de yapar şaki de... Hangisi olacağı insanın o izzeti nasıl kullandığına bağlıdır.

İbn Arabî'ye göre de insan bu ismin tecellisi sayesinde olumlu manada kendine güvenir. Başarıyı kendi dışındaki sebeplerde değil, kendi içinde arar ve bütün himmetini kendi nefesine yöneltir. İşte o zaman o kimse aziz olur. Ama ne zaman ki bu ismin tecellisi olan izzetle zorbalık yapmaya kalkarsa işte o zaman Allah (c.c.) indinde ondan daha zelil kimse olmaz.

Başta ailemiz olmak üzere üyesi olduğumuz herhangi bir kurumun izzeti teker teker her birimizin sorumluluklarına sahip çıkan, onurlu insanlar olmasına bağlıdır. Bu nedenle liderler yönettikleri insanların kendilerini zelil hissetmelerine neden olacak şekilde davranmamalı, tam tersine herkesi oraya ait olmakla gurur duyacak şekilde onurlandırmalıdır. Bazen onur sahibi bir insanla yaşamak güç olabilir. Ama bu vasıf bir insanın sahip olabileceği en değerli kişilik özelliği olduğundan ondaki hayra odaklanılmalı, küçük kolaylıklar ve basit menfaatler için bu duruştan vazgeçilmemelidir.

Her Şeyi İşiten ve Görene Yakarış

Semî

Basîr

Allah'ım! Her şey senin bilgin dâhilindedir. Kimsenin duymadığını duyar, her gözün göremediğini görürsün. Bir şeyin gizli ya da açık yapılmış olması, bir düşüncenin fısıltıyla ya da yüksek sesle söylenmesi, hatta dillendirilmeyip içten geçirilmesi senin için fark etmez. Karanlık ve aydınlık, yakınlık ve uzaklık, büyüklük ve küçüklük gibi bizim görüşümüze, duyuşumuza engel olan şeylerin hiçbirisi senin için engel değildir. Gizli ile aşikâr, konuşma ile sükût senin için birdir. Sen gecenin karanlığında, siyah bir taşın üstünde kımıldayan karıncayı, bir suya karışan diğer bir suyu görür ve bilirsin. Senin böyle olduğunu bilmek, utanılacak, saklanacak şeyler yapmadığım sürece bana huzur veriyor. Bu huzuru ancak ellerimi açıp boynumu büktüğümde Semî' ve Basîr isimlerine sığınacak kadar temiz yaşayabilmişsem duyurum. Bilirim ki bana yapılan ve olmasına engel olamadığım her şeyi sen görüyor, işitiyor, kaydediyorsun.

Ama ne zaman ki ben de işitilmesinden, görülmesinden rahatsız olunacak şeyler yaparım, işte o zaman senin Semî' ve Basîr oluşun bana bir tehdit olur, korkarım. Senin isimlerinin birbirini tamamlayan bütünlüğü olmasa, yani ben böyle bir durumda Tevâb, Gaffâr, Afûvv isimlerine sığınamasam ne yapardım Allah'ım? Huzura gelinmeyecek çirkin işlerimin utancıyla nasıl yaşardım?

Sen kendini "Semiu'd-dua" olarak niteledin. (Âl-i İmran, 3/38) Sana yaptığımız her yakarışı işittiğini bildirdin. (Bakara, 2/186) Sen söz

konusu olunca işitmek bütün sıradanlığından sıyrılır. Sen işittiğini dinlersin, anlarsın ve karşılıksız bırakmazsın. Çünkü sen bize eksik bir kul olmamıza rağmen kulağımıza gelen bir yakarışa ilgisiz kalmamayı emrettin. (Duha, 93/10) O zaman göklerin ve yerin anahtarlarını elinde tutan senin (Şura, 42/12) bize dualarımızı işittiğini bildirmen duamızın kabulüne işaret değil midir? (Mücadele, 58/1) Böyle olduğundandır ki biz Peygamberimizden her duamızı bu cümleyle bitirmeyi öğrendik: “Allah’ım, sen her duayı işitirsin!” Kur’an’da peygamberlerinin de dualarını bu cümleyle bitirmesinden bildik ki senin Semî ismin dualarımızın kabulüne vesiledir. (Âl-i İmran, 3/38; İbrahim, 14/39)

Peygamberimiz bize senin huzuruna her duruşumuza hamd ile başlamayı öğretti. Namazın her rekâtına hamd ile başlar, senin kelamını tekellüm ettikten sonra saygıyla eğiliriz. Ve rükûdan doğrulurken bize bir müjde olacak şekilde “Semiallahü li-men hamideh” deriz. Bu cümleyi söylediğimizde “Allah kendisine övgü ve senada bulunan kimsenin bu ibadetini kabul eder.” demiş olduğumuzu, yani senin bir yakarışı işitmenin onu kabul etmek demek olduğunu söyler âlimlerimiz. Biz de öyle bilir, öyle inanırız. Çünkü Peygamberimiz de dualarında sem’i “kabul etmek” anlamında kullanmıştır: “Allah’ım! Ürpermeyen kalpten, kabul olunmayan (işitilmeyen) duadan, doymayan nefisten ve fayda sağlamayan bilgiden, özellikle bu dört şeyden sana sığınırım.” (Tirmizi, Daavat, 68)

Bize Kitab’ında kendini anlatırken Semî isminin yanında ya Basîr vardı ya Alîm. Beni her daim, hiç eksiksiz işiten, gören ve bilen bir Rabb’in huzurunda olduğum, her işimin bu huzurda yapıldığını bilmek ve bunu hep hatırdaki tutmak senin Peygamberinin bize öğrettiğine göre “ihsan mertebesi”ne ulaşmanın yoluydu. Senin her şeyi gördüğünü bilen gizli ve açık her hâlini düzeltmeye koyulacak, böyle olunca da Müslümanlığını ihsan mertebesine yükseltecekti. Zira huzurda olan huzura yakışır şekilde davranıldığında huzurun başköşesine alınır. Rabbim bize bu isimlerle tecelli etsen, görüşümüz genişlese; sadece başarıyla, gözle görüleni değil, basiretle, kalple görülebilecek olanı da görsek! Sadece hay-

kıranı değil sessiz çığlıklar atanı da duysak! Elimizin altına verip bize emanet ettiğin insanları her daim güzelce dinlesek, anlasak!

Bizden beklediğin adalet, hakkaniyet, merhamet ve şefkati gösterebilmek için dahi önce doğru görmeye, doğru dinlemeye muhtacız Ya Rab! Görüşümüzü keskin, duyuşumuzu kuvvetli kılсан da herkesi ve her şeyi gereği gibi takdir edebilesek. Böylece bilgimiz zanna değil de hakikate dayansa ve her insanı doğru yerde istihdam edebilesek. Basiretimiz arttıkça ferasetimiz genişlese, anlayışımız kuvvetlense! Eşyanın hakikatine vakıf olabilesek de her şeyi yerli yerine koyabilesek! Bu duyuş ve görüşlerimiz bizim ıstırabımızı artırmakla kalmayıp ıstırap ehlinin derdine derman olsa! Sadece dertlileri mi, hayır, saklı kalmış güzellikleri de görebilesek, duyabilesek, onlardan haz alabilesek!

Rabbim, biz sana ibadet ve kullukla yaklaştıkça sen bizim gören gözümüz, tutan elimiz, yürüyen ayağımız olacağını müjdeledin. Öylece olabilesek neler görür, neler işitirdik ki acaba? Kim bilir nice güzellikler bizim günahla bulanmış bakışımızdan uzak kalarak yanı başımızdan geçip gidiyor da haberimiz yok. (Yasin, 36/9) Kim bilir senin nice sevgili kullarını sırf bakışımızın kirinden dolayı göremiyor, tanıyamıyoruz. Sufilerin dediğine göre biz gözümüzü, kulağımızı meşru olmayan şeylerden korudukça senin sevgini kazanacak ve onu kazanınca da bu duyularımızı gereği gibi kullanabilecekmışiz. Nasip et Rabbim!

Bizim gerçekleri görmemize ışık tuttuğu için Kitab'ının ayetlerine "besair" (basiretler) dedin. (Araf, 7/203) Kendilerini günahlarla kirletmedikleri ve nefsani hislerle değil, akıl ve iman aydınlığıyla hareket ettikleri için dünyevi ve uhrevi gerçekleri açıkça görenleri de "ulu'l-ebsar" (basiret sahibi) diye niteledin. (Âl-i İmran, 3/13) Bizi de ayetlerinle aydınlat ve Kitab'ında övdüğün, gönül gözü açık olanlardan eyle! Senin bütün ikramlarında olduğu gibi bunda da her kulun nasibi farklı farklıdır. Bizimkini artır ya Rab! Ve gönül gözümüzle görmeye başladığımızda onun da kendine göre eksik ve yanlışları olacağını, mutlak hakikati Sen'den başkasının bilemeyeceğini bize unutturma!

Hâkimler Hâkimi: El-Hakem

Hakem, “hüküm verme yetkisini elinde tutan, son hükmü verecek olan” demektir. Rabbimizin yaratılıştaki eşyanın tabiatına koyduğu hükümler, ilk insandan bu yana indirdiği kitapların içerdiği hükümler, dünyada olup biten hadiselerle dair ahirette verilecek nihai hükümler bu ismin işaret ettiği yetkinliğin muhtevasındadır.

Yüce Rabbimiz ilmiyle bütün âlemleri kuşatmıştır. Her şeyin başını da sonunu da bütün kapsamıyla bilir. Bu evrende her ne olup duruyorsa hepsini en baştan tasarlayan ve yaratan O’dur. O öyle bir âlem yaratmıştır ki orada her şey hem birbiriyle ilişkili hem de kendi varoluş amacını gerçekleştirmeye yönelik bir akış içindedir. Her şey tam da olması gereken yerdedir. İlmiyle, hikmetiyle, adaleti ve kudretiyle bu âlemi tasarlayan Rabbülalemin her bir oluş için hükmünü verir ve icra eder. (Kasas, 28/70)

İrade ve Karar Yetkisine Haiz Tek Varlık İnsan

Yüce Allah kurduğu bu düzenin içinde irade ve karar yetkisine haiz tek bir varlık yaratmıştır: insan. İnsanın aldığı kararların ve attığı adımların bütün sorumluluğu kendine ait olmakla birlikte Allah (c.c.) bu kararların ve yönelişlerin kendi katındaki hükmünü ve neticesini de ona önceden bildirmiştir. (En’âm, 6/114) Bu dünyada işler sarp sardığında, haklıyla haksız birbirine karıştığında bunları nihai çözüme kavuşturacak olan da O’dur. O’ndan başkası her olayı bütün sebepleri ve sonuçlarıyla birlikte, her girdiyi

dikkate alacak şekilde bilemez. Bilemeyince de tam bir adaletle hükmedemez. Bu nedenle mutlak adaletle dayalı nihai hüküm ancak Allah Teâlâ tarafından ve ahirette gerçekleşecektir. (Zümer, 39/46) Bazılarımız nihai hükmün ahirete kalmasından rahatsız olabilir. Yaşadıkları hadiselerin sonuca bağlanması için o kadar beklemek onlara çok uzun ve haksızca gelebilir. Oysa dinimizin bize öğrettiği üzere hayat doğumla başlar ve sonsuza kadar devam eder. Ölüm sadece boyut değiştirmektir. Böyle olunca da nihai hüküm hayatın dışında ve iş iştenden geçtikten sonra verilmiş bir hüküm değil, aksine hayatın mukaddimesi sayılacak bu dünyanın bittiği ve asıl kalıcı hayatın başladığı noktada bütün o sürecin mahiyetini belirleyen son derece etkin bir karardır. Üstelik bu dünya hayatımız devam ettiği sürece sorumluluklarımız ve eylemlerimiz devam etmekte, her olaya her an yeni bir boyut eklenmektedir.

Allah'a "Allah" olarak inanan bir insanın O'nun hüküm verme ve son sözü söyleme yetkisinden kuşkusu olmaz. Bir müminin asıl dikkat etmesi gereken husus Allah'ın hükmüne razı olup olmadığıdır. O'nun hükümlerini içine sindiremeyen, koyduğu ilke ve kullardan dolayı içi sıkılan, olmasını istediği şey olmayıp da Allah Teâlâ başka şeye hükmettiğinde isyan eden birisi dönüp kendine bakmalı ve Allah'ın ne yapması ve nasıl hükmetmesi gerektiğine bu kadar karışacak yetkiyi nereden aldığını kendine sormalıdır. Allah'ın hükmetme yetkisinden ve verdiği hükümlerden rahatsız olanlar kendi nefislerine yükledikleri tanrı rolünü görmeli ve kendi hüküm ve isteklerinin doğruluğunu neye dayandırdıklarını sorgulamalıdır.

Rıza Hâlinde Olmak

İnsanın bu dünyada yakalayabileceği mutluluk ve huzur üzerine çalışanlar bunun sırrının kendimizle ve hayatla barışık olmak, yani "rıza" hâlinde olmak olduğunu söylüyorlar. İnsan kendisi için iyi gördüğü şeylere ulaşmak için çaba sarf eder, Allah'a dua eder, neticede ulaşabildiğine de razı olur, onunla yetinirse işte en büyük huzur budur. Bunun da Allah'ın hükmüne güvenmek, O'nun

kararlarına saygı duymakla alakası açıktır. Çünkü Allah (c.c.) Hakem'dir. Hakem, taraf tutmaz, haksızlık yapmaz, kayırmaz ve zarar vermez. Hakem'in hükmü hepimizin lehinedir: "Hüküm yalnızca Allah'a aittir. O, hakkı anlatır. O, hakkı batıldan ayırt edenlerin en hayırlısıdır." (En'âm, 6/57)

Hz. Peygamber'in üzüntü ve sıkıntıyı gidermek için öğrettiği duanın başlangıç kısmı da bu rıza hâlini hem Allah'ın hükmünün mutlaka geçerli olacağına hem de her zaman adaleti gerçekleştireceğine inanmakla açıklar: "Allah'ım! Ben senin aciz kulunum, senin kulun olan bir baba ile bir annenin evladıyım. Bütün varlığım senin elindedir. Benim için verdiğin hüküm daima geçerli, hakkımdaki kararın daima adaletlidir." (Müsned, I, 391, 452)

Bu dünya hayatında Allah Teâlâ'nın "Hakem" ismi gönderdiği kitaplar vasıtasıyla insanlar arasındaki meselelerin hükümlerini ortaya koymak suretiyle gerçekleşir: "İnsanlar tek bir ümmetti. Allah, müjdeciler ve uyarıcılar olarak peygamberler gönderdi ve beraberlerinde, insanların anlaşmazlığa düştükleri şeyler konusunda, aralarında hüküm vermek üzere kitapları hak olarak indirdi..." (Bakara, 2/213)

Hüküm kelimesi Kur'an-ı Kerim'de çeşitli kalıplarda olmak üzere 210 yerde geçmektedir. Bunlardan otuz yedisi fiil ve isim olarak Allah'a nispet edilmektedir. Üç ayette "hayrül-hâkimin (hâkimlerin en hayırlısı ve en isabetli karar vereni)" ve iki ayette "ahkemül-hâkimîn (hâkimlerin hâkimi, hüküm verenlerin en üstünü)" terkipleriyle hüküm ve hakem kavramları O'na izafe edilmiştir.

İnsan Hakem Olursa

Kur'an-ı Kerim'de yeri geldiğinde güçleri nispetinde insanların da hakemlik yapması gerektiğinden bahsedilir. (Nisa, 4/35) Ayrıca yine Kur'an-ı Kerim'de insanların hüküm verme konusunda riayet etmeleri gereken ilkelere bahseden ayetler bulunması (Nisa, 4/58, 135; Maide, 5/8) bize kulların da Allah'ın verdiği yetki ve sınırlar çerçevesinde hükmetme yetkisine haiz olduğunu gösterir.

Böyle bir mevkîe layık görülen kişi hükümlerini verirken üzerinde kendisini gözleyen “Hâkimler hâkimi”ni (Tin, 95/8) hiç aklından çıkarmamalıdır. “H-k-m” kökünün sözlükte “iyileştirmek amacıyla menetmek ve düzeltmek” anlamlarına gelmesi de manidardır. Bu durum Rabbimizin verdiği hükümlerle haksızlığı, zulmü ve yanlışlığı engellediğini ve insanların işlerini adaletle düzene soktuğunu ifade ederken bize de kendimize hâkim olup bencil duygulara gem vurmamakça hakla hükmedemeyeceğimizi gösterir.

İnsanların bulunduğu her yerde fikir ayrılıkları, anlaşmazlıklar ve çatışmalar kaçınılmazdır. Makul düzeyde bir rekabet toplumsal ilerlemeye hizmet ederse de bu durum huzuru bozacak düzeye geldiğinde bir müdahale mekanizmasının mutlaka işlemesi gerekir. İşte böyle bir çatışma durumunda Allah’ın sınırlarını gözeterek hükmeden bir hakemin hükmüne muhatap olan bir mümin verilen hüküm aleyhine bile olsa kabul eder. Olayları sen ben davasına dönüştürmeden insanlararası ilişkileri nefislerin çatışması ile değil, hakla hukuka saygı ile yürütmeye çalışır.

Hakem İsmi Tecelli Ederse

İbn Arabî’ye göre “Hakem” isminin tecelli ettiği insanlar hakkı, her şeyin, hatta kendi nefislerinin dahi üstünde tutan, böyle olunca da hadiselerin üzerini örttüğü “hakk”ı bulup ortaya çıkarma konusunda kuvvetli bir sezgiye sahip olan insanlardır. Görüşleri isabetli olur. Hükümleri Allah’ın hükmüne muvafıktır. İnsanlararası meselelerde adaleti tesis etme konusunda özel bir beceriye mazhar olmuşlardır. Hak’la hükmederler. Hak onların vasıtasıyla vücut bulur.

Allah’a “Allah” olarak inanan bir insanın O’nun hüküm verme ve son sözü söyleme yetkisinden kuşkusu olmaz. Bir müminin asıl dikkat etmesi gereken husus Allah’ın hükmüne razı olup olmadığıdır.

Mutlak Adaletin Yegâne Sahibi

Adalet her şeyi dengeli yapmak ve yerli yerine koymak, herkese hakkını vermek, her şeyi akıl ve mantığa, hikmet ve maslahata uygun olarak yapmaktır. Zulmün zıddıdır. Rabbimizin esma-i hüsnasından biri olan “adl” aslında “adaletli olmak” anlamında mastar olup “çok âdil, asla zulmetmeyen, hakkaniyetle hükmeden, haktan başkasını söylemeyen ve yapmayan” anlamına gelir. Bir mastarın isim olması o mastarın içerdiği anlamın bütün kapsamıyla o zatta bulunduğunu gösterir. “Âdil” adaletli olan demekse “adl” adaletli olmanın ta kendisi olmak, adalet göstermek denince ondan başkası akla gelmemek demektir. “Adl” olan Allah’ın bütün işleri adalete uygun olduğu gibi sözleri de hakkaniyetin ta kendisidir. O’nun her yaptığı yerli yerinde olduğu gibi her söylediği de şeksiz şüphesiz doğrudur: “Rabb’inin kelimesi (Kur’an) doğruluk ve adalet bakımından tamdır. Onun kelimelerini değiştirebilecek yoktur. O, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.” (En’âm, 6/115)

O’ndan başka hâkim ü adl yoktur. Çünkü her şeyi hakkıyla gören, işiten; her şeyin içini, dışını, önünü, sonunu bilen ve her şeye gücü yeten ancak O’dur. İnsan bazen hayatta olup bitenlere bakarak Allah’ın adaletinde bir nevi eksiklik vehmeder. Bu durum dünyada olup bitenlerin sonuçlandırılacağı asıl hayatı dikkate almayıp sınırlı akıllarla kevnîyatı çözmeye çalışmanın sonucudur. Allah’tan onu bunu isteyip de bu isteklerini kendileri için hayır zannedenler ve istekleri olmayınca kendilerine adil davranılma-

dığını düşünenler Allah'ın rahmetinin eseri olan sayısız lütuflarını hak etmek için ne yaptıklarını kendilerine bir kez olsun sormazlar. O'na gereği gibi iman edip O'ndan gelen her şeye razı olanlar ise O'nun rızasının kendilerini, kendi rızalarından daha ziyade koruyup kolladığına bütün yürekleriyle inanır, kadere küsmek yerine kaderle barışık olmanın huzuruna ererler.

Rabbimizin adaletinden hiç şüphe duymayız ama O'ndan adalet değil af ve merhamet isteriz. Biliriz ki Allah Teâlâ'nın affı, merhameti ve keremi olmasa; O bize sadece mutlak adaleti ile muamele edecek olsa azaba düşer olmayan kalmazdı. Bu yüzden "Allah'ın adaletinin sonucu azap, lütf u kereminin tecellisi merhamet ve kime neye göre muamele edeceği de hikmettir." denmiştir.

Adalet kavramı Kur'an-ı Kerim'de düzen, denge ve ahenk anlamlarında da kullanılmaktadır. Yaratılıştaki her bir varlığın tüm ihtiyaçları ve birbirleriyle ilişkileri gözetilerek kime ne gerekiyorsa ona göre bir düzen kurmuş olması Rabbimizin diğer pek çok isimleri yanında adalet sıfatının da gereğidir. O, bu kâinatı bir mizanla yaratmış ve bizden de bu mizanı bozmamamızı istemiştir. (Rahman, 55/5-9) Gazali de Allah'ın adaletinin ne anlama geldiğini anlamak için kâinattaki düzeni anlamak gerektiğini söylerken bunu kastetmektedir. Kıyamet günü de mizan kurulacak ve bütün meseleler adaletle halledilecektir. (Yunus, 10/54-55; Enbiya, 21/47)

“Adl” Olan Allah'ın Adil Olan Kulları

İnsan olmak, noksan olmak demektir. Bütün sıfatlarda olduğu gibi adalet konusunda da mükemmel olmak sadece Allah'a mahsustur. İnsanlar unutulabilir, arzu ve zaafalarına uyabilir, duygusal davranabilir... Tüm eksikliğimize rağmen Rabbimiz “Adl” ismiyle tecelli edince dünyaya bakışımız değişir. Artık dünyaya kendi duygu ve çıkarlarımızın penceresinden değil, hakkın, hakikatin penceresinden bakmaya başlarız. Bunun şartı ise insanlardan beklenti kesmek ve onların elindeki hiçbir şeye ihtiyaç duymamaktır. Bu bakış bizi ahlaki kemale ve ruhun denge hâline ulaştırır. İs-

lam ahlakçıların itidal ve adalet kavramlarıyla ifade ettikleri bu denge ve kemalin oluşmasıyla davranışlarımız tüm aşırılıklardan korunmuş olur. Bakara suresinin 143. ayetinde geçen “vasat ümmet” tabiri de bu hâli ifade eder. Bu prensibe göre yaşayan insan yeme içmeden tutun da inanç, ibadet ve amellerine varıncaya kadar her konuda ifrat ve tefritten korunur, ailesini, işini, sosyal hayatını, ibadetlerini yerli yerine koyar. Çalışmanın, dinlenmenin, eğlenmenin, gezmenin, sorumluluklarının birbirinin yerini işgal ederek hayatının bir karmaşaya dönüşmesine izin vermez. Çünkü adalet sadece başkalarına karşı değil, bizzat kendimize karşı da göstermemiz gereken temel bir insan ihtiyacıdır.

Kendinde hiç hata görmemek kadar her konuda kendini suçlamak, öz saygısını kaybedecek şekilde kendini eleştirmek de kantarın topuzunu kaçırmaktır. Bedenle ruhun ihtiyaçları, kendi gelişimiyle ailevi ve sosyal sorumlulukları, haklarıyla ödevleri arasında dengeyi gözetmek, kendisiyle kendisi ve diğerleri arasındaki ilişkileri düzenlemek konusunda adalet anahtar kavramdır. Unutmamak lazım ki kendine hayrı dokunmayanın çevresine de bir iyiliği olmaz.

Adil Bir İnsan Olmak

Adalet sıfatının zaaf ve kudreti kişinin sahip olduğu insanlık vasıflarının zaaf ve kudretine bağlıdır. Ancak kişiliği kuvvetli insanlar adaleti yürütebilir. Allah (c.c.) korkusu, kalp selameti, keskin zekâ, idrak ve basiret, gerektiğinde cefaya tahammül, kudret ve cesaret, insaf ve merhamet, insanlığa muhabbet gibi vasıflara sahip olmayan kişiler adil de olamazlar. Korku, çaresizlik, aşırı duygusallık, gurur ve ön yargı gibi olumsuz duygular adalet duygumuza zarar verir.

Adalet öğrenilen bir davranıştır ve öncelikle aile içinde öğrenilir. Ailede her yaş ve cinsiyetteki kişinin kendi durumuna göre ihtiyaçları ve hakları vardır. Bunların hepsinin adaletle gözetilmesi o ailede yetişen kişileri haklar ve sorumluluklar konusunda

hassas kılar. Çocukluğunda yakın çevresinde şiddetli haksızlıklar görmüş olanların yetişkinliklerinde çoğunlukla zalim bireylere dönüşmesi bugün psikolojinin üzerinde durduğu konulardan biridir. Peygamberimizin çocuklara adil davranma konusuna bilhassa dikkat çekmiş olması, sevgi ve ilgiden tutun da mali konulara varıncaya kadar çocuklar arasında ayırım yapılmamasını emretmesi bu açıdan manidardır.

Adaletin Bekçileri: Hâkimler ve Yöneticiler

Yerler gökler adaletle kaimdir. Nasıl ki fiziksel var oluş bu dengeye muhtaçsa toplumların varlığının bekası da toplumu oluşturan unsurlar arasındaki adaletin korunmasına bağlıdır. (Nisa, 4/58) Toplumun her ferdinin adil olması, istenen bir özellik olmakla beraber adalet sıfatı bilhassa hâkimler ve yöneticiler için zaruridir. Toplumlar ancak insanlar hakkında kalem oynatma mevkiinde bulunanların adalet vassfını haiz olması ile yükselir. Bu nedenle Rabbimiz insanlar arasında hüküm verirken duygularımızın tesiri altında kalmamızı istemez. Ne yakınlık ve merhametin ne de kin ve nefretin adalet konusundaki hassasiyetin önüne geçmesine izin vermez. (Nisa, 4/135; Maide, 5/8)

Efendimiz'in (s.a.s.) şu müjdesi adaleti en üstün değer olarak kabul edenler içindir: "Yönettikleri insanlara, ailelerine ve sorumlular oldukları kişilere karşı adaletli davrananlar, Allah katında, Rahmân'ın yanında nurdan minberler üzerinde ağırlanacaklardır." (Müslim, İmare, 18)

Toplumda işler adaletle yürüdüğünde insanlar görevlerini seyerek yapar, kimse hakkını elde etmek için aracılara koşma ihtiyacı duymaz, insan onuruna aykırı yollara girmek zorunda kalmaz. Başka şartlarda olsa işini savsaklayacak olanlar da kaytarmanın çıkar yol olmadığını bilirler. Böyle bir toplumda herkes huzur içinde yaşar. Adaletin tecellisine güvenir ve kişisel intikam peşinde koşmaz. Bu da toplumda düşmanlıkların ortaya çıkmasını engeller. Bu nedenle adalet mülkün temelidir.

İncelikle Lütfed n: El-Latîf

Bu isim Rabbimizin kudretine iman, ihsanına itimat ve nezaketine   kran duymamızı telkin eden b  y  k isimlerden biridir.        Latîf, en ince i  lerin b  t  n inceliklerini bilen ve onları kolayca yapandır.

Latîf olan Allah Te  l , bizim bile anlayamadığımız en derin duygularımızı anlar, kimseyle payla  amadığımız en gizli dertlerimizi bilir ve l  tfedeceği zaman en akıl almaz yollardan nezaketle l  tfeder. Gazali'ye g  re l  tuf, fiilde   fkat ve nezaketle, idrakte n  fuz ve inceliğin aynı anda bulunması demektir ve bu sadece Allah'a mahsustur. Bu a  ıdan bakıldığında Y  ce Allah'ın indirdiği dini, g  nderdiği peygamberi de bir l  tuf olarak algılamak gerekir. Her akıl sahibi kabul eder ki   zerinde gitmekte olduğumuz fakat nereye   ıktığını ve ne gibi tehlikeler i  erdiğini bilmediğimiz bir yol hakkında bize   nceden bilgi verilip sakınılacak tarafların g  sterilmesi bir mihnet değil, bir l  tuftur.

Kısaca Latîf her   eyden haberdar ve sınırsız l  tufk  r olandır. O'nun her h  limizi ve sıkıntımızı bildiğine, istediği zaman istediği nimeti bize ula  tırabileceğine ve bunu da zarif bir   ekilde yapacağına iman etmenin vereceği huzur da bu ismin ikramlarındandır.

Kur'an-ı Kerim'de Latîf

Latîf ismi Kur'an-ı Kerim'de yedi yerde geçer. Bu yedi ayetin beşinde Habîr ismiyle birliktedir. (En'âm, 6/103; Hac, 22/63; Mülk, 67/13-14; Lokman, 31/16; Ahzab, 33/34) Bu ayetlerde Latîf isminden hemen sonra -bir konunun en gizli yönlerine bile vukufiyet demek olan- Habîr isminin gelmesi O'nun lütuf ve ihsanlarının nasıl yerli yerinde olduğunu gösterir. Çünkü her şeyden haberdar olan lütfetmektedir. O hâlde Allah (c.c.) bizim durumlarımızdan kesinlikle haberdardır ve eğer isterse O'nun lütuflarını bize erişirmesine hiç kimse engel olamaz. Bu kesinlik kendimizi çaresiz hissedip ümitlerimizi yitirmemize engel olur. Malumunuz daima ümitvar olmak ruh sağlığının en önemli şartlarından biridir ve mutlak ümitsizlik Allah Teâlâ hakkında suizan içerdiğinden küfür kabul edilmiştir.

Allah'ın lütfunu kuluna nasıl akıl almaz yollarla eriştireceğini en güzel şekilde anlatan Yusuf Kıssası'nın neticeye erdiği bölümde Hz. Yusuf yaşanan bütün olumsuzluklardan sonra erişilen güzel sonucu Latîf ismiyle ilişkilendirir. (Yusuf, 12/100) Mekke döneminin en karanlık günlerinde inen bu sure Allah'tan asla ümit kesilmeyeceğini müminlerin kalbine işlerken Latîf isminin muhtevasını da gözler önüne serer. Buna göre belalara düşer olanlar karamsarca hayata küsmek yerine her durumda elinden gelenin en iyisini yapmak ve Allah'ın lütfundan ümit kesmemek durumundadır. Burada gözden kaçırmamamız gereken şey, belaya uğrayanın istikametini bozmaması ve hiçbir zaman ümitsizliğe kapılmaması gibi sonucu hepten Allah'a bırakıp elini kolunu bağlamak yerine her durumda elinden gelen en güzel hâli ortaya koymaya çalışmasıdır. Hz. Yusuf'un hayatı baştan sona bu yaklaşımın en güzel örneğidir. Allah Latîf'tir; elbette lütfeder. Ama O'nun nizamına göre bu lütuf kulun gayret ve istikametini ortaya koymasını bekler.

Kahrın da Hoş Lütfun da

Rabbimizin lütuflukârlığından kulları şüpheye düşüren şey bu lütufların bazen kahrılarla karışık olarak gelmesidir. Dünyada her

lütfa bir elemin gizlendiğini; her ıstırapın da gizli bir lütuf içerdiğini göremeyenler Latîf isminin tecellisinden kuşkuyla düşer; öyle olunca da kahırlar içinde boğulup gider, yaşadıkları durumlardan lütufları çekip çıkaramazlar. Niyâzî-i Mısrî'nin şu beyti tam da bu durumu açıklar:

Kahrı lütfu şey-i vahid bilmeyen çeker azap,

Ol azaptan kurtulup sultan olan anlar bizi.

Bazen vermek lütufsa bazen de vermemek lütuftur. Allah'ın vermediklerindeki lütufu görebilmek ancak O'na sonsuz güven duymakla mümkündür. Kişinin Rabb'ine güvenmesinin birinci şartı; iç dünyasındaki güven yeteneğini kaybetmemiş olması, ikincisi ise Rabb'ini mümkün olabildiğince bütün esmasıyla tanımasıdır.

Eğitimcilerin söylediğine göre insanın güvenme kapasitesini geliştiren ya da yok eden şey hayatın ilk yıllarında en yakınlarından gördüğü muameledir. Bebeklik dönemlerinde yanlış tutumlarımızın çocuklarımızın hayata, insanlara hatta Allah'a karşı güvensiz kalmalarına sebep olduğunu, bir inanca tutunma becerilerini yok ettiğini bilmek ve bu sorumluluğun kime ait olduğunu görmek gerekir. Yetişkinliğinde Allah'ın lütfuna güvenebilmesi için çocukluğunda anne babasına güvenebileceği bir ilişki kurmak şarttır. Konunun detayları için bu yazı doğru bir yer olmadığından ilgilenenleri çocukta güven duygusunun oluşumunu daha yakından incelemeye davet etmekle yetiniyoruz. Her insan kendince Allah'ın isimlerinin mazharıdır, ilkesine göre Latîf isminin tecelli ettiği insanın ahlakı ve davranışları nasıl olur, şimdi ona bakalım.

Latîf İsmi'nin Tecellisi

Öncelikle bu isme tamamen inanmış ve teslim olmuş kişiler yukarıda söylendiği üzere kahırlarda gizli olan lütufları görür ve onlara yönelirler. Efendimizin (s.a.s.) söylediği gibi her durumdan hayırla çıkmayı bilirler. Aynı zamanda Rabbimizin Latîf ve Habîr isimlerini içselleştiren bir mümin her türlü gösterişçiliği ve yap-

macıklığı terk edip samimiyet ve ihlası yakalayabilir. Böylece Rab-b'ine karşı iç dünyasını tertemiz kılan kişi tüm âleme iyilik düşü-nen ve herkesle latifçe geçinen bir kişi olur. Gazali'nin dediği gibi bu ismin tecellisiyle ahlakını donatanlar iyilik yaparken hisset-tirmeden, onur kırmadan ve gönül incitmeden yaparlar. Allah'ın kullarına müşfik davranır, insanları Allah yoluna davet ederken nezaket ve yumuşaklıkla hareket ederler.

Allah Teâlâ'nın bize ihsan ettiği şu kısacık ömürdeki sınırlı iyi-lıklarımızın sonsuz cennetlerle ödüllendirmesi O'nun lütfudur. Aynı şekilde Allah'ın latif kulları da ellerinin altındaki insanların çaba ve gayretlerini onların tahmininden de fazlası dikkate alır ve ödüllendirirler. Çünkü bilirler ki lütufkârlık büyüklüğün şanın-dandır.

Kâinatta gözlemlediğimiz ve insan fıtratının da aktığı güzellik ve estetiğe dair her şey Latîf isminin tecellisidir. O nedenle İslam'ın güzellik anlayışı letafeti de içerir. Latif olmayan güzel de değildir. Letafet insanın suretine ve siretine tecelli ettiği gibi nut-kuna da tecelli eder. Bu durumda o kişinin sözleri ince nükteler barındıran latif sözlerden olur. Sözün ustaları "Latife latif olmak gerekir." derken bunu kastetmişlerdir. Netice olarak bütün varlık âlemi ve orada olup biten kevnîyat hep Allah'ın lütfudur. Allah'tan lütuf isteyen olandaki lütfu görmeli, olacak olanın da kendi latifli-ğine bağlandığını bilmeli... Zira latif davranan lütfu daha çok hak eder.

Herkesin Her Hâlinden Haberdar: El-Habîr

Bir şeyden haberdar olabilmek için ya gözümüzle görmeye veya gözüyle görmüş birinden duymaya ihtiyacımız vardır. Gördük ya da duyduk diyelim, bu da yetmez. Elde edilen verileri değerlendirip bilgiye dönüştürecek bir akıl da lazımdır. Hepsi oldu diyelim, bu sefer bilgimiz gözün, kulağın, aklın çeşit çeşit illetleriyle maluldür. Her şeyden önce bütün bilgi kaynaklarımız sınırlıdır. Olanların bütününe göremez, duyamaz ve her şeyin künhüne varamayız. Ama Allah'ın bir şeyden haberdar olması böyle midir ya? O'nun mülkünde olup biten herhangi bir şey O'nun gözünden kaçabilir mi?

Rabbimizin görmesine, işitmesine, bilmesine ne bir engel ne de bir sınır vardır. (En'âm, 6/13) O'nun bütün isimleri nasıl kusursuzluk ifade ediyorsa Habîr ismi de hiçbir bilgi vasıtasına ihtiyaç duymadan her şeyden mükemmel bir şekilde haberdar olmayı ifade eder. Allah için gayp yoktur. (Mülk, 67/14; En'âm, 6/73, 103; Neml, 27/88) O, sadece bugüne kadar olmuş olanlardan değil, bugünden kıyamet gününe ve sonrasına kadar olacaklardan da haberdardır. O böyle bir Habîr iken O'ndan bir şey istemek için aracılara ihtiyaç yoktur; ne istenecekse O'ndan istenir (Furkan, 25/59). Zaman ve mekân farklılığı O'nun bilgisine bir engel teşkil etmez. (Lokman, 31/34) İnsanların bilmesi ve idrak etmesi imkânsız olan bütün sırları ve kâinatın işleyişindeki her detayı bilir. Kur'an bu evsafa muttasıf olan Allah'ın verdiği haber demektir ve bu nedenle çok kıymetlidir. (Hud, 11/1; Fâtır, 35/37) Onu kendi sınırlı bilgi ve tecrübe-

mize uydurmaya kalkmak büyük bir kibir ve hâdsizliktir. (Teğabün, 64/8)

Gazali, Cenab-ı Hakk'ın bilmekle ilgili sıfatlarını gruplandırırken Alîm isminin mutlak manada ilme delalet ettiğini söyledikten sonra bir şeyi bilmenin zahirî ve bâtını iki yönü olduğunu belirtir ve Habîr'in duyularla algılanamayan bâtını kısma, Şehîd'in de algı alanına yönelik zahirî kısma vukufiyeti ifade ettiğini belirtir.

Habîr İsmi Müjde midir Tehdit mi?

Rabbimizin her şeyi işitmesini, duymasını, bilmesini ifade eden bütün isimleri kişinin içinde bulunduğu hâle göre müjde de olur tehdit de. Niyetlerinden ve gidişatından emin olan insan bu isimleri hatırladıkça ferahlar. İkiyüzlüler, cimriler, münafıklar, hayırları ertelemek için devamlı bahane üyduranlar ise ürperirler. (Âl-i İmran, 3/180; Tevbe, 9/16; İsra, 17/17) Bu manada Lokman'ın (a.s.) oğluna nasihat ederken “Yavrum! Şüphesiz yapılan iş bir hardal tanesi ağırlığında olsa ve bir kayanın içinde yahut göklerde ya da yerin içinde bile olsa Allah (c.c.) onu çıkarır getirir. Çünkü Allah, en gizli şeyleri bilendir, (her şeyden) hakkıyla haberdar olandır.” (Lokman, 31/16) demesi hem bir ferahlık ve müjde, hem de bir korku ve tehdit içermektedir.

Allah Teâlâ kalplerin ve düşüncelerin en gizli kısımlarından bile haberdardır. Bu nedenle de bir başkasının hakkıyla anlaması ve takdir etmesi imkânsız olan kalplerdeki Allah saygısının (takvanın) değerini bilecek ve onu layıkıyla mükâfatlandırarak olan ancak O'dur. (Hucurat, 49/13; Haşr, 59/18)

Rabbimizin Habîr ismi bu yönüyle bizim için bir müjdedir. (Bakara, 2/271; Nisa, 4/128; Hud, 11/111) Çünkü bu haberdarlık, affetmek için bir bahane arayan Rabb'in haberdarlığıdır! Bir hafifletici sebep, bugünkü hatamıza bizim unutup gittiğimiz bir neden bulup o nedenle bizi affedecek olan bir Rabb'in haberdarlığı! İlla cehennemlik olmak için uğraşanlar dışında herkesin affolacağının müjde-lenmesini başka nasıl anlayabiliriz ki?

Elbette her isim gibi Habîr isminin de tehdit ettikleri var: Tuzak kuranlar, kötülüğü azmederek yapanlar, fesat planlayanlar, bile isteye zarar verenler... İşte onlar bu ismin manası karşısında tır tır titremelidirler. (Adiyat, 100/9-11) Habîr isminin bu dehşetli ikazları Kur'an-ı Kerim'de genellikle beraber geldiği Latîf, Basîr, Alîm ve Hakîm isimleriyle de pekiştirilir.

Habîr'e İnanmanın Verdiği Huzur

Allah'ın bizim bilemediğimiz hâllerimize dahi vakıf olduğunu bilmek O'nun bizim için takdir ettiği her şeyde mutlaka bir hayır olduğunu bilmek demektir. Mesela Şura suresi 27. ayette Rab-bimiz, dünyadaki rızıklarımızı bir ölçü ile takdir etmesini bakın neye bağlıyor: "Allah, kullarına (tümüne birden) rızık bol bol verseydi, yeryüzünde mutlaka azgınlık ederlerdi. Fakat O, rızık dile-diği ölçüde indirir. Şüphesiz O, kullarından hakkıyla haberdardır ve onları hakkıyla görendir." İsra suresi 30. ayet de rızıkların taksi-mindeki hikmeti Habîr ve Basîr isimleriyle açıklar.

Hakkımızda takdir yetkisi bulunan Rabbimizin bizim her hâ-limizden haberdar olduğunu ve bu yetkisini de daima bizim le-himize olacak şekilde kullandığını bilmenin vereceği huzur daha en baştan büyük bir ödüldür. Hayatta her ne olursa olsun, Allah Teâlâ'nın bütün olanları en gizli noktalarına kadar bildiğini bil-mek yaşananlar karşısında yıkılmamak için çok önemli bir esastır. Aslında bugün bize "hayata dair iyimserlik" ve "öz güven" olarak telkin edilen şeylerin tamamı bu manada Allah'a güvenmenin baş-ka başka adlarıdır. Şu kadar var ki Allah'a güvenmek yapmamız gereken şeyleri O'na bırakmak değil, yapabileceğimiz her şeyi yap-tıktan sonra neticeyi O'na bırakmaktır.

Habîr İsmi'nin İnsanın Ahlakına ve İlişkilerine Etkisi

Gazali Habîr ismiyle ahlaklanan kulların kendi iç dünyalarına vâkıf, nefsinin hayvani duygularını tanımış, onları yenmiş ve hi-lelerine karşı uyanık davranan kişiler olduğunu söyler. Bu gayret

bize duygularımızın, düşüncelerimizin ve inançlarımızın biz farkına varmadan yavaş yavaş ifsat olmasından ve kalbin hastalıklarından koruyacak bir uyanıklık verir. İlk bakışta sıkıntı verecekmiş gibi gözükse de bu iç kontrol bizi inançta düzgünlüğe, ahlakta tekâmüle ve davranışlarımızda takvaya ulaştıracak bir iç disiplin sağlar.

Esmâ-i hüsnâ şarihi Ali Osman Tatlısu da hoş ifadeleriyle “Allah Teâlâ Habîr’dir. O’na karşı yalandan, hilekârlıktan, terbiyesizlikten sakınmalı, gizli yaparız da cezasız kalırız sanmamalı. Hacerlerden doğrudan doğruya haberdar olmaz diye kendisine dilekler sunmak için vasıtalar aramamalı. O’nun razı olmayacağı şeylere son derece çekingen davranmalıdır.” diyerek bu ismin tecellileri için ne yapmamız gerektiğini anlatır.

İnsanlararası ilişkilerde, hemen her şeyi belirleyen söz ve davranışlarımızdan çok ahlakımızdır. Söz ve davranışlara güzel bir eşlik etmiyorsa hiçbir ilişki iyi bir noktaya gelmez. Eşler arasındaki ilişkilerin ıslahını hedefleyen bir ayette ıslahın önündeki engelin bencillik olduğunu, bunu aşmak için de ihsan ve takva gerektiğini söyledikten sonra “Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır.” diyerek bu bilince ulaşmanın yolunun Habîr ismini anlamaktan geçtiğini ortaya koyar. (Nisa, 4/128)

İnsanlararası ilişkilerin en temel dayanağı olan hukukun adalet ve hakkaniyet üzere yürütülebilmesi de hakikati gizlemeyen şahitler ve hâkimlerle mümkündür. Bu gerçeği etkileyici bir dille ifade eden ayetlerin de Habîr ismiyle bitmesi manidardır. (Bakara, 2/234; Nisa, 4/135; Maide, 5/8) Adalet ancak Âlemlerin Rabbi’nin en gizli düşüncelerimizden dahi ayan beyan haberdar olduğunu aklımızdan çıkarmadığımız ve bu bilince göre hareket ettiğimiz zaman ayakta durabilir. Adaleti ayakta tutmayan, gizli kapılar ardında haksızlıklar kotaran toplumlar ise büyük bir hızla çökerler. Bir şeyin gizli kalmasının bizim elimizde olduğunu sanmak ise büyük bir yanılgıdır.

Mühlet Veren: El-Halîm

Rabbimizin bu vasfı O'nun mazlumun ahını yerde, zalimin Rettiğini de yanında bırakmazken bunu sabırsız bir idarecinin her duruma ikide bir müdahale etmesindeki acelecilikle değil de idare edilenlerin kendi seçim ve gayretlerinin ördüğü hayat olayları içerisinde yaptığını ifade eder.

Anlık Öfkeler Çağında Halîm İsmine İhtiyaç

Bir anlık öfkeyle işlenen suçların, gelip geçici tamahlarla altüst olan hayatların çağındayız. Çok yemelerin, çok kızmaların, çok istemelerin çağı... Her lafa karışan, her konuda konuşan, kavgaya, şiddete, intikama koşarak gidenlerin çağı... Bu sınırsızlık yalnız bu çağa özgü değil elbet. İnsanın bütün oluşu anladığını/bildiğini sanıp Rabb'ine saygısını ve kendini kontrol etme ihtiyacını yitirdiği her dönemin firavunlarını, nemrutlarını üreten zihniyet bu.

Bilgimiz azaldıkça her şeyi bildiğimizi sanmaktan doğan sahte özgüvenlerin, atıp tutmaların, firavunca, nemrutça tavırlarla gücü yettiğine zalimce hükmetmenin çağında Halîm isminin içerdiği sekinete, sabra, ileri görüşlülüğe ve insana saygıya ne çok ihtiyacımız var. Halîm ismi insana verilen değer, onun kendini düzeltereğine, ıslah-ı hâl edeceğine duyulan güvenin en çok öne çıktığı ilahi isimlerden biri. Çünkü Halîm "sabırlı ve tem-

kinli olan, acele ve kızgınlıkla muamele etmeyip ileride meydana gelecek gelişmelere fırsat tanıyan” demektir.

Halîm’in Hilmi

Esmâ-i hüsnâ müellifleri bu ismi “cahilin yersiz davranışlarından, asinin isyanından etkilenip öfkelenmeyen; tahriklere kapılmayan, geniş af ve teenni sahibi” şeklinde açıklamışlardır. Bu isim insan olmanın kaçınılmaz sonucu olan hatalarımıza karşı Rabbimizin müsamahasını ifade eder. Uhud Savaşı sonrası beşerî bir korunma refleksiyle Efendimizi (s.a.s.) savaş meydanında bırakıp dağılan sahabeyi cezalandırmayacağını ifade eden Âl-i İmran suresi 155. ayette anlatıldığı gibi...

O, Halîm ismiyle haksız olana tövbe edip hâlini düzeltme fırsatı verilmiş olur. Bu da insanın içinde taşıdığı iyilik özüne duyulan güveni ve ona tanınan fırsatı gösterir. Aksi olup da Allah (c.c.) insanları tüm yaptıklarından dolayı anında cezalandıracak olsaydı Kur’an’ın bildirdiğine göre yeryüzünde hiçbir canlı kalmayacak, hayat kısa bir süre içinde sona erecekti. (Nahl, 16/61; Fâtır, 35/45) Ancak Halîm’in hilmine güvenerek gemi aızıya almak geri dönüşü olmayan bir helake yol açabilir. Bu nedenle Rabbimizin hilminin bize tanınmış bir iyileşme süreci olduğunu hiç akıldan çıkarmamak gerekir.

Kur’an-ı Kerim’de Halîm

Halîm ismi Kur’an-ı Kerim’de tek başına gelmeyip Gafûr, Alîm, Ganî ve Şekûr isimleriyle birlikte zikredilmiştir. Bu kullanış kelimenin manasına açıklık getirdiği gibi ona zenginlik ve derinlik de kazandırmaktadır. İlgili ayetlerin incelenmesinden anlaşılabileceği üzere Halîm’in Gafûr ismiyle beraber kullanıldığı yerlerde kulların işleyebileceği bazı günahlardan söz edilmekte, bu tür günahları işleyenlerin acilen cezalandırılmayıp dönüş yapmalarına (tövbe) fırsat tanınacağı belirtilmektedir (Bakara, 2/235; Âl-i İmran, 3/155; Maide, 5/101; İsra, 17/44; Fâtır, 35/41). Alîm ile birlikte kullanıldığı ayetlerde ise

Allah'ın hüküm ve kararlarının ilahi bilgi ve temkine dayandığı ve Allah'ın, gönüllerde saklanan her sırra vâkıf olmasına rağmen sabır ve teenni ile muamele ettiği bildirilmektedir. (Nisa, 4/12; Hac, 22/59; Ahzab, 33/51) Halîm'in Ganî ismiyle beraber kullanıldığı ayet, mali konuların ve Allah rızası için karşılıksız harcamada bulunmanın işlendiği ayetler içinde yer almakta (Bakara, 2/263), Şekûr isminden hemen sonra yer aldığı ayette de ödünç para verenlerin Allah Teâlâ tarafından fazlasıyla mükâfatlandırılacağı beyan edilmektedir. (Teğabün, 64/17) Özellikle bu son iki kullanılış Halîm'in, "hak edilmiş cezaları hemen uygulamayıp mühlet veren" anlamının yanı sıra "yapılan iyilikleri ve faziletli davranışları bazı eksiklikleri hesaba katmadan fazlasıyla mükâfatlandıran" manasını da içerdiğini göstermektedir.

Halîm Olan Allah (c.c.) Ahlakımızı Hilmiyle Süslerse

Hilmin olmadığı yerde iyi ahlaktan söz etmek imkânsızdır. Bağışlayıcı, hoşgörülü, anlayışlı, sabırlı, özverili, cömert, adil, hakkaniyetli olabilmek hep kişinin kendine hâkim olması ve fevri/kontROLSÜZ davranmaması demek olan hilmle alakalıdır. Hz. İbrahim'in: "Rabbim, bana salih bir evlat nasip et!" şeklindeki niyazının "Biz de ona halim bir oğul müjdeledik." tarzında cevaplandırılmış olmasını göz önünde bulunduran İslam bilginleri de hilmin, salahın şartı olduğuna dikkat çekmişlerdir.

Öfkenin kontrol altına alınması demek olan "hilm" Tur suresi 32. ayette akıl anlamında kullanılmıştır. Bu nedenle hilmin aslı aklıdır. Hilm çok büyük bir kişilik gücü, yüksek bir akıl ve duygulara hâkimiyet gerektirir. Sufilere göre halim insan nefsinin baskılarından azat olmuş ve kendi üzerinde iktidarını ilan etmiş insandır. Hadiselerin tesiri altında derin üzüntü ve yeise kapılmaz. Çünkü aşırı üzüntü çoğu zaman aşırı öfke ve Allah'ın takdirinden şüphe sonucudur.

Halîm isminin tecelli ettiği kâmil insan rıza makamındadır ve sükûnete ulaşmıştır. Allah'ın Halîm olduğunu bilen, insanların

yaptıklarının yanlarına kâr kalmayacağını, Rabbimizin sadece onlara kendi hatalarını anlayıp telafi etmek için süre verdiğini bilir. Allah'ın hilmine aldanıp iyileşme sürecini zayi etmez. Aynı zamanda o da diğer insanlara öyle davranır. İyileşme ve hatasını telafi etme şansı vermeden kimseyi bir davranışından dolayı sili-vermez. Halîm olup olmadığımız her şey sakinken ve herkes birbirine saygılıyken ortaya çıkmaz, bunu asıl belli eden şey saldırı ve kabalıklara maruz kaldığımız kriz zamanlarıdır.

Halîm ismi en çok peygamberlerde tecelli etmiştir. Onların insanların en cahil ve inatçı kesimiyle uğraşmak zorunda kalmaları ve her çeşit insandan oluşan toplumlara hitap etmeleri bu isimle ahlaklanmış olmalarını zorunlu kılar. İnsanları eğitme ve geliştirme mevkiinde olan eğitimcilerin, her alandaki danışman ve rehberlerin öncelikli olarak bu ismin tecellisine ihtiyaçları vardır. Hz. Musa'nın heyecanlı ve aktif bir genç iken yükleneceği muazzam sosyal görev öncesi Kur'an-ı Kerim'de hilm vasfıyla nitelenmiş Hz. Şuayb'ın yanına gönderilmesi ve uzunca bir süre onun rahleitedrisinden geçmesi boşuna değildir.

İnsanların haklarına tecavüz eden, ticarete ve siyasette zulüm düzeni kuranlar halim selim (sabırlı ve düzgün) insanları beceriksiz ve zavallı görür, onlarla alay ederler. Hz. Şuayb'ın kavminin yaptığı gibi... Oysa sonuçta kazanacak olanlar kendi tepkilerini başkalarından gördüğü muameleye bağlamayan ve ahlaki tutarlılığını koruyanlardır. (En'âm, 6/135) Elinden bir şey gelmediği için ses çıkarmamakla, muhatabına süre tanıdığı için sakın kalmak arasındaki fark iyi ayırt edilmelidir.

El-Azîm: Ululardan Ulu Azamet Sahibi

Bu ism-i şerif insan akıl ve kavrayışının ötesinde bir ululuğu, bizim “muazzam” dediğimiz her şeyi yaratan, bildiğimiz bütün ululukların yoktan var edicisi yüce Allah’ın azametini ifade eder ve “emirlerine hiçbir şekilde karşı gelmek mümkün olmayan ve âciz bırakılamayan, zatının ve sıfatlarının mahiyeti anlaşılamayacak kadar ulu varlık” demek olur. Rabbimizin sınırsız azametine iman etmek, O’nu tazim etmek demek O’na hakkıyla saygı göstermek, iç dünyamızda hiçbir varlığı O’nun gibi yüce addetmemektir. Bu inancın zorunlu sonucu da O’na itaat edip emirlerine karşı gelmemek, O’ndan gelene şükredip nankörlük etmemektir: “Her kim Allah’ın nişanelerine tazim, hürmet gösterirse şüphesiz bu kalplerin takvasındandır.” (Hac, 22/32)

Azameti Anlayabilmek

Hakiki büyüklük Allah’a mahsustur. Yerde, gökte, bütün varlık içinde mutlak ve kusursuz büyüklük ancak O’nundur ve her şey O’nun büyüklüğüne şahittir. Vâkıa suresinde neredeyse baştan sona kadar Rabbimizin kâinatın işleyişindeki güç ve azameti anlatıldıktan sonra surenin “O hâlde Azîm olan Rabb’inin adını tespih et!” ifadesiyle sona ermesi bunca nimetlere şükredebilmek için Rabbimizi Azîm sıfatıyla zikretmek gerektiğini gösterir. Bu emrin gereği olarak Efendimiz (s.a.s.) namazda rükû tespihlerinde “sübhan rabbîyel azîm” dememizi tavsiye etmiş, böylece bu şükrü günlük ibadetlerimizin bir parçası hâline getirmiştir.

Rabbimizin azametinin kâinata yansıyan tecellisini aklımız nispetinde anlayabilmek için O'nun kâinattaki eserlerini incelemek gerekir. Kur'an sayısız ayetinde hep biz insanları buna davet eder. Yaraticının azametine işaret etmesi açısından fizik ve tabiat bilimlerinin kıymeti de burada devreye girer. Bilgi ve tefekkür bu azameti kavramada bir yere kadar bize yardım etse de biz aklın sınırına varıp dayandığımızda o azamet hâlâ bütün ihtişamıyla karşımızda durmaktadır. Burada idrak ve izah sona erer, hayret ve sükût başlar. O, her büyükten daha büyüktür. Hiçbir akıl, O'nun büyüklüğünü gerçek mahiyetiyle kavrayamaz. Hiçbir göz, O'nun izzetini kuşatamaz.

Kur'an-ı Kerim'de Azîm

Azîm ismi Kur'an-ı Kerim'de altı ayette (Bakara, 2/255; Şura, 42/4; Vâkıa, 56/74, 96; Hakka, 69/33, 52) Allah'ın sıfatı olarak kullanılmıştır. Allah'ın Azîm sıfatıyla tavsif edildiği bu altı ayetin beşinde tenzih ifade eden "tespih" veya "ulüvv" kavramlarıyla birlikte kullanılmıştır. Bu da Allah'ın gerek zatı gerekse sıfatları itibarıyla insan idrakinin üstünde olduğunu ve mutlak manada azametini sadece Allah'a ait olabileceğini ifade eder. İki yerde "üstün" anlamındaki Aliyy ismiyle birlikte gelmesi üstünlük ve azamet arasındaki nazik farka dikkatimizi çeker. Her üstünlüğün azamet taşımadığını; Allah'ın üstünlüğünün saygı ve tazim uyandıran azametli bir üstünlük olduğunu gösterir. Tevhit inancının temel esaslarının özetlendiği ve Kur'an ayetlerinin şahı sayılan Âyetü'l-kürsî'nin bu iki isimle bitmesi de manidardır. Ayetlerin sonunda gelen isimlerin ayetin içeriği ile ilgisi malumdur. Rabbimizin kendi şanını anlattığı bu yüce ayetin Aliyy ve Azîm isimleriyle bitmesi azamet ve yüceliğin Allah hakkında öncelikli vasıflar olduğunu gösterir. Tevbe suresi 129. ayette ise Rabbimiz Efendimize (ve onun şahsında hepimize) münafileklerle mücadelesinde Allah'a sığınıp güvenmesini emreder ve ayetin sonunda da bu emri şu ifade ile gerekçelendirir: "Çünkü O arş-ı azîmin (en muazzam hükümlerlik makamının) Rabb'idir." O hâlde O yüce makamın hükümlerliğine tazim ve o makamdan ge-

len her şeye rıza ve teslimiyet gösterilmeli. Azîm olan Allah kendi hükümlerini anlatan kelimelerini de azîm diye nitelemiştir. (Hicr, 15/87) Bu da bize O'nun sözünün üstünde bir söz olamayacağını gösterir. İnsan kimi ve neyi ulu göreceğine dair düzenlemeyi bir kez bu bilgiler ışığında yapınca artık kula kulluktan ve arş-ı azimle Kur'an-ı azimin sahibi dururken diğer makamların önünde eğilmekten, arkasından gidecek başka sözler aramaktan kurtulmuş olur.

Azîm İsminin Tecellisi İçin

Esmâ-i hüsnayı öğrendikçe görüyoruz ki kul Rabb'ini bütün isim ve sıfatlarıyla tanıdıkça O'nun yüceliğini, kudretini ve bütün evsafını daha kuvvetli olarak hissetmekte, O'ndan gelene saygısı ve bağlılığı artmakta, O'nun hakkında hataya düşmekten korunmaktadır. "Her kimin Rabb'ini bütün isimleriyle tanıma gayreti artarsa kalbinde O'na karşı duyduğu muhabbet, saygı, korku ve tazim de artar." diyen sufilere ilaveten Sadreddin Konevi'nin dediği gibi "Hakk'ın büyüklüğünün iman ehlinin kalplerinde zuhur etmesi, onların ilahi isimlerin eserlerini bilmeleri miktarıncadır ve müşahede herkesin inancına göredir."

Azîm isminin imanımıza tecelli etmesi ve bu sayede Allah'ı gereği gibi tanımak ve O'na layık olduğu şekilde saygı duyabilmek için bir toz zerresinden muhteşem büyüklükteki galaksilere kadar bütün yaratılmışlarda Allah'ın büyüklüğünü görececek bir bakışa ulaşmak, bunun için de bilgi ve tefekkürü artırmak gerek. Bilgiyle doldurulmamış boş bir zihin evrende Allah'ın azametini görebilecek bakışa da ulaşamaz. Bir şeyin kıymetini ancak o şeyden hakkıyla anlayan takdir edebilir. Âlemlerin Rabbi'nin azametini takdir edebilmek de böyledir. Önce zihinde bir azamet fikrinin ve ölçütünün olması gerekir. Hiçbir zihin Allah Teâlâ'nın ululuğunu hakkıyla tasavvur edebilecek kapasiteye sahip olmasa da hiç değilse kendi tasavvur âleminde en yüce noktaya O'nu yerleştirmeli; hiçbir mahluku O'nun yüceliği ile yarıştırmamalıdır. İnanç noktasında bu berraklığa ulaştıktan sonra da Allah'ın Azîm isminin

tecilli ettiği ve eşref-i mahlukat olmak üzere yarattığı bir insana yakışır şekilde hâl ve tavırlarında saygınlığa aykırı olacak hâllerden uzak durmalıdır.

“A-z-m” kökü “kuvvet” anlamına geldiği gibi “asıl, esas, temel” anlamlarına da gelir. İnsan vücudunun aslı, esası olduğu için kemiğe “azm” denir. Rabbülemin olan Allah Teâlâ hazretleri de bütün varlığın esası ve temelidir. Yaratılışı açıklayan bütün izahlar son noktada gelir O’nun varlığına dayanır. Bu bağı kuramayanlar/kurmak istemeyenler tam o noktada bir esas ve temel sebep bulamayıp “hiç”ten bir varlık üretmeye çabalarlar. Yine bu kökten gelen “azimet” sabır, sebat ve direnç anlamındadır. Bütün bu anlamları dikkate aldığımızda ahlakımızı irademizle inşa ederken muhitimizde bir esas olmaya ve ilkeli durumuşuzu sabır ve sebatla sürdürmeye gayret etmenin şanımızı yücelteceğini de anlıyoruz.

Hakiki büyüklük Allah’a mahsustur. Yerde, gökte, bütün varlık içinde mutlak ve kusursuz büyüklük ancak O’nundur ve her şey O’nun büyüklüğüne şahittir. Vâkıa suresinde neredeyse baştan sona kadar Rabbimizin kâinatın işleyişindeki güç ve azameti anlatıldıktan sonra surenin “O hâlde Azîm olan Rabb’inin adını tespih et!” ifadesiyle sona ermesi bunca nimetlere şükredebilmek için Rabbimizi Azîm sıfatıyla zikretmek gerektiğini gösterir.

Bütün Günahları Bağışlayan: El-Gafûr

Mağfiret

Mağfiret insanın ayıplarının örtülmesinin adıdır. Başımızın dik, alnımızın açık olması bizim en temel insanlık ihtiyacımızdır. Diğer bütün zevkler bundan sonra gelir. Kur'an ve sünnete baktığımızda bütün bu dünya telaşını sırf mağfireti elde etmek için yaşıyoruz gibidir. (Âl-i İmran, 3/133; Fâtır, 35/34) Öyle yüksek bir hedeftir mağfiret! Kusurların örtülmesine duyduğumuz ihtiyaç itaatkâr/isyankâr hiç kimseyi dışarda bırakmaz. İsyankâr günahlarının örtülmesine muhtaçsa itaatkâr da eksiklerinin örtülmesine muhtaçtır; kul olup da eksiği olmamak düşünülmeceğine göre...

Mağfiret sadece affetmek değildir. Çünkü af cezadan vazgeçmektir; mağfiret ise cezadan da azarlamaktan da suçluya suçunu hatırlatmaktan da vazgeçmek; suçu tamamen örtmek demektir. Gafûr olan Rabbimiz dilediği zaman hataların üstünü öyle örter ki hatayı işleyenin kendisine bile unutturur da kişi Rabb'inin huzuruna vardığında yapıp ettiklerinin fecaatinden mahzun olmaz. Hatta bu unutturulma sayesinde kendi vicdanı karşısında hisse-deceği ezikliği dahi yaşamaz; o günahı hiç işlememiş gibi olur. Hayatından izi ve tesiri silinir. İşte gufran böylesine muazzam bir bağışlamayı ifade eder.

“Gufran” kökünden türeyen üç isim vardır: Gâfir, Gaffâr ve Gafûr. Cenab-ı Hak gereksiz tekrardan münezzehe olduğu için ulema esma-i hüsnada eş anlamlı isimler bulunduğunu reddeder ve nüanslara vurgu yaparlar. Buna göre: Gâfir mutlak anlamda bağışlama ifade ederken Gaffâr bir günah ne kadar tekrar edilmiş olursa olsun bağışlayan, Gafûr ise çeşit çeşit günahları bağışlayan demektir.

Kur'an-ı Kerim'de Gafûr

Öğrendikçe Allah Teâlâ'ya saygımızı, şükrumüzü artıran sayısız konudan biri de Gafûr isminin Kur'an-ı Kerim'de en çok Rahîm ismiyle birlikte gelmiş olmasıdır. 73 yerde bir arada gördüğümüz bu iki isim, kusurları örtmenin merhametle birlikte olduğunda kemal ifade ettiğini gösterir. Bağışladığını hissettirerek muhatabını ezmeyen bir bağışlamadır Rahîm'in bağışlaması...

İlahi terbiyenin ismi olan “Rabb”in Kur'an-ı Kerim'de on küsur yerde Gafûr ile nitelenmesi de ayrı bir lütfu işaret ederek -elbette kurallar ve yaptırımlar da içeren- bu terbiyenin kusurları örtme ve bağışlama üzerine kurulduğunu gösterir. Bundan anlarız ki bu terbiye, yalnızca terbiye edilen üzerinde hâkimiyet kurma amacı gütmemekte; her zaman af gerekçelerini dikkate alan Rabbimizin şefkatini göstermektedir. (En'âm, 6/145; Nahl, 16/119; Kehf, 18/58).

Gafûr isminin Halîm ismiyle birlikte geldiği yerlerde müminlere bazı hukuki, ahlaki ve sosyal konularda ikazlar yapılmış ardından da bu iki isim zikredilerek Rabbimizin hem kusurları örttüğü, hem de örtmeyeceği zaman cezada acele etmeyip mühlet verdiği hatırlatılmıştır. (Bakara, 2/225, 235; Âl-i İmran, 3/155; Maide, 5/101)

Gafûr bunlardan başka Azîz, Şekûr, Afûvv isimleriyle de kullanılmaktadır. Diğer isimlerde olduğu gibi bu isimler de Gafûr'un manasını desteklemekte ve ona yeni boyutlar katarak zenginleştirmektedir. Gafûr isminin Vedûd ismiyle birlikte geldiği Burûc suresi 14. ayet ise bütün kusurlarımıza vâkıf olup onları örten

Rabbimizin bunu yaparken bize duyduğu sevginin yok olmadığını vurgulaması açısından ayrıca büyük bir müjdedir.

Mağfiret Talebi: İstiğfar

İslam'da insan için aslolan günahkârlık olmadığı hâlde Kur'an-ı Kerim'de yüzlerce yerde vurgulanan mağfiret talebinin sebebi hayata günahsız başlayıp kemale ulaşması beklenen insanın bu kemal vasıfları edinme yolunda geri kalışlarını telafi etmek içindir. Bu nedenle mağfiret temennisi olan tövbe istiğfar aynı zamanda bir yükseliş vesilesidir. (Zariyat, 51/18; Enfal, 8/4; Muhammed, 47/15; Fussilet, 41/32; Fetih, 48/29) Yalnız bu mağfiret talebinde sözlerle davranışların birbirini desteklemesi gerekir. Pişmanlık, tövbe ve ıslah aşamalarını içermeyen bir mağfiret talebi ciddi değildir. Kur'an-ı Kerim'de yer alan mağfiret ayetlerinin çok defa tövbeyi ve iyi davranışları şart koşması da bunu gösterir. (Furkan, 75/70; Neml, 27/11; Tegabün, 64/18; Nur 24/22) Aynı zamanda mağfiret talep edenin affedilmeyecek hiçbir günahın olmadığını da bilmesi gerekir. (Zümer, 39/53) Kişi ölüm hâline varmadıkça günahlarının örtülüp yeni bir başlangıç yapma şansının kalmadığı bir nokta yoktur.

Günahkâr olmadığı sürece Rabbimizin kusurları örtmeyi ifa eden isimlerinin tecellisi için bir mahal de kalmayacağından Gafûr isminin tecellisi insanların günah işlemelerine ve bağışlanmalarını istemelerine bağlıdır. Bu nedenledir ki Efendimiz (s.a.s.) “Eğer siz hiç günah işlemeseydiniz, Allah Teâlâ sizi giderip yerinize günah işleyip mağfiret dileyen kimseler yaratırdı.” buyurmuştur. (Müslim, Tevbe, 9)

Gafûr Tecelli Ederse

Bu ismin tecelli ettiği kişiler insanlara daima olumlu bakan, genel olarak hataları örten, örtmek mümkün değilse bir af gerekçesiyle affeden, kusur aramayan, kin tutmayan, insanlardan yakınmayan kişilerdir. Bu özelliklerin çevrelerindeki dünya ile değil, tamamen kendi karakterleriyle ilgili olduğunu bilirler. Çünkü

affedici ve merhametli olmayı başkalarının kendisine nasıl davrandığına bağlayan kişi öz/ü/gür bir kişi değildir; iyilik konusunda bağımlı bir kişidir.

Bu mübarek ismin tecelli etmesi için başkalarının bir kusurunu gördüğümüzde hemen kendi kusurlarımızı hatırlayacak bir farkındalığa ulaşmış olmamız gerekir. Sonra da mağfiretin öncelikle bizim başkalarının kusurlarını örtmemize bağlı olduğunu bilmemiz lazımdır. (Nur, 24/22) İlâhi affa ihtiyacımız var ve bunu kazanmamız başkalarını affetmemize bağlı! Formül budur... “Kim bir Müslümanın ayıbını örter, kusurunu bağışlarsa Allah (c.c.) da kıyamet gününde onun kusurlarını bağışlar.” (Buhari, Mezalim, 3; Müslim, Zikir, 38) İbn Arabî gufranın tecellisine başka bir boyut ekleyerek bu ismin bizimle bize zarar verecek şeyler arasına güçlü engeller koyarak da tecelli edeceğini söyler. Bu durumda Rabbimiz yanlış yolları örterek bize göstermemekte, bu şekilde bizi cezadan değil, bizzat günahın kendisinden korumaktadır.

Bizim Azımıza Kendi Çokluğuyla Karşılık Veren: Eş-Şekûr

Sözlüklerin dediğine göre şükrün asıl anlamı “sergilemek ve göstermek”tir. Bu nedenle az bakıma çok süt veren dişi deveye de “nâka şâkira” denmiştir. Şükrün zıddı ise “örtmek” anlamındaki “küfür”dür. Kendisine gösterilen azıcık ilgiye çok çok karşılık veren “şekûr” olurken; üzerine yağdırılan nimet ve iyilikleri hep yetersiz bulup yok sayana da “kefûr” denir.

Şekûr Allah’a nispet edildiğinde “az da olsa kulun iyi amellerine fazlasıyla karşılık veren” anlamına gelir. (Tegabun, 64/17) Gazali’nin ifadesiyle Rabbimiz Şekûr olduğundan şükredilen şeyi kat kat artırır ve bu dünyada sayılı günlerde yaptığımız amellere karşılık ahiret âleminde sonsuz nimetler lütfeder. O sebeple cennet ehli cennete yerleştiğinde Allah’ı iki ismiyle överler: Günahlarını örttüğü için “Gafûr” ve az iyiliklerine çok karşılık vererek onları cennete yerleştirdiği için Şekûr.” (Fâtır, 35/34)

Burada kısaca hamdle şükür arasındaki farka da değinmek icap eder. Hamd, bir iyilik karşılığı olmaksızın methedilene sahip olduğu niteliklerle övmektir. Şükür ise yaptığı bir iyiliğe karşılık iyilik sahibini övmektir. Yani şükürde öne çıkan nimet iken hamdde öne çıkan nimetlerin sahibi olanın zatıdır. Allah’a nime-tinden dolayı şükredilir, zatından dolayı hamdedilir. Şükrün zıddı küfür/nankörlük, hamdin zıddı zemm/yergidir.

Kur'an-ı Kerim'den anlıyoruz ki kendisini “Şekûr” diye isimlendiren Yüce Allah kulların ibadet ve iyiliklerine “görevlerini yapıyorlar” diye bakmaz; bunları yeni bir lütuf vesilesi sayar ve şanına yakışır şekilde kat kat karşılık verir. (Fâtır, 35/30)

Kur'an-ı Kerim'de dört yerde gelen “Şekûr” ismi bunların üçünde Gafûr ismiyle birlikte. (Fâtır, 35/30, 34; Şûra, 42/23) Şekûr'daki lütfekârlıkla Gafûr'daki bağışlayıcılığın bir arada gelişi, Allah katında hatalarımızın itibarımızı tamamen kaybettirmeyeceğini müjdeleyerek her zaman yeni başlangıçlar için cesaret verir.

Şekûr isminin cezalandırmada acele etmemeyi ifade eden Halîm isminden önce geldiği Tegabûn suresi 17. ayette de iyiliğe şans tanımayı bir kez daha öğreniriz. Bu şekilde esma-i hüsnanın her birinin içeriğine ilaveten Kur'an-ı Kerim'de geliş şekilleri de biz kulların ahlakına rehberlik eder.

Şekûr Tecelli Ederse

Şekûr isminin en büyük tecellisi şükreden bir kul olabilmektir. Nimetlerin nimet olduğunu görebilmek ve onlara şükürle karşılık verebilmek başlı başına bir nimettir. Bu hâl insan ruhunun aradığı tatmin duygusunun tek gerçek yoludur ve herkese nasip olmaz. Bakışını böyle ayarlayan insan bunca kusuruna rağmen mazhar olduğu lütuflar karşısında nasıl şükredeceğini bilemez. İşte bu nokta şükürün en son mertebesi olan hakkıyla şükürden aciz olduğunun idrakidir. Bu mertebeye ulaşan kulu hiçbir yoksunluk yıkamaz. Şükür bizatihi nimet olduğundan bu merhaleye ulaşan en büyük iyiliği kendine yapmış olur. (Lokman, 31/12-14)

Nasıl Yüce Allah insanların az bir ameline çok büyük karşılıklar veriyorsa Şekûr'un tecelli ettiği kullar da gördükleri küçük iyilikleri bile büyük minnet duyguları ile karşılar ve ziyadesiyle mukabele etmeye çalışırlar. Burada dikkat edilecek husus izzet ve vakar sahibi olamamış birinin sürekli teşekkür ve minnet duyguları içinde olmasının istismara yol açabileceğidir. Zira esmanın tecellisi tev-

hide ulaşan bir bütünlük içinde olduğu zaman kemal ifade eder. Bu kemale ulaşmış insanlardaki şükür duygusu insan ruhundaki ölçülerin doğruluğuna delildir.

şükür ismi aynı zamanda ister bize yapılmış, isterse de bizim yapacağımız olsun hiçbir iyiliği küçük görmemek gerektiğini  ğretir. Efendimizin bazı hadislerinde basit görülebilecek küçük iyiliklerin azaptan kurtulma ve cennete girme vesilesi olarak anlatılması şükür olan Allah'ın iyiliklerin miktarına değil, niteliğine baktığını gösterir. Bu da az çok demeden her vesileyle iyiliğe odaklanmamız için bizi teşvik eder.

Bu isim nimetin farkında olma ve bunu izhar edip nimet vereni övme anlamını içerdiğinden bu ismin gereği ile ahlaklanan kişiler etraflarında görevlerini hakkıyla yerine getiren kişileri takdir etmekten çekinmez, " versek şımarır" diye düşünmez, başarıyı taltif ederek insan doğasında var olan fark edilip takdir edilme ihtiya ını karşılayarak motivasyonu en üst noktaya çıkarmış olurlar.

şükran ve K fran Yolunu Tutanların Alametleri

İnsanların nimet tanımları önemsedikleri şeylere göre değişir. Çoğu insan şükran duyabilmek için öyle olmayacak şartlar koşar ki kendisini ancak bu coşkudan ömür boyu mahrum eder. Bu açıdan eşyanın hakikatini bize öğreten kitabımızda nelerin "nimet" olarak zikredildiğine dikkat etmek gerekir. ş ylesine bir incelemede bile Allah (c.c.) katında nimet olarak sayılan şeylerin sadece ayrıcalıklı küçük bir kesimin ulaşabildiği şeyler değil, fakir zengin, g   l  zayıf, kadın erkek, siyah beyaz herkesin ulaşabildiği şeyler olduğunu görürüz: Yağmurun yağması, gece ile gündüzün düzeni, topraktan bitkilerin çıkması, Allah'ın peygamberler göndermesi gibi.

Maddi olsun manevi olsun aslolan nimete odaklanmaktır. Öyle olduğu için şükran yolunu tutanlar sürekli Rablerinden gelen ih-sanları anarlar. (Duha, 93/11) Dillerinden şikâyet duyulmaz. Bir ni-

metin şükrünün de o nimeti paylaşmakla olacağını bilirler. Bunu yaptıklarında da bir lütufta bulunur gibi değil, bir vazife gibi ifa ederler. (İnsan, 76/8-9) Kendisine ikram edilen kişiye gelince o da nimetlerin asıl sahibini tanıdığından hediye getiren uşaklara değil, gönderen efendiye bakar. Öyle olunca da vasıtaya duyulan minnet, nimeti asıl göndereni unutturmaz.

Şu âlemde insan gönlünü minnettarlıkla dolduracak her ne var ise onu göreceğ göz, hissedecek kalp, söyleyecek dil, paylaşacak yürekten bizi mahrum edip de dar gönüllülükle cezalandırma Rabbim! Nankör ve bencil insanların içlerini kemiren doyumsuzluktan sen bizi muhafaza buyur ya Şekûr!

Yücelerin Yücesi, Büyüklerin En Büyüğü: Alî ve Kebîr Olan Allah

Alî ve Kebîr isimleri, biri yüce diğeri de büyük anlamında Rabbimizin ululuğunu anlatan isimlerdir. Her şeyi yaratan elbette her şeyden yüce ve büyüktür, bunda kimsenin tereddütü olamaz. Sıkıntı şuradadır ki bizim sınırlı akıllarımızın O'nun sınırsız yüceliğini tam olarak anlaması imkânsızdır. Yine de O'nun akla gelebilecek her yücelikten de üstün; ulular ulusu olduğunu bilmek O'nun karşısında yanılıp da kendimizi (veya bir başkasını) yüceltmekten bizi korur.

Allah Teâlâ'nın zatının nasıllığı insan âkılının sınırlarının ötesindedir. İsfehani'nin deyişiyle, "Allah öylesine yücedir ki âlimlerin tanımları, âriflerin sezgileri O'nu kuşatamaz." Bu yetersizlik bu alanda söylenecek her sözü kifayetsiz kılar. Aslında bu bütün isimler için böyledir. Çünkü bir şeyi hakkıyla kavramak, o şeyi bütün yönleriyle kuşatmayı gerektirir. Yaratılmış bir zihin, kendini yaratanı kuşatamayacağından (Tâhâ, 20/110) O'nu ancak kendi zihninin kavradığı kadar anlayabilir. Bu yüzden sufiler Kebîr ismini "kibriya örtüsüne bürünerek perdelenen" (Casiye, 45/37) diye anlamışlardır.

Kendi dışındaki her şeyden yüce ve büyük olmak âlemlerden müstağni olmak demektir. O hiçbir şeye muhtaç değil, her şey O'nun cömertlik kapısının lütuflarına muhtaçtır. Dolayısıyla insan sadece O'nun kapısında eğilir ve bütün niyazlar sadece O'na

yapılır. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) dualarına genellikle "Alî" ismini ihtiva eden bir tespih ile başlaması da kulun bütün çaresizliği ile O'nun yüceliğine sığınışını ifade eder.

Kebîr ismiyle aynı kökten gelen kibir ise insan için haddini aşır Rabb'inin büyüklüğünü takınmaya kalkmak olduğundan -Allah korusun- şirke kadar varan bir yola girmek demektir: "Yeryüzünde haksız yere büyüklük taslayanları ayetlerimden uzaklaştıracağım. (Onlar) her ayeti görseler de ona iman etmezler. Doğru yolu görseler onu yol edinmezler. Ama sapıklık yolunu görseler onu (hemen) yol edinirler. Bu, onların, ayetlerimizi yalanlamaları ve onlardan hep gafil olmaları sebebiyledir." (Araf, 7/146)

Kur'an-ı Kerim'de Alî ve Kebîr İsimleri

Alî ve Kebîr isimleri Kur'an-ı Kerim'de geldikleri birkaç ayette çoğunlukla bir arada bulunurlar. Diğer yerlerde de yine ululuk ve büyüklük anlamını teyit eden *azim* (Bakara, 2/255), *müteal* (Rad, 13/9) ve *ulüvv* (İsra, 17/4) gibi sıfatlarla birliktedirler. Bu ayetlere topluca bakıldığında işlenen ana temanın şirkten sakındırmak ve Allah Teâlâ'nın eşsiz yüceliğini vurgulamak olduğu görülür. (İsra, 17/43; Lokman, 31/30; Hac, 22/62; Sebe, 34/23; Mümin, 40/12) Bunu görmek yücelik ve büyüklük kavramlarını yerli yersiz kullanarak Allah (c.c.) dışındaki varlıklara isnat etmenin şirkle ilişkisini ortaya koyması açısından önemlidir. Ululuk ve büyüklük müsrifçe kullanılacak sıfatlar değildir.

Allahüekber

Kur'an bize Allah'ı tekbir etmemizi emreder. (İsra, 17/111; Müddessir, 74/3) Allah'ı tekbir etmek, yani O'nu yüceltmek zihnimizde O'nun kadar yüce hiçbir varlık tasavvur etmemek, en yüce makamda O'nu görmek, O'nun her bir vasfının sonsuz büyüklükte olduğunu kabul edip ilan etmek demektir. Bunu böylece ilan eden kişi Allah Teâlâ dışında herhangi bir varlığa kulluğu tamamıyla reddetmiş olur.

Kebîr isminin mübalağa kalıbı ile söylediğimiz “Allahüekber” ifadesi “her şeyden yüce, her şeye hâkim, büyüklüğü kıyas kabul etmeyen” demektir. Günlük lisanımızda neredeyse tüm duygularımızı ifade ederken “Allahüekber” deriz. Böylece sevindiğimizde de üzüldüğümüzde de O’ndan başkasına yönelmeyeceğimizi ilan etmiş oluruz. Bu sayede başarı ve güzelliklerde O’nu hatırlar, O’na şükrederiz; üzüntü ve sıkıntılarda ise O’nun büyüklüğünü hatırlar, böylece çöküp kalmayız.

Bu İsimler Tecelli Ederse

Bu iki isim de yeryüzünde ulvi bir değer taşıyan her şeyde teza-hür eder. İbn Arabî’ye göre dünyevi uhrevi üstün dereceleri elde etmek bu ismin tecellisine bağlıdır. Gazali kulun kemalinin aklı, takvası ve ilmi ile ölçülebileceğini söyler. Ona göre yücelik ifade eden bu iki ismin tecelligâhı olan kişiler ilmiyle amel olan, etrafını da irşat eden, herkese örnek olan kişilerdir; kimle otursalar ona maddi manevi faydaları olur.

Eskilerin “alî himmet” dedikleri bu sıfat bugün hayatın hedefi olarak görülen mal, şöhret, etkinlik, güç, kuvvet gibi maddi unsurların hayatın asıl amaçları için bir araç olarak görülmesi demektir. Asr-ı saadet insanları bu bakış sayesinde süper güç durumundaki zorbaların gerçek mahiyetini görmüşler ve kat kat fiziki güç farkına rağmen akıllara durgunluk veren bir şekilde onları etkisiz hâle getirmişlerdir.

Bu isimlerin anlamını az çok kavrayan insan, zihnini Yüce Allah’ın şanına yakışmayan yanlış inançlardan, lisanını da saygısız ifadelerden korur. O’nun yüceliğini kendi çapında da olsa anlayan bir kişi hiçbir mahluku O’nun gibi yüceltemeyeceğini bilirken bu Yüce Yaratıcı’nın eserleri olan mahlukata saygı ile bakması gerektiğini de idrak eder. Yani bu iki isim bizi, haddimiz olmayarak başkalarını küçük görmekten de onları aşırı yüceltip ilahlaştırmaktan da korur. Allah’ın takdiriyle bu dünyada kendisine bir mevki nasip olanların kendilerine emanet edilen insanları idare ederken kendi

üstlerinde gerçek yüce ve büyük olan Allah'ın bulunduğunu unutmamaları gerekir. Nisa suresi 34. ayette erkekleri ailenin lideri olarak tanımlayan ayetin onlara Alî ve Kebîr isimlerini hatırlatarak bitmesi bu açıdan çok anlamlıdır.

Aslında insanın gerçek değeri ve makamı Âlemlerin Rabbi olan Yüce Allah'ın onu kendisine izafe ederek “kulum” demesindedir. O yüzden bu dünyada bir insanın ulaşabileceği en yüksek mertebe Allah Teâlâ dışında herhangi bir şeye bel bükmekten azade olabilmektir. İnancını ve ilkelerini her menfaatin üstünde tutanları Yüce Allah da her şeyin üstüne çıkarır.

Her Şeyi Koruyup Gözeten: Hafız

Hafız “korumak ve muhafaza etmek” anlamındaki hıfz kökünden türemiş, korumada mübalağa ve süreklilik ifade eden bir sıfattır. Allah’ın isimlerinden biri olarak “kâinatta_zerre kadar bir şey bile gözetiminden uzak olmayan ve tabiatı dengede tutup koruyan” anlamına gelir. (Bakara, 2/255; Enbiya, 21/32; Kaf, 50/4) Kâinatın işleyişinde her şeyin yerli yerinde olması, küçükten büyüğe bütün varlığın birbirinin var oluşunu destekleyecek bir düzen içinde sistemi devam ettirmesi Rabbimizin Hafız isminin tecellisi ile. Bu denge sayesinde varlık âleminde birbirine zıt gibi görünen şeyler birbirinin varlığına hizmet eden vasıtalar olur. Ne zaman ki denge bozulur o zaman varlık birbirini yok etmeye başlar. O’nun kurduğu bu mükemmel sistemi bozma kapasitesi sadece insanda vardır. (Rum, 30/41)

Hafız Neyi Muhafaza Eder?

Canlıların hayatiyetini sürdürmek için muhtaç olduğu bütün içgüdü ve reflekslerin daha dünyaya gelirken hazır olarak verilmesi Allah’ın bir ikramıdır. Bu isme fiziki varlığımızın korunması için muhtaç olduğumuz gibi kalbimizi şüphe ve vesveselerden, aklımızı sapma ve yanılmalardan, gidişatımızı bozulma ve tefessühten korumak için de muhtacız. Hayatımızın, ailemizin, vatan ve devletimizin, mal ve mülkümüzün her türlü tehditten (Yusuf, 12/64), Allah kelamının tahrif ve tebdilden muhafaza edilmesi (Hicr, 15/9) hep bu isimledir. Din ve dünyadan neyin korunmasına

muhtaçsak orada Hafız isminin tecellisine de muhtacız. Allah'ın korumadığını kimse koruyamaz, O'nun koruduğuna da kimse ilişemez. (Yunus, 10/107)

İnsan bütün mahlukat içinde kendisini bekleyen tehlikeleri önceden düşünebilen tek varlık olduğundan güvenlik ihtiyacını da en şiddetle hisseden varlıktır. Asıl koruyanın Allah (c.c.) olduğunu, O korumadığı zaman hiçbir korumanın kâr etmeyeceğini bilmek bizi O'nun kapısından başka yerlerde korunma arayarak boynumuzu onlara teslim etmekten korur. Allah'ın himayesine girmek şahsiyet ve haysiyetimizi korumanın yegâne yoludur. İç dünyamıza yerleştirdiği vicdan ve yegâne sağlam bilgi kaynağımız olan vahiyle bizi her türlü sapmadan koruyan da (Tarık, 86/4) Allah'tır. Rabbimizin ilk insandan itibaren bizi hiç vahiysiz bırakmamış olmasının hikmeti de budur: İyi ve kötüyü ayırt etmede elimizden tutup nefsin şiddetli baskısını dengeleyecek kutsal bilgiyle donatarak bu mücadelede bizi yalnız bırakmamak! Fakat bir kul yine de bu yardımı reddeder ve tek başına yol almak isterse ona da yapılacak bir şey yoktur. Çünkü bu hayatta kimse kimseye günahlardan zorla uzak tutacak şekilde bekçilik yapmakla görevlendirilmemiştir. (Nisa, 4/80; Şura, 42/48) Buna mukabil yönünü Allah Teâlâ'ya çevirip bu yolda istikamet sahibi olanlar Hafız isminin doğrudan tecelli ettiği, âdeta bu isimle anılan kişiler olurlar. (Kaf, 50/32)

İnsanlığın her konudaki birikiminin korunarak aktarılması da bu sıfatın tecellisi iledir. Fahreddin Razi bu ismin kişiyi manevi tehlikelerden koruduğuna dikkat çekerek nice bilim ve düşünce adamının basit şüphelerin sevkiyle hakikatten uzak kaldığını ifade etmiş, dolayısıyla insanlığın iyilik, güzellik ve doğruluk namına sahip olduğu paha biçilmez mirasın Hafız isminin tecellisinin bir ürünü olduğunu vurgulamıştır. Çünkü hakikatin korunması onun doğru bir şekilde kavranmasını, cesurca ve akıllıca müdafaa edilmesini ayrıca sağlam bir şekilde aktarılmasını içerir. Bu da ancak her türlü zayıflıktan korunmuş sağlam bir akıl ve karakterle olacak bir iştir.

Bu ismin Kur'an-ı Kerim'de geçtiği üç ayetin (Hud, 11/57; Yusuf, 12/64; Sebe, 34/21) iniş zamanının da Mekke döneminin en şiddetli yıllarına rastlaması bize bu isme en çok ne zaman sarılmamız gerektiğini öğretir: Kendimizi en güçsüz ve düşmanlarımızı da en muktedir hissettiğimiz zaman...

Dikkat, Hafız Her Şeyi Kaydedip Saklar!

Esma-i hüsnadan pek çok isimde olduğu gibi Hafız ismi de bir yönüyle ferahlık verip sevindirirken, diğer yönüyle sakındırıp düşündüren bir isimdir. (Şura, 42/6) Çünkü hıfz, beladan, yok oluştan, dağılıp gitmekten korumayı ifade ettiği gibi hiçbir şeyi gözden kaçırmadan; küçük büyük, gizli açık her şeye vâkıf olup kaydını tutmayı da kapsar. Bu bakımdan ahirette yeniden dirilme ve yaptıklarından hesaba çekilme ile Hafız isminin yakından alakası vardır. Hafız isminin bu anlamının bilincinde olanlar niyetlerine varıncaya kadar her davranışlarının kaydedilip muhafaza edildiğini bilirler. Bu da onları farkındalık ve öz disiplin kazandıracak bir bilinç düzeyine yükseltir.

Hafız Tecelli Ettiğinde

İbn Arabî'ye göre de kişi hem kendini murakabe altında tutmak hem de kendine emanet edilenleri koruyup kollamak için bu ismin tecellisine muhtaçtır. Bu ismin tecelli ettiği kişiler öncelikle Allah'ın ihsan ettiği muhafaza vasıtalarını iyi kullanırlar. Hayatlarını, akıl ve beden sağlıklarını, dinlerini, aile fertlerini, mal ve mülklerini her türlü tehde karşı iyi muhafaza ederler. Sadece kendilerinin değil, ilahi takdir gereği ellerinin altına verilmiş olanların hak ve hukukunu, izzet ve şereflerini de itinayla korurlar. İnsanoğlunun kendi varlıklarını koruma içgüdüsünün kendinden alt seviyedekilere zarar vermeye yol açabileceğini bilir, herkesin hakkını kendisinininki gibi kutsal sayarlar.

Bu ismin tecellileri ile ahlaklanan insan aynı zamanda yaptığı iyilik ve kötülüklerin bir zerresinin bile kaybolmayıp günün birin-

de önüne çıkacağına kesin olarak inanır. Bu nedenle de iyilikleri çoğaltıp kötülüklerden sakınmaya çalışır. (Hac, 22/41)

Bu hedefe ulaşmak için göstereceğimiz çabada ilahi rehberimiz olan Kur'an-ı Kerim'de nelerin korunması konusunda ikaz edildiğimize dikkat etmemiz gerekir. Acaba Âlemlerin Rabbi bizi korumayı bizim neleri korumamıza bağlamıştır? Birkaç örnek olması açısından şu ayetlere bakmanızı önerir, bu konuda daha titiz bir çalışmayı sizlerin özeninize bırakırız: Bakara, 2/27, 237; Nisa, 4/34; Müminun, 23/5, 9; Mearic, 70/34; Tevbe, 9/112; Ahzab, 33/35; Nur, 24/30, 31; Maide, 5/89; Tahrir, 66/6; Haşr, 59/9.

Yarattıklarının Azıklarını da Yaratan: Mukîr

Mukîr ismi sözlükte iki anlama geliyor: Koruyup besleyen ve gücü yeten... Ragıb el-İsfahani de bu ismin “koruyup himaye eden” anlamını tercih ediyor. Ona göre zaten hayatiyeti sürdüreceğ gıdayı vermek birini koruyup yaşatmanın vazgeçilmez sonucudur. Koruyup kollamak, besleyip geliştirmek elbette güç yetirmeyle olacak işlerdir. Böyle baktığımızda bu iki anlamın birbiriyle ilişkisi açıktır. Kur’an-ı Kerim’de bu ismin geçtiğı tek ayet olan Nisa suresi 85. ayet-i kerimede şöyle buyrulur: “Kim iyi bir işe aracılık ederse onun da o işten bir nasibi olur. Kim kötü bir işe aracılık ederse onun da ondan bir payı olur. Allah (c.c.) her şeyin karşılığını vericidir.” Müfessirlerin çoğunluğu bu ayetin sonunda yer alan Mukîr ismini güç yetirmeyle yorumlarsa da ayetin gelişini dikkate alan Elmalılı, “Allah Teâlâ her şeye muktedir ve her şeyi layığıyla gözetir.” dedikten sonra “İyi iyiliğinden, kötüyü de kötülüğünden ölçüsüne göre hissedar eder.” diyerek iki anlamın birbiri ile ilişkisine işaret eder. İyilik yolu açan o nispette iyilikle ve kötülük yolu açan da sebep olduğu miktarda kötülükle azıklandırılacaktır.

Maddi ve Manevi Rızıklar Lütmeden

Esma-i hüsnâ üzerine çalışan ulema, bu ve benzeri kullanımlara dayanarak bu ismin daha ziyade “ruh ve bedenlerin ihtiyaç duyduğu gıdayı veren” şeklindeki sözlük anlamına uygun biçimde açıklamışlardır. Efendimizden (s.a.s.) rivayet edilen bazı

hadislerde de Mukîl ismi “azık veren, yedirip içiren” anlamında kullanılmıştır. Bu manaya göre Mukîl, Rezzâk manasınadır. Oysa biliyoruz ki Yüce Allah’ın isimleri arasında birbiriyle tamamen aynı anlama gelen iki isim yoktur. Bunu dikkate alan ülema Rezzâk ismindeki kuşatıcılığa mukabil Mukîl isminin daha hususi olduğunu belirtmişlerdir. Onlara göre Rezzâk ismi, azık olsun olmasın her türlü ihtiyacımızı veren tanımlarken Mukîl, Rabbimizin maddi manevi azığımızı veren olduğunu bildirir. Âlemlerin Rabbi olan Allah Teâlâ bu kâinattaki düzeni hayatın devamına hizmet edecek şekilde kurmuş ve ömür devam ettiği sürece her canlının ihtiyacını karşılayacak azığını yeter miktarda var etmiştir: “O, dört gün içinde (dört evrede), yeryüzünde yükselen sabit dağlar yarattı, orada bolluk ve bereket meydana getirdi ve orada rızık arayanların ihtiyaçlarına uygun olarak rızıklar takdir etti.” (Fussilet, 41/10) Kâinatı yaratan kudret orada öyle bir nizam kurmuştur ki gözle görünmeyen mikroorganizmalardan devasa yıldızlara kadar her varlık bu sistem içinde birbirine bağlıdır ve birbirinin varlığını destekleyecek şekilde kurgulanmıştır. Bu sistem dışarıdan bir müdahale ile bozulmadıkça her varlık diğerinin azığı olacak şekilde düzenlenmiş ve hiçbir varlık -ölümünden sonra dahi- zayı edilmemiştir.

İnsana her tür ihtiyacını karşılama becerisi verildiği gibi bu ihtiyaçların giderileceği unsurlar da yaratılmış, hatta bununla bırakılmayarak her bir ihtiyacın giderilmesi sırasında ruhun arayışları da gözetilerek kâinat baştan sona güzellik ve zarafetle donatılmıştır. Bedenlerimizin azığı olacak gıdaların elde edilmesinin her aşaması insana manevi bir zevk verecek surette yaratılmış ve hem azığını elde etme hem de ondan zevk alma imkânı tanınmıştır. Tam bu noktada esma-i hüsnâ şarihi Ali Osman Tatlısu der ki: “Allah insanlar için geçim sebepleri yaratmış ve maişetini temin etmek için herkesi bir sebep ucuna yapışmakla mükellef tutmuştur. Ancak bu sebeplerin meşru olması şarttır. Sebepler rızık yaratmaz, rızık vermez, rızık Allah (c.c.) yaratır ve Allah (c.c.) verir. Sebepler birer yoldan başka bir şey değildir. Eğer sebepler insana rızık vermiş olsaydı, en kuvvetli kazanç sebebi akıl olduğu için akıllıların çok

zengin, ahmakların çok fakir olması icap ederdi. Hâlbuki nice ahmakların merzuk, nice akıllıların mahrum olduğu görülüp duran hadiselerdendir.” Bir kez bu bakış açısına ulaşan kişi ihtiyaçları konusunda panik yapmaktan kurtulur.

Kuşeyrî'ye göre bu isim Cenab-ı Hakk'ın her bir varlığı yaratmakla kalmayıp onun ihtiyaç duyduğu gıdayı da var ettiğini gösterir. Ona göre insanların ve diğer canlıların gıdası çeşitli yiyecek ve içecekler, meleklerin gıdası taat ve tespih, ruhların gıdası nesne ve olayların mahiyetine vâkıf olup onları akletmektir. Sadece yeme içme derdinde olup eşyanın tabiatına sırtını çeviren, olan bitenin arkasındaki hikmete eğilmeyip ruhunun azığını aramayan insan âdeta ruhunu aç, susuz bırakmıştır. İlim ve hikmet ruhu zenginleştirip kanatlandırırken, bunlardan mahrumiyet onu azıksız bırakıp gücünü köreltir.

Helal ve Nezih Rızık

Bu bahiste sufilerin önemle üzerinde durduğu hususlardan biri de gıdalarımızın karakterlerimiz üzerindeki etkisidir. Onlara göre lokmanın ve hırkanın helal olması şarttır. Çünkü onlara göre haram lokma ile gönül nuru hasıl olmadığı gibi haram giysi ile de ibadetten zevk alınmaz. Duygu, düşünce ve davranışın temiz olması için gıdanın maddi ve manevi açıdan temiz olması şarttır. (Her yemekten önce çekilen besmele yiyeceklerimizin manevi açıdan da gıdamız olması için niyetleri uyanık tutmaya yarayan bir farkındalık oluşturur.) Kur'an-ı Kerim'de bu konu üzerinde ısrarla durur ve yenilen her lokmanın sadece helal olmakla kalmayıp aynı zamanda nezih olması gerektiğini vurgular. (Bakara, 2/168, 172; Maide, 5/88; Araf, 7/160; Enfal, 8/69; Nahl, 16/114; İsrâ, 17/70; Tâhâ, 20/81) Bu ayetlerde gıdalarımızın helal olmakla kalmayıp temiz olması da istenmektedir. Helal olması gıdaların manevi açıdan temiz ve nezih olmasını ifade ederken, temiz olması gıdalarda sağlık ve hijyen koşullarına uygunluğu şart koşar. Bu açıdan bakıldığında gıdaların üretilmesi ve hazırlanması aşamalarında insan sağlığına ve hijyene riayet et-

meyenler bu ayetlere aykırı hareket etmiş olurlar. Hanesinin azığı-
nı temin etmeye çalışanlar helale; o azığı sofralara ulaştıranlar da
sağlık ve hijyene dikkat etmek zorundadırlar.

Bu İsmiñ Tecellisi

Varlık âleminde bu ismiñ tecelligâhı olan kişiler bütün varlıklar-
rın azıklarına ulaşmasına vesile olanlardır. Onlara nice nice rızık
kapıları açmak nasip olur. Rabbimizin Rezzâk ve Mukîr isimlerinin
tecelligâhı olmakla şereflenmiş insanlar bu mukaddes vazifeyi ifa
ederken Allah'ın bir kulunu bir iş için istihdam ettiklerinde onun
ve bakmakla yükümlü olduklarının beslenme ve barınmalarına
yetecek bir ücret vermeye dikkat etmelidirler. Eğer bir toplumda
insanlar çalıştıkları hâlde en temel ihtiyaçlarını dahi karşılayamı-
yorlarsa orada insanların kurduğu zalim düzen Allah'ın yarattığı
sistemi bozmuş demektir. Zaten açlık, azıkların yetersizliğinden
değil, insanların açgözlülüğünden doğar.

‘Hasbünallah’ Ya Hasîb

Hasîb deyince aklımıza sadece hesap tutan/gören gelse de Hesma-i hüsnanın pek çoğunda olduğu gibi bu ismin de türediği köke bağlı olarak birden çok anlam taşıdığını görürüz: “Hisab” masterından gelmişse “her şeyi saymışçasına bilen ve hesaba çeken.” (Nisa, 4/6) anlamına gelirken “haseb” mastarıyla bağlantılı olarak “yüce ve şerefli” demek olur. “Hasb” kökünden geldiğinde ise “yeten, kâfi gelen” anlamındadır ve her çaresiz kalışımızda medet talebimizi iletme vasıtamız olan “hasbünallahü ve ni’mel-vekil (Allah bize yeter! O ne güzel vekildir)” zikri bu isimle böyle bir yakınlık içindedir. Gazalî’ye göre Hasîb isminin anlamı yeterliliktir ve ona göre “kâfi” vasfı sadece Allah Teâlâ’ya mahsustur. Çünkü kâinatta hiçbir varlık tek başına herhangi bir hususta kendi kendine yeterli değildir.

Hasîb isminin ilk anlamı olan hesap tutma Yüce Allah için söz konusu olduğunda insanların hesap tutmasına benzemez. Yüce Allah’ın Hasîb oluşu sayılabilecek her şeyi sınırsız ilmi ile saymışçasına kuşatması ve bu hesabın sonucunu insanlara bildirmesi demektir. Hasîb olan Allah kullarının hiçbir yaptığını boşa çıkarmaz; bütün amellerini kaydeder. İyiliği mükâfatsız, kötülüğü cezasız bırakmaz. Nisa suresi 86. ayette Allah Teâlâ’nın kimin daha güzel selam alıp verdiğini dahi hesaba kaydettiğinin bildirilmesi buna en güzel delildir.

Kur'an-ı Kerim'de Hasîb İsmi

Kur'an-ı Kerim'de Rabbimize atıfla h-s-b kökünden çok sayıda isim ve fiil bulunsa da Yüce Allah'tan bahisle Hasîb ismi üç yerde gelir. Kur'an-ı Kerim'de sonu Allah'ın isimleri ile biten ayetlerde bu isimlerle ayette işlenen konular arasında müthiş bir ilişki vardır. Esmâ-i hüsnanın her birinin anlam derinliğini birazcık olsun anlayabilmek için bu ilişkiye dikkat edilmelidir. Mesela yukarıda bahsettiğimiz üç ayetten ikisinde Allah'ın bütün davranışların hesabını soracağı vurgulanırken (Nisa, 4/6, 86), üçüncü ayette bu ismin kâfi gelme anlamı öne çıkmakta ve başta peygamberler olmak üzere ilahi emirleri insanlara tebliğ edenlerin Allah'tan başka kimseden korkmadıkları, zira Cenab-ı Hakk'ın herkese kâfi geldiği belirtilmektedir. (Ahzab, 33/39)

Yeterli olma manası ifade eden hasb kelimesi ise inkârcıların ve münafıkların İslam dini ile mensupları aleyhine sinsi faaliyetlerine karşı Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ve müminlerin manevi güçlerini korumalarını, ümitlerini yitirmemelerini ve Allah'ın kendilerini savunup koruyacağı şuurunu zinde tutmalarını tavsiye eden ayetler içinde yer alır. Talak suresinin 2. ve 3. ayetlerinde de eşler arasında anlaşmazlık ortaya çıktığında tarafların, özellikle erkek tarafının adilane ve insani duygularla davranması emredilmekte ve Allah'ın kendisine tevekkül eden kimseye yeteceği belirtilmektedir.

Hasîb'i Hesaba Katmak

Rabbimizin güzel isimlerinin çoğu bir açıdan bakıldığında lütuf ve ikram ifade ederken diğer açıdan uyarı ve tehdit içerirler. Hasîb ismi de böyledir. Durduğunuz yere, attığınız adıma göre Hasîb ismi lehinize de işleyebilir aleyhinize de. Mesela Nisa suresinin 6. ayetinde velilerin yetimlerin mallarına nasıl yaklaşması gerektiği anlatıldıktan sonra "Hesap görücü olarak Allah yeter!" buyurulması herhangi bir haksızlığa bulaşan herkes için bir tehditken mazlumun yüreğine su serpen bir ifadedir.

Kur'an-ı Kerim'de geçen ifadesiyle Allah Teâlâ "seriu'l-hisab (hesabı çabuk gören)" (Bakara, 2/202; Maide, 5/4) ve "esrau'l-hasibin (hesap görenlerin en hızlısı)"dir. (En'âm, 6/62) Bunca çeşitliliğine rağmen bütün mahlukatı göz açıp kapayana kadar muhasebe eder. Hiçbir söz ve davranış hatta imalar dahi dikkatinden kaçmayan, kalplerdeki niyetlere varıncaya kadar her detaya vâkıf ve bunların hesabını akla hayale gelmeyecek kadar çabucak gören bir Rab'dir O. Hz. Peygamber'in: "Ey Seriu'l-hisab olan Allah'ım! Şu bize karşı birleşmiş olan düşmanları bozguna uğrat!" (Buhari, Cihad, 96) şeklindeki niyazı bu ilahi vasfın sadece ahirette değil, dünyada da tecelli edebileceğini göstermektedir. Bu da Hasîb olan Allah'ı hesaba katmadan bir tek adım dahi atılmaması gerektiğini gösterir.

Yine Kur'an-ı Kerim'de kıyametin isimlerinden olmak üzere "hesap günü" ifadesinin geçmesi, hadislerde büyük hesap gelmeden kendi kendimizi hesaba çekmenin tavsiye edilmesi hep Hasîb olan Allah'ı hesaba katma yönünde ikazlardır. Bu nedenle işlerimizi planlarken, adımlarımızı atarken, duruşumuzu belirlerken ilk hesaba katılması gereken O'dur.

Hasîb Tecelli Ederse

Bu ismin tecellileri, anlamındaki çoğulluğa uygun olarak çok katmanlıdır. Öncelikle "hesaba çeken" manasını ele alalım: Nisa suresinin 6. ayetinde belirtildiği gibi "Hesap gören olarak Allah kâfidir." diyebildiğimizde O'nun dışındaki bütün hesap mercilerinin baskılarından kurtulmuş oluruz. Hasîb ismine bu mertebede bir iman, insan onurunun en büyük garantörü ve insanı tarihüstü yapan büyük bir güçtür. Kuşeyrî de Hasîb ismine tam anlamıyla inanan kimsenin kıyamet gününde dünyadaki her davranışından hesaba çekileceğinin şuuruyla ereceğini ve o gün gelmeden önce kendi kendini hesaba çekeceğini söylerken bunu kast etmektedir. Aynı zamanda Hasîb isminin "her şeye kâfi gelen" manası üzerinde duran Kuşeyrî bu isim bir insana ahlak olduğu zaman Allah'ın onu dünyaya tamah etmekten koruyarak elindekini kâfi görme

seviyesine yükselteceğini belirtir. Kuşeyrî bu noktada Allah'ın bir insanı "kendini muhtaç görme" duygusundan kurtarmasının bu hissi verdikten sonra onun ihtiyaçlarını gidermesinden daha büyük bir lütuf olduğunu söyler. Yine ona göre gerçek anlamda sadece Allah'ın kâfi geleceğine ve kendisini O'nun dışındaki her şeyden müstağni kılacağına inanan kul ihtiyaçlarını yalnız O'na sunar ve yalnız O'na güvenir. Bu inanç düzeyinin insanın onur ve haysiyeti ile ilgisi tartışılmaz biçimde açıktır. Bu hayattaki en büyük mutsuzlukların hep yetinmeme duygusundan kaynaklandığı malumdur. Allah'ın her konuda kendisine yeteceğine inanan, O'nun içine doldurduğu serinlik ve kifayet duygusuyla insanların ellerinde olana özenmekten korunan bir kişinin yaşayacağı doygunluk hissinin verdiği mutluluğu, insanın sahip olduğu hiçbir şey veremez.

İletişim ve insan yönetimi açısından baktığımızda Hasib ismi bize kayıt, takip ve hesap sormanın önemini gösterir. Hesap verme ve hesaba çekilmeye açık olma bir medeniyet göstergesidir. Fakat birçok insan hesap vermeyi kendisine güvenilmemesi olarak algılamakta ve hesap vermekten rahatsızlık duymaktadır. İnsanları idare etme mevkiinde olanlar hesap verme kültürünü mutlaka yerleştirmelidir. Ancak bunu insanları rencide edecek ve güvensizlik unsuru olarak algılanacak şekilde yapmamalıdır. Hesap işi tamamen bir bilgilenme ve bilgilendirme olarak algılanmalıdır.

Söze "hasbünallah" ile başladık, onunla bitirelim. Bu sözün manasına göre Allah'ın kendisine kâfi olduğuna, bu yeterliliğin bütün derinliği ile inanan kul itaat ve ibadetlerini sırf Allah (c.c.) için yapar. Cennet ümidi ve cehennem korkusu dahi Rabb'inin zatının her hususta kendine kâfi olduğu bilincinde olan kul için ikinci sıradadır. Ona Allah (c.c.) yetmektedir...

Azamet ve Heybeti Akıllara Sığmayan: Celîl

E sma-i hüсна hakkında çalışanlar genel olarak Rabbimizin isim ve sıfatlarını “celal ve cernal” diye iki gruba ayırmışlardır. Celal ifade eden isimler Yüce Allah’ın izzet ve azametini, kahr ve gazabını anlatan isimlerdir. Bu kökten türeyen “Celîl” ismi de “hiçbir kayıt ve kıyas söz konusu olmaksızın mutlak azamet sahibi, kadr u kıymeti ve mertebesi en yüce olan zat” demektir. Aslında hiçbir kayıt ve kıyas söz konusu olmayan bir azameti akıl tam manasıyla anlayamaz. Zaten Celîl’in bir anlamı da “duyularla idrak edilmekten ve mahiyetinin akıl yoluyla kavranılmasından münezzeه olduğu için yüce ve aşkın olan” demektir. Bu azamet ve heybet karşısında kulun hissedeceği şey küçüklük, çaresizlik ve yetersizliktir. Celîl ismi Rabb’in izzetinin son noktasını ifade ederek aynı anda kulun da zilletinin son noktasını vurgulamış olur. Abdülkerim el-Cili’ye göre O’nun celalinin yüceliğı kullar tarafından hiçbir şekilde tam olarak kavranamayacağından ancak cernal vasıflara mukayese ederek anlaşılmaya çalışılır. “Cernalin celali (güzelliğın son noktasından sonraki aşkınlık ve yücelik)” denilen bu durum cernalin zuhurunun şiddetinin celale dönüşmesi olarak tarif edilir.

Yücelerin Yücesi

Müminler Allah'ın ismini her seferinde O'nun bu azametini vurgulayacak saygı ifadeleri ile birlikte anarlar. Bunlardan biri olan “azze ve celle” ifadesi Celîl isminin fiil kalıbı olan celle ile “daima galip ve üstün” anlamındaki Azîz isminin fiil kalıbı olan azze kelimelerinden oluşur ve İslami metinlerde Allah'ı tazim için en çok kullanılan cümlelerden biridir. Zaten bizatihi “Allah” ismi de celal isimlerdendir ve O'na hürmetin tabii sonucu olarak tek başına anılması gereken yerde “lafza-i celal” diye bahsedilir. Bu azamet in idrakinden mahrum olanlar Allah Teâlâ'dan herhangi birinden bahseder gibi bahsederek o yüceliği kavrayamayan sıklıklarını ortaya koymuş olurlar.

Âlemlerin Rabbi'nin Celîl olmasının tabii sonucu güç ve kudretinin her yerde geçerli olması, O'nun verdiği hükmü bozacak bir merci in bulunmaması, emir ve yasak koyma yetkisinin son keredede sadece O'na ait olmasıdır. O'nun nizamı öyle sağlam ve kuşatıcıdır ki o nizamın ilke ve prensiplerini dikkate almayan her düzen er geç yoldan çıkmaya mahkûmdur. Bu gerçeği doğayı ve hayatı kurulu düzeninin dışına çıkıp kendine uydurmaya çalışan insanoğlunun hüsrana sonu çalan her çabasında görmek mümkündür. Aslında kula yaraşan Rabb'inin celalinin neticesi olan tabii kurallara uyum içinde yaşamak, böyle bir celalet ve ululuk sahibine intisap etmenin ne büyük kazançlar sağlayacağını idrak ederek emirlerini yerine getirmek, bunu yapmadığında uğrayacağı kayıpları düşünüp rızasına muhalif şeylerden sakınmaktır. İmam Gazali Celîl isminin tecellisini böyle açıklar ve der ki: “Ahla- kı Kur'an ahlakına uyan bir kimse Allah'ın bu isminden hissesini almış demektir.”

Celal-Cemal Dengesi

Kur'an-ı Kerim'de sadece Rahman suresinin 27 ve 78. ayetlerinde “zü'l-celali ve'l-ikram (azamet ve ikram sahibi)” şeklinde gelir. Bu kalıp esma-i hüсна içinde ayrıca geçtiğinden detaylarının orada

işlenmesi daha isabetli olacaktır. Burada sadece şunu vurgulayalım ki Rabbimizi cemel isimleriyle sevip ümitlendiğimiz gibi celal isimleriyle de sevip gereken saygı ve korkuyu duymadıkça Allah inancımız bir dengeye kavuşmaz; hayatımızda istenen sonuçlar ortaya çıkmaz. Bunu hepimiz her gün etrafımızda görüp dururuz. Kimileri Allah Teâlâ'yı daha çok kahrı ve cezasıyla anlatıp hassas ruhları Allah sevgisinden uzaklaştırırken, kimileri de sadece lütuf ve ihsanlarıyla, sevgi ve merhametiyle anlatarak kendi gidişatlarını peşin peşin onaylatırlar. Oysa bu dünyada var oluş sebebimiz imtihanları aşip kemale ulaşmaktır. Bu çabada yeri geldikçe sevgiye de (o sevgiyi kaybetme ihtimalinden doğan) korkuya da ihtiyacımız vardır. İçinde saygı ve azamet barındırmayan bir sevgi, merhamet ve şefkat barındırmayan bir korku kadar işlevsizdir.

Rabb'ine celal ve cemel isimlerinin bütün muhtevasıyla iman eden kul sevgi ve saygıda, ümit ve kaygıda bir dengeye ulaşmıştır. Ne sevgiye güvenerek yan gelip yatar ne kaygıda boğularak iş yapamaz hâle gelir. Gayreti bırakmayacak dozda bir gelecek endişesi ile sonuçtan ümit kesmeyecek miktarda bir güven içinde ilerlemeye devam eder. Celal ve cemel isimlerinin birlikte tecellisinin sonucu işte bu denge hâlidir. İbn Arabî'ye göre âlemdeki her varlık celal ve cemale bağlı olarak bir mütekalilîyet içindedir. "Allah'ın iki eli" ifadesinden maksat da budur. (Sad, 38/75) Allah her şeyi bu "iki el" ile yani celal ve cemel ile yapar. Yüce Allah'ın cemel sıfatları nasıl hoş ve yerindeyse celal sıfatları da öyledir. Sufiler genellikle insanların karakterlerini de celal ve cemel sıfatların tecellisi ile açıklamışlar, celal sıfatlarının tecelli ettiği karaktere Hz. Ömer'i, cemel vasıflarının tecelli ettiği karaktere ise Hz. Ebu Bekir'i örnek göstermişlerdir.

Celil'in Tecellisi

Azamet azimin celali olduğu gibi tam küçüklük de küçüğün celalidir. Kulun acizliği ve küçüklüğü Rabb'in celalinin zuhurudur. Kâmil insanlar Allah'ın celal ve cemel tecellilerini aynı derecede

gönül rahatlığıyla karşılar, *Celil ile Cemalin Azameti* “Lütfun da hoş, kahrın da.” der, tam bir rıza ve teslimiyet hâli içinde bulunurlar. Zira bunların ikisi de aynı kaynaktan ve özden gelir, zat mertebesinde hepsi birdir.

Celil’in azameti karakterine yansıyan kişiler, insanlar arasında sözü geçen, yaptırım gücüne sahip ve kendisine itaatten başka yol bulunamayan bir mevkie ulaştırılmış olurlar. Böyle bir ikrama ve aynı zamanda imtihana uygun görülen kişiler Allah’ın lütfu olan bu azameti lekeleyecek basit davranışlardan uzak dururlar. Asalet ve saygınlıklarına gölge düşürecek şekilde kontrollerini kaybedip reaksiyoner hareketler yapmazlar. Helâ küçük hesaplar peşinde hiç koşmazlar. Heybetleri kendiliğinden ve tabiidir. Onlara saygı duymanız için bir telkin ve ikaza ihtiyaç duymazsınız. Aile hayatında cemali temsil edecek annelerle, celal isimlerinin tecellisi babalar arasındaki uyum ve denge huzur ürettiği gibi sevgi dolu fakat prensip sahibi insanlar yetiştirebilmenin de olmazsa olmaz şartıdır.

Yücelerin Yücesi, Efendilerin Efendisi: Kerîm

Kerim sözlükte “cömert, iyi, ahlaklı; asil ve değerli olmak” anlamındaki kerem kökünden türemiş bir sıfattır. Allah’a nispet edildiğinde kime ve ne verdiğine aldırmandan veren, kendisinden isteyenleri boş çevirmeyen, kendisine sığınanları terk etmeyen, bir yanlışlık gördüğünde onu açığa vurmadan düzeltten, bir iyilik yapıldığında karşılığını fazlasıyla veren, eksiksiz ve kusursuz, övgüye layık ne kadar vasıf varsa hepsine sahip olan demektir. O’nun kereminin sayısız lütuflarının başında da sınırsız affı gelir.

Kerem sözcüğü, bütün iyilikleri, güzellikleri ve bağışları kapsayan bir sözcüktür. Bazıları onu cömertlik diye tanımlasalar da onun içerdiği ikramlar cömertlikten çok daha zengindir. Cömertlik verilen kişinin istek ve ihtiyacını karşılamaya yönelikken kerem verilenin durumundan bağımsız olarak tamamen verenin ahlakının bir sonucudur. Kerîm “isteyene ve istemeyene, hak edene ve etmeyene ihtiyacından kat kat fazlasını veren”dir. Gazali’nin Kerîm ismiyle ilgili olarak kaydettiği manalar bu konuda söylenenlerin en kapsamlısıdır: “Kerîm muktedirken affeden, vaadini yerine getiren, kendisinden umulanın ötesinde ikramlarda bulunan, kime ne kadar lütufta bulunduğu hesabını yapmayan, kendisinden başkasına başvurulmasına rıza göstermeyen, vefasızlığa sitemle mukabelede bulunup dostluğu bozacak

bir karşılık vermeyen, kendisine sığınanı yüzüstü bırakmayan, aracı ve şefaathçilere muhtaç kılmayandır.”

Kerîm: Kur'an-ı Kerim'de Kerem

Dilciler kerim kökünün insanlar hakkında kullanıldığında “cömertlik, müsamaha, asalet ve necabet”; diğer varlıklar içinse “bereket, hürmet ve ihtişam” gibi anlamlar içerdiğini söylerler. Kur'an-ı Kerim'de kerim sıfatının cansız varlıklar için de kullanılması bu nedenle olsa gerek. Mesela Kur'an'ın bize bildirdiğine göre bu dünyada yerin bitirdiği rızıklar da kerimdir (Şuara, 26/7), cennette ikram edilecek rızıklar da. (Sebe, 34/4; Enfal, 8/4) Bazen sözler kerim olur (İsra, 17/23), bazen de o sözlerin yazıldığı satırlar. (Neml, 27/29) Vâkıa suresi 77. ayette Rabbimiz kendi keliması olan Kur'an'ı “kerim” vasfıyla niteler. Kerîm olan Rabbimizin kerim kelimasını yine kerim olan elçi insanlara ulaştırmıştır. (Hakka, 69/40; Abese, 80/16; Tekvir, 81/19) Söyleyenin, aktaranın ve bizatihi sözün kendisinin taşıdığı bu keremden ötürü bu sözle (Kur'an) meşgul olmak insanı şerefli kılar. Gerçi insan daha en başta kereme mazhar olmuştur (İsra, 17/70) ama bu peşin kereme kendisinin de eklemesi gerekenler vardır. Bunun yolu takvadır ve bu yolla ulaşılan kerem insanı diğer insanlar içinde en makbul olan kişi yapar. (Hucurat, 49/13) Bu noktada Rabbimiz indirdiği ilk ayetlerde kendisi için kullandığı “Ekrem (en kerim)” sıfatını (Alak 96/3) vahyin son günlerinde nazil olan ayetlerde insan için kullanmıştır. (Hucurat 49/13)

Kerîm'in Keremine Aldanmak

Allah'ın kullarının işledikleri günahları gizlemesi, kusurlarını örtmesi ve yaptıklarını görmezden gelmesi O'nun kerem sahibi oluşunun bir sonucudur. Rabbimizin affının büyüklüğünü anlatan bütün isimleriyle birlikte Kerîm ismi de Allah ile aramızdaki ilişkide ümitsizliğe asla yer olmadığını gösterir. Haşa mahrum koyar mı? Çoktur Hüda'nın keremi...

Bir kul ne kadar kötülük işlemiş ve kadar günaha batmış olursa olsun asla Allah'ın af ve kereminden ümidini kesemez. Bu durum insanın akıl ve ruh sağlığı açısından esma-i hüsnayı bilmenin ne büyük ehemmiyet taşıdığını gösterir. Rabbimizin keremi bizim bütün hatalarımızdan daha büyüktür. Bunu bilmek ve buna yürekten inanabilmek kendimizden ve insan türünden ümidimizi kesmemek ve kendimizin de içinde olduğu insana saygımızı koruyabilmek için şarttır. Buradaki hassas nokta hatasını, eksikliğini kabul eden bir alçak gönüllülük içinde Kerîm olan Allah'a iltica etmekle, sözde O'nun keremine dayanıp gemi aızıya almak arasındaki farkı görebilmektir.

Gelin görün ki insan kendini yokken var eden, binbir aşamadan geçire geçire kemale erdiren Kerîm Rabb'ine karşı alabildiğine nankördür. Bu nankörlüğün sebebi de ya kendinde vehmettiği güç veya az önce bahsettiğimiz gibi Rabb'inin keremine güvenme konusundaki aldanıştır: “Ey insan, nedir seni o Kerîm Rabb'in hakkında aldatan?” (İnfitar, 82/6) Bu ayet-i kerimede geçen gurur kelimesinin köken olarak aldanış anlamına gelmesi yukarıda yaptığımız her iki yorumu desteklemesi bakımından ilginçtir. Elmalılı merhum bu ayet-i kerimenin yorumunda gururun nasıl bir aldanış olduğunu açıklarken özetle şunları söyler: “...Keremin muktezası ona karşı mağrurlanarak hürmetsizlik edip günahlar işlemek değil, bilakis o keremin yüksekliği nispetinde iman ve şükran ile taat ve tazimi artırmak, küfran ve isyandan kaçınarak yüksek ahlaka yükselmektir. Şeytan insanı Allah'ın keremine güvendirerek hatalara sevk eder. Böyle bir laubalilik yanlış bir kıyas ile aldanmaktır. O fazl u kereme layık olup hak edilmediğini gösterir. Gerçi kerim olan keremine bir karşılık beklemez. Lakin keremini layıkıyla yerinde kullanmayan da kerim değil müsriftir.”

Kerîm Tecelli Ederse

Allah Teâlâ insan cinsinin tamamına keremiyle muamele etmekle (İsra, 17/70) beraber esma-i hüsnanın her birinde olduğu gibi

cinsimiz içinden bazı fertler bu isimden daha ziyade hissedar olmuşlardır. Kerîm isminin özel olarak tecelli ettiği bu kişiler her hâllerleriyle asil, vakur ve şerefli dirler. Böyle olmak için kendilerini zorlamalarına gerek kalmaz. Birine iyilikleri dokunmadığı gün içleri sıkılır, huzur bulamazlar. Onlar kışkırtmalara kapılmayan, kendilerine hâkim; duygularıyla değil, ilkeleriyle hareket eden olgun insanlardır. Bu ismin tecelli ettiği kullar sadece ahlaki güzelliklerle donanmakla kalmaz boş işlerden dahi uzak dururlar. (Furkan, 25/72) Yaratılıştan cömerttirler. İnsanın şerefiyle bağdaşmayan her şeyden arınmış gibidirler.

Bu karakterdeki bir Müslümana söylenecek şey iyiliği ahlak edinenlerin insanlar tarafından çokça rahatsız edileceği, kendisinden sürekli bir şeyler talep edecek olanların başına üşüşeceği konusunda onu ikaz etmektir. Bilinmelidir ki bu durum Allah'ın büyük bir iltifatıdır. Mevlâ'nın keremini kullara eriştırmekte kendisini kullanması acizlik getirip yakınılacak bir hâl değil; aksine sevinilecek, şükürler edilecek bir nimettir. Hasbelkader insanlar içinde öne geçmiş olanlar bu ismin gerektirdiği ahlaka en çok muhtaç olanlardır. Varlıklı, güçlü, iktidar sahibi ve her türlü imkânı geniş olup da kerim sıfatının eksikliği yüzünden bunu ilişkilerine yansıtamayan düşük tabiatlı kişinin toplum nazarında ve gerçekte hiçbir değeri yoktur. Sözün özü kerim olmak bir imkân meselesi değil, bir kişilik meselesidir.

Kollayıp Gözeten: Rakîb

Rakîb ismi gözetlemek, denetlemek, korumak, bekçilik yapmak anlamlarına gelen “r-k-b” kökünden türemiştir. Bu anlamlar genel olarak iki başlık altında toplanır: Kontrol etmek ve muhafaza etmek. Bu isim bu iki anlamı birden içerir ve kulun içinde bulunduğu duruma göre ya tehdit ya da müjde ifade eder. Bu da diğer pek çok esmada olduğu gibi celal cemal dengesinin tecelli etmesinin kulun içinde bulunduğu duruma göre değişeceğini gösterir. İyilik ve doğruluğu amaç edinip o yolda yürüyenler için zorluklar ve yanlış değerlendirilmelerle karşılaşmaları durumunda “Allah’ın her şeyi gözetliyor olması” bir müjde iken niyetini bozan ve yoldan çıkanlar için bir tehdittir. (Maide, 5/117).

Gerek kontrol gerekse muhafaza edebilmek her detayı hakkıyla bilmeyi, işitip görmeyi, her olanın künhüne vakıf olmayı, gücünün her şeye yetmesini gerektirir. Bu nedenle bu isim esma-i hüsnadan pek çoğu ile işkilidir. Aslında esma-i hüsnanın tamamı böyledir. Hepsı birbirini destekler ve hepsi bir araya geldiğinde yücelerden yüce, her şeye kadir, Âlemlerin Rabbi olan Allah Teâlâ’nın vahdaniyetini teşkil ederler.

Esma-i hüсна üzerine çalışan ulema bu ismin “koruyup gözetten” manasını öne çıkarmışlardır. Kısaca Rakîb, yarattığı şeylerin hiçbirinden gafil olmayandır. Onları hem kontrol eder hem de korur. İbn Arabî’ye göre Allah bütün âlemleri Rakîb ismiyle denetler ve eşya bu sayede varlığını korur ve sürdürür. Bu ismin ku-

şatıcılığından peygamberler dahi istisna değildir. Rakîb olan Allah onları da yakından murakabe etmekte, her hâllerini gözlemektedir. (Ahzab, 33/52)

Rakîb ismiyle aynı kökten gelen “rekabet” günümüzdeki acımasız ve ahlaksız uygulamasını bir tarafa bırakırsak insanın gelişimi için ihtiyaç duyduğu bir unsurdur. Devamlı sizin eserlerinizi izleyen, gözleri üzerinizde (ama aynı zamanda sizi ve haklarınızı koruyup kollayan) bir rakibinizin olduğunu bilmek çalışmanın, üretmenin, gelişimin en etkili teşvik aracıdır. Kontrol ve takip de sistemin yürümesi için olmazsa olmazlardan biridir. Çünkü ne kadar iyi niyetli olursak olalım insan doğasının denetlenmeye ihtiyacı vardır. Rakîb ismi bütün muhtevasıyla bu ihtiyaçları karşılar.

Murakabe

Aynı kökten türeyen ve nefis terbiyesinde çok mühim bir yer işgal eden murakabe terimi kulun, sürekli biçimde Allah Teâlâ’nın gözetimi altında bulunduğunun şuur ve idrakinde olması anlamına gelir. Bu farkındalığın kulda nasıl bir iç disiplin sağlayacağına biraz sonra değineceğiz. Biz burada öncelikle ve önemle bu ismin bizi yalnızlığın ve tek başına kalmanın vahşetinden nasıl kurtardığına işaret edelim. Her daim yanı başımızda, gözleri üzerimizde, her hâlimize vâkîf, şeksiz şüphesiz bizim iyiliğimizi isteyen bir kollayanımız olduğunu bilmenin teskin edip ümit veren iyileştiriciliğine sığınalım. Mevlâmız Rakîb ismiyle bizimle ünsiyet etmektedir. İçinde heybet bulunan bir ünsiyetle...

Meşhur Cibril hadisinde Efendimiz (s.a.s.) tarafından “sürekli Allah’ın seni gördüğü bilinci içinde yaşamak” olarak tarif edilen ihsan hâlinin Rakîb ismi ve onun tabii sonucu olan murakabe hâli ile ilişkisine de burada değinmek gerekir.

Elmalılı’nın deyişiyle Rakîb ismi Yüce Allah’ın üzerimizde bir gözcü oluşunu anlatır. Buna göre bütün hareketlerimiz Allah Teâlâ’nın kontrolü altındadır. Davranışlarımız, konuşmalarımız ve

hatta niyetlerimiz asla O'ndan gizli kalmaz. Bu nedenle insanlar arasındaki akrabalık bağlarının hatırına dikkatimizi çekip bizden bu hususta Allah'tan korkmamızı (takvayı) isteyen Nisa suresinin ilk ayeti Rabbimizin daima bizi gözlediğini bildiren Rakîb isminin hatırlatılmasıyla sona ermiştir. Buradan anlıyoruz ki bir kalp hassasiyeti olan takvaya Rakîb'in iç dünyamızın her hâlini görüp durduğunu, her düşünce ve niyete O'nun vâkıf olduğunu bilmekle ulaşılır. Bu meyanda Melamilerin murakabeye "gönül beklemek" demelerindeki isabet de daha iyi anlaşılmaktadır.

Rakîb İnsana Tecelli Ederse

İbn Arabî'ye göre bu ismin tecelli ettiği ku kendini murakabe ede ede nihayet kalbine gelen düşüncelerin rahmani mi şeytani mi olduğunu kolaylıkla ayıracak bir yeteneğe kavuşur. Dışarıdan ve iç dünyasından gelen bütün etkilerin bilincindedir. Murakabe hâlindeki kişinin akli nefsi üzerinde bir gözetleyici olmuştur: Her hâlini Allah'ın gözetiminde olduğunu bilerek yaşar. Sadece davranışlarını değil, Allah'ın nazargâhı olan kalbini dahi huzurda olmanın heybetine yakışmayacak hâllerden korumaya çalışır. Murakabe yoksa muhasebe de yoktur. Muhasibi'ye göre bir kimse bâtınını murakabe ve ihlasla düzgün hâle getirirse Allah Teâlâ da onun zahirini mücahede ve sünnete tabi olma hâliyle süsler.

İnsanın kendini gözetleyebilmesi kendine karşı adil olmasını gerektirir. Bu da her durumda kendini savunan, her düşünce ve davranışına bir mazeret geliştiren kimseler için imkânsızdır. (Bu arada kendini sürekli biçimde eleştirmenin, hep eksikliğini görmekle beraber bunu düzeltmek yoluna girmemenin kişiyi hasta eden ve ilişkilerini bozan komplekslere yol açacağını da unutmamak gerekir.)

Kendini gözleme melekesi edinmiş ve bunu adil bir şekilde sürdüren kişinin bir başka kazancı da daha evvel farkına varmadığı yeteneklerini ve potansiyelini fark etmesidir. Bu farkındalık kişinin kendisini sağlıklı bir şekilde ve doğru yönde geliştirmesini

sağlar. Gereksiz mecralarda çaba ve ömür tüketerek enerjisini ve vaktini zayi etmekten korur.

Bu ismin tecellisi kendi iç ve dış dünyamızı sürekli kontrol altında tutmayı sağladığı gibi yakından uzağa elimizin altına verilerek bize emanet edilmiş insanları da murakabe etmemizi sağlar. Bu isim bize ailemizde, içinde yaşadığımız toplumda işlenecek kötülöklere karşı uyanık durarak toplumsal bir murakabeyi gerçekleştirmeyi öğretir. Efendimizin (s.a.s.) sahabesini gece gündüz gözetip kolladığını, en ufak bir fitneye hemen müdahale edip büyümesini önlediğini, her durumda yanlarında olup onlarla birlikte sevinip üzüldüğünü bilmek bu ismin tecellisinin nasıl olması gerektiğini bize gösterir. (Şuara, 26/217-219)

Sonuç olarak Rabbimizin Rakib ismi bizi geliştiren ve kemale erdiren, yolda her türlü takılma ve sürçmelere karşı bizi kollayıp gözetin lütuflar içerir. Bu yolda en büyük niyazımız kendi nefisini murakabe edebilen, iç disipline sahip, Rabb'inin Rakib oluşunu kendi lehine kullanabilen akıl sahiplerinden olabilmektir.

İsteyeni Cevapsız Bırakmayan: Mucîb

Kimsenin karşılayamayacağı arzu ve isteklerimiz vardır. Bize sınırsız hayal gücü verilmiş olmasına rağmen imkânlarımız hayallerimize ulaşmada çoğu zaman yetersizdir. İnsan hayallerine ulaşmak için çeşitli yollar dener, olmadık kapıları çalar. Şirk de çoğu zaman bu arayışların yanlış adreslerde aranmasından doğar. Oysa yaratıcımızın Mucîb ismi asıl istenilecek merciin Yüce Allah (c.c.) olduğunu çünkü her isteğe sadece O'nun cevap vereceğini bildirir. "Kullarım sana beni sorarsa, şüphesiz ki ben çok yakıным. Bana dua edince ben o dua edenin duasına karşılık veririm." (Bakara, 2/186)

Rabbimiz kullarının her vesileyle kendisine başvurmasını ister, her şeyi kendisinden istemelerinden hoşnut olur. (Mümin, 40/60) Hatta "De ki: Duanız olmasa Rabbim size ne diye değer versin?" (Furkan, 25/77) buyurarak O'nun katındaki tüm değerimizin dualarımızdan kaynaklandığını söyler. Dua "küçükten büyüğe, aşağıdan yukarıya yönelik talep ve niyaz" anlamındadır. Allah'ın yüceliği karşısında kulun çaresizliğini itiraf etmesini; sevgi, saygı ve tazim duyguları içinde O'nun lütuf ve yardımını dilemesini ifade eder. Dua gücü ve imkânı sınırlı olanın sınırsız güce sahip bir kapıya yönelmesi demektir. Dua temelde fiilî ve kavli olarak ikiye ayrılır. Fiilî dua, olmasını istediğimiz şey uğruna gayret etmektir. Sufiler duayı herkesin durumuna göre farklı görmüşler ve halkın duasının söz, zahitlerin duasının amel, ariflerin duasının ise hâl ile olduğunu söylemişlerdir.

Duanın sürdürülebilmesi ise Rabbimizin Mucîb ismi ile mümkündür. Yakarışlarımızı bir işiten ve dikkate alan olmasa nasıl dua edebiliriz ki? İşitilmeyen, itibar edilmeyen ve karşılık verilmeyen bir yakarış kadar acıklı bir durum düşünülemez. Cehennemde ebedî kalmak üzere cezalandırılan kâfirlerin içinde bulunduğu durum işte budur. Bu açıdan bakıldığında Rabbimizin Mucîb ismi ibadetin özü ve iliği olan duanın en kuvvetli medarıdır.

Dualara İcabet

Mucîb ismi doğrudan doğruya dua edenlere tahsis edilmiş bir isimdir. Yani Rabbimiz bir ismini sadece dua edenlere ayırmış ve onların dualarına mutlaka icabet edeceğini bu şekilde garanti etmiştir. Bu ismin isim kalıbıyla Kur'an-ı Kerim'de geçtiği tek ayet olan Hud suresi 61. ayette bu isimden önce "yakın" anlamındaki Karîb ismi gelir. Buna göre Allah Teâlâ hem kullarına yakın hem de onların yalvarışlarına cevap veren bir Rab'dir. O yakın olup da elinden bir şey gelmeyen veya güçlü olup da yakın olmayanların faydasızlığından beridir.

Burada dikkate alınması gereken şey cevap vermenin ille duada istenen şeyin aynıyla kabul edileceği anlamına gelmediğidir. Duaya mutlaka cevap verilir fakat makamın hikmeti neyi iktiza ederse cevap o şekilde gelir. İsterse talep edilen şeyin aynısını, isterse daha iyisini verir. Dilerse o duayı ahiret için kabul eder, dünyada neticesini göstermez. Vermek istediğini bazen kulları vasıtasıyla bazen de akıl sır ermeyen yollarla verir. Velhasıl, Allah'ın her kuluna ayrı bir muamelesi vardır. Kula yaraşan istemektir. Ondan sonra Hak kendisi hakkında ne muamele ederse ona memnuniyetle razı ve teslim olmaktadır.

Burada insanın aklına şöyle bir soru gelebilir: Yüce Allah bizim bütün ihtiyaç ve sıkıntılarımızı bildiği hâlde neden bizim dua etmemizi istiyor ve kendine yalvarılmasından hoşnut oluyor da vereceğini biz istemeden vermiyor? Kuşeyrî bunun bizim imtihanımızla ilgili olduğunu söylüyor. Çünkü Mucîb "talepte bulunanın

-karşılamaya kimsenin muktedir olamayacağı- arzularını yerine getiren” demektir ve kulun bunu idrak etmesi tevhit inancının olmazsa olmaz rüknüdür. Dua eden Allah Teâlâ’nın isteklerini verecek en yüce makam olduğunu kabul etmiş, yanı sıra kendi yetersizliğini idrak ederek nefsinin azgınlığına kulluk perdesini çekmiş demektir. Ayrıca yine Kuşeyrî’nin belirttiğine göre sabır ve şükürle kazanılacak nice dereceler vardır. Hele ümitlerin kesildiği anda hulusi kalp ile yakarmanın kulu ulaştıracağı makamlar duaların sonunda ulaşılabilecek lütufların en büyüğüdür. Ayrıca insanın her nimeti hazır bulması onun tekâmülü açısından elverişli bir durum değildir. Aksine hedefler koymak, bu hedefler için çalışmak, yetemediğimiz yerlerde alçak gönüllülükle duaya sığınmak hem inancımızın hem de karakterimizin kuvvetlenmesi için en doğru yoldur.

Mucîb Tecelli Ederse

Gazali, Mucîb isminin tecellisine mazhar olabilmek için kulun kendisinin de çağrılara icabet eden bir mucip olması gerektiğini kaydeder. Yüce Allah kulların dua ederek gönderdikleri davete icabet ettiği gibi kullar da Allah’ın vahiy yoluyla gönderdiği davetine icabet etmelidir. (Enfal, 8/24; Ahkaf, 46/31) Bu da Allah’ın emir ve nehiy biçimindeki davetlerine uymaya, gücü nispetinde ihtiyaç sahiplerine yardım etmeye, gücü yetmediği yerde nezaketle cevap vermeye, kim çağırırsa çağırsın davete gitmeye ve ne olursa olsun verilen hediye almaya yönelik icabetlerle gerçekleşir. Verilen hediye küçümseyerek kabul etmemek, düşük gördüğü kişilerin davetlerine icabet etmemek mütekebbir kişilerin davranış biçimidir. Genelde üstler astlarının davetlerine icabet etmek istemezler, hatta davet etmesine fırsat dahi bırakmazlar. Hâlbuki zenginlerle fakirlerin, amirlerle memurların birbirinden ayrıştığı toplumlar da çeşitli sosyal hastalıklar baş gösterir. Yücelerin yücesi Rabbimiz kullarının her elini açışına icabet eder. O’nun âlemlere tercih ettiği elçisi, köleler ve cüzamlıların davetlerine icabet edip sofalarına otururken kendi vehimlerimizin sonucu olan sosyal sınıf

lara dayalı üstünlük anlayışıyla böyle bir ayırımı gitmek İslam'ın ruhuna tamamen aykırıdır. Fakirlerin meclisinde sadece fakirlerin, zenginlerin meclisinde de yalnızca zenginlerin bulunduğu bir dünya İslam ahlakının kurduğu bir dünya değildir.

Mucîb kısaca “icabet eden/cevap veren” olduğuna göre bu ismin zorunlu sonucu bir isteyen ve soranın olmasıdır. Rabbimiz isteyene icabet etmiş, sorana da cevap vermiştir. Kur'an-ı Kerim'de pek çok ayet “Sana soruyorlar...” diye başlayıp o sorulara verilen cevapla tamamlanır. Mucîb ismi kullarının -ne kadar saçma ve gereksiz olursa olsun- sorularına cevap veren Yüce Allah'ın ahlakını ortaya koyar. Bu ismin tecelli ettiği kişiler de kendilerine soru soran, istekte bulunan hiçbir Allah kulunu küçümsememeli, sorularını önemsiz görmemeli, layık-ı veçhile cevaplamalı ve istekleri de karşılamalıdır. Efendimizin kendisinden bir şeyler isteyen hiç kimseye “yok” demediğini, imkânı olmayan durumlarda ileri tarihte bir gün vererek o isteği mutlaka yerine getirdiğini biliyoruz. İşte böyle olur Mucîb'in kulları...

Bolluk ve Genişlik Veren: Vâsî

Sözlükte “bir şeyi içine alan ve ona güç yetiren” anlamında Solan Vâsî bütün âlemleri ilmi, rahmeti, kudreti ve burada sayamayacağımız diğer bütün vasıflarıyla kuşatan demektir. Mahlukatin istek ve ihtiyaçlarının genişliğine karşı Yaradan’ın lütuf ve ihsanı, af ve mağfireti, hibe ve kudreti onların hepsine karşılık verecek kadar, hatta daha da geniştir. O’nun bilgisinin, gücünün ve hazinelerinin genişliğini hiçbir akıl kavrayamaz. (Bu nedenle bu isim Kur’an-ı Kerim’de geçtiği her yerde nekre -belirsiz- olarak gelmiştir.) Kudreti ve rahmeti yeri ve gökleri kuşatmıştır. (Bakara, 2/115, 255; Araf, 7/156) O’nun rahmet ve ihsanının enginliğini kâinatın işleyişini anlatan bilimsel eserleri okur ve izlerken daha detaylı görürüz. Âlemlerin Rabbi bütün varlık âlemlerinin ihtiyaçlarını bilmiş, onları ona göre tasarlamış ve yaratmış, içinde yaşayacakları evreni de her biri ötekinin varlığına katkıda bulunacak şekilde düzenlemiştir.

Halîmî’nin ifadesiyle Rabbimizin Vâsî ismi O’nun bütün isimleriyle alakadardır. Bu isim diğer bütün isimlerde sayılan vasıfların sınırsız gücünü ifade eder. Yani Yüce Allah’ın rahmeti, kudreti, selameti, emniyeti, azameti, yaratması, bağışlaması, ihsanları... Elhasıl bütün sıfatlarının tecellileri sınırsızdır, her bir varlığı içine alacak şekilde geniştir; Allah için darlık söz konusu olmaz. (Gafir, 40/7; Tâhâ, 20/98) Kuşeyrî ise Vâsî ismindeki genişliğin sadece lütuf ve ihsanda değil, kaza ve belanın definde de tecelli ettiğini ve asıl bu alanın genişliğini kulun idrak etmesine imkân

olmadığını söyler. Haklıdır da. Çünkü bize verilenleri, biraz dikkat ettiğimizde görebiliriz ama bugüne kadar sağ salim varabilmemiz için kim bilir hangi afet ve kazalardan korunmuş olduğumuzu asla bilemeyiz. Yine Kuşeyrî'ye göre Rabbimizin bize verdiği nimetler vermediklerinin yanında çok çok azdır. Allah Teâlâ kulunun kendine yakın olmasını murat ettiğinde onu kendinden uzaklaştıracak dünya nimetlerini azaltır. Ayrıca O'nun nimetlerinin genişliği bu dünya ile sınırlı değildir. Bu açıdan baktığımızda asıl nimet genişliğinin cennette bizi bekleyen mükâfatlar olacağını görebiliriz.

Kur'an-ı Kerim'de Vâsî

Kur'an-ı Kerim'de se'a kavramı ondan fazla yerde "ilim, rahmet, mağfiret, zenginlik ve kudret" manalarına gelen kelimelerle ilişki içinde geçmektedir. Vâsî ismi yedi ayette Alîm ismi ile birlikte gelerek Rabbimizin bilgisinin genişliğini vurgular. (Bakara, 2/115, 247, 261, 268; Âl-i İmran, 3/73; Maide, 5/54; Nur, 24/32) Bir ayette de büyük günahlardan kaçınanlara küçük günahları konusunda Allah'ın bağışlamasının genişliği hatırlatılır. (Necm, 53/32) Kur'an-ı Kerim'den anlıyoruz ki darlık düşüncesi şeytandandır: "Şeytan sizi fakirlikle korkutur ve size, çirkinliği ve hayâsızlığı emreder. Allah (c.c.) ise size kendi katından mağfiret ve bol nimet vad ediyor. Şüphesiz Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir." (Bakara, 2/268) Rızıkların ve imkânların sınırlı ve kıt olduğunu düşünmek, şeytanın bir vesvesesidir ve insanı suça iten en önemli etkenlerin başında gelir. Her zaman doğru ve hak olanda direnmek, amaçlarına ulaşmak için gayrimeşru yollara sapmayı aklına bile getirmeyip helal dairesinin genişliğine inanmak psikolojide "bolluk bilinci" denen bir düzeydir ki bu bilincin Vâsî ismiyle ilişkisi açıktır. Vâsî olan Allah (c.c.) her şeyi herkese yetecek kadar bol bol yaratmıştır. Helal dairesi keyfe kâfidir. Rabbimiz Kitab'ında bizi bu bolluk bilincine ulaştırmaya o kadar çaba sarf etmiştir ki Nisa suresinde aile hukukundan bahseden bir bölümde karı kocanın bir arada yaşayamaz duruma gelmeleri hâlinde rızık korkusuyla buna katlanmamalarını çünkü Allah'ın geniş imkânlarıyla onları

birbirine muhtaç kılmadan zenginleştirebileceğini dahi söyler. Ayetin sonunda ise Vâsî ve Hakîm isimlerini bir arada zikreder. (Nisa, 4/130)

Yine Kur'an ayetlerinden öğreniyoruz ki Vâsî isminin tabii bir sonucu olarak Yüce Rabbimiz yeryüzünde dininin ikamesi için de illa bir millete muhtaç değildir. O her zaman kendi yolunun sadık yolcuları olacak insanları çıkarabilir. Bu insanların vasıflarının sayıldığı Maide suresinin 54. ayetinin Vâsî ismiyle bitmesi de çok anlamlıdır. Aynı şekilde Efendimize hitaben "Eğer seni yalanlarsa de ki: 'Rabbiniz geniş rahmet sahibidir...'" (En'âm, 6/147) buyurarak onu da kendi rahmetinin genişliğine ve bu davanın bir tek Mekkelilere muhtaç olmadığını görmeye davet etmiştir.

Genişliğin Tecellisi

Bu ismin tecellisi akla gelebilecek her türlü genişliğin verilmesi ile olur. Hatta Kur'an'ın bildirdiğine göre evren bile sürekli genişletilmektedir. (Zariyat, 51/47) Rabbimizin Vâsî isminin zıddı olarak darlığı ifade eden bir ismi yoktur. (Bu noktada Kâbîd isminin kapasitedeki darlığı değil, âdeta var olan kapasitedeki tutulmayı ifade ettiğini hatırlamak lazım.) Darlık bizim zihnimizdedir. Vâsî isminin vüsâine güvenenler, içinde bulundukları anın darlığı ile ümitsizliğe düşmezler.

Esma-i hüsnanın kendisinde kâmilten tecelli ettiği en üst makam olan Efendimizin (s.a.s.) Allah'ın rahmetinin dar olduğu izlenimi verecek söylemlere asla izin vermediği, dualarında hep genişlik istediği ve kendisine günahlarının çokluğundan yakınan birine "Allah'ım! Senin mağfiretin benim günahlarımdan daha geniştir, rahmetin benim yanımda amelimden daha güvenilirdir." diye dua etmesini tavsiye ettiği bildirilmiştir. Kendisi dinî hükümlerin daraltılmasından hoşlanmadığı gibi iki şey arasında muhayyer kaldığında helâl dairesinde kalmak şartıyla daima kolay olanı ve genişlik vereni tercih etmiş, insanlardan memnun olmayı dar

ve zor şartlara bağlamamış; kadın erkek, küçük büyük herkese kolaylık ve genişlik göstermişti.

Bu ismin manasını kavrayan insan Allah Teâlâ hakkında darlık ve kıtlık anlamına gelecek hiç bir ifade kullanmaz. (Bu noktada çeşitli fıkra ve esprilerde geçen ve Rabbimiz hakkında eksiklik ve yetersizlik ifade eden sözüm ona şakalar konusunda da hassas olmak gerektiğini hatırlatalım.) İbn Arabî'ye göre bu ismin tecelli ettiği kullar bela ve sıkıntı anlarında Allah'ın vereceği genişlikten ümidini kesmez ve her olanın O'nun katında bir anlamı olduğunu bilip ona göre sabreder. Genişliğe ulaştığı zaman da elinin erdiği tüm mahlukatı o genişlikten istifade ettirir. Allah Teâlâ da ona gösterdiği bolluk ve cömertlik ölçüsünde ikram eder. (Bakara, 2/261) Cimriler ve dar gönüllüler bu ismin tecellilerine kendilerini kapatmış olanlardır. (Bakara, 2/268)

Bir insana bu ismin tecelli ettiğini gönlünün ve elinin genişliğinden anlarız. Bazı insanlar vardır ki gönülleri denizler kadar geniştir. Denizler nasıl içine atılan ufak tefek pislikle bulanmazsa bunlar da münasebetsiz hareketlerle karşılaşınca birdenbire hidetlenip bulanmazlar. İçi daralan onlara koşar, onlarla konuşan ferahlar. Onlar bir deniz feneri gibidirler; darlıktaki genişlikleri bulur ve gösterirler.

Her İşi Anlamlı, Her Emri Hikmetli Olan: Hakîm

Hakîm kelimesinin kök anlamı tutmak ve engellemektir. Zulme engel olarak adaleti gerçekleştirene hâkim, tarafgirliğe engel olarak hakkaniyeti sağlayana da hakem denir. “Kendine hâkim olmak” tabiri de buradan gelir. Buna göre hikmetli kişi kendisini yanlış işlerden ve nefsani arzulardan alıkoyan, düşünceleri dosdoğru, davranışları hatadan uzak olan kimsedir. Allah Teâlâ’nın “Hakîm” oluşu ise O’nun bütün sözleri ve fiillerinin en üst derecede adalete, ilme ve teenniye (hilm) uygun olması demektir. Yüce Allah’ın ilminin ve fiillerinin mükemmelliğini ifade eden Hakîm ismi doğal olarak yaratılıştaki düzen ve hikmetin membaıdır. (Maide, 5/50) Bu isim ile her şey bir ölçü içinde ve kendine has amaçları kusursuz bir şekilde gerçekleştirecek bir sistem dâhilinde yaratılmıştır. Elmalılı’nın deyişiyle “Hikmette teşadüf yoktur. Tesadüf hakikate ve ilme nazaran değil, sebebini bilmeyen cehle nazarandır.” ve bu nedenledir ki şeriatıta hikmet-siz bir kural yoktur. Her emir ve yasağın “mekasıd-ı şeria”da, yani şeriatın genel amaçlarında bir yeri vardır ve yeni meselelere getirilen çözümler de bu genel hikmetlerle uyum içinde olmalıdır.

Hikmet

Hikmet doğruyu yanlıştan ayırt etme kabiliyetidir. Hikmet sahibi olan her şeyi layık olduğu yere koyar. Yani bütün işleri yerli

yerincedir. Allah Teâlâ'nın hikmetsiz iş yapmaması O'nun her işinin anlamlı ve olması gerektiği gibi olduğu demektir. Ne var ki insanın aciz kavrayışı çoğu zaman olaylardaki hikmeti idrak edemez. O yüzden insanlık hiçbir zaman vahiyden mahrum bırakılmamıştır. Vahiy yoluyla gelen bilgi yaratılışın anlam ve hikmetini bilmenin tek yoludur. Varlığın hikmetini kavramak isteyen insan mutlaka vahiyden beslenmek zorundadır. (Yunus, 10/109)

Hikmetin zıddı "sefeh"tir. Anlamsızlık, ilkesizlik, isabetsizlik ve ahmaklık demektir. Sefih yaptığını bir amaç ve hedef gütmeyen, rastgele ve başıbozuk, isabetsiz ve uygunsuz yapan, hayatın anlamını kaybetmiş kişi demektir. Böyle olduğu içindir ki kime hikmet verilmişse ona çok büyük bir hayır verilmiştir. (Bakara, 2/269) Bu ayetin tefsirinde Elmalılı hikmet olmadan bin işte bir hayır elde edilirse hikmetle binlerce hayra erileceğini söyler ve büyük bir fazl-ı ilahi olan hikmetin de ancak temiz, halis akıl sahiplerine nasip olacağını belirtir. Ona göre "Allah'ın verdiği aklı şehavata ve şeytanın vesveselerine kaptıranlar ne varidat-ı enfüsiyeyi ne de mevarid-i afakiyeyi tezekkür ve tefekkür edemezler. Öyle olunca da tarik-i hikmette yürüyemezler."

Kur'an-ı Kerim'de Hakîm

Hakîm kelimesi Kur'an-ı Kerim'de doksan yedi yerde geçmektedir. Bunlardan beşinde Kur'an'a nispet edilmekte ve böylece Hakîm vasfı hem Rabbimizin ismi hem de O'nun kelamının sıfatı olmaktadır. (Yunus, 10/1; Lokman, 31/2) Kur'an'ın Hakîm diye isimlendirilmesi onun baştan sona hikmetle dolu olduğunu; içinde hikmetsiz hiçbir söz bulunmadığını ifade eder. Hakîm bir ayette de Kur'an'ın indirildiği "mübarek bir gece"de tespit edilen her işin sıfatı durumundadır. (Duhan, 44/4) Kalan doksan bir ayetteki Hakîm ismiyle on yerde geçen hikmet kelimesi ise Allah'a izafe edilmektedir. Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın ismi olarak yer alan Hakîm kelimesi hiçbir ayette tek başına geçmemiş, geldiği ayetin muhtevasını pekiştirecek şekilde Azîz, Alîm, Habîr, Vâsî, Alî, Hamîd ve Tevvâb

gibi isimlerle birlikte kullanılmıştır. Bunların her biri bilhassa sonunda geldikleri ayetlerin muhtevası dikkate alındığında ayrı ayrı nükteler taşır. Mesela Hakîm vasfı Alîm ismiyle birlikte ve genelde ahkâm ayetlerinden sonra gelmesi Allah Teâlâ'nın sınırsız ilmi sayesinde hikmetsiz iş yapmadığını, insan için yararlı ve zararlı olanı bildiğini; bu nedenle de her emir ve yasağının insanların lehine olduğunu ifade eder. Aynı şekilde hüküm bildiren ayetlerden sonra Azîz ve Hakîm isimlerinin geldiği yerlerde de O'nun emrine muhalefetten sakındırma vardır. Azîz isminin Hakîm'le birlikte olması bu güç ve kudretin hikmetsiz kullanılmayacağını işaret etmesi bakımından ayrıca rahmet ifade etmektedir.

Hakîm Tecelli Ederse

Hikmetin "anlam" demek olduğunu söylemiştik. Böyle olunca bu ismin tecelli ettiği kişi hayatta cereyan eden işlerin künhünü kavramış demektir. Çünkü o büyük resmi fark etmiş, hayatın sırrını sezmiş, olana bütün içinde bir anlam verebilmiştir. Hayatın sadece dünyadan ibaret olmadığını ve anlamın bu dar âlemle sınırlanmadığını bilmiştir. Bu idrak insanı kendi kontrolünde olmayan olaylar hakkında daha iyimser, daha sabırlı ve daha dirençli kılar. Hikmete talip olanın Hakîm'in tecellisi nispetinde varlığın anlamını kavraması ve olanla olmayanda tecelli eden hayırları görmesi mümkün olur. (Fâtır, 35/2) Böyle insanlar yaşam olaylarının peşi sıra bilinçsiz bir şekilde sürüklenmez; yaşadığı her olay onu geliştiren bir fırsata dönüşür.

Hikmet sahibi insanlar her şeyin yerini ve önemini kavramışlardır. Önemsiz şeyleri abartma, önemli şeyleri ihmal etme hatası işlemezler. En önemli şeyleri en önemsiz şeyler için feda edecek ahmaklıklar yapmazlar. Aynı şekilde kendi yer ve değerlerini de bilir, ne şımarır ve azar ne de kendilerini ziyan edecek şekilde hayatlarını boşa harcarlar. Kendisine hikmet verilen kişiler sahip oldukları her şeyi (ömür, ilim, mal, sağlık vb.) de bir denge içinde yerli yerinde kullanırlar. Ancak "Yaptığı her işte, her sözünde ve

davranışında mutlaka bir hikmet vardır.” sözü Allah’tan başkası için kullanılmaz. Çünkü insanın bilgisi, görüşü, eşyanın bütünü-nü kavrama kabiliyeti ne kadar sınırlıysa hikmeti de o oranda sınırlıdır.

Son olarak Hakîm olan Rabbimizin hikmet tecellilerine açık olmak için bilgi ve kavrayış gücünün yetmeyeceğini de hatırlatmamız gerekir. İslam uleması bu noktada davranışa dönüşmeyen, yani gereğine göre yaşanmayan bilginin hikmetle sonuçlanmayacağını özellikle vurgularlar. Hikmetin marifet ve bilgiden farkı da budur. Hikmetle amel arasındaki bu ilişkiyi Elmalılı şöyle açıklar: “İlim ve ameli cemedemeyene hakîm denmez. Herhangi bir ilm-i nazari bizzat bir hikmet olmadığı gibi tesadüfi olan herhangi bir amel-i gayr-ı ilmi de öyledir.”

Hem Seven Hem Sevilen: Vedûd

Vedûd isminin türediği “vüdd” kökü katıksız, mutlak sevgi anlamındadır. Vedûd ise mübalağa kalıbıdır ve Rabbimizin çok sevip çok sevildiğini ifade eder. Yüce Allah’ın sevgisini fiil olarak ifade etmekle yetinmeyip zatını süreklilik bildiren bu isimle tanımlaması varlığın esası olan sevginin O’nda sıfat hâline gelecek kadar baskın olduğunu gösterir. Bu durum O’nun sevgisine mecbur olan biz kullar için kesintisiz bir mutluluk ve büyük bir ikramdır.

Cenab-ı Hakk’ın kullarını ne kadar çok sevdiğini anlatmak üzere Efendimiz (s.a.s.) bir benzetme yapar ve çölde devesini kaybedip bütün yaşam umudunu yitiren birisi ölmek için uzandığında devesini yanı başında görse ne kadar sevinirse Yüce Allah da günahlarla kendisinden uzaklaşan bir kulu tövbe edip kendisine döndüğünde ondan daha çok sevinir, der.

Diğer isimlerinden farklı olarak Yüce Rabbimiz bu ismin tanımına bizim de O’nu sevmemizi içkinleştirmiştir. O’nun rahmeti, affı, cömertliği vb. sadece zatından kullarına yönelik tarif edilirken Vedûd ismi iki yönlü olarak “hem seven hem sevilen” diye tanımlanmış ve Kur’an-ı Kerim’de de açıkça O’nu her şeyden çok sevmemiz istenmiştir. Yücelerin yücresi, varlığının devamı kendiliğinden olan, hiçbir şeye muhtaç olmayan Allah Teâlâ’nın biz kullarından böylesine yüksek bir sevgi talebi O’nun sevgisinin kalbimizde en üst noktada olmasına bizim ihtiyacımızdan dola-

yıdır. Zira bunun tersi durumda Allah gibi sevdiğimiz herhangi bir şeye üzerimizde tanrılık etme yetkisi vermiş oluruz ki bu bizim akıl ve ruh sağlığımızı iğdiş eder, hâsiyetimizi sıfırlar, zulmün en önde gelen sebebi olarak toplumumuzu çökertir, hâsılı sonumuz demek olur.

Kur'an-ı Kerim'de Sevgi ve Muhabbet

Kur'an-ı Kerim'de Vedûd ismi iki yerde Rahîm ve Gafûr isimleriyle birlikte geçmektedir. (Hud, 11/90; Burûc, 85/14) Bu seçim bize sevginin bağışlayıcılıkla yakınlığını net bir şekilde vurgular. Seven merhamet ve mağfiret eder; bu merhamet ve bağışlayıcılığın sürdürülebilmesi için de sevmek şarttır. Kur'an-ı Kerim'de merhametle sevginin birbirini tamamlayacak şekilde bir arada olduğu bir başka yer eşler arasındaki huzur veren ilişkinin anlatıldığı Rum suresi 21. ayettir. Orada da ailede huzurun sevgi ve merhamet üzerine kurulmuş bir bağla mümkün olacağını görürüz. Âl-i İmran suresi 31. ayetteki "De ki: 'Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Yüce Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın.'" ifadesi bağışlamayı sevgiden hemen sonra getirerek sevgi ile affın bir aradalığına işaret eder. Aynı zamanda bu ayet Allah'ı sevenin O'nun elçisi olan Efendimize (s.a.s.) tabi olmaktan kaçınmaması gerektiğini de kuvvetle vurgular. Allah ve Resulü'nü sevmenin insanda nasıl büyük bir fark meydana getirdiğini büyük günahlardan bazılarını işledikleri için cezalara çarptırılan sahabilerini eleştirenlere Efendimizin "Ona öyle demeyin, vallahi o Allah ve Resulünü çok seviyor." deyişinde de görürüz. Onların Allah ve peygamber sevgisi günahattan uzak durmalarına yetmemişse Efendimizin onlara olan sevgisi de cezanın uygulanmasına engel olmamıştır. Fakat yapılan suçtan şahıslarını uzak tutmuş; onları işledikleri hata ile değil, kalplerindeki sevgi ile anmıştır.

Sevgi imana delalet ettiği gibi neyi sevdiğimize bağlı olarak şirke de delalet eder. Bakara suresi 165. ayet birtakım insanların bazı şeyleri Allah'a denk ve ortak gördüklerini ve onları Allah'ı sever

gibi sevdiklerini söyler. Ayetin devamında ise iman edenlerin Allah'a olan sevgisinin daha yüksek olduğu hatırlatılır. Bu ayet ilah oluşun en önemli özelliklerinden birinin sevilme olduğunu gösterir. Elmalılı'nın ifadesiyle "Mabut en ziyade mahbup olandır." Demek ki sevgimizin nesneleri inancımızın mahiyetini ortaya koyar. Bu ayet bizden en çok Allah'ı sevmemizi istemektedir. Bu da sevgide esas olanın tahsis değil tertip olduğunu gösterir. Yani sevginin bir sıralaması vardır ve herkesi hak ettiği sıraya koymak kişinin erdemini ve kulluğundaki samimiyeti gösterir. Hatta denir ki bir adamın değerini öğrenmek isteyen onun neyi ve kimi sevdiğine bakmalıdır.

Bazılarına göre kulun Rabb'ini sevmesi Allah'ın lütfu iledir. Kulun gücü ve kabiliyeti sebebiyle değildir. Zira Allah kulunu sevince sevgiyi onun kalbine yerleştirir. Kul da bu ikramla Rabb'ini sever. Nitekim Maide suresi 54. ayette Yüce Allah ile kullarının sevgisinden aynen bu sırayla bahsedilmiştir. Belki de sevginin bu esaslı yeri nedeniyle bazıları Allah'ı sadece sevgi ilahı olarak takdim ederler. Oysa O'nun kitabına baktığımızda sevdikleri kadar sevmediklerinin de olduğunu görürüz. Rabbimiz Kelam-ı Kadim'inde muhsinleri (Bakara, 2/195), çok tövbe edenleri ve tertemiz olanları (Bakara, 2/222), müttakileri (Âl-i İmran, 3/76), sabredenleri (Âl-i İmran, 3/146), tevekkül edenleri (Âl-i İmran, 3/159), adil olanları (Maide, 5/42) ve Allah yolunda saflar hâlinde savaşanları (Saff, 61/4) sevdiğini söylerken; haddi aşanları (Bakara, 2/190), fesat çıkaranları (Bakara, 2/205), nankör ve günahkârları (Bakara, 2/276), kâfirleri (Âl-i İmran, 3/32), zalimleri (Âl-i İmran, 3/57), müsrifleri (En'âm, 6/141), hainleri (Enfal, 8/58), müstekbirleri (Nahl, 16/23) ve kibirlileri (Lokman, 31/18) de sevmediğini açıkça söylemiştir. Buradan anlıyoruz ki Allah'ın kullarına olan sevgisi –haşa– onlara duyduğu bir zaafın sonucu değildir. Prensipleri olan bir sevgidir. Bu noktada varlığın esasını oluşturan koşulsuz sevginin yokluktan varlığa çıkarken Rahmân ismi ile herkese, hiçbir şart aranmaksızın tecelli ettiğini ama kendisine bahşedilen varlık imkânını çarçur edenlerle kemale doğru gitmek için kullananlar ara-

sındaki farkın da bu ilkeli sevgiyi anlâtan Rahîm ismi ile tezahür ettiğini hatırlamak gerekir.

Vedûd Tecelli Ederse

Gazali'ye göre bu ismin tecellisine mazhar olan insanlar kendileri için arzu ettikleri her şeyi Allah'ın bütün mahlukatı için de sevip arzu ederler. Bu sevgi doruk noktasına ulaştığında ise kalpte sevgiye engel olacak öfke, kin vb. duygulara yer kalmaz. İbn Arabî'ye göre de şartlar ne olursa olsun bir kulun kalbine Allah (c.c.) sevgisi ve onun sevilmesini emrettiklerinin muhabbeti yerleşmişse o kişide bu isim tecelli etmiştir. Böyle birinin Allah'a duyduğu sevgi Allah'ın ona neler verip neler vermediğine bağlı değildir. Böyle biri insanları sevmek için onlar tarafından seilmeyi beklemmez. Sevmek için bahaneler bulur, kızmak için değil. Sevmek için kendini zorlaması gerekmez. İnsanın bu dünyada görebileceği en saf ve pür sevgi olan Allah (c.c.) için sevmek de Yüce Allah'ı sevmenin doğal sonucudur.

İnsan sevilme için uğraşacağına düzgün bir inanca ve diğer insanlara faydalı olmaya (salih ameller işlemeye) odaklanırsa ayrıca çaba sarf etmesine gerek kalmadan sevilme ihtiyacını karşılayacaktır. Tek gereken perspektifini değiştirmek ve özgür iradesi ile iman ve amele yönelmektir. Aslında insan bütün özüyle imana ve salih amele yöneldiğinde insanlar tarafından sevilme artık onun birincil amacı olmaktan çıkar. Öyle olunca da sevilme onun için beklenen bir amaç değil, Rabb'inin fazladan bir ikramı hâline gelir.

Eşsiz, Benzersiz, Şan ve Şeref Sahibi: Mecîd

Dilciler, mecd kökünün temel manâsının bolluk ve genişlik olduğunu söylerler. Buna göre başkalarında normal derecede bulunan tüm güzel niteliklerin hepsinin bir varlıkta en yüksek derecede bulunması durumuna “mecd” denir. Rabbimizin güzel isimlerinden iki tanesinin (Mecîd ve Mâcid) bu kökten gelmesi O’nun “yetkinliğin karşıtı olan her türlü nitelikten münezzeh, lütuf ve ikramı bol” olduğu anlamına gelir. O en üstün niteliklerin en son noktasındadır. Bu mükemmelliği ifade etmesi hasebiyle Mecîd ismi diğer bütün esmanın kusursuzluğunu da vurgular. Yüce Rabbimizin bütün isim ve sıfatlarının ihtiva ettiği manalara en üstün düzeyde sahip olduğunu gösterir. (Burûc, 85/15) Bu sebeple Gazali, Mecîd’i “zâtı yüksek, fiilleri güzel, nimet ve ihsanı bol olan” diye tarif eder. Hâsılı O’nun yüceliğini layıkıyla anlamada zihinlerimiz ve ifade etmede dillerimiz yetersizdir; O’nu ne kadar yüceltirsek yüceltelim O bizim anlattığımızdan yücedir.

Genellikle âlimler, Mecîd ismini Allah Teâlâ’nın zatına ve sıfatlarına yönelik olmak üzere iki açıdan yorumlamışlardır. Zata yönelik yorum acz ve eksiklikten, yani yaratılmışlık özelliklerinden beri ve münezzeh tutmayı, fiillerine yönelik yorum da lütuf ve ihsanının çok olduğunu belirtmeyi amaçlamıştır. Esmâ-i hüsnâ şarihi merhum Ali Osman Tatlısu bu ismin azamet ve kudretinden dolayı ulaşılamaz olmakla yüksek huylardan dolayı övülüp

sevilme şeklindeki iki yönüne dikkatlerimizi çektikten sonra, ahlakı yüksek olmakla beraber ezici bir kuvvet karşısında mağlup ve çaresiz kalana mecid denmeyeceği gibi ulaşılamaz bir mevkide bulunduğu hâlde şaki ve zorba olana da mecid denemeyeceğini vurgular. Bu kıyaslama Rabbimizin Mecîd ismini daha iyi anlamamıza yardım eder.

Kur'an-ı Kerim'de Mecîd

Bu ismin en büyük tecellisi bizzat Kur'an'ın kendisidir. Mecîd vasfı Kaf suresinin ilk ayetinde Kur'an'ın sıfatı olarak zikredilir. Yani Kur'an Mecîd olan Yüce Allah'ın Mecîd olan kelimasıdır. Bu nedenle o başka sözlerle kıyaslanamaz. Zira büyüğün sözü de büyüktür. Elmalılı bu ayeti tefsir ederken mecd kavramının içeriğine değindikten sonra “Şu hâlde Kur'an-ı Mecîd, şerefi kitapların hepsinden büyük olan yahut manasını bilip amel eden şereflendiren şanlı Kur'an demek olur.” diyerek Kur'an'ın şerefine ona iman edip hükmünce amel eden dahi kuşattığını ifade eder. Mecîd ismindeki lütuf ve keremin bolluğu bu sıfatı haiz olan Kur'an'a yapışan herkesin doğruyu bulma ve şaşmama konusunda başka bir şey ihtiyacı duymayacak ölçüde büyük bir nimete kavuştuğunu da ifade eder. Rabbimiz çeşitli sebeplerle Kur'an'ı inkâr edenlere onun yüce bir makamdan geldiğini ve korunmuşluğunu ifade ederken de aynı sıfatı kullanır. (Burûc, 85/21-22)

Kur'an-ı Kerim'de iki yerde Allah'a isnat edilen bu ismin iki Mekki surede gelmesi (Hud, 11/73; Burûc, 85/15) müşriklerin zorba muamelelerine maruz kalan o günkü müminleri şan ve şerefi, itibar ve saygınlığı sadece Allah katında aramaya sevk etmiştir. Nitekim bu mesajın doğruluğunu tarih hepimize açık bir şekilde göstermiş ve o günün sosyal düzeninde en altlarda olan ve kimsenin ismini bile öğrenmeye dikkat etmediği bazı köleleri yüzlerce yıldır müminler büyük bir saygı ile anmaktadırlar.

Kur'an bu isim vasıtasıyla bize âdeta asıl saygı ve hürmete layık olanın kimler olduğunu hatırlatmıştır. Bu meyanda Kur'an-ı Ke-

rim’de İbrahim ailesi selamlanırken Hamîd ismiyle beraber Mecîd isminin de gelmesi (Hud, 11/73) ve asırlardır beş vakit namazda kütüb-i sittenin tamamında rivayet edilen salavatların okunarak Rabbimizin bu isimleriyle İbrahim ve Muhammed ailelerinin selamlanması kime, hangi sebeplerle itibar edileceğini çok güzel ortaya koyar.

Mecîd Tecelli Ederse

Sufilerin esma teorisine göre Cenab-ı Hak insan-ı kâmilî kendisine ayna kılmıştır. Nasıl ki ontolojik olarak imkânsız olduğundan besmelede bir işe Yüce Allah ile değil de Allah’ın ismi ile birlikte başlamaktan söz ediliyorsa insanda tecelli eden de Rabbimizin zatı değil, isimleridir. Mecîd ismindeki ululuk ve yücelik insan ahlakına vakar, şeref ve haysiyet olarak yansır. İbn Arabî bu ismin fert üzerindeki tecellisinin insanı bir yaratılmışın ulaşabileceği son noktaya taşıyacağını vurgulayarak şan ve şeref arayana Mecîd olan Allah’ın yeteceğini söyler. Bu noktada günümüz dünyasının şeref ve haysiyet anlayışını dikkate alarak “öyle olmak”la “öyle görünmek” arasındaki farka küçük bir vurgu yapmamız yerinde olur. Yine aynı şekilde şan ve şerefle şöhrat ve itibarı karıştırmak gerekir. Şan ve şeref kişinin bizatihi taşıdığı hasletlere vurgu yaparken şöhrat ve itibar adı üstünde itibaridir. Nice kimse tarafından pek bilinmeyen insanlar vardır ki insanların peşinden koştuğu şöhratlarla kıyaslanamayacak, hatta aynı cümlede isimleri yan yana getirilmeyecek denli şeref ve haysiyet sahibidirler.

Kuşeyrî’ye göre bu ismin tecelli ettiği kişi imanının şerefi üzere yaşar ve o şerefe mani olacak her türlü aşağı durumdan, ahlaki düşüklükten ve davranışlardaki bozulmalardan korunur. Ona göre bu durum Allah’ın insanlara lütfettiği, fakat çok kimsenin farkına varmadığı nimetlerden biridir. Bu hâlin aksine insanın kalbinde sevgi ve bağlılık hislerinin ve ilgi odaklarının dağınıklığı ise Mecîd’in tecellileri konusunda kulun yaşayacağı en büyük imtihandır.

Bu ismin tecelli ettiği mümtaz insanlar yüce gönüllü ve cömert bir ahlaka sahiptirler. İyilik yapar ama yaptığı iyiliği unuttur, Rabb'ine karşı muhabbet ve bağlılığını insanlar arasında bir yer edinmek için kullanmaz. İnsanlar içinde sağlık, varlık, makam, mal mülk gibi nimetlere mazhar olanların iyi ahlaklı olması bu konularda zayıf ve kısmetsiz olanlara nazaran daha zordur. Oysa toplumun bu gibi öncülerin üstün ahlaklı olmasına ihtiyacı daha fazladır. Bu nedenle herhangi bir konuda toplumun önüne geçmiş insanların Mecîd'in ahlakıyla ahlaklanması zorluğu nispetinde büyük bir derecedir. Karşılığı da ona göre büyük olacaktır. Burada nefsimizin bize oynadığı oyun toplumsal anlamda öncülük ettiklerimize karşı taşıdığımız örneklik sorumluluğunu küçümsemek veya bu anlayışa kökten karşı çıkarak bireysel sorumluluğu reddetmektir. Çağımızın toplumsal etkileşim sorumluluğunu küçümseyen bakışına karşı dikkatli olmak bizi bu noktada uyanık tutar.

Rabb'inin mecdini kavrayan kula yakışan şey, O'nun huzurunda yaptığı her ibadet ve taati o makama yaraşır bir içtenlik ve güzellikle yapması, riyadan ve her türlü yapaylıktan uzak kalarak kulluğunu ihlas ve samimiyetle süslemesidir. Yücelerin yücesinin huzuruna ancak böyle tertemiz ve bariz kusurlardan arınmış pür bir kulluk yakışır.

Ölmüş Kalpleri ve Kabirlerdeki Ölülere Dirilten: Bâis

Ba's kelimesinin sözlükte iki temel anlamı vardır; harekete geçirmek ve diriltmek. Aslında diriltmek de bir nevi harekete geçirmektir. Çünkü hareket diriliğin belirtisidir ve diriltmek ölmüş bedenlere (veya kalp ve akıllara) hareket vermektir. Böyle olunca Bâis ruh vererek bedenlere, peygamber göndererek ruhlara ve düşünceler ilham ederek akıllara hayat ve dirilik veren demektir.

Rabbimiz esma-i hüsnasından: Hâlık, Bâri, Musavvir, Vehhâb, Latîf, Muhyî, Hayy, Bedî' ve daha pek çok isimlerinin tecellisi ile bize yaşayan bedenler, kavrayan akıllar ve hisseden kalpler bahşettiği gibi dilediği zaman Bâis ismiyle de onlarda saklı olan potansiyelleri ortaya çıkarır, harekete geçirir, daldığımız uykudan uyandırır; üzerimizde biriken ölü toprağını silker atar. Hatta Ragıb el-İsfehani'ye göre bu isimde yoktan var etme anlamı dahi vardır.

Gazali de Bâis ile Hâlık kavramları arasında bir bağlantının mevcut olduğunu kabul eder ve özellikle ba's kökünün sadece ahiret hayatındaki ikinci ve son yaratmayı ifade etmediğini, bunun yanında ilk yaratmadan sonraki birçok yaratmanın her biri için de kullanılabileceğini belirtir. (Vâkıa, 56/61) Yine ona göre bakıma ölüm kabul edilen bilgisizliği (Fâtır, 35/22) izale edip yerine hayatı simgeleyen bilgiyi koymak da bu ismin bir tecellisi ola-

rak kabul edilmelidir. Bu ikincil anlamlarına dikkatinizi çektikten sonra bariz olarak bilinen ilk anlam üzerinde biraz daha duralım.

Diriliş

Bildiğiniz üzere ba's İslami literatürde asıl ve en yaygın olarak, "kıyamet gününde Allah'ın ölüleri kabirlerinden çıkararak yeniden canlandırması" anlamında kullanılır. Buna göre Bâis ismin-den ilk anlaşılan vakti saati geldiğinde "ölüleri dirilten"dir. İnanç problemi yaşayan insanların önemli bir bölümü yaratılışı kabul ettikleri hâlde dirilişi inkâr ederler. (En'âm, 6/29; Nahl, 16/38) Bunun altında dinin koyduğu sınırlara uymamaktan doğacak her türlü uhrevi sorumluluğu ret vardır. Eğer dirilmeyeceksek ve ölüm nihai son demekse bütün sorumluluklar anlamını yitirir. Aksine dirilişe ve hesaba iman eden ise inancının belirlediği her alandaki sorumlulukları kabul etmiş demektir. İşte sadece bu neden bile Bâis ismine iman etmenin (var olan gizli güçlerimizi harekete geçirerek çizgimizi yükseltmesine ilaveten) hayatımızın kalitesine yapacağı katkıyı ortaya koyar. Bu nedenle Rabbimiz bütün inkârcılara cevap olmak üzere Kur'an-ı Kerim'de diriliş üzerinde çok durur. (Hac, 22/5-7; Lokman, 31/28; Tegabün, 64/7) Çünkü dirilişi kabul etmemek -nihai sorumluluğu ret anlamında- Allah'ı inkârla aynı kapıya çıkar. Günümüz deistlerinin mantığı da aynıdır. Allah'ın yaratıcılığından bahsederken hayran olunacak sözler eden bu insanlar dirilişi kabul etmeyerek Allah'ı tamamen hayatın dışına itmek isterler. Çünkü diriliş yoksa hesap yoktur. Hesap yoksa kurallar ve sorumluluklar yoktur. Ahiret inancının dindeki bu asli yeri nedeniyle Kur'an ve sünnette Allah'a imanla ahirete iman hep yan yana zikredilir. Çünkü biri olmadığında diğeri de işlevsizdir. (Nahl, 16/22) Aslında dirilişten şüphe duymak Allah'ın güç ve kudretinden şüphe duymak demektir. (Ahkaf, 46/33; Kıyamet, 75/3-4) Oysa Allah Teâlâ ilk yaratılışımızda inorganik maddelere hayat vermiş, yani ölüden diriyi çıkarmıştır. (Âl-i İmran, 3/27; En'âm, 6/95; Rum, 30/27) Bunu ilk kez yapmak mı, ikinci kez yapmak mı daha zordur, bunu bile düşünemezler.

Kur'an-ı Kerim'de Ba's

Bâis kelimesi Kur'an-ı Kerim'de geçmemekle birlikte aynı kökten türeyen elliyi aşkın kelime Allah'a nispet edilmektedir. Bunların çoğunda peygamber gönderme ve dirilişten bahsederken mesela En'âm suresi 60. ayette ölümün kardeşi olan uykudan sonra her yeni güne dirilerek başladığımız anlatılır. Özellikle peygamber gönderme konusu Kur'an-ı Kerim'de sayısız ayette bu kelime ile ifade edilmiş (Bakara, 2/56, 129) ve bu şekilde vahyin diriltici yönüne çok açık bir şekilde işaret edilmiştir. (Âl-i İmran, 3/164; Cuma, 62/2) Kur'an-ı Kerim'de kıyamet gününün mutlaka geleceği (Mümin, 40/59), kabirlerin açılacağı (İnfitar, 82/4), yeryüzünün içindeki ağırlıkları dışarı atacağı (Zilzal, 99/2) ve Allah'ın insanları tekrar dirilterek yerden ot bitirir gibi topraktan çıkaracağı (Nuh, 71/17-18), bütün yaratılmışların yeniden canlanarak (Zümer, 39/68) belli bir hedefe odaklanmış şekilde koşup (Mearic, 70/43) Rablerinin huzuruna çıkacakları (Yasin, 36/51) bildirilmiştir. Kur'an'a göre kıyametin bir adı da "yevmü'l-ba's (diriliş günü-)"dür. (Hicr, 15/36; Rum, 30/56) O gün insanlar arasında dünyada kurulmuş olan hiçbir bağ fayda vermez, herkes kendi derdine düşer, hatta insan kendisinden hak isteyeceklerinden korkarak bütün yakınlarından kaçır. (Abese, 80/34-36) Herkes tek başındır. (Meryem, 19/95) Bazı yüzler ak bazı yüzler karadır. (Âl-i İmran, 3/106) Kur'an, ölümden sonra dirilişi hayretle karşılayan ve bu konuda kesin bilgi sahibi olmak isteyenlerin taleplerini dikkate almış ve onlara cevap teşkil etmek üzere, ölmüş ve parçalarına ayrılmış bazı canlıların yeniden diriltildiğini göstererek (Bakara, 2/72-73, 259-260) diriliş gerçeğini insan zihninin kavrayacağı şekilde ortaya koymuştur. (Burada dikkatimizi çeken bir başka husus diriliş inancıyla alay ederek sorular soranlara hep yaratılış örnek verilirken, gerçek bir öğrenme isteğiyle soru soranlara gerçek canlandırmalarla cevap verilmesidir. Bu iki soru tarzına yaklaşım örnekleri insan ilişkileri ve eğitim metotları açısından son derece öğreticidir.)

Bâis Tecelli Ederse

Rabbimizin ölüleri diriltten kudreti bizde tecelli ettiğinde hasta bedenimize şifa, kalplerimizin ölmüş noktalarına hayat, akıllarımızın donuk kısımlarına neşvünema verir. Böyle bir insan yarı ölü olarak yaşayıp hayata boş gözlerle bakmaz; bütün potansiyelini gerçekleştirmiş, hayat dolu, üretken bir insana dönüşür. Psikolojinin en büyük sağlık belirtisi saydığı “sevmek ve çalışmak” onda azami noktasına ulaşmıştır. Bir toplumun böylesi diri insanlara sahip olması gidişatı aksatan her tıkanıklıktan sonra yeniden başlama şansına sahip olması demektir. Gelişme ve yenilenme vasıflarını kaybetmiş bir toplum -artık hücreleri yenilenmeyen bir organizma gibi- ölüm döşeginde demektir. İşte Bâis isminin tecelli ettiği, yenilenmeye açık, üretken insanlar sürekli bir gelişim içindedirler ve her zaman sistemi yeniden organize edebilirler. Bu güçlü şahsiyetler sadece kendileri için değil, bütün toplumları için de hayat kaynağıdır.

Sözlerimizi Yüce Rabbimizin her bir insana yaratılıştan potansiyel olarak verdiği bu canlılığı çoğu zaman yanlış eğitim yöntemleri ile biz yetişkinlerin öldürdüğünü belirterek kapatalım ve kıyamete kalmadan Rabbimizin Bâis ismiyle varlığımızın bütün ölü noktalarına yeniden hayat vermesini dileyelim.

Her Yerde Hâzır ve Nâzır: Şehîd

Şehîd, şehadet kökünden türemiştir ve şehadet de “kesin olarak bilen ve bildiğini haber verme konusunda kendisine güvenilen kimse” demektir. “Şehadet kesin tanıklık ifade ettiği içindir ki Allah’a ve peygamberine imanımızın tanıklık beyanı olan cümleye “kelime-i şehadet/tanıklık ifadesi” denir. Şehit olanlar da Rablerinin şühedaya vaat ettiği nimetlere şahitlik ettiklerinden o sıfatı alırlar.

Yüce Rabbimizin isimlerinden biri olarak Şehîd isminde fail anlamı da meful anlamı da vardır. Fail (özne) olarak alındığında mübalağa ile “kendisinden hiçbir şey saklanamayan ve hiçbir şeyi unutmayan şahit” anlamına gelir. İsm-i meful (tümleç) manasıyla ise “zâtı her şeye şahit kılınan” demektir. Bunun ne demek olduğunu herhangi bir konuda en yüksek derecede şahit göstermemiz gerektiğinde “Allah şahidim olsun ki...” derken yüreğimizin en derinlerinde hissederiz.

İnsanlar bulunmadıkları bir yerde olan biteni bilemedikleri gibi bizzat bulundukları ortamda da hakikatin tamamını bilemezler. Biraz önce yaşadığımız bir olayla ilgili bilgimize başvurulsa, sorular arttıkça detayları nasıl da gözden kaçırdığımızı fark ederiz. Rabbimizin Şehîd ismi ise her ayrıntıyı gören ve gerektiğinde tek tek ortaya çıkaracak olan bir zâtın, hiç ayrılmadan, devamlı yanımızda olması demektir. Sıklıkla dillerde dolaşan “Allah her yerde hâzır ve nâzırdır.” sözü O’nun her zerreye yakınlığı

birdir, hiçbir şey O'ndan uzak olup gözünden kaçamaz demektir. Yani Rabbimiz hayatımızın tanığıdır ve mahkeme-i kübrada bizim iddialarımıza karşılık O'nun tanıklığı olacaktır. Çünkü bir tek O “her şeyi asli hüviyetiyle tam olarak bilen”dir.

Malumdur ki müşahade ile bilme arasında bir ilişki vardır. Bu nedenle Şehîd isminin Rabbimizin ilmini ifade eden Alîm, Habîr, Müheymîn, Rakîb, Muhsî, Semî, Basîr isimleriyle de ilişkisi vardır. Bu isimlerin etkinliği şehid sıfatının etkinliğini temin eder. Gazali ilmin elde ediliş yollarına göre farklı isimlerle ifade edildiğini söyler ve bunu şöyle açıklar: İlim, mutlak olarak düşünülürse Allah “Alîm”, gayba ve gizli taraflara izafe edilirse “Habîr”, zahirî durumları bilme söz konusu olursa “Şehîd”dir.

Kur'an-ı Kerim'de Şehîd

Kur'an, her nerede bulunursak bulunalım, her ne yaparsak yapalım Yüce Allah'ın o an orada olduğunu pek çok ayetle ortaya koyar. (Nisa, 4/33; Hac, 22/17; Ahzab, 33/55; Burûc, 85/9) Allah'ın hem gizli hem de âşikâr olanı bildiğini ifade eden ayetler ise Şehîd isminin muhtevasına duyular ötesini de katmakta ve ona “her şeyi asli hüviyetiyle tam olarak bilen” manasını kazandırmaktadır. (En'âm, 6/73; Tevbe, 9/94, 105; Rad, 13/9) Bu ve diğer pek çok isminin sonucu olarak yolumuzun hak olduğunu bilmek için her şeyin künhünü bilen Allah'ın şahitliği kâfidir. (Nisa, 4/79, 166; Yunus, 10/29; Rad, 13/ 43; İsra, 17/96; Ankebut, 29/52; Ahkaf, 46/8; Fetih, 48/28)

Kur'an'ın bildirdiğine göre Rabbimiz en yüce, en büyük şahittir. (En'âm, 6/19) Ama bununla kalınmamakta; bütün yapıp eyediklerimiz organlarımız tarafından da kaydedilmektedir ve kıyamet gününde hepsi şahitlik edecektir. (Nur, 24/24; Yasin, 36/65; Fussilet, 41/20) O gün hesap meydanına herkes amellerinin şahitleriyle birlikte sürülecektir (Kaf, 50/21) ki insan inkâr veya gizleme için hiçbir yol kalmadığını bilecek ve hesabını o şekilde verecektir. Aslında insan her hâliyle daha bu dünyada iken kaç kıratlık olduğuna kendisi şahitlik edip durmaktadır. (Adiyat, 100/7)

Bu arada Rabbimizin şahitliğinin sadece ahirette tecelli edeceğini düşünmemek gerekir. Tersine O, dünya hayatımızda da bizi bir an bile şahitsiz bırakmamaktadır. (Al-i İmran, 3/18) Aslında Rabbimizin Şehîd isminin en büyük tecellisi de peygamberler göndermesi olmuştur. (Nisa, 4/41; Maide, 5/117; Nahl, 16/84, 89; Hac, 22/78; Kasas, 28/75) Onlara iman edenler de kendi çağlarının numune-i imtisalleri/örnek alınacak rol modelleri, şahitleri olurlar. (Bakara, 2/143; Âl-i İmran, 3/52-53) Üzerinde uzun uzun düşünmek ve çalışmak gereken Kaf suresi 37. ayet bu şahitliği hakkıyla ifa edebilmek için kulaklara ve kalplere dikkatimizi çeker.

Hukuki davalarda tanıklığına başvurulanan kişinin, o anda insan hayatı ve şerefine dair taşıdığı sorumluluğun idrakinde olması ve şahitliğini Allah rızasından başka bir amaç gütmeyen hakka göre yapması da Kur'an-ı Kerim'de dehşetli ifadelerle vurgulanır. (Nisa, 4/135; Maide 5/8)

Şehîd Olan Allah (c.c.) Tecelli Ederse Ahlakımız Nasıl Olur?

Bu ismin muhtevası insanı bütün düşünce, duygu, niyet ve amellerinde dikkatli ve dürüst olmaya davet eder. Böylece bugünkü psikolojinin ısrarla vurguladığı iç denetimi -tasavvufi terbiyemizdeki adı ile murakabeyi- başarmaya yardımcı olur. Bütün varlık âlemi içinde bunu yapabilecek tek varlık insandır. Çünkü kendi davranışlarına dışarıdan bir gözle bakabilme yetisi bir tek ona verilmiştir. Murakabe hâline ulaşan, yani her an Yüce Allah'ın gözetiminde olduğu bilincine eren kişi artık ihsan makamındadır ve böyle biri için başkalarının ne diyeceği tamamen önemini yitirmiştir. Artık kişinin hesap vereceği tek makam vicdanına yerleşmiş olan Rabb'inin gözetiminde olduğu şuurudur.

Bu ismin tecelli ettiği insan, idaresini üstlendiği işlerin her yönüyle ilgilenir. Onun sorumluluk alanında olan bir işin herhangi bir aşaması hakkında bilgisiz olması düşünülemez. Böyle olunca yönetilenler de bu bilinçle hareket eder. Söz gelimi bir aileyi idare

ediyorsanız bütün aile üyelerinin ihtiyaç ve sorunlarından haberdar olmak, her birinin şu an nerede olduklarını bilmek bu ismin tecellisi ile yakından ilgilidir. Yalnız bu konuda dikkat etmemiz gereken nokta idarecinin takip gücünün, yönettiği insanlarda sorumluluk duygusunun gelişmesiyle yetinmesi; bu takibi bir tehdit unsuru olarak kullanmamasıdır. Bu dengeyi sağlamak için yönetici merhamet, şefkat, sevgi, cömertlik, sabır ifade eden isimlerle de donanmalıdır. Zaten insan-ı kâmil, celal ve cemal isimlerinin bir denge içinde tezahür ettiği kişi demektir.

Allah'ın her şeye şahit olduğunu bilmek aynı zamanda insana ferahlık verir. Bazen niyetlerimiz düzgün olduğu hâlde işlerimiz yanlış sonuçlar verir. İşte o zamanlarda O'nun davranışlarımıza şahit olduğu gibi niyetlerimize de şahit olduğunu ve niyetlerdeki güzelliğin O'nun katında her zaman dikkate alınacağını bilmek büyük bir tesellidir. Yine insan kimseye söyleyemeyeceği sorunlar yaşadığında "Allah şahit..." diyerek huzur bulur. Bütün esmada olduğu gibi Şehîd ismi de bu yönüyle hangi tarafta olduğunuza bağlı olarak farklı duygular yaratır. Zalimler için tehdit, mazlumlara için teselli ve ümit...

Hakikatın Kendisi: Hakk

Herkesin kendine göre bir hakikat ölçüsü vardır. Kimi faydası kimi iyiliği kimi de güzelliği ile belirler eşyanın değerini. Gerçeği sadece gerçek olduğu için beğenip seven pek azdır. Hele de söz konusu din ise dinin sahibi öyle elle tutulur gözle görülür biçimde karşımızda olmadığından mı nedir, miri mal gibidir; herkes onun gerçeğini gönlüne göre belirler. Oysa nasıl ki doğanın –bizim hoşumuza gitsin gitmesin- bir gerçekliği varsa yaratıcının da bir gerçekliği var. Doğanın gerçekliğini onu gözlemleyerek öğreniriz, yaratıcının gerçekliğini de O’nu dinleyerek. O’na ulaşmanın başka yolu yoktur çünkü.

Hakk nedir?

Diğer pek çok manası yanında gerçek, doğru ve hakikate tam uygun olma anlamına gelen hak kelimesi mastar kalıbındadır. Rabbimizin mastar olan diğer isimlerinde olduğu gibi o mastarın ifade edebileceği bütün anlamları kendinde toplar, yani hakkın bizzat kendisi olduğunu gösterir. (Lokman, 31/30) Ebu Bekir İbnü’l-Arabî’nin dediği gibi O’nun sözünde yalan, vaadinde aykırılık ve fiilinde hikmetsizlik bulunmaz. O’nun varlığı hak olduğu gibi isim ve sıfatları, sözleri ve fiilleri de haktır. Ne yapıp eylemişse, ne söyleyip emretmişse hepsi haktır. Gönderdiği peygamberler, indirdiği kitaplar haktır. Kısacası Allah’ın dini, peygamberi, emri, işi gibi O’na nispet edilen her şey haktır. Hak Allah olmasa idi hakikat diye bir şey olmazdı. Evrendeki gerçekliği O’nun varlığını

hesaba katmadan anlayabilmek imkânsızdır. Bir şey hakikat olsun da Allah (c.c.) ile bir bağı olmasın, bu imkânsızdır. Hangi zihin ki Allah'tan kopuk çalışır ve ulaştığı hakikatin Allah ile ilişkisini kuramaz, hakkaniyetli bir sistem ve toplum inşa edemez. İşte bu yüzden O'nun "hak" kını vermeyen bilimler bütün içinde anlamlı (ve faydalı) olabilecek konumlarını bulamayıp tüm varlıklara eziyet veren sonuçlar üretip durmaktadırlar. Çünkü Hakk'ı tanımayan hakikatle mutabakat kuramaz.

Kur'an-ı Kerim'de Hakk

Kur'an-ı Kerim'de hak kelimesi çeşitli formlarda kullanılır. Bu zengin kullanım içinde pek çok yerde Allah'a nispet edilmekte olup bunların bazısında doğrudan zat-ı ilahiyyeye izafe edilir. (Kehf, 18/44; Hac, 22/6, 62; Nur, 24/25; Lokman, 31/30) Kur'an-ı Kerim'de yüzlerce kez tekrarlanan hak kavramı Allah'tan başka Hz. Peygamber'in (Bakara, 2/119; Tevbe, 9/62; Neml, 27/79) ve dinin (Tevbe, 9/29, 33; İsra, 17/81) hak olduğunu da ortaya koyar. Hak aynı zamanda Kur'an'ın ismidir. (Bakara, 2/176; Yunus, 10/94) Fussilet suresinin 42. ayetinde açıkça dile getirildiği üzere Kur'an baştan sona haktır; batıl onun yanına bile yaklaşamaz. Allah'ın indirdiği kitapların gerçekliğini göremeyenler aslında Allah'ın Hakk oluşunu layıkıyla takdir edemeyenlerdir. (En'âm, 6/91) Hakk ismi Kur'an-ı Kerim'de Melîk (Tâhâ, 20/114; Müminun, 23/116) ve Mevlâ (En'âm, 6/62) gibi otorite bildiren sıfatlarla birlikte gelerek Allah'a karşı hiçbir güçte gerçeklik görmemek gerektiği vurgulanır.

Kur'an-ı Kerim'de "Hakk" kavramının neredeyse bütün boyutlarıyla ve kuvvetle vurgulandığı yer Yunus suresidir. Surenin 30. ayetinde kıyamet gününde Hakk olan Mevlâ'nın huzuruna çıkıldığında kendisine tanrı gibi muamele ettiği tüm varlıkların kişiyi tek başına bırakacakları hatırlatıldıktan sonra 31. ayette Hakk ilahın evsafı sayılıyor ve kâinatın sevk ve idaresini yürüten, bütün işleri elinde tutan gerçek tanrıya neden kulluk edilmediği soruluyor. Asıl dikkatlerinize sunacağımız 32. ayette ise "Bu hakikat kabul

edilmediğinde geriye sapıklıktan başka ne kalır?” diye sorularak iman meselelerinde yalnızca hak ve batılın olduğu; ikisinin arasında belirsiz bir alan olmadığı vurgulanıyor. 33 ve 34. ayetlerde Allah hakkında yanlış inançlara sapanların hâlleri kısaca özetlendikten sonra 35. ayette “Sadece Allah insanı hakka/doğru yola iletir.” denilerek vahyin ışığı olmadan hakka ulaşmanın imkânsızlığı gösteriliyor.

Hakk-Batıl

Hakkın zıddı batıldır. Gerçek dışı ve asılsız anlamına gelir. Bir şey hak ise onun varlık içinde bir anlamı ve yeri vardır; batıl ise anlamsız ve ama sızdır. O yüzden batıl yok olmaya mahkûmdur ( sra, 17/81; Enbiya, 21/18; şura, 42/24) ve Allah’ın yarattığı hiçbir şey batıl değildir. ( li İmran, 3/191; Sad, 38/27)

Hakikat bizatihi hakikat olduğu için güzel; batıl da batıl olduğu için çirkindir. Hakkın ve batılın sonuçta neler kazandırıp neler kaybettirdiğine bakılmaksızın böyledir bu. Hakikate saygı duymayıp onu istediği gibi evirip çevirmeye kalkanlar Yüce Allah başta olmak üzere O’nun dinini, kitabını, peygamberini kendi arzu ettikleri gibi tanımlamak isterler. Böyle olunca da hakkı batılla karıştırmış olurlar. Oysa bir kez batıl ile karıştırılan hak, artık hak olma ve doğruya ulaştırma niteliğini yitirir. (Yunus, 10/30-35; Müminun, 23/7) Hak geldikten sonra batılın ortaya bir şey koyma veya durumu haktan önceki hâle geri döndürme gücü asla yoktur. (Sebe, 34/49) Kur’an-ı Kerim hak ile batılı karıştırmama konusunda bilhassa dikkatlerimizi çeker. (Bakara, 2/42) Tarih boyunca hakkın karşısına batılla çıkararak onu yok etmeye çalışanların sonlarını haber vererek bu yola girmememizi söyler. (Kehf, 18/56; M ’-min, 40/4-6) Bütün bunlara rağmen tek hedefi bu dünyanın gösterişli hayatı olduğu için batıl yollara sapanların öbür dünyada amellerinin batıl  ıka ağını haber verir. (Hud, 11/15-16) Pek çok yerde de malların batıl yollara başvurularak ele geçirilmesi eleştirilir. (Bakara, 2/188; Nisa, 4/29, 161; Tevbe, 9/34)

Hakk'ın Tecellisi

Bu isim bize bir gerçeklik anlayışımızın olmasını ilham ettiği gibi etrafımızda olup biten her şey hakkında da gerçekçi olmamızı, her şeye hakkını vermemizi hatırlatır. İbn Arabî'ye göre bu isim kime tecelli ederse o, işlerin hakikatine vâkıf olur; asılsız düşünce ve davranışlardan korunur. Artık onun bütün hareketleri hak çerçevesindedir. Hakk'a böylesine tabi olan elbette Hakk'ın himayesinde olur. (Kehf, 18/44)

Hakk'ın tecellisine mazhar olanlar için hak her şeyden alidir. İbn Abbas'tan bir rivayette hak veya batıl birtakım tavsiyelerle muhatap olanlara hakkın hatırının yüceliğini gösteren bir hatırlatma yapılır: "Sana hakkı getirenden hakkı kabul et! Küçük, büyük ya da hoşlanmadığın birinden de olsa. Batılı da reddet! Küçük, büyük veya hoşlanıp sevdiğin birinden de olsa." Ayrıca İslam'a göre hakikat gizli saklı değildir. Gazali'nin de işaret ettiği gibi alenidir ve herkesin erişimine açıktır. Bu yüzden hakikate ulaşmak için bizi sırlı bilgilere erdirecek gizemli yollara ihtiyacımız yoktur.

Allah Bize Yeter, O Ne Güzel Vekîldir

Vekil, sözlükte bir işin görülmesini kendisine havale ettiğimiz kişidir. Bir iş için başkasını vekil tayin etmek, o iş hakkında bizim yetersizliğimizi, onun da yetkinliğini gösterir. Bu manada Yüce Rabbimizin isimlerinden birinin de Vekîl olması, bütün yaratılmışların, her anlamda işlerinin görülmesinin, Âlemlerin Rabbi olan Allah’a bağlı olduğunu ifade eder. Zira her şeyi tedbir ve idare eden, gözetip kollayan Rabbimiz bir an elini çekse ve mahlukatı kendi hâline bıraksa hiçbir yaratık varlığını dahi devam ettiremez. İşleri bütün esrarıyla bilen ve her müşkülü çözme kudretini haiz olan ancak O’dur. (Nisa, 4/132)

Vekîl isminin kapsamını ortaya koyması bakımından İmam Mâtürîdî’nin İsra suresi 65. ayetin tefsirinde yaptığı tanımlama önemlidir. Buna göre Vekîl, insanı şeytanın özendirmelerinden koruyan, onun hilelerine karşı kuluna destek veren, sığınacak bir yer bulmasını sağlayan ve bütün işlerimizde güvenilebilecek gerçek dosttur. Allah birine Vekîl olduğu zaman onu bilemeyeceği zorluklardan uzak tutar; hesap ve hayal edemeyeceği kolaylıklara eriştirir.

Yüce Rabbimizin Vekîl ismi sadece dünyayı değil, ahireti de içine alır. Allah birine Vekîl olmuşsa onun dünyası da ahireti de kurtulmuştur. Ya insanın insana vekâleti öyle midir? Bu tezadı hatırlatmak üzere Nisa suresi 109. ayette, dünyada hainleri savunanlara kıyamet gününde kimin vekâlet edeceği sorulur.

Elbette Vekîl isminin bütün kapsamı ile etkin olması Rabbinin diğer esması ile yakından ilişkilidir. Zira bu kapsamda bir vekâlet için güç ve kudret, ilim ve hikmet, mülk ve saltanat gibi daha nice nice üstün vasıflara sahip olmak gerekir.

Kur'an-ı Kerim'de Vekîl ve Tevekkül

Vekîl vasfı Kur'an-ı Kerim'de hem Allah Teâlâ hem de insanlar için kullanılmış ancak her nerede insanların vekil olarak görülmesinden söz edilmişse orada bu vekâlet olumsuzlanmıştır. Bu da Vekîl sıfatının kuşatıcı anlamda hiçbir zaman insana verilmediğini göstermektedir. (Nisa, 4/109) Öyle ki ondan fazla ayette Hz. Peygamber'in (s.a.s.) dahi insanlara vekil olma görevinin bulunmadığı ısrarla belirtilmektedir. (Yunus, 10/108; İsra, 17/54) Peygamberin görevi insanlara akıbetlerini bildirerek kötü sondan nasıl kurtulacaklarını göstermektir. Onları girdikleri yoldan zorla çevirmek ve işlerinin akıbeti konusunda sorumluluğu üstlenmek gibi bir görevleri yoktur. (Hud, 11/12)

Ondan fazla ayette ise Vekîl sıfatı zat-ı ilahiyeyi nitelendirmekte (Ahzab, 33/3); O'nun güvenilecek en güzel varlık olduğu, kendisine güvenen kimseyi koruduğu ve her şeyi gördüğü ifade edilmektedir. Bu ayetlerden biri de vahyolunduğu günden bugüne kadar günlük dilimize girmiş bulunan "Hâsbünallahu ve nimel vekil! (Allah bize kâfidir; O ne güzel Vekîl'dir!)" sözüdür. (Âl-i İmran, 3/173) Bu söze hakkıyla inanan ve dilinden düşürmeyerek bu inancı her daim tazeleyen insan için yıkılmak, bitmek, mahvolmak gibi ifadeler ve onların çağırdığı psikoloji asla söz konusu değildir.

Vekil kılma anlamına gelen "tevekkül" Kur'an ve sünnette en çok bahsi geçen kavramlardan biridir. Tevekkül manevi bir imdat istemidir. Allah'a karşı bir dilek ve temenni vasıtası olan sebeplere yapıştıktan sonra arzu edilen neticenin yaratılmasını O'na havale etmek ve sonuçta olana da razı olmak anlamındadır. Bu sebeple rızanın ilk basamağıdır. Kur'an-ı Kerim'de kırktan fazla yerde geçen tevekkül, kulluk ve insanlık görevlerini ihmal ederek sırtını Al-

lah'a dayamak değil, aksine Allah'ın emirlerine tam bir teslimiyetle uyar ve gereğini yaparken başına gelebilecek olanlar hakkında Allah'a güvenmektir. (Ahzab, 33/1-3) Allah'ı vekil edinerek işleri O'na havale etmek her zaman elinden gelen bütün gayret bittikten sonradır. (Âl-i İmran, 3/159) İnsanın ruh sağlığı için tevekkül şarttır. Çünkü ne kadar planlı hareket edersek edelim her zaman karşımıza hiç hesapta olmayan terslikler çıkabilir. Aldığımız tedbirler, yaptığımız istişareler, akla hayale gelmeyen sebepler yüzünden boşa gidebilir. İşte bu noktada devreye tevekkül girer. Tevekkül çabadan sonraki gönül huzurudur. İnsanı her türlü anlamsız kaygıdan ve kendi gibi eksik kullara dayanıp boyun bükmekten kurtarır.

"Tevekkül" fiilinde fail her zaman insanlar, kendisine tevekkül edilen ise sadece ve sadece Allah'tır. Zira kendisine güvenilip bütün işlerin sonunun havale edileceği makam her şeye gücü yeten, hayatı ve ölümü dahi elinde tutan bir makam olmalıdır: "Sen, o ölümsüz ve daima diri olan (Allah'a) tevekkül et." (Furkan, 25/58) Allah'a güvenen O'ndan başkasının vekâletine ihtiyaç duymaz: "Kim Allah'a tevekkül ederse O kendisine yeter." (Talak, 65/3)

Vekil Tecelli Ederse

Gücü sonsuz ve sınırsız olan Rabbimizin Vekîl ismi ile tecelli edip her işimizde bizi koruyup kollaması kulun O'nu vekil edinirken duyduğu güven ve teslimiyete bağlıdır. Ne zaman dara düşse "Allah bize yeter, O ne güzel Vekîl'dir." diyebilenler şeytanın bütün vesvese ve korku yollarını kapatmış olurlar. (Âl-i İmran, 3/175) Onlar, Allah'ın Vekîl ismine dayanır ve şeytanın vesvesesi olan bütün kaygılarından azat olurlar. (Nahl, 16/99) Korku ve kaygılardan kurtulmak ise doğru yoldan sapmadan dümdüz ilerleyebilmek için olmazsa olmaz bir şarttır. Kişiliğimizi eğip büken, ahlakımıza taklalar attıran hep korku ve kaygılarımızdır. Bu isme sığınan kişi, ateşin karşısındaki İbrahim (a.s.), Kızıldeniz karşısındaki Musa (a.s.), Sevr Dağı'ndaki Muhammed (s.a.s.) gibidir: Sakin, mütevekkil, onurlu... Bu insanlarda telaş, acelecilik, panik görülmez; hiçbir zaman

reaksiyoner değillerdir, insan haysiyet ve vakarına aykırı düşecek hiçbir hâlleri yoktur.

Malumunuzdur ki Yüce Rabbimizin her bir ismi karakterimizdeki bir güce işaret eder. Yani her bir isim tecelli ettikçe içimizde bir kapı açılır, ahlakımız ve bedenimizle birlikte tüm varlığımız zenginleşir. Her bir isim bir tarafımızı tamir eder, sağlamlaştırır, güzelleştirir. Vekâl ismi de tecelli ettiğinde insanın yeryüzündeki vekâlet rolünü pekiştirir. O kişi artık tüm yeryüzünün, canlı cansız tüm varlıkların vekilidir. Bu vekâlet, Allah'ın mülkü olan yerkürede O'nun emaneti olan bütün yaratılmışlara O'ndan gelen talimatlara göre hilafeten göz kulak olma görevidir. Dolayısıyla bu ismin tecelli ettiği insanlarda emanet ve sorumluluk bilinci yüksektir. Üstlendikleri işlerin hakkını verirler. Kendilerine tevdi edilen hiçbir sorumluluk konusunda gözünüz arkada kalmaz.

Bu isimle ahlaklanan insan bilir ki onun bu dünyada bir şeylere sahip olması asaleten değil, vekâletendir. O, kendisinin vekâletine verilen hayat, beden, mal, mülk, evlat, aile, makam, mevki, vel-hasil bütün varlığının emanetçisidir. Günümüz insanı bu bakışı yitirip kendisini başta bedeni olmak üzere her şeyin gerçek sahibi sandığından o şeyler üzerinde sınırsız bir tasarruf yetkisi olduğunu zannetmektedir. Kürtaj, keyfî estetik operasyonlar, cinsiyet değiştirme, genlerle oynama gibi dinimizin asla müsaade etmediği bedenle oynamalar hep vekâlet bilincinin mülkiyet bilincine dönüşmesi nedeniyledir. Çevre sorunlarının da temelinde bu zihniyet dönüşümü vardır. Kendini vekil değil, asil zanneden bu yeni insan için varlık âlemi, hesabını vereceği bir emanet değil, zevkini süreceği bir mülkiyettir.

Gücü Hiç Sarsılmayan: Kavî ve Metîn

Türkçemizde de bir sıfat olarak kullanılan Kavî ismi kuvvet kökünden gelip sözlükte “yapmak istediği her şeye. gücü yeten ve her anlamda yeterli olan” anlamına karşılık gelmektedir. Rabbimizin kudretinin mükemmelliğini ifade eder ve O’nun gücünün yetmeyeceği herhangi bir ihtimalin söz konusu olmadığını anlatır. Metanet ve sağlamlık anlamındaki Metîn ismi ise Allah’a nispet edildiğinde “Zâtına herhangi bir zorluk ve yorgunluk arız olmayan, kudreti sonsuz.” anlamına gelir. Allah (ç.c.) dışında her şeyin gücünün bir sınırı vardır, yorulur ve yıpranır; O’nun sağlamlık ve dayanıklılığı ise eşsiz, benzersizdir.

Kuvvet, tam bir kudrete delalet ederken metanet bu kuvvetin şiddetini ifade eder. Allah’ın kuvvetinin sonsuz, tükenmez, gevşemez ve ölçülemez olduğunu gösterir. Allah’ın kudreti söz konusu olduğunda zorluk yahut kolaylık söz konusu değildir. O’nun için bir yaprağı yaratmakla kâinatı yaratmak birdir. Sözün kıyası: Allah Teâlâ tam bir kuvvet sahibi olmak bakımından Kavî, gücünün çok şiddetli ve sağlam olması bakımından da Metîn’dir.

Gazali bu iki ismin birbirini tamamlayan anlamlarına dikkat çektikten sonra “Kavî”nin ilahi kudrete konu teşkil eden her şeyi kapsamı açısından nitelikle; “Metîn”in ise bu gücün şiddet ve sağlamlığını ifade etmesi bakımından nicelikle alakalı olduğunu söyler. Buna göre Kavî “bütün mümkünatı etkileyen”, Metîn ise “dıştan gelebilecek hiçbir etkiyle değişmeyen” manasına gelir.

Kur'an-ı Kerim'de Kavî ve Metîn

Yüce Rabbimiz Hac suresinin 74. ayetinde kendisine şirk koşanları anlatırken “Onlar Allah’ı gereği gibi takdir edip tanımadılar. Şu bir gerçek ki Allah sonsuz kuvvet ve karşı konulmaz kudret sahibidir.” buyurur. Burada dikkatimizi çeken şey, Rabbimizin kendisini tanımamanın ne demek olduğunu sorguladığı böyle sarsıcı bir ifadede zatını müşriklere Kavî ve Azîz isimleriyle hatırlatmasıdır. Allah Teâlâ hakkında böyle vahim yanlış içinde olan müşriklerin ahirette bütün güç ve yetkinin kimin elinde olduğunu anlayacakları ama iş iştten geçmiş olduğu için bu idrakin fayda vermeyeceği de Bakara suresinin 165. ayetinde bildirilir. Oysa onlar bu dünyada iken iman edip günahlarına af dileselerdi Allah (c.c.) üzerlerine bereket yağmurları yağdıracağını ve güçlerine güç katacağını vademişti. (Hud, 11/52)

Rabbimiz Kur'an-ı Kerim'de iki yerde Kavî ismini “cezası çetin olan” anlamındaki şedidü'l-ıkab terkibi ile birlikte getirmiş (Enfal, 8/52; Mümin, 40/22), bu da Kavî ismindeki ikazın tonunu artırmıştır. Kur'an-ı Kerim'deki diğer yerlerde ise “yegâne galip” manasındaki Azîz ismiyle birlikte. (Hud, 11/66; Hac, 22/40,74; Ahzab, 33/25; Şura, 42/19; Hadid, 57/25; Mücadele, 58/21) Bu ismin geldiği tüm ayetler Rabbimizin güç ve kudretinin anlatıldığı yerlerdir.

Kuvvet ve iktidarın şiddetini gösteren Metîn ismi ise Kur'an-ı Kerim'de sadece Zariyat suresinin 58. ayetinde geçer. Burası da Kur'an-ı Kerim'de insanların yaratılış amaçlarının açıkça anlatıldığı Zariyat suresinin 56. ayetinin hemen devamındadır. Buna göre insanlar ve cinler ancak Allah’a kulluk etsinler diye yaratılmıştır. Rızık endişesi ile kulluk vazifelerinin ihmaline mahal olmadığı gibi bizim kulluk ve ibadetimizin Allah’a güç katmayacağını anlatmak üzere Rabbimiz bu bölümü “Bütün rızıkları veren bizzat Allah’tır. O erişilmez bir güç ve kudret sahibidir.” (Zariyat, 51/58) ifadesiyle bitirirken kuvvet ve metanet sıfatlarını birlikte zikreder.

Kavî ve Metîn Tecelli Ederse: Lâ Havle Ve Lâ Kuvvete İllâ Billah

Kavî kuvvet verendir, Metîn de sağlamlaştıran. Sadece bunu bilmek bile bu iki ismin tecellisinin karakterimiz, inancımız, ahlakımız ve her iki cihanı ilgilendiren tüm işlerimiz için anlamını kavramaya yeter. Kişinin, bütün benliğiyle bağlandığı Yüce Yaratıcı'nın hiçbir tesir altında kalmadan dilediğini kudret ve merhametiyle yerine getirdiğini bilmesi O'na karşı hem haşyet hem sevgi duyması için önemli bir faktördür. Bu isimleri idrak eden, hem kendi kulluğunu ve çaresizliğini itiraf etmiş, dolayısıyla sınırları ile barışmış, hem de bütün güç ve kudreti elinde tutana sığınmış olur. Özellikle kişinin kendi sınırları ile barışık olmasının onun ruh ve akıl sağlığı açısından önemi tartışılmazdır.

İbn Arabî bu isimlerin tecellisine en çok Allah'a karşı yükümlülüklerimizi yerine getirirken ihtiyaç duyacağımızı söyler. Ona göre bu isimler bir kula tecelli ettiğinde o kul sorumlu tutulduğu ibadetlerin ağırlığına karşı Allah (c.c.) tarafından özel bir kuvvet kazanır. Bu nedenle sufiler Kavî isminin, özellikle ibadetlerde kuvvet bulmak için çokça zikredilmesini tavsiye ederler.

Bu isimlerin tecellisiyle kişi, çevresinde bir ağırlık ve nüfuz kazanır. İnsanları idare etmek ve yönetmek onun için kolaylaşmış olur. İbn Arabî'nin de işaret ettiği gibi bu isimlere sığınanlar iç ve dış dünyalarındaki olumsuzluklardan gereğinden fazla etkilenerek dürtüsel davranmazlar. Duruşları sağlamdır. Her anlamda kendilerini kontrol etmeye güçleri yeter. Hayat başarısının en önemli şartlarından biri olan iç disiplin tam da budur. Karakter ve irade zayıflığı, dünyevi veya uhrevi bir hedef çerçevesinde belirlenmiş bir programa uyma konusunda gereken sabır ve sebatı gösterememek kişinin kendisinden başlayarak tüm çevresi için bir problemdir. Bu konuda bize ümit bahşeden husus ise kuvvet ve metanetin, diğer pek çok kişilik özelliği gibi sonradan da kazanılabilir oluşudur. Rabbimizin esması bu konuda pek çok iç ferahlatıcı müjdeyle doludur. Yine de karakterimizin temel kuvvetleri

bizim seçimimizle değil, Allah'ın takdiri iledir. Buna iman eden kişi eksik olduğunu bildiği ama düzeltme gücü bulamadığı hususlarda Allah'ın af ve merhametine sığınmalı; ne kendinden ne de başkalarından gücünün üstünde bir başarı bekleyerek eziyet etmemelidir.

Rabb'inin Kavî ve Metîn isimlerine yürekten iman edip tam bir teslimiyetle sığınan insan, kolay kolay sarsılmaz. Bütün bu özellikleri nedeniyle bu isimler insanın hayatında büyük oluşumlara ve muhteşem bir etkiye sahiptir. (Bu nedenledir ki Müslüman her ne zaman bir darlıkla karşılaşsa veya bir çıkmaza girdiğini düşünse "lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh" (Bütün tasarruf, güç ve kudret Allah'a aittir.) der ve bu yolla kendi sınırlı gücünü Rabb'inin sınırsız kuvvet ve metaneti ile takviye etmiş olur. Artık böyle bir gönül ne yorulur ne de yıkılır.

İman Edenlerin Dostu: Velî

Velî ismi “yakınlık, sevgi ve işleri üstlenip yardım etmek” anlamındaki velayet kökünden türemiştir. Genellikle “müminlere yardımcı, kâinatın ve bütün mahlukatın işlerini deruhte edip üstüne alan” şeklinde tanımlanır. Gazali’ye göre tek kelimeyle “dost” demektir. Dost sizi seven ve iyiliğinizi isteyen kişidir. Ama bir insanla ne kadar dost olsanız da sonuçta o da bir insandır ve çoğu zaman, üzüntünüze sizinle birlikte üzülmekten başka elinden bir şey gelmez. Oysa Allah sizin dostunuz olursa öyle mi ya? Allah’ın dostluğu tüm yetki ve gücü elinde tutan bir makamın dostluğu demektir. (Bakara, 2/107) Allah’ın dostluğu kulun iman ve bağlılığını, kendi yakınlığı ve himayesiyle ödüllendiren bir dostluktur. Allah’ın dostluğu, O’nun sizin işlerinizi üzerine alması ve sizi ulaştırmak istediği yere ulaştırması demektir.

Günlük dilde veli bir çocuğun bakımını ve yetiştirilmesini üstlenen kişiye denir. Birinin velisi olan, onun işlerinin yolunda gitmesine yarayacak bütün tedbirleri alır ve daima onun faydasını temin etmeye çalışır. Yüce Allah’ın Velî ismi de hayatın bizi hâl den hâle sokan tekâmül sürecinde Rabbimizin bize sahip çıkıp yardım ettiğini, elimizi hiç bırakmadığını gösterir

Allah Teâlâ bu dünyada inkârcılara da nimet vermesine rağmen “kâfirlerin velîsi” diye nitelendirilmez. Allah’ın umumi velayetinden insan yahut hayvan fark etmeksizin bütün varlıklar istifade ederken, O’nun hususi velayeti sadece müminler içindir.

“Allah iman edenlerin dostudur. Onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır.” (Bakara, 2/257)

Kur'an-ı Kerim'de Velî

Velî ismi, Kur'an-ı Kerim'de yirmiye aşkın ayette Allah'a nispet edilir. Kur'an-ı Kerim'de v-l-y kökünden türeyen üç isim geçer: Velî, Vâlî ve Mevlâ. Velî, yukarıda da geçtiği üzere dost demektir. Ama bu dostluk eşitlerin arkadaşlığı anlamında bir dostluk değil, rehberlik ve öncülük anlamı içeren bir dostluktur. Bu nedenle veli anlamındaki dostlar çok itina ile seçilmelidir. Vâlî işleri üstüne alan ve yöneten anlamına gelirken Mevlâ da kendisinden yardım umulan, gerçek sahip demektir. (Âl-i İmran, 3/150)

Kur'an ısrarla Allah'tan başka gerçek dost ve yardımcımız olmadığını vurgular. (Tevbe, 9/116; Ankebut, 22/22; Şura, 42/31) Bu nedenle de Allah'tan başkasını -veya Allah ile beraber başkalarını- dost edinmemeyi, özellikle imansızların dost olarak görülmemesini tembih eder. (Âl-i İmran, 3/28; Nisa, 4/139; Tevbe, 9/23; Ankebut, 29/22; Secde, 32/4) Kâfirleri dost edinmenin bizi cezalandırması için Allah'a açık bir delil sunduğunu söyler. (Nisa, 4/144) Kâfirlerin ve zalimlerin birbirlerine dost olduklarını (Casiye, 45/19), müminlerin dostlarının ise ancak Allah ve Resulü ile namaz kılıp zekât veren, hicret edip cihat eden müminler olduğunu belirtir. (Maide 5/55; Enfal 8/72-73; Tevbe 9/71) Hepsinden önemlisi Kur'an gerçek dostumuzun Yüce Allah olduğunu söylemekle yetinmez; tek başına Allah'ın dostluğunun yeterli olduğunu ve Allah'ın kuluna kâfi geleceğini söyler. (Nisa, 4/45; Maide, 5/56; Zümer, 39/36) Allah Teâlâ, kendisinden başka sığınılıp yardım istenecek dostlar arayanları ise zayıflıkları ile baş başa bırakır. (Ankebut, 29/41) Sonuç olarak Allah en güzel dost ve en güzel yardımcıdır. (Enfal, 8/40) Fakat Allah'ın dostluğunu kazanmak bazı vasıflara sahip olmayı gerektirir. Yukarıda da değindiğimiz gibi bu vasıfların başında iman gelir. Pek çok yerde Allah'ın müminlerin dostu olduğu açıklanır. (Bakara, 2/257, 286; Âl-i İmran, 3/68, 150; Muhammed, 47/11) Bundan başka Allah takva sahiplerinin (Casiye, 45/19) ve salih

kulların (Araf, 7/196) dostu olduğunu belirtir. Tam bu noktada iman-
nın fikre, takvanın kalbe, salahın ise davranışlara yönelik ne kadar
kuşatıcı kavramlar olduğunu hatırlamak gerekir. Bunlar karşılıklı
olarak birbirini etkileyerek bir bütün hâlinde psikolojik ve sosyal
var oluşumuzu meydana getiren bilme hissetme ve yapma süreci-
nin her bir yönüne işaret eder.

Kur'an bize kimlerle asla dost olmamamız gerektiğini de öğ-
retir. Buna göre: Yahudiler ve Hristiyanlar (Bakara, 2/120; Maide 5/51),
münafıklar (Nisa, 4/89), kâfirler (Nisa, 4/144), dinlerini oyun ve eğlence
edinenler (En'âm, 6/70), Allah'a ve müminlere düşman olanlar (Müm-
teherine, 60/1), ahiretten ümidini kesmiş ve Allah'ın gazabına uğramış
olanlar (Mümteherine, 60/13), din konusunda müminlerle savaşarak on-
ları yurtlarından çıkaranlar (Mümteherine, 60/9) asla dost edinilemez-
ler. Efendimizin (s.a.s.) "Kişi dostunun dini üzeredir. Bu yüzden
her biriniz kiminle dostluk ettiğine dikkat etsin." (Tirmizi, Zühd, 45)
sözü de bu ayetlerdeki uyarıların hikmetini açıklayarak pekiştirir.
En tehlikeli dostluk elbette şeytanla yapılandır. Kim şeytanı kendi-
ne dost edinirse ona kendi üzerinde bir otorite imkânı da vermiş
olur. (Nahl, 16/100)

Veli Tecelli Ederse

İnananların velisi olan Yüce Allah bu velayeti diğer bütün esma-
sının ifade ettiği yetkin sıfatlarıyla yapar. O bir şeyin olmasını is-
tediğinde önünde hiçbir engel yoktur. Allah (c.c.) bir kişinin velisi
olduğunda ona bütün işlerini yoluna koyacak bir kapasite lütfeder.
Lütuf ve ihsanıyla onu terbiye ederek iki cihanını mamur eder. Her
durumda doğru olanı yapmaya muvaffak kılar. Rızasına erdirecek
yolları gösterir; küfür ve inkâr sebeplerini ortadan kaldırarak kal-
bini küfrün karanlığından imanın aydınlığına çıkarır. (Bakara, 2/257)
İnsanın Rabb'inin velayetine nasıl güvenip iltica edeceğinin en gü-
zel örneği Efendimizin (s.a.s.) hayatında tezahür etmiştir. Bütün
siyer kitaplarında gördüğümüz üzere kırk yaşına kadar toplumu-
nun saygın ve sakin bir bireyi olarak yaşayan Efendimiz, peygam-

berlikle görevlendirildiği andan itibaren akla hayale gelmeyecek zorluklarla karşılaşmıştı. Bu süreçte Allah Teâlâ'yı yegâne dost ve yardımcı olarak bilmiş, savaşların en kritik anlarında dahi Rab-b'ine güvenmiş ve sarsılmamıştı. "Hasbünallahu ve ni'mel vekil, ni'mel Mevlâ ve ni'me'n-Nasîr (Allah bize yeter; O ne güzel Vekîl, O ne güzel Mevlâ ve ne güzel yardımcıdır.)" sözü münafıkların ayağı-nın kaydığı, müminlerin korku ile titrediği anlarda onun kararlılı-ğını pekiştiren bir teslimiyet ve güven ifadesi idi. O, aynı zamanda bütün gayretini insanların Allah'ı yegâne Velî olarak bilmelerini sağlamaya sarf etmişti.

Kuşeyrî'ye göre Allah (c.c.) kimi dost edinirse onu kötülükler-den koruyup arzularını yerine getirir ve Hakk dostlarının gönül-lerine onun sevgisini yerleştirir. Fakat o sevmeye değil, sevmeye odaklanmıştı. Ataullah İskenderî'nin dediğine göre insanlar tara-fından sevilme arzusundan vazgeçmiş olmak Allah'ın kula verdiği değer bir göstergesidir. Velayetten nasibi olan kişi çevresindeki insanların sıkıntıları ile meşgul olmayı hayatının misyonu hâline getirmiş kişidir. Herkesin derdi ile dertlenir. Şikâyet eden değil, çözüm arayan; yardım isteyen değil, yardım eden ve insanların kendisinden himaye gördüğü bir kişi olur. Bu elbette kolay de-ğildir. Ama Efendimiz (s.a.s.) bize insanların arasına karışıp onlardan gelecek sıkıntılara sabretmenin uzlete çekilerek sadece kendine yönelmekten daha hayırlı olduğunu haber vermiştir. Yeryüzünde Mevlâ'nın Velî isminin tecellisi olanlar, insana hizmetin nafîle iba-detten evla olduğunu bilenlerdir.

Kur'an ısrarla Allah'tan başka gerçek dost ve yardımcımız olma-dığını vurgular. Bu nedenle de Allah'tan başkasını -veya Allah ile beraber başkalarını- dost edinmemeyi, özellikle imansızların dost olarak görülmemesini tembih eder. Kâfirleri dost edinmenin bizi cezalandırması için Allah'a apaçık bir delil sunduğunu söyler.

Her İşi Övgüye Layık: Hamîd

Hamîd ismi hamd mastarından türemiştir. Hamd “iyi ve güzel vasıflarla övmek” demektir. Zemmin zıddıdır. Bu durumda Hamîd “bütün iyilik ve güzelliklerle övülen, sayısız lütuf ve nimetlerine şükredilen” demektir. Şükür ve methin tüm unsurlarını bir araya toplayan “hamd” mastarının taşıdığı bu geniş anlamı Türkçede tam karşılayacak bir kelime bulunmamaktadır.

Hamîd, övgüye değer olduğu için övülür. İnsanların onu övüp övmemesi bu durumu değiştirmez. Rabbimizin bu ismini doğruca anlamak imanımızı selamette tutmak için çok büyük bir yardımcıdır. Çünkü önce Allah’ın varlığından şüphe duyup sonra da inkâr edenlerin pek çoğu bunu O’nun işlerine akıl erdiremedikleri ve dünyada bu kadar kötülük varsa, gücü her şeye yeten ve sonsuz iyi olan bir tanrının olamayacağına hükmettikleri için yapıyorlar. Hamîd ismi ise bize en baştan, Rabbimizin her işinin övgüye layık olduğunu, O’ndan bir eksiklik sadrolamayacağını hatırlatarak kötülük probleminde dikkatlerimizi başka bir yöne çeker. Kur’an’ın bize söylediğine göre aslında başımıza gelen aksiliklerin çoğu bizim kendi davranışlarımızın sonucudur ama biz bunu görmek istemeyiz, onun yerine suçu ya kadere ya da –haşadoğrudan Allah’a havale ederiz. (Nisa, 4/79; Şura, 42/30; Rum, 30/41) Oysa varlık âleminde zuhura gelmiş bir şey eğer insanların kendilerine (veya birbirlerine) yaptıklarının sonucu değil de sırf Allah’ın muradı ise o şey mutlak olarak hayırdır ve Allah’a “Allah” olarak inanan herkes O’nun her işini beğenir, razı olur. Çünkü bizim şer

sandığımız hayır; hayır sandığımız şer olabilir. (Bakara, 2/216) İşte tasavvufta en yüksek makamlardan biri olan hamd/rıza mertebesi de bu idrakteki bir insanın Rabb'inin bütün işlerine razı olması ve O'nu her durumda övmesi demektir. Varlıkta da yoklukta da... Nimette de kahrda da... Hamdin şükürden farkı da bu noktadadır. Hamd mertebesindeki kişi Yüce Allah'ı övmek için O'nun nimetlerinin gelmesini beklemeyiz. O'nu Allah olduğu için över; kendisine lütfettiği için değil. Hamd, beklentisiz ve karşılıksız bir övgü olduğundan olsa gerek Efendimiz (s.a.s.) "elhamdülillah" sözünün övgülerin en faziletlisi olduğunu söylemiştir.

Aslında mahlukatın sistemindeki mükemmellik sessiz ve sönük bir şekilde Rabbülemini sürekli övüp durur. Bu nizamın eşsiz mükemmelliğini ve yaratılmışların güzelliğini öven herkes de esasında Allah'ı övmektedir. Tabiattaki işleyişin bütünüyle güzel olup olmadığı tartışması da nereden baktığınıza bağlı olarak değişir. Soyu tükenmekte olan bir yırtıcının (sürüsünün en zayıf ferdi olarak geride kalan) zarif bir geyiği avlamasına üzülme mi, sevinme mi gerektiği sorusu İbn Arabî'nin kötülüklerin arızı olduğu teorisi ile örtüşür görünmektedir. İnsan eliyle üretilen saf kötülük ise Kur'an'ın ifadesiyle diğer insanlar tarafından giderilmelidir. (Bakara 2/251) Bu durumda evrendeki kötülüğü yükselten şey, o kötülüğü gidermekle vazifeli olan iyilerin aldırmaazlığıdır.

Kur'an-ı Kerim'de Hamîd

Kur'an-ı Kerim'de hamd kavramı altmış bir yerde Allah'a nispet edilmekte olup bunların on yedisini Hamîd ismi oluşturmaktadır. Bu on yedi ayetin on tanesinde Hamîd ismi "her şeyden müstağni ve her şey kendisine muhtaç" anlamındaki Ganî ismiyle birlikte gelir. (Bakara, 2/267; Nisa, 4/131; İbrahim, 14/8; Hac, 22/64; Lokman, 31/12, 26; Fâtır, 35/15; Hadid, 57/24; Mümtetine, 60/6; Tegabün, 64/6) Bu durum Allah'ın başkalarının övmesiyle "Hamîd" olmadığını, aslında O'nun her şeyden müstağni olduğu gibi kullarının övgüsüne de ihtiyacı olma-

dığını gösterir. Kullarının isyan ve inkârı O'na bir zarar vermediği gibi onların takvası ve övgüsü de O'nun şanını yüceltmez.

Kur'an-ı Kerim'de sayısız ayette, çok çeşitli sebeplerle Allah'a hamdetmek tavsiye edilir. Hatta "Elhamdülillah de!" şeklinde Rab-bimize lisanen hamdetmemizi emreden ayetler vardır. (Neml, 27/59; İsrâ, 17/111; Müminun, 23/28) Buna göre hamd sadece içimizde bir hayranlık ve takdir duygusu olarak kalmamalı; övgü ve şükür ifadesi olarak lisanımıza da yansımalıdır. Muhtemeldir ki bu emir, ağzımızdan çıkanların kalbimizdekini yansıttığı gibi dilin sürekli tekrar ettiği sözlerin de düşünce ve duyguları belirlediği hakikatine mebnidir.

Elmalılı Hamdi Yazır, Fatiha tefsirinde "elhamdülillah"ı açıklarken methetmek ile hamdetmek arasındaki ince farka dikkatlerimizi çeker ve der ki: "Hamd, methedilen şeyleri ihsan eden ve bu hususta tamamen özgür olan faili muhtara yapılır. Bu yüzden, mesela güzel bir atı methederiz ama ona hamdetmeyiz. Medih boş bir ümidin sevkiyle sırf yağcılık olabileceği hâlde hamd ve şükür daima bir gerçekliğe dayalıdır ve bu nedenle de ahlakidir. Ayrıca hamdde tazim ve takdir manaları daha barizdir. Çünkü hamdeden henüz bir nimete vasıl olmadığından hamdine başka hiçbir amaç karışmamıştır. Saf bir tazimdir. O ihsanlara erişenlerin mutluluğuna gerçek bir kardeşlik duygusuyla iştirak ve sanki kendine verilmiş gibi sevinme vardır. Bu bakımdan 'Hamdolsun!' diyebilen kişi gerçek bir mutluluk hissi yaşamış olur. Hamd, herkesin ermek istediği ancak pek az kimsenin erebildiği bir mertebedir."

Hamîd Tecelli Ederse

Hamîd isminin ilk ve en önemli tecellisi her durumda Rabb'ini öven kulun rıza makamına ulaşmış olmasıdır. Bu mertebeye ulaşan kul Rabb'i ona verse de vermese de razıdır. Böyle olunca da hayat olayları karşısında tam bir sekinete/gönül huzuruna ulaşmış olur. Psikolojinin "kendiyile barışık olma" dediği bu ruh hâli aslında "Rabb'inden razı olma"nın küçük bir alt başlığıdır. Kur'an-ı Ke-

rim’de bildirildiğine göre cennet ehli ahiretin şiddetli hâllerinden kurtulup cennete kavuştuklarında “Bizden tasayı gideren Allah’a hamdolsun!” diyeceklerdir. (Fâtır, 35/34) Dünyada hamd makamına ulaşanlar da iç dünyalarındaki bütün tasaları gidermiş, takdirle barışmış, dünyalarını cennet yapmış insanlardır. Tartışmalı olmakla beraber hamdin şükürden daha üstün bir mertebe olduğu söylenir. Çünkü şükür bir nimete karşılık yapılı; hamd ise o nimet size ulaşmasa da nimetin sahibini övmektir. Hamd kerim olanı zatından dolayı övmek iken, şükür kerim olanı kereminden dolayı övmektir. Efendimizin sıkıntılı anlarında “Elhamdü lillahi alâ külli hâl (Her hâlükârda Allah’a hamd olsun.)” demesi bu durumu teyit eder.

Hamîd ismiyle ahlaklanmak isteyen kişi, zatında bütün övülen davranışları toplamaya gayret edeceği gibi başkalarında gördüğü meziyetleri takdir etmede de cimrilik yapmaz. Çünkü bu isim övülen anlamına geldiği kadar öven anlamına da gelmektedir. İyiliklerin artmasının en etkin yollarından biri de iyiliğin yüceltilerek öne çıkarılması ve iyilerin övülüp takdir edilmesidir. İnsanlar içinde bu ismin en yüksek düzeyde tecelli ettiği kişi Hz. Muhammed’dır. Zaten “Muhammed” ismi de sayısız güzel niteliği nedeniyle çok çok övülen demektir. Efendimize vaat edilen “Makam-ı mahmud” övülen makam, onun sancağının adı olan “livau’l-hamd” da övgü sancağı demektir. Kısaca Efendimiz (s.a.s.) isim ve sıfatlarıyla, ahlak ve makamıyla âdetâ hamd mertebesinin insanlık âlemindeki mücessem hâli gibidir.

Her Ayrıntıyı Bilen: Muhsî

Meşhur esma hadisinde de geçen “iẖsa” kavramı sözlükte “saymak, miktarını bilmek; ezberleyip kavramak” anlamına gelir. Bir şeyi bütün ayrıntılarına nüfuz ederek bilmek demektir. Allah’a nispet edildiğinde “gizli aşikâr her şeyi tek tek ve bütün ayrıntılarıyla bilen, gerektiğinde de bir bir sayıp ortaya döken” manasına gelir. Daha ziyade sayısal detaylara hâkimiyet ifade ettiğinden sayı cihetinden bütün mevcudatın her detayına vâkıf olmayı ifade eder. Evrendeki matematiksel düzen bu ismin bir tecellisidir.

Kur’an-ı Kerim’de Rabbimizin isimleri arasında geçmemekle beraber esma-i hüсна hadisinde Yüce Allah’ın isimleri arasında zikredilmektedir. Rabbimizin ilminin her şeyi bütün detaylarıyla kuşattığını ifade eder. O’nun gözünden kaçan, duyamadığı, vâkıf olamadığı en ufak bir söz, bir mimik, bir yüz ifadesi, bir sır, bir niyet yoktur. O her ayrıntıyı bilmekte, kaydetmekte ve uygun gördüğü zamanda karşılığını vermek üzere beklemektedir.

Sonsuz sayıdaki varlığın her hâlini kuşatan bilgi ancak sonsuzluk kendisine mahsus olan Rabbimiz için söz konusudur. Çünkü onların her birini ince ince planlayıp yaratan O’dur. (bkz: Hâlık, Bâri’ ve Musavvir isimleri) Hakk’ın yaratmasına bir sınır konamayacağından (Rahman, 55/29) O’nun Muhsî isminin kapsamına da bir sınır konamaz.

Muhsî ismi de “Alîm”, “Habîr” ve “Şehîd” gibi diğer isimlerde olduğu üzere Allah Teâlâ yolunda olup çeşitli haksızlıklara maruz kalanlara bir müjde; gizli kapılar ardında O’na ve O’nun yolunda olanlara tuzaklar hazırlayanlara bir tehdittir. İmam Mâtürîdî de Mücadele suresi 6. ayeti bu doğrultuda yorumlayarak ayetin kimilerini müjdelediğini, kimilerini de tehdit ettiğini söyler: “Allah’ın onları hep birden diriltip yaptıklarını kendilerine haber vereceği günü hatırla. Allah Teâlâ onları sayıp zaptetmiş, onlarsa bunları unutmuşlardır. Allah, her şeye şahittir.” İnsanlar kendi yaptıklarını dahi unutturken Allah Teâlâ onları bütün müsebbebatı ile birlikte kaydetmiş, vakti saati geldiğinde de önlerine dökmüştür.

Kur’an-ı Kerim’de İhsa

İbnü’l-Cevzi, ihsa kavramının yer aldığı metinlerin bağlamından hareketle kelimenin Kur’an-ı Kerim’de şu beş anlamda kullanıldığını söyler: “Zaptedip belirlemek, yazıp kaydetmek, güç yetirmek, saymak, bilmek.” Cin suresi 28. ayette de bu anlamlar vurgulanır: “Allah Teâlâ onların her hâlini kuşatmış ve her şeyi inceden inceye sayıp dökmüştür.”

Allah’ın ilmi her şeyi ihata eder. Her şeyin miktarını bilip eksiksiz, tastamam sayabilen ancak Allah Teâlâ’dır. (Meryem, 19/94) Yüce Allah’ın her şeyi olduğu gibi görüp bilmesi, bütün mevcudatı toptan bir yığın hâlinde birbirinden seçilmez karışık bir şekilde değil; cinslerini, nevilerini, sınıflarını, fertlerini, zerrelerini birer birer saymış gibi gayet açık görüp bilmesi demektir. Oysa insanlar miktarı fazla olan, peş peşe olup biten ve sürekli biçimde konumları değişen nesne ve olayların detaylarını kavrayıp tam bir sonuç çıkarmaktan acizdirler. İlla bir detayı gözden geçirirler. Çünkü her şey hareket hâlinde ve evrende sürekli bir değişim söz konusudur. İnsan bilgisinin sürekli yenilenmeye ve gelişmeye muhtaç olması da bu yüzdendir. İşte ihsa, bu acizliğin Rabbimiz için söz konusu olmadığını, O’nun bilgisinin her detayı kuşattığını ifade eder: “Biz her şeyi bir kitapta yazıp saydık.” (Nebe, 78/29) Bu ayet-i

kerimede “iẖsa”nın yazılmak suretiyle kayıt altına alınarak yapıldığının söylenmesi ayrıca manidardır. Çünkü yazı, bilginin muhafazası konusunda son noktadır.

Muhsî Tecelli Ederse

Muhsî isminde bizi Rabbimizin kudretinin büyüklüğü konusunda hayret içinde bırakan husus her an yeni bir oluş hâlinde olan varlık âleminin her bir üyesinin sayılıp bilinmesi ile kalmayıp Yüce Allah’ın Muhsî ismi ile bu varlıkların her birine kendi iç evrenindeki bütün detaylarla birlikte vâkıf olmasıdır. Bizi bu kadar yakından ve bu kadar detaylı hiç kimse bilemez. Hatta kendimiz bile kendi hakkımızdaki bütün detaylara vâkıf olamayız. İşte bir müminin kalbine dinginlik ve huzur veren teslimiyet, Rabbimizin üzerimizdeki bu vukufiyetinden doğar. Çünkü O Muhsî’dir; bizim olmuş, olacak bütün hâllerimize vakıftır ve O madem her şeye vâkıftır -diğer bütün esmasından bildiğimiz üzere- ne dilemiş ya da dilememişse bizim için hayırdır.

Abdülkerim el-Kuşeyrî, Muhsî ismini sufi bir bakış açısıyla ele almış ve bu ismin insan üzerindeki etkisini şöyle anlatmıştır: “Kişi, nefeslerinin Allah tarafından sayıldığını ve duyularının kontrol altında tutulduğunu bilirse Cenab-ı Hakk’ın kendisine yakınlığını ve her hâlinin O’nun gözetimi altında olduğunu kuvvetle hisseder. Yaşanan her anın bilincinde olmak diyebileceğimiz bu farkındalık kişiyi şükran duygularıyla doldurur. Hayatındaki her bir detayın nasıl nimetler içerdiğini daha net olarak anlar. Neticede şükürün nimeti artırması kuralına göre (İbrahim, 14/7) kişinin hayatında şükre vesile olacak nimetler de artmış olur. Bu kapıyı açan bilinç hâli Muhsî isminin bir tecellisidir.”

Yukarıda Nebe suresi 29. ayette Rabbimizin her şeyi bir bir sayıp yazılı olarak kaydettiği geçmişti. Vakti saati geldiğinde o kayıtlar açılır, kişinin önüne getirilir. O zaman kişi şöyle der: “Vay hâlimize! Bu nasıl kitap? Büyük küçük demeden her şeyi sayıp dökmüş!” (Kehf, 18/49) İşte Muhsî ismi bizi o gün gelmeden uyarmakta, her

davranışımızın bir bir dikkate alındığını; hiçbir şeyin gözden kaçmadığını bildirmektedir. Bu durum aynı zamanda bize elimizin altındaki kişilerin yapıp ettiklerine, gidişatlarına vâkıf olmamız gerektiğini ve bu vukufiyetimizi de onlara bildirerek yapmak gerektiğini gösterir. Söz gelimi çocuğumuz -elbette mahremiyetine saygı göstererek- bizim ilgi ve dikkatimizin onun üzerinde olduğunu bilmeli, hiçbir zaman yaptıklarına aldırmadığımızı düşünmemelidir. Küçük veya büyük olsun, uhdemize verilmiş her birimi bütün girdi ve çıktılarıyla takip etmek, olan biteni kayıt altında tutmak, sahip olunan ve harcanan kaynakların bilincinde olmak hep bu ismin tecellisi ileler. Hepsinden önemlisi hayatın bilançosunu okuyabilmek ve üstlenilen sorumlulukları eldeki imkânlarla en verimli şekilde yerine getirmek için hesabına hâkim olmak hep ihşa kabiliyetinin bir neticesidir. Hesabını tutmayan başta kendisi olmak üzere tüm kaynakları düşüncesizce tüketerek kendisine de çevresine de yazık eder.

Başlangıç ve Son: Mübdî ve Muîd

Yüce Allah, herhangi bir ilk malzeme ve örnek model olmadan, yaratmayı en baştan başlatan ve mahlukatı âleme salan, günü gelince de çekip huzurunda toplayandır. İşte Mübdî ismi yaratmayı başlatan anlamına gelirken Muîd de ölümü tadan her canlıyı vakti saati gelince dirilterek huzurunda toplayan, “yaratmayı tekrarlayan; tekrar yaratan” manasını taşır. Ragıb el-İsfahani’nin ifadesiyle Mübdî’ ve Muîd “nesne ve olayların başlangıç ve bitiminde sebep fonksiyonu icra eden varlık” demektir. Yani var olan her şeyin varlık âlemine çıkarken izlediği yolu geriye doğru takip ettiğimizde en temelde yokluktan varlığa çıkaran ilk sebep olarak Mübdî’ olan Allah Teâlâ vardır. Her şeyin ilk sebebi odur. Bu isimler bir arada düşünüldüğünde şu da ortaya çıkar: Her son yeni bir başlangıçtır.

Mastar hâlleri ile ibdâ’ ve iade, yani eşyayı yoktan var etme ve her şeyi geriye, başladığı yere döndürme ancak bütün âlemlerin sahibi olan eşsiz yaratıcının yapabileceği bir şeydir. Bu isimler bize “Allah’tan geldin, O’na döneceksin.” der. Bu dünyadaki varlığın ömrü bumerangın havada kalış süresi gibi ancak bir göz açıp kapama kadardır. Bu süre içinde sahip olduğunu sandığın her şey de muvakkattir. İslam inanç sisteminde “başlangıç ve son” yani “Nereden geldik, nereye gidiyoruz?” konusunun işlendiği bölümlerin başlığı da bu isimlerin bir başka formu olan “mebde’ ve meâd” kelimeleri ile ifade edilir. Yani bu iki isim bize insanlığın en temel zihinsel sorunlarından biri olan “hayatın amacı”

konusunu açıklar: “Hepinizin dönüşü ancak O’nadır. Allah, bunu bir gerçek olarak vaat etmiştir. Şüphesiz O, başlangıçta yaratmayı yapar, sonra, iman edip salih ameller işleyenleri adaletle mükâfatlandırmak için onu (yaratmayı) tekrar eder. Kâfirlere gelince, inkâr etmekte olduklarından dolayı, onlar için kaynar sudan bir içki ve elem dolu bir azap vardır.” (Yunus, 10/4)

Yaratma Her An Devam Eder

Muîd ismindeki “tekrar” anlamını dikkate alan sufiler yaratılışın sürekli tekrar edilmesine dikkatimizi çeker. Ama onlara göre bu tekrar aynı varlık için değildir. Çünkü bir kere var edilen, zaten artık vardır ve Yüce Allah’ın yaratma gücü sınırlı değildir. Bizim dirilme dediğimiz o varlığın âleme dağılmış olan parçalarının bir araya getirilmesinden ibarettir. İnsan bu dünyadan berzaha, berzahtan mahşere, mahşerden de cennet veya cehenneme giden bir yolcudur. Onlara göre Muîd ismindeki dönüş anlamı, Allah Teâlâ’nın bir yaratmadan diğerine sürekli bir yaratma hâlinde olduğunu ifade eder. Kur’an-ı Kerim’de de bed’ ile iadenin birlikte zikredildiği yerlerin çoğunda da söz bağlamının ahiret hayatıyla ilgili olmadığı görülür. (Yunus, 10/34; Neml, 27/64; Ankebut, 29/19; Rum, 30/27; Burûc, 85/13) Mâtürîdî’nin kanaatine göre de bu tür ayetlerde yer alan bed’ ile iade kavramları hem tabiatı yönetmesi sırasında Cenab-ı Hakk’ın yaratmayı sürekli tekrar etmesi hem de kıyametin kopacağı zamanda insanları tekrar canlandırması anlamına gelir. Tabiat-ta her şey sürekli bir değişim içinde olup ilahi sıfatların tecellileri sonucu daimi bir yaratma ve yok etme mekanizmasına tabidir. Böylece Muîd ismi bize, hücrelerimiz her an yeniden yaratılmasa kısa süre içinde yok olup gideceğimiz gerçeğini de hatırlatır. Hatta her uykudan uyandığımızda hayata kaldığımız yerden devam edebilmemizi dahi Muîd ismine borçlu olduğumuzu bildirir.

Kur’an-ı Kerim’de mübdi’ ve muîd kelimeleri geçmemektedir. Allah’a nispet edilişlerinde aynı manaya gelen bed’ ve ibdâ’ mastarlarından türemiş fiil kalıpları on bir ayette zat-ı ilahiyye-

ye izafe edilmiştir. Bunların dokuzunda ilk yaratmayı anlatan bed' veya ibdâ' kavramıyla birlikte iade kavramı da yer almıştır. Bu ayetler genellikle Allah'ın varlığını, birliğini, evreni yaratıp yönettiğini dile getiren, insana verilen nimetleri hatırlatıp onun tabiat içindeki üstün konumuna ve sorumluluğuna dikkat çeker. Hepsinden önemlisi de dirilişten şüphe içinde olanlara yaratılışı ilk başlatanın neden onu tekrar edemeyeceğini sorar: "Yaratmayı ilkin başlatan, sonra onu tekrar eden yalnızca O'dur. Bu O'nun için pek kolaydır." (Rum, 30/27), "İnsan, bizim kendisini az bir sudan (meniden) yarattığımızı görmedi mi ki kalkmış apaçık bir düşman kesilmiştir. Bir de kendi yaratılışını unutarak bize bir örnek getirdi. Dedi ki: 'Çürümüşlerken kemikleri kim diriltecek?' De ki: 'Onları ilk defa var eden diriltecektir. O her yaratılmışı hakkıyla bilendir.'" (Yasin, 36/77-79)

Bu İsimler Tecelli Ederse

Bu iki isim insanda tecelli edip insan da onlarla ahlaklandığı zaman neler olur? Öncelikle Mübdî' ismine bakalım: Bu ismin kökünde var olan "başlama" anlamı bir insanda tecelli ettiğinde o kişiye yeni bir işe atılma, o güne kadar gidilmemiş bir yolu deneme, her zaman yeniden başlayabilme cesaret ve güveni olur. Psikoloji ilmi bize bu güveni kaybetmiş ve giriştiği bir işin sonunda üzülme/yorulmaktan korktuğu için yeni bir insanla tanışmaya dahi kendini kapatmış insanlardan bahseder. İşte Mübdî' ismi bizi bu yorgunluk ve karamsarlıktan kurtaran bir isimdir. Aynı zamanda bu ismin tecellisi yeryüzünde bütün bedii sanatlarda tezahür eder ki aslında bunların da temelinde üretmekten çekinmemek, yeni başlangıçlardan korkmamak vardır. Biz Allah'a güvenir, adımımızı atarız; elbette sonucu O yaratır.

Muîd isminin kökünde var olan "iade ve tekrar" anlamı bir insanda tecelli ettiğinde ise kişi bir işi bitirdiğinde diğerine girişen, atalete kapılarak kendini ziyan etmeyen bir çalışkanlık ve süreklilik gösterir. İstikrar dediğimiz devamlılık ancak sürekli tekrarla

mümkündür ki bu bir insan karakterinde güvenilirliği sağlayan en temel özelliktir. İstikrarlı karakter, nerede, nasıl davranacağı önceden belli olan kişi demektir. Bu da ilişkilerdeki güvenin temelidir. Aynı zamanda bu isim ahirette huzura toplanıp dünyanın neticesini ödül veya ceza olarak görmeyi ifade ettiğinden insan bu isimle ahlaklandığında, çevresindekilere sadece kötü işlerin sonucunda sitem ve ceza yağdıran kişi değil, en küçük güzelliği dahi takdir eden bir hakşinas olur. Çünkü ilişkilerin sadece azar ve tevbih üzerinden yürütülmesi nefret ve düşmanlık hislerini körükler; insanları “Ne yapsam yaranamam...” düşüncesine sevk ederek ilişkilerdeki adanmışlığı yok eder.

Kuşeyrî, Mübdî’ ve Muîd isimlerinin yaygın manalarına temas ettikten sonra Cenab-ı Hakk’ın kullarına yönelik lütuf ve ihsanlarını tekrar tekrar yaratmasını da bu iki ismin muhtevası içinde mütalaa etmiştir.

Hayat Veren ve Öldüren: Muhyî ve Mumît

Muhyî hayattan; Mumît de memattan gelir. Hayat veren ve öldüren anlamında. Esasında Muhyî yoktan var eden demek olmadığı gibi Mumît de yok eden demek değildir. Muhyî, bir şeyin durumunu iyileştirerek ona yeniden hayat verip varlığını sürdüren; Mumît de yeni canlılara yol açmak üzere eceli gelen canlının hayatiyetini alan demektir. Bu iki ismin bir arada zikredilmesi evrendeki hayat ölüm döngüsüne bir işaret olduğu gibi birini anlamadan diğerrinin anlaşılamayacağını da gösterir. Rabbimizin Kur'an-ı Kerim'de dirilişten şüphe edenleri hep yaratılışa bakmaya davet etmesi bu yüzdendir. (Rum, 30/50; Fussilet, 41/39) Rabbimiz Muhyî oluşuyla övündüğü gibi Mumît oluşuyla da övünmektedir. (En'âm, 6/95) Kur'an'ın ifadesiyle yaratma ve öldürme, uluhiyetin tanımında en önemli unsurlardır. (Yasin, 36/33; Duhan, 44/7-8) Bu bakımdan bu iki gücü elinde tutanın yalnızca Allah olduğunu bilmek tevhit inancı açısından büyük önem arz eder. (Mülk, 67/1-2)

Hayat Bir Nimet; Ölüm, Allah'a Dönüş İmkânı

Kur'an'a göre hayat bir nimettir ama kâfirler bu nimete nankörlük ederler. (Bakara, 2/28) Oysa hayat bütün nimetlerin temel sebebidir; hayat varsa nimetler vardır. Hatta manevi nimetler bile hayat nimetine bağlıdır. Çünkü dünya nimetleri hayat olmadıkça

tadılamayacağı gibi manevi tekâmül imkânı da hayat devam ettiği sürece vardır. Her ne kadar bazıları “Beni yaratırken bana sormadı ki!” gerekçesiyle yaşamının bir nimet olduğunu görmezden gelse de insanın en temel duygusu varlığını koruma içgüdüsüdür. Hayatı bir nimet olarak görmemenin psikolojik altyapısını bütün önemine rağmen bir tarafa bırakırsak yaratıcıyı inkâr etmek isteyenlerin O’ndan gelen temel nimetleri yok sayarak O’na minnet duymaktan kurtulup vicdanlarını rahatlatmak istediklerini söyleyebiliriz. İnsanın bu dünyadaki sorumluluklarının sona erip çabalarının karşılığını görmesi ölmesine bağlı olduğu için ölüm, inanan ve düzgün işler yapan kişi için bir nimettir. Necip Fazıl merhumun dediği gibi: “Ölüm güzel şey, budur perde ardından haber. Hiç güzel olmasaydı ölür müydü Peygamber?” Efendimizin tanımına göre “Dünya müminin zindanıdır.” Sufiler bu hadisi esas alarak “Dünyaya nazaran ana karnı nasıl zindan gibiyse mümin için ahirete nazaran dünya da öyledir.” demişlerdir. Bu nedenle aşk yolunu tutanlar, ölümü kişinin sevdiğine kavuştuğu ve ruhun beden hapishanesinden azat olduğu bir düğün gibi görmüşlerdir.

Kur’an-ı Kerim’de Muhyî ve Mumît

Kur’an-ı Kerim’de diriltme anlamındaki ihya kavramı fiil kalıbında kırk yedi; Muhyî de isim olarak iki yerde geçer. (Rum, 30/50; Fussilet, 41/39) Bu ayetlerde ihya, “can vermek, öldükten sonra tekrar diriltmek, yağmur indirmek suretiyle yeryüzünü bitkilerle donatıp ihya etmek, manevi açıdan ölü durumunda bulunan kalpleri ilahi hidayet ve marifetle canlandırmak, iman edip yararlı işler görenleri dünyada ve ahirette mutlu kılmak” gibi manalar taşır. Kur’an-ı Kerim’de “imate/öldürme” fiili, hayat verme anlamındaki ihya ile beraber Rabbimizi tanımlamak üzere yirmi üç ayette Allah’a nispet edilmiştir. Ayrıca, “ruhunu kâbz etmek, hayatına son vermek” manasındaki “teveffî” kavramı da aynı anlamda kullanılmıştır. Kur’an-ı Kerim’de kavuşmak anlamına gelen “likâ” kelimesinin de ölüm yerine kullanılmış olması dinimizde ölümün aslının

bir kavuşma olarak görüldüğünü gösterir. (Araf, 7/51; Kehf, 18/110; Ankebut, 29/5)

Muhyî ve Mumîr Tecelli Ederse

Mahlukatta canlılığın alametleri çeşitlidir. Yerin yeniden bitirmeye başlaması, bitkilerin aşağıya doğru kök salıp yukarıya doğru uzamaları, hayvanların içgüdüleri gereği avlanmaları, üremeleri, insanın rızkının peşinden koşması hep canlılık alametidir. Maddi dünya böyle olduğu gibi beynin öğrenmeyi, ruhun yükselmeyi istemesi de iç dünyamızın canlılığıdır. Ne zaman ki bilginin yerini vehimler almaya; yükselmenin yerini düşük ahlak ve davranışlardan haz duyma tutmaya başlar, işte o zaman iç dünyada ölüm başlamıştır. Kalbin ölümü küfürle, dirilişi de imanladır. (En'âm, 6/122) İnsanı imana davet eden vahiy de Kur'an-ı Kerim'de bu nedenle hayat sebebi olarak nitelenmiştir. (Enfal, 8/24) Sufiler insanda canlılığı avunmak ve teselli bulmak olarak tarif ederler. Onlara göre hayat bir avunmadır. Bildiğiniz üzere insanın avunma ve teselli yeteneğini kaybetmesi depresyon olarak ortaya çıkar. İnsanı dibe çeken majör depresyon, bütün teselli yollarının tükenmesi demektir. İşte bunları dikkate aldığımızda avunmanın nasıl bir canlılık belirtisi olduğunu daha iyi anlarız. Manevi açıdan insanlar arasındaki derece farkı da kişinin ne ile avunduğuna bakarak anlaşılır. Dünya ehli dünya ile ukba ehli ise ancak Rabb'in rızasını kazandıran işler ile avunur. (Hud, 11/15-16; Hicr, 15/3; Muhammed, 47/12)

Ebu Bekir İbn Arabî, Rabbimizin Muhyî oluşunun çeşitli tecellilerini sayarken, bilinenlere ilaveten kalplerin iman nuruyla ihya edilmesini, üzüntü ve keder yüzünden ölüm derecesine gelmiş gönüllerin neşe ve sevinçle hayata kavuşturulmasını ve iyi insanların hatırasının yaşatılmasını da zikreder. Zira ihya kelimesinde bir şeyi anarak gündemde tutmak anlamı da vardır. Yine bu kökten türeyen hayâ/ar kavramı insandaki manevi hayatın bir belirtisidir. Belki de bu nedenle Efendimiz (s.a.s.) hayâsı olmayanın imanı da olmayacağını söylemiştir. Bu isimlerin muhtevasına tam

bir teslimiyetle inanmak bizi Yüce Allah'ın kapısından başka bir yerde deva aramaktan kurtardığı gibi varlığın dönüşümü ile uyum içinde olmamızı da sağlar. Gelenin gideceğini bilmek ve bunun doğallığına rıza göstermek bizi aşırı üzüntülerden korur. Kalplerin de bedenler gibi dirim ve ölüm sebepleri olduğu hakkında uyanık olmaya çağırır. Bunların neler olduğu hadislerde detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Ölüm hakkındaki yaklaşımımız iyimser ya da kötümser bir karaktere sahip olmamızı belirleyen en güçlü etkidir. Hatta felsefi anlamda iyimser ve kötümser dünya görüşlerinin oluşmasında ölümle ilgili inanç ve düşüncelerin büyük payı vardır. (İslam dini ölümü Allah'tan gelen bir varlığın yine O'na dönmesi olarak kabul etmekte (Bakara, 2/156), hayatın gerçek anlam ve değerinin ancak bu şekilde anlaşılabileceğini vurgulamaktadır. Ölüm Allah'ın kaçınılmaz emridir. Ondandır korkmak, kişiyi ona hazırlanmaya teşvik etmelidir. Aksi hâlde yapılacak bir şey bulamadan sadece korkmak insanı hasta eden bir saplantıdır.)

Yeri Göğü Ayakta Tutan: Hayy ve Kayyûm Olan Allah

Bütün kaygı ve beklentilerimizi karşılayabilecek ve bize kuşursuz bir güven vad edebilecek varlığın, hayatın başlangıcını da sürdürülmesini de her aşamasında kontrol edebilen bir güçte olması gerekir. Aynı zamanda kendi varlığı başkasının ona hayat bahşetmesine de bağlı olmamalıdır. İşte O, Hayy olan Allah'tır: "Ebediyen ölmeyecek olan hayat kaynağı Allah'a güven!" (Furkan, 25/58) Ragıb el-İsfanani "Hayy" ismini "hakkında ölüm geçerli olmayan varlık" olarak tanımlarken bu sonsuz diriliğe işaret eder.

Hayy ismi "her şeyin varlığı kendisine bağlı olup bütün varlıkları ayakta tutan" anlamındaki Kayyûm ismi ile bir arada olunca hayatın başlatılmasını da sürdürülmesini de elinde tutan, yüceler yücesi bir gücü anlatır. Kayyûm, kâimin mübalâğasıdır. "her şey üzerinde kâim" demektir. Kayyûm olan Allah Teâlâ kendi varlığının kıyam ve kıyamı için kimseye muhtaç olmadığı gibi her şeyin kıyamı ve kıyamı O'na bağlıdır.

"Bütün varlıkları yaratan, denetleyen ve görüp gözet en..." anlamına geldiği için bu ismin tecellisi, bütün yaratılmışların ihtiyaçlarını nitelik ve nicelikleriyle bilmeye bağlıdır. Yüce Allah bütün varlığı yaratmakla kalmamış, daha yaratmazdan evvel onların her birinin var olması için gereken şartları hazırlamış ve varlıkları devam ettiği müddetçe ortaya çıkacak bütün ihtiyaçla-

rını karşılayacak yolları da var etmiştir. Gökleri, yeri ve içindekileri ayakta tutan O'dur. Onun için her şey Hakk ile kâimdir. Öyle ki O, Kayyûm olmaya bir anlığına ara verse kâinat, temeldeki parçası çekilmiş kibrit çöpleri gibi darmadağın olur.

Bu iki isim Rabbimizin bütün kemal sıfatlarını kapsar. O'nun eksiksiz güç ve kudretini ve kendi dışındaki her şeyden müstağni oluşunu vurgular. Bu yüzden sufiler bu iki isimle Allah'tan yardım dileyenin sanki O'na bütün isim ve sıfatlarıyla dua etmiş gibi olacağını söylemişlerdir. Bunu Efendimizin dualarında da görmek mümkündür.

Kur'an-ı Kerim'de El-Hayyu'l-Kayyûm

Öncelikle Kur'an ayetlerinin zirvesi sayılan ve Rabbimizin biz kullarına kendisini özet olarak tanıttığı Ayetelkürsi'nin bu iki isimle başladığını hatırlayalım: "O'dur Allah. O'ndan başka ilah yoktur. Hayat kaynağı O'dur; koruyup gözeten de O'dur.." (Bakara, 2/255) Kur'an-ı Kerim'de "yaşatmak, diriltmek" anlamındaki ihya masterından türeyen fiil ve isimler elliye yakın ayette Allah'a nispet edilir. Bunların tamamında ana fikir yaşatanın da öldürenin de mutlak şekilde Allah olduğu, her şeye O'nun vâris bulunduğu ve herkesin önünde sonunda O'na varacağı bilgisidir. (bk. Yunus, 10/56; Hicr, 15/23; Kaf, 50/43) Kayıtsız, şartsız, sınırsız hayat sahibi demek olan Hayy ismi üç ayette Kayyûm ile birlikte gelir. (Bakara, 2/255; Âl-i İmran, 3/2; Tâhâ, 20/111) Bu üç ayet de tema olarak tevhidi işler. Bu da gösterir ki sonsuz dirilik ilâhlığın olmazsa olmaz bir gereğidir. Bu ayetlerden sonuncusunda kıyametin tasviri sırasında Kayyûm ismi Hayy ismiyle birlikte lafza-i celal yerine kullanılmıştır. (Tâhâ, 20/111)

Müfessirlerin çoğunluğuna göre Âl-i İmran suresinin 18. ayetinde Allah'ın birliğini vurgulayan kaim kelimesi, "her fiil ve buyruğunda adaleti ayakta tutup hikmeti gerçekleştiren" manasıyla Allah'ı nitelemektedir. Ra'd suresi 33. ayette yer alan ve "her canlının fiil ve davranışını sanki tepesinde duruyormuş gibi tespit

edip canlılığının varlığını sürdüren” anlamına gelen kaim de tevhit ilkesini pekiştirmektedir. “Rabb’in huzuruna çıkmak, huzurunda durmak” manasındaki makam kelimesi ise buna hazırlanmanın bilincini taşıyanlara dünya ve ahiret mutluluğunun sağlanacağını ifade eden kompozisyonlar içinde geçmektedir. (İbrahim, 14/14; Tâhâ, 20/111; Rahman, 55/46) Bunların dışında aynı kökten gelip sayısız ayette geçen kıyam, ikame, istikamet, kıvam, kavvâm, kavim, mukim, müstekîm, kıyamet kavramları ayakta durmak ve ayakta tutmak, yerleştirmek ve işleri dosdoğru yürütmek, düzgün ve dosdoğru olmak, dengeli ve ölçülü olmak, himaye edip gözetmek, topluluk olmak, daimi ve sürekli olmak, ölümden sonraki hesap için tekrar dirilip ayağa kalkmak anlamlarına gelir. (Fatıha, 1/6; Âl-i İmran, 3/18; Nisa, 4/34, 102, 127; Maide, 5/37; Tevbe, 9/7, 108; Yunus, 10/105; Hud, 11/112; İsrâ, 17/35; Furkan, 25/67; Kıyamet, 75/1-6)

El-Hayyü'l-Kayyûm Bir İnsanda Tecelli Ederse

İnsan başkalarının varlığını sürdürmesine ne kadar destek oluyor ve kendisi başkalarından ne kadar az şey bekliyorsa bu iki isim onda o kadar tecelli etmiş demektir. Sufilerin deyişiyle kulun bu isimlerden hazzı, Allah’tan başkasından müstağni olduğu kadardır. Güncel ifadelerle kendi kendine yetmek diyebileceğimiz bu kanaat hâli kendi imkân ve gücünün sınırları ile barışık olmayı, yani rıza mertebesini de içerir. İnsanın kendi sınırları ile barışık olması hedeflerini güçlerinin çok üstüne çıkararak kendisini yok edecek bir yola sokmaktan da korur.

Kuşeyrî’ye göre Allah’ın bütün nesne ve olayları yönettiğini hakikatiyle kavrayan kimse kendini dünya işleri karşısında kaygı ve üzüntüye düşecek şekilde tek başına hissetmez. Kalbi Rabb’ine güven ve rıza ile dopdoludur. Bilir ki O’nun dışında hangi dalı tutarsa o dal er geç elinde kalır. Bu nedenle O’ndan başkasının önünde iki büklüm olmaz. Bu hâl, düşünce ve duyguların tam tevhide, yani tertemiz bir düzeye ulaşmış hâlidir. (Mümin, 40/64-65)

Sufiler, “Hayy olan bir tek Allah olduğuna göre, asıl hayat O’na kavuştuğumuz zamandır.” derler. Mademki öyledir, buradaki hayata çok sevinmek anlamsız olduğu gibi bizi O’na kavuşturacak olan ölüme aşırı üzülmek de yersizdir. Elbette bu gönül saflığına ulaşmış olanların başlarına da üzücü hadiseler gelir ve onlar da mahzun olurlar. Ama Sadreddin Konevi’nin deyişiyle bu durum onların kalplerinin saflığına zarar vermez. Çünkü cismani elemeler ruhani nimetlerin karşısında silinip gider. Ona göre Allah dostlarına gelen bela ve üzüntüler sadece ehli olanın anlayabileceği bir nimet ve afiyettir.

Bu isimlerin tecelli ettiği kişi maddi ve manevi anlamda canlı ve dinamik bir hayata sahiptir. Kendisine verilmiş bulunan sağlık, vakit, makam gibi imkânları dünyevi ve uhrevi gelişimine en uygun olacak şekilde yönetmeyi becerir. Aynı zamanda muhatap olduğu herkesin maddi ve manevi hayatını sürdürmesine yardım eder. İnsanların bedenlerine ve kalplerine zarar verecek kötü hâllerden kurtulmaları için ellerinden tutar. Etrafına yaşama sevinci, şükür duygusu, hayatı sürdürme bilinci aşılar. Yeryüzünde hayatın sürmesine yardım edecek şekilde çevre bilincine sahip olduğu gibi insan oluşumuzun ayırt edici unsuru olan kalplerimizi diri tutacak olan zikir ve kulluk bilincini de ayakta tutmaya ve yaymaya çalışır.

Bulan Bulunan Bulduran: Vâcid

Vâcid ismi vecd/vücûd kökünden türemiştir. Bu kök, bulmak, bilmek ve her istediğine, hemen ulaşmak ve bunu sağlamak için kendisi dışında hiçbir şeye ihtiyaç duymamak anlamlarına gelir. Bu durumda Vâcid ismi “dilediğini dilediği zaman bulan, bu hususta bir yardıma ihtiyaç duymaktan müstağni olan” demek olur. Zira Yüce Allah ilah olmak için lüzumlu olan ilim, kudret, yaratma, hâkimiyet gibi vasıfların hiçbirinden mahrum değildir. Uluhiyet sıfatları ve bunların kemali hususunda kendisine gerekli olan her şey, şanı yüce olan Allah’ın zatında mevcuttur. Yarattığı hiçbir şey, hiçbir an O’nun bilgisi dışında kalamaz. Her şey O’nun gözü önünde olup bitmektedir. O’ndan kaçmak ve gizlenmek mümkün değildir. Kısacası Allah her şeyi, istediği an ve zamanda hemen bulur. Herhangi bir şeyi ele geçirmek için zaman kollamaya, tedbir almaya, tuzak kurmaya ihtiyacı yoktur. Hiçbir şey O’ndan kendini gizleyemez. İsteddiği şey, istediği zaman, derhâl huzurundadır; O’nun elinin ermeyeceği, gücünün yetmeyeceği bir noktaya kaçıp kurtulamaz. Bu nedenle kul kendisini asla Allah’tan ayrı zannetmemeli, her an huzurda olduğu bilincinde yaşamaya bakmalıdır.

Vâcid kelimesi Kur’an-ı Kerim’de geçmemekle birlikte sekiz ayette fiil kalıplarıyla zat-ı ilahiyyeye nispet edilmiştir. Bunlardan üçü Resulüllah’ın (s.a.s.) hayatının ilk dönemlerine ait beyanlardır. (Duha, 93/6-8) Bunun dışında Vâcid isminin “bulmak, sahip olmak, bilmek” şeklindeki içeriğine uygun birçok ayet vardır. Sebe’

suresinde ikinci ayette gaybı bilen Rabb'e yemin edilerek göklerde ve yerde zerre kadar, ondan daha küçük veya daha büyük hiçbir şeyin Allah'tan gizli kalmayacağı ifade edilmiş, aynı muhteva Yunus suresinde 61. ayette yer almıştır.

Vacibü'l-Vücûd

Bu isim, aynı zamanda vücud kökünden gelmesi sebebiyle Allah'ın zihninin dışında gerçekliğinin bulunduğunu ve yokluğunun düşünülemeyeceğini de ifade eder. Yüce Allah'ın varlığının zorunlu olması (vacibü'l-vücûd) insanların doğuştan Allah'ın varlığına dair bilgiye veya eğilime sahip kılındıkları anlamına gelir. Kur'an'a göre bu, selim fıtratın gereğidir. (Araf, 7/172; Rum, 30/30) Kur'an'ın beyanıyla, asil ve şerefli bir varlık olarak yaratılıp (İsra, 17/70) imtihan dünyasında yaşatılan insan, içten gelen nefsani arzular ve dıştan gelen saptırıcı akımlarla temiz fıtratını köreltebilir. Bununla birlikte hayatta karşılaşılan fevkalade olaylar, hastalık ve felâketler kişinin asli yaratılışına dönmesini sağlar.

Aramak ve Bulmak

Ragıb el-İsfahani bu ismi açıklarken insanların bir şeyi bulma ve elde etme konusunda çaba göstermeleri, denemeler yapmaları gerektiğini ve buna rağmen yine de bir şeyin hakikatine vâkıf olabilmek için ilahi yardıma muhtaç olduklarını anlattıktan sonra Cenab-ı Hakk'ın her şeyi çabasız ve vasıtasız bir şekilde, bütün hakikati ve mahiyeti ile önünde hazır bulduğunu anlatır. İnsanlar ise bir şeyin mahiyetini bilebilmek için nesnelerde gözlem ve deneye, zihinsel hakikatlerde ise akıl yoluyla idrak edebilmeye, yani çaba göstermeye mecburdurlar. Bu çabalara rağmen yine de sonuç garanti değildir. Rabbimiz Vâcid ismi ile tecelli etmezse bir ömür arayış içinde geçer de hakikatin kırıntısına bile ulaşılamamış olabilir.

Vâcid ism-i fâkîd kelimesinin zıddıdır. Fâkîd, yitiren, amaçlarına ulaşamayan, istediği şeyi elde edemeyen demektir. Bunu bi-

lince Vâcid isminin bize tecelli etmesinin hayatımızın her alanı için ne demek olduğunu daha iyi anlarız. Hem tasavvufun hem de psikolojinin söylediğine göre bizim hayatlarımız baştan sona bir arayıştır. Annenin memesini aramakla başlayan hayat maddi ve manevi arayışlarla devam eder. Son nefesimizde aradığımız ise doğru kelimeyi söyleyebilmektir. Bu iki arayışın arasında daha neler neler ararız. Hayatın anlamını ve kendi özelimizde yaratılış gayemizi ararız. Her durumda ve her ilişkide gerçeği ararız. Hakkı dostlar ararız. Doğru okulu, doğru mesleği, doğru kişiyi ararız. “Bulmak” başlı başına büyük bir başarıdır.

Vâcid Tecelli Ederse

Vâcid isminden nasibi olan kullar seçkin insanlardır. Allah Teâlâ onlara dünyevi ve uhrevi amaçlarına ulaşmayı nasip etmiştir. Onlara da Cenab-ı Hakk’ın kendilerine verdiği ilim, irfan, hikmet, servet ve beceriden Allah’ın yarattığı tüm varlıkları faydalandırmak ve her bir yaratılmışın aradığını bulmasına rehberlik etmek yakışır. Bu insanlar hayvanların rızık yollarını kapatmaz, insanların arayışlarına, ihtiyaçlarına ulaşmalarına ve yükselmelerine engel çıkartmaz; engel olmak şöyle dursun, bedenlerin ve ruhların gıdasını bulmasına vasıta olmak onların mutluluk vesilesi olur.

{Vâcid isminin tecelli ettiği insan ihtiyaç duyduğu şeyleri nerede bulacağını bilir, yolunu kaybetmez, hedefine ulaşır. Hem de kim-seden bir şey istemeden Allah Teâlâ vergisi olarak bulur.}

Vecd

{Tasavvufta yitiğini bulmaktan dolayı büyük bir heyecan yaşamak demek olan vecd hâli tam da bu ihsanı anlatır. Hakk’ın varlığını idrak eden ve kalbinde O’ndan başkasına yer vermeyen salık bu çarpıntı ile beşerî sıfatlarından sıyrılır. Artık o ballar balını bulmuştur. Bir şey kaybetmez ki istesin de arasın. Kur’an-ı Kerim’de müminlerin Rablerinden korkarak, derileri ürpererek vecd ile Kur’an okudukları haber verilmiş (Zümer, 39/23), Hz. Peygamber’in

ve ashabın Kur'an okurken veya dinlerken yaşadıkları vecd hâllerine dair birçok rivayet aktarılmıştır. İbn Arabî, vecdin ancak tezkiye edilmiş bir nefse ve tasfiye edilmiş bir kalbe beklenmedik bir şekilde geleceğini söyler. Sufilere göre vecdin nihayeti vücûd mertebesidir ki o da Hakk'ı bulmaktır. Deriz ki: "Ey Hakk'ı bulan kişi, sanma ki sen O'nu kendi eline olan bir güçle buldun. O buldurmasa sen nasıl bulursun? Ve ey Hakk'ı bulamayan kişi, O kendisini sana buldurmadı sanma! Sen O'nu aramak için verilen gücü yanlış yerlerde tükettin!"

Kadr u Şanı Yüce Keremi ve İhsanı Bol: Mâcid

Sözlükte “şerefli ve seçkin olmak” anlamındaki “mecd” kökünden türeyen mecid “asil, şerefli, cömert olan” demektir. Aynı kökten türeyen Mâcid de bu manaya gelmekle birlikte mübalağa bildiren “Mecîd” kalıbının daha zengin içerikli olduğu kabul edilir. Mecid ve macid Allah’a nispet edildiğinde “yetkinliğin karşıtı olan her türlü nitelikten münezzehtir, lütuf ve ikramı bol” anlamına gelir. Dilciler, mecd kökünün temel manasının bolluk ve genişlikten ibaret olduğunu söylerler. Buna göre Mâcid/Mecîd isimleri Rabbimizin şanının yüceliğini, sıfat ve fiillerinin güzelliğini, kadrinin ululuğunu ve cömertliğinin sınırsızlığını ifade eder. Mutlak manada sadece Allah Teâlâ için söylenebilecek, insanın gönlünü ilahi azamet ve muhabbetle dolduran zatî isimlerdendir.

Genellikle âlimler, Mecîd ismini Allah Teâlâ’nın zatına ve sıfatlarına yönelik olmak üzere iki açıdan yorumlamışlardır. Zata yönelik yorum O’nu acz ve eksiklikten, yani yaratılmışlık özelliklerinden beri ve münezzehtir tutmayı; fiillerine yönelik yorum da lütuf ve ihsanının çok olduğunu belirtmeyi amaçlamıştır. Bunların ikisi de zat-ı ilahiyeyi yetkin sıfatlarla niteleme noktasında birleşir.

Zatın yüceliği ile fiillerin güzelliği bir araya geldiğinde mecd ortaya çıkar. Bu durumda mecd, zat ile fiilin en üst derecedeki

uyumudur. Seçkin bir karakter her zaman seçkin davranışlara muvaffak olamadığı gibi seçkin görünen davranışlar da her zaman seçkin bir ruha dayanmayıp birtakım hesap ve çıkar kaygıları ile yapılmış olabilir. Bu ikisi bir arada mükemmel şekilde sadece Yüce Rabbimizde bulunduğu için Mâcid olan sadece O'dur. Biz kullar her namazımızda O'nu Hamîd ve Mecîd isimleriyle anarız. Mecîd olan Allah'ın arşı da kelamı da meciddir.

Kur'an-ı Kerim'de Mecid

Mecd kavramı Kur'an-ı Kerim'de sadece "Mecîd" şeklinde dört ayette yer almaktadır. Bunların ikisi "çok şerefli" manasıyla Kur'an'ın sıfatı durumundadır. (Kaf 50/1; Burûc 85/21) Hud suresi 73. ayette ise Rabbimiz'e izafe edilmiş olarak gelen Mecîd sıfatı, önce- sinde anlatılan bir mucizevi hadiseden sonra meleklerin Hz. İbra- him'in eşine hitabı içerisinde şu şekilde geçer: "Melekler, 'Allah'ın emrine mi şaşıyorsun? Allah'ın rahmeti ve bereketi size olsun ey (peygamber ocağının) ev halkı! Şüphesiz O, övülmeye lâyıktır, şanı yücedir.' dediler." Konunun gelişinden anlaşıldığı üzere Me- cîd ismi, içerdiği yücelik, kudret ve cömertlik nedeniyle bizleri, O'nun fevkalade ikramları karşısında, olamazmış gibi düşünme- nin yanlışlığına düşmekten korur. Aslında bizim âdetin hilafı ola- rak gördüğümüz bu gibi harikalar da ilahi kanunlar çerçevesinde olup bitmektedir ama biz onların mahiyetini bilmediğimizden an- layamıyoruz. Mucizelerin oluşundan kuşkuya düşmek, uluhiyetin mecdinden kuşkuya düşmektir. Bu nedenle Allah'ın Mâcid ismine imanı tam olan, O'nun sıra dışı ve akılüstü ikramlarını muhal gör- mez.

Mecîd ismi, Kur'an-ı Kerim'de geçtiği dördüncü yerde ise kıra- at imamlarının farklı anlayış ve okuyuşlarına bağlı olarak ya Yüce Rabbimizin veya O'nun arşının sıfatı olmuştur. (Burûc, 85/15) Arş, Ce- nab-ı Hakk'ın otorite ve hâkimiyetinin sembolüdür. Arşın mecid olması da arşın ve onun hükmü altındaki bütün mahlukatın üze-

rindeki hâkimiyet ve otoritenin sadece Allah'a mahsus olduğunu gösterir.

Mâcid Tecelli Ederse

Allah Teâlâ'nın kullarına olan ikram ve cömertlikleri hiçbir insan kelamıyla tam olarak ifade edilemez, hiçbir ölçüyle ölçülemez. Rabbimizin manevi ikramları sadedinde olarak mesela önce kullarını temiz ahlak sahibi olmaya, iyi işler yapmaya muvaffak kılıp sonra yaptıkları o güzel işleri, haiz oldukları seçkin vasıfları sebebiyle onları övmesi sayılabilir. Buna ilaveten Rabbimiz kusurlarımızı affeder, kötülüklerimizi yok eder. Fakat bunları devamlı hatırlatarak bizleri utandırmaz. Dar ve zor zamanlarda akla hayale gelmeyecek yollardan yardımını gönderir. Müşkülli gidermenin, huzur ve afiyete kavuşmanın yollarını açar. İnsanın şerefli bir ömür sürmesi için ihtiyaç duyduğu her şey, bu ismin tecellisi ile vücuda gelir. Bu ikramlara mazhar olandan da aynı şekilde asil, onurlu ve cömert bir ahlak beklenir. Bilhassa, herhangi bir konuda insanların önüne düşenler bu isimle ahlaklanmaya daha da özen göstermelidir. İmtihan şuradadır ki güç ve imkânlar arttıkça bu güzel ahlakı korumak zorlaşır.

Hayatımızda kesbî veya vehbî ne kadar şeref ve itibarımız varsa hepsi Mâcid olan Allah'ın ikramıdır. Vehbî olanların O'nun ikramı olması açıktır. Bizim gayretimizle olanlar ise onu kazanma gücü ve isteği vermesi sebebiyle yine O'ndandır. Hâsılı bütün bolluk ve refah, bütün haysiyet ve itibar hepsi Allah'ın mecdindendir.

Mecîd Olan Allah'a Dua

Mecîd ve Mâcid çok sayıda hadis rivayetinde zikredilmiş, özellikle namazlarda selamdan önce okunan ve "Hamîdün Mecîd" isimleriyle sona eren "Allahümmesalli", "Allahümmebârik" metinleri Kütüb-ü Sitte'nin tamamında rivayet edilmiştir. Cenab-ı Hak bir kutsi hadiste zatını Mecd kavramıyla nitelediği gibi Mecd nitelemesi (Temcîd) Hz. Peygamber'in dua ve niyazlarında birçok kez

tekrarlanmıştır. Resulüllah'ın (s.a.s.) gece namazının arkasından okuduğu duanın tenzih nitelemeleriyle şekillenen son cümleleri şöyledir: "Allah'ım! Bizi, doğru yola kılavuzluk eden ve onu fiilen izleyen, hak yoldan sapmayan ve saptırmayan, dostlarıyla barışık ve düşmanlarına dargın olan kimseler grubuna kat. Güç ve kudret ridâsına bürünüp bunu yaratıklara beyan eden, mecd ve şerefle vasıflanıp yücelen, tesbih ve tenzihe yegâne layık olan, lütuf, ih-san, mecd, kerem ve azamet sahibi Allah'ım! Seni yüceltir, seni her türlü eksiklikten tenzih ederim." (Tirmizi, Daavat, 30)

Eşsiz, Benzersiz, Ortaksız: Vâhid

“Bir, yegâne, bir tek” anlamına gelen vahid ve ehad kavramları Allah hakkında kullanıldığında, “bölünmesi (tecezzî, inkisâm), parçalanması ve sayısının artması (tekessür) mümkün olmayan yekpare, bir, tek, yegâne varlık” manasına gelir. Zıddı kesrettir. Vahid ismi, ism-i fail kalıbındadır ve bu kalıp süreklilik bildirir. Allah’ın birliğinin sonsuzluğu ile şirkin imkânsızlığı bu isimde bir arada ifade edilmiş olur.

Bu ism-i celil, büyük ve derin bir teolojik değer taşır. Sayısal bir durumu değil, mutlak, benzersiz ve sonsuz bir varoluşu bildirir. Buradaki birlik, herhangi bir sayı dizisinin ilk basamağı anlamında değildir; Allah’ın, çeşitli parçaların bir araya gelmesiyle oluşan birleşik (mürekkeb) bir varlık olmadığı, benzeri ve dengi bulunmadığı manasını taşır. Parçaların bir araya gelip gelişmesi suretiyle oluşmama ve parçalara bölünmeme, Rabbimizin varoluşunun ezelî ve ebedî olduğunu da ifade etmiş olur. Varlığı, değişmez biçimde ve zamansızdır.

Vâhid ve Ehad

Ehad ve Vâhid aynı kökten gelmekle beraber aralarında bazı farklar vardır. Temelde vahid, ortağı, ehad de benzeri olmayan demek ise de Elmalılı Hamdi Yazır bu iki isim arasındaki farkları izah etmek için İhlas suresi tefsirinde yaklaşık otuz sayfa kadar yer ayırmıştır. Burada gramatik farklara ve ince nüanslara işaret

ettikten sonra kısaca şöyle der: “Ehad, zatında ne kesir ne de maada hiçbir adet kabul etmeyen, hiçbir veçhile iki olması ihtimali bulunmayan hakîki birdir. Hep bir, daima bir, maadası hiç olan birdir. Ehadiyet ile Allah Teâlâ’dan başka bir şey tavsif olunmaz. Mesela ‘raculün ehadün, dirhemün ehadün’ denilmez, oysa ‘racülün vahidün, dirhemün vahidün’ denilir. Ehad daha kapsamlıdır. Öyle ki ehad denilmekle vahid denilmiş olur, vahid denilmekle ehad denilmiş olmaz. Ayrıca ‘Filana ehad mukavemet edemez.’ denildiğinde sayısı kaç olursa olsun hiç kimse mukavemet edemez demek olur. ‘Vahid mukavemet edemez.’ denildiğinde ise bir kişi mukavemet edemez ama birden fazla olursa olabilir, demektir.”

Kur’an-ı Kerim’de Vâhid

Bu isim Kur’an-ı Kerim’de yirmi iki yerde Allah’a isnat edilerek kullanılmıştır. Geldiği bölümlerin genellikle Mekki ayetler olması, bu ismin bir tevhit mücadelesi dönemi olan Mekke Dönemi için ifade ettiği merkezî konumu gösterir. Bu yirmi iki ayetin on altısında “İlah”, altısında ise “Kahhâr” ismi ile birlikte gelmiştir. Bu da bize, ilahın biricik olmakla beraber zayıf ve güçsüz olmadığını, tam tersine tüm mahlukatı kahrı altında tutabilecek gücü haiz olduğunu gösterir.

Kur’an-ı Kerim’de Vâhid ismi genellikle, şirkin reddedildiği ayetlerde Allah’ın birliğini vurgulamak üzere gelir. (Bakara, 2/163; En’âm, 6/19; Tevbe, 9/31; Rad, 13/16; Nahl, 16/22, 51; Hac, 22/34; Saffat, 37/4; Sad, 38/5) Hz. Yusuf da zindan arkadaşlarını şirkten sakındırıp tevhide çağırırken bu ismi zikretmiştir. (Yusuf, 12/39) Şirkin her çeşidi reddedilirken Cenab-ı Hakk’a evlat isnat edenler üzerinde özellikle durulmuş ve bunun imkânsızlığı da bu isme işaret edilerek anlatılmıştır. (Nisa, 4/171; Maide, 5/73; Zümer, 39/4) Ehlikitaba tebliğ yapılırken bir asgari müşterekte birleşme çağrısı yapılmış ve bu ortak noktanın Allah’ın birliği esası olduğu vurgulanmıştır. (Ankebut, 29/46) Bazen de Yüce Allah’ın kendisini anlattığı bir paragrafta O’nun eşsiz kudretinin bu isimle anlatıldığını görürüz. (Sad, 38/65) Kıyamet gününde bu eş-

siz kudretin huzurunda toplanılacak ve sadece O'na hesap verilecektir. (İbrahim, 14/48; Mümin 40/16)

Tevhit

Allah'ın zatında, sıfatlarında, mabut oluşunda bir ve tek olduğunu zihin ve kalp yoluyla kabul etmek anlamına gelir. Kur'an, Allah'ın varlığını benimsemenin insan fıtratının bir gereği olduğunu vurguladığı gibi aynı şekilde selim akıl ve kalbin, O'nun eşsiz birliğini kabul etmesinin de kaçınılmaz olduğunu söyler. Kur'an-ı Kerim, Allah'ın varlığının gerekliliğinden çok birliği üzerinde durmuştur. Bütün peygamberlerin ortak tebliğ konusu da tevhittir. (Bakara, 2/133; İbrahim, 14/52; Kehf, 18/110; Enbiya, 21/25,108; Fussilet, 41/6) Allah'tan başka bir varlığa yaratılmışlık üstü bir konum verilmesi, ona hayatında veya ölümünden sonra yaratılmışlık üstü saygı gösterilmesi tevhit ilkesini bozan davranışlardır. (Şura, 42/13)

Allah Teâlâ'nın Vâhid oluşunun doğal sonucu, O'nu uluhiyet-te ve rububiyette birlemektir. O'nu uluhiyette birlemek demek, O'nun zatında, sıfatlarında ve fiillerinde eşsiz olduğunu kabul etmek demektir. Rububiyette birlemek de bu inancın doğal sonucu olarak O'ndan başkasına kulluk etmemek, O'ndan başkasında tanrısal özellikler görerek el açmamak ve sığınmamaktır. Buna, ibadette tevhit veya amelî tevhit de denir. Uluhiyyette tevhit, zihni bir fonksiyondur ve imanın teorik yanını oluşturur; rububiyyette tevhit de kalbin ameli olup imanın gönül hoşluğuyla kabulünü teşkil eder. İman, bu ikisinin birleşmesinden meydana gelir. Amelî tevhit, kişinin kalbiyle Allah'ı sevmesi, davranışlarıyla bu sevgisini ispat etmesidir. Uluhiyyette tevhit, insanın fikir hürriyetini; ibadette tevhit ise duygu hürriyetini sağlar.

Vâhid Tecelli Ederse

Yaratılmış hiçbir şeyin, kendi türünden de olsa bir başka varlığa tam olarak benzememesi bu ism-i şerifin tecellilerindendir. Mahlukatın her ferdi bu anlamda bu ismin tecellisine mazhardır.

Her birimizi “fert” kılan bu tecellidir. Her insan bu tecelli sayesinde orijinal, benzersiz bir şahsiyettir. Fertlerdeki bu farklılıkları ortadan kaldırıp onları fiziksel, sosyal ve manevi anlamda tek tip yapmaya çalışan her proje Allah’ın Vâhid ismine bir isyandır. Efendimizin (s.a.s.), ashabını kişilik farklarıyla birlikte kabul etmesi, onları tek bir karaktere dönüştürmeye çalışmaması Yüce Rabbimizin yaratılışta verdiği farklılıklara duyduğu saygıyı gösterir.

Vâhid isminin sayısız çokluk şeklinde görünen bu yaratılmışlar âleminin sebepler zincirinde geriye doğru gittiğimizde biricik yaratıcıya bağlanmadığında, yani zihinlerimiz tevhide ulaşmadığında kesretteki kaosta kaybolup gideceğini de hatırlatmış olalım. Özellikle insanı ilgilendiren tıp, psikoloji gibi bilimler bu holistik bakışa ulaşamadıklarında, bir yeri yaparken bir yeri bozmaktan bir türlü kurtulamazlar. Çünkü vahdette huzur, kesrette kaos vardır.

Herkes O'na Muhtaç, O Hiç Kimseye: Samed

Samed; yekpare, parçalara ayrılmayan ve içinde boşluklar
Sya da karışıklıklar bulunmayan, varlığını sürdürmek için
kendi dışında bir şeye ihtiyaç duymayan demektir. Arzu ve ihti-
yaçları sebebiyle her varlığın kendisine yöneldiği ancak kendi-
si varlığını devam ettirmek için dışarıdan hava, su, gıda gibi bir
desteğe ihtiyacı olmayan ulular ulusu Yüce Allah'ın kendisi için
seçtiği isimlerdendir.

Elmalılı merhum, İhlas suresi tefsirinde Samed ismini açık-
larken şöyle der: "Samed'in lügat manalarından ilki maksatların
doğrudan doğruya kendisine yöneldiği maksûd olmasıdır. Kadri
yüce, şerefi yüksek, şanlı anlamına gelir. İkincisi de; dilimizde
"som" diye tarif edilen, hiç boşluğu olmayan, eksiği gediği bu-
lunmayan, nüfuz edilemeyen şey demektir. Samed kelimesinin
bu iki anlamı Allah'ın yetkin sıfatlara sahip bulunduğu ve yaratıl-
mışlara mahsus, acizlik ve eksiklik içeren niteliklerden münez-
zeh olduğu noktasında birleşir."

Hülasa Samed, yemeyen ve içmeyen, bütün varlıklar yok ol-
duktan sonra da varlığı devam eden, hiç kimseye ihtiyacı olma-
yan, ama herkesin kendisine muhtaç olduğu, istekler için kendi-
sine yönelip başvurulana, felaket ve sıkıntı zamanlarında yardım
talep edildir.

Kur'an-ı Kerim'de Samed

Samed ismi İhlas suresinde Allah'ın birliği ilkesinin anlatılması sırasında O'nun yaratılmışlık özelliklerinden beri, herkesin sığınacağı yegâne varlık olduğu ifade edilirken geçmektedir. Kur'an-ı Kerim'de yalnız bir defa varit olmuştur. Bu kökten kullanılan başka hiçbir kelime de olmamıştır.

Elmalılı, İhlas suresi tefsirinde Ehad ve Samed isimlerinin art arda gelmesini şöyle açıklar: “Müşrikler Allah'ı ve uluhiyetini tanıyorlarsa da O'nun uluhiyette birliğini yani ehadiyyetini tanımıyorlardı. Bundan dolayıdır ki çeşitli dileklerini, ihtiyaçlarını edindikleri değişik değişik tanrılardan istiyorlar ve her bir ihtiyaç için farklı derecede samedler düşünüyorlardı. Uluhiyyetin bir samediyet ifade ettiğini, ilahın mabut demek ve en baştaki maksûd demek olduğunu biliyorlarsa da en baş olmanın birliği gerektirdiğini ve bütün maksatların, bütün samediyetin bir tek maksûdda, bütün kâinatın yaratıcısı olan bir tek ilahta toplanacağını bilmiyorlardı. Bundan dolayı da bir hedefte, bir mercide toplanması ihtimali olmayan muhtelif gönüllerle türlü türlü mabutlar, başka başka samedler arasında niza' ve didişme içinde bocalayıp duruyorlardı. Yine bundan dolayı “Allah var, başka ilah yok.” denildikçe “Bütün ilahları bir tek ilah mı yapmış, bu gerçekten şaşılacak bir şey?” (Sad, 38/5) diyorlardı. Oysa tam manasıyla samediyet, Ehad olan Allah'a mahsustur. O, hiç eksiksiz maksûd-ı küll olan yegâne sameddir. Çünkü ortağı olan ve ehad olmayan gerçekte samed de olamaz, samed olmayan da ilah ve mabut olamaz.”

Surede Samed isminin hemen arkasından Yüce Allah'ın doğmamış ve doğurmamış olduğundan bahsedilmesi ise teslis iddiasını kökten reddederek samediyeti vurgular. Hiçbir şeyden südur etmemiş olan, varlığı da lizatihi vacip olan, mebde-i evvel (ilk başlangıç) ve ezelî bir gerçek zat vardır. Allah da işte O'dur. Uluhiyet de ancak O'nun hakkı olmak lâzım gelir. Çünkü O, hiçbir şeyden sâdır olmuş, doğmuş veya üremiş değildir. Allah Teâlâ hakkında bu bir kemal değil, tam aksine bir eksiklik, bir kusur olur. Zira O'n-

dan başka her şeyin varlığı O'na dayanmaktadır. Doğurmak, bir şeyin içinden dışına belirgin bir kısmın ayrışmasına denilmektedir. Allah'ın ise ne parçası ne de dışı vardır. Çünkü Ehad'dir, Samed'dir. Hiç şüphe yok ki ezelde beraberliği, benzerliği ve dengi olmayanın sonradan da bir beraberliği, eşliği ve dengi olabilme ihtimali yoktur. O, şimdi de ezelde olduğu gibidir. Öyle Ehad ve öyle Samed'dir. Böylece hiçbir küfvi ve dengi olmamak yalnızca O'na mahsustur. Her şeyin bir beraberliği, bir eşliği veya zıddı ve benzerliği olabilir. Nitekim "Biz her şeyden birer çift yarattık." (Zariyat, 51/49) buyurulmuştur. Ancak Allah'ın eşliği ve dengi yoktur, olmamıştır ve olamaz.

Samed İsmi ile Dua

Hiz. Peygamber bir adamın dua edip "Allah'ım! Senden başka ilah olmadığına, senin Ehad, Samed, doğmamış, doğurulmamış ve hiçbir dengi olmayan Allah Teâlâ olduğuna şehadet ederek senden istiyorum." dediğini işitti. Bunun üzerine Hiz. Peygamber, "Nefsim yed-i kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki adam Allah'tan, kendisine onunla dua edildiği zaman mutlaka kabul ettiği ve kendisinden onunla istendiği zaman mutlaka verdiği ism-i azamıyla istedi." buyurdu. (Tirmizi, Daavat, 63; Ebu Davud, Vitir, 23; İbn Mace, Dua, 9)

Samed Tecelli Ederse

Bu isim bir insana tecelli ettiğinde Samed olan Allah Teâlâ o kişiyi, kimseye muhtaç olmayacak şekilde bütün dert ve ihtiyaçlarından kurtarır. O kişi de Allah'tan başka kimseye el açmaz, medet ummaz, iltica etmez. Aynı zamanda o kişi diğer insanların sıkıntılarını gideren, problemlerini çözen, dertlilerin başvurduğu bir merci olur. İnsanlarla ilgilenip ihtiyaçlarını karşılamaktan yüksünmez. Gazali'nin de söylediği gibi Allah, gerek dinî, gerek dünyevi konularda insanları kime muhtaç etmişse ve onların ihtiyaçlarını kimin eli veya dili vasıtasıyla bitirmişse bu isimden ona ikram etmiş demektir. Bu insanlar, içinde bulundukları topluma

Allah'ın ihsanıdır. Sadece çevrelerindeki insanlar değil, hayvanlar, bitkiler, toprak ve su bile onların lütuflukârlığından nasiplenir. Elbette bu pozisyon bir miktar eziyete maruz kalmak demektir. Ama işin fazileti de o yüzdendir.

Aslında insanın çeşit çeşit ihtiyaçlar içinde olması ona kendini ve Rabb'ini bildiren, sabrı ve şükrü öğreten fırsatlardır. Böyle bir durumda, İhlas suresinde anlatıldığı ve yukarıdaki hadiste geçtiği üzere Rabb'ine iman edip güvenen Müslüman Allah'tan başka Samed olmadığını, O'nun tek ve bir olduğunu bilerek yalnız O'na yönelmeli, bütün ihtiyaçlarını O'ndan istemeli, her sıkıntıda O'na sığınmalıdır. Reislik ve efendilik ahlakını edinmeli, böylece insanların başvurduğu, ihtiyaçlarını karşılamak için kapısına yöneldiği kimse olmaya çalışmalıdır. Allah'ın böyle bir güç ve imkân verdiği kişiye ise elinin altındaki insanların bir sıkıntı durumunda çekinmeden başvurabilecekleri, kendilerine yakın buldukları ve sırtlarını dayayabilecekleri sağlam bir kaya gibi olmak yakışır.

Gücü Her Şeye Yeten: Kâdir

Rabbimizin bu iki ismi, Arapçada geniş bir anlam zenginliğine sahip olan “k-d-r” kökünden türemiştir. Bu kökün yaygın anlamlarından bazıları “gücü yetmek; ölçü ile yapmak, planlamak; kıymetini bilmek; rızkını daraltmak”tır. Yine bu kökten gelen “kader” kelimesi de Yüce Allah’ın her şeyi bir ölçü dâhilinde takdir etmiş olması demektir. (Kamer, 54/49; Talak, 65/3; Âlâ, 87/3) Kur’an-ı Kerim’de Allah’ı nitelemek üzere bu kökten olan “Kâdir”, “Kadîr” ve “Muktedir” üç ayrı vasıf kullanılmıştır. Bu isimler, sırası ile giderek zenginleşen bir muhteva ve güce sahiptir. Buna göre, Rabbimizin kudretini anlatan bu üç isimden muhtevası en zengin olan ise Muktedir ismidir. Âlimler Kâdir ismine genellikle “aciz olmayan, aklın imkân dâhilinde bulunup muhal statüsüne girmeyen her şeye kayıtsız ve şartsız gücü yeten” şeklinde anlam vermiş ve irade sıfatıyla ilişkili olduğunu belirtmişlerdir. Çünkü bir fiilin iradi olarak gerçekleşmesi, yani dilediğinde ve dilediğince olması ancak mutlak kemal mertebesindeki bir kudretle mümkün olur. İşte tüm bu anlamları içerecek şekilde “Kâdir” dilerse yapan, dilemezse yapmayandır. Kur’an-ı Kerim’de Kâdir insanlara da izafe edildiği hâlde Kadîr sadece Allah’ı nitelemiştir. Kâdir’in yer aldığı ayetlerde ilahi kudret ayet indirmek, azap göndermek, ölüleri diriltmek, tabiatın ve sosyal hayatın işleyişini ilgilendiren kanunları yürütmek gibi alanlara yönelikken Kadîr ismi, geçtiği kırk beş ayetin otuz beşinde birçok konuyu içine aldıktan sonra “her şeye muktedir olan” manasında çok zengin bir muhtevaya sahiptir.

Sözlükte “gücü yettiği fiilen sabit olan” demek olan Muktedir, Kâdir ve Kadîr isimlerinden daha kapsamlı olup mutlak kudret ifade eder. Muktedir için hiçbir şey muhal değildir. Hiçbir güç O’nun istediğini yapmasına engel olamaz. (Kehf, 18/45)

Kur’an-ı Kerim’de Allah’ın Kudreti

Kudret kavramı, Kur’an-ı Kerim’de yüz üç yerde Allah’a nispet edilmekte olup Kâdir ismi yedi ayette tekil, beş ayette (tazim ifade etmek üzere) çoğul sığasıyla Allah’a izafe edilmiştir. Bunlardan başka doksan dokuz isim listesinde bulunmayan Kadîr ismi kırk beş ayette, Muktedir ismi de dört ayette zat-ı ilahiyyeyi nitelemektedir. Kâdir ismi, bulunduğu bütün ayetlerde daima “âlâ” edatıyla kullanılarak Allah’ın güç ve kudretinin ayette zikrolunan bütün hususlara yettiğini, O’nun hakkında hiçbir zaman acz düşünülmeceğini ifade eder ve özellikle de Allah’ın insanları ölümlerinden sonra diriltmeye gücünün yeteceğini vurgular. (İsra, 17/99; Yasin, 36/81; Ahkaf, 46/33; Kıyamet, 75/40; Tarık, 86/8) Kur’an-ı Kerim’de üç ayette Allah’ı niteleyen Muktedir bunların birinde “Azîz”, diğerinde “Melîk” ismine bitişik olarak kullanılmış, tek başına kullanıldığı ayette de “Allah’ın her şey üzerinde kudret sahibi” olduğu açık bir şekilde vurgulanmıştır. (Kamer, 54/42, 55; Kehf, 18/45) Kur’an-ı Kerim’den öğrendiğimize göre Allah’a imanında eksik ve yanlışlar olan kişiler hep Allah’ın gücü hakkında yanlış düşünceler içinde olmuşlar, Rabbimiz de onları çeşit çeşit örneklerle kendi gücü hakkında ikaz etmiştir. (Kıyamet, 75/36-40)

İlahî Kudret İnsanda Nasıl Tecelli Eder?

Bu isimler, insanda güç ve kudret içeren maddi ve manevi kuvvetler olarak tecelli eder. Fakat insana lütfedilen kuvvetler sınırsız değildir. Yüce Allah’ın ihsan ettiği yeteneklerin her birinin kendine göre sınırları vardır. Gözümüz, kulağımız; elimiz, ayağımız; aklımız, fikrimiz; kısaca bedenî ve ruhi bütün varlığımız bir ölçü dâhilinde ve sınırlı bir güçle yaratılmıştır. Oysa insan çoğu zaman gaflete düşerek kendi gücünü kendinden ve sınırsız zanne-

der. (Yunus, 10/24) Hâlbuki Allah Teâlâ vermedikçe peygamberlerde dahi dilediğini yapma gücü yoktur. (Araf, 7/188; Yunus, 10/49) İnsanların çoğu kendi gücü hakkında abartılı düşünceler içinde olduğu gibi Allah'ın gücü hakkındaki düşünceleri de hakkaniyetli değildir. (En'âm, 6/91; Hac, 22/74; Zümer, 39/67) Bu isimlerin idrakinde olanlar ise Allah'ın yetkinliğini ve gücünü tüm haşmetiyle hisseder ve O'ndan asla ümidini kesmez. Umduğuna nail olamadıysa bu Kâdir-i Mutlak öyle dilediği içindir; O'na teslimiyet ve rızadan başka bir yol yoktur.

Kâdir ve Muktedir olan Allah, bizden bir şey istemişse onun yapılmaması düşünülemeyeceği gibi O'nun gücünün önüne kimse geçirilmez; O'ndan başkasının önünde eğilinmez. Kul, O'nun yardımını kazandı mı hiçbir şeyin onu alt edemeyeceğini bilir de bütün gayretini oraya yöneltir. Kuşeyrî, Allah'ın her şeye güç yetirdiğini fakat icraata geçmeyip bağışladığını; her şeyi bildiğini ancak acele ve kızgınlıkla muamele etmediğini belirtir. Dolayısıyla Allah'ın Kâdir isminin tecellisine mazhar olan kişi duygusal ve fevri hareketlerde bulunmaz, gücünü öncelikle kendi nefsi üzerinde hâkimiyet kurmak için kullanır. Kendine hâkim olamayan, sağa sola çatıp sonradan pişman olacağı işler yapan kişi güçlü değildir. Aksine kendi zayıflıklarını telafi etmeye çalışan biridir.

Allah'ın insana çeşitli sebep ve hikmetlere binaen verdiği güçler insanın imtihan alanları konusunda da ona ışık tutar. Allah (c.c.) insanı ancak gücünün yettiği şeylerle imtihan eder. (Bakara, 2/286; En'âm, 6/152) Zihnimiz, ciddi bir yanılgı ile hep verilmeyenlerin imtihan konumuz olduğunu düşündürür bize. Oysa asıl imtihan verilenlerin hangi doğrultuda kullanıldığıdır. Yüce Allah'ın verdiği maddi ve manevi güçlerini gereken yerlerde kullanmayanlara gelince; işte onlar dünya imtihanını kaybetmişlerdir. Çünkü kullanılmayan imkân insana hiçbir şey katmaz, aksine olanı da götürür. Bir ailenin, bir işin başında olanın dirayetli olması o birliğin amacına ulaşması için hayati önem taşır.

Sensin Evvel, Sensin Âhir

Yüce Allah her varlıktan mukaddemdir. Varlık yok olduktan sonra da O'nun var oluşu devam eder. Varlığının başlangıcı ve sonu yoktur. Her şeyin yaratıcısı olması hasebiyle Evvel; bütün işlerin önünde sonunda O'na dönecek olması hasebiyle de Âhir'dir. Başlangıç ve son, yaratılmışlar için söz konusudur ve kendisi de bir mahluk olan "zaman"a ait kavramlardır. Evvel ve Âhir isimleri Cenab-ı Hakk'ın zamanın dışında olduğunu ifade eder.

Allah Teâlâ bütün varlıklar üzerine mukaddem olup kendi varlığının evveli yoktur. Kendisi için asla başlangıç tasavvur olunamaz. Onun için O'na Evvel demek, "ikincisi var" demek değildir. "Sâbık'ı, yani kendisinden evvel bir varlık sahibi yok." demektir. Allah'ın ismi olarak Âhir; her şeyin sonunun, bitiminin Allah'a nispetle önce olacağını, hiçbir varlığın O'nun ötesine geçme imkânına sahip olamayacağını ifade eder. Başta Mâtürîdî olmak üzere Halîmî, Abdülkahir el-Bağdadî, Zemahşerî, Beyzavî ve Muhyiddin İbn Arabî gibi âlimler bu iki ismin Kur'an-ı Kerim'de olduğu gibi beraberce kullanılmasının gerektiğini söyler. Çünkü Rabbimizin evveliyet ve ahiriyeti, zamanın başlangıç ve sonuç sınırlarının üstünde oluşu, başka bir deyişle zamandan münezzehtir bulunuşu demektir. Bu mananın da ancak iki ismin beraber kullanılmasıyla elde edilebileceği kabul edilmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de Evvel ve Âhir

Hadid suresinde yer alan (Hadid, 57/3) birbiriyle bağlantılı Evvel, Âhir, Zahîr ve Bâtın isimleri üzerinde ilk dönemlerden itibaren durulmuş ve ilgi çekici yorumlar yapılmıştır. Buna göre Allah Teâlâ, her şeyin yaratıcısı ve ilk illeti olması itibarıyla Evvel, her şeyi yaşatan ve yok eden olması bakımından Âhir'dir. İlk bilinmesi itibarıyla Evvel, en son varılan olması bakımından Âhir'dir. Zamanın dışında olması itibarıyla hem Evvel hem de Âhir'dir.

Elmalılı merhum, bütün yaratılmışların kendilerini var eden ilk sebep olmasa, özünde helake ve yok oluşa mecbur olduğunu belirttikten sonra Yüce Allah'ın Evvel ve Âhir oluşunu her şeyden evvel olduğu gibi hepsinin gayesi ve varlığın dönüp dolaşıp varacağı son nokta olduğunu ifade ederek açıklar. Kur'an-ı Kerim'de Hadid suresinde yer alan Evvel isminden başka birçok ayette yaratmayı başlatma, devam ettirme ve yenileme fiilleri, ayrıca göklerle yerin ve aralarındaki her şeyin yani kâinatın icat edilişi de Allah'a izafe edilir. "...O'nun zatından başka her şey helak olacaktır..." (Kasas, 28/88), "...Yeryüzünde bulunan her şey yok olacaktır. Yalnız celal ve ikram sahibi Rabb'inin zâtı baki kalacaktır." (Rahman, 55/26-27) ayetleri Allah'ın Âhir olduğunu; "Allah, her şeyin yaratıcısıdır..." (Zümer, 39/62), "Allah'tan başka yaratıcı mı var?" (Fâtır, 35/3) ayetleri de Allah'ın Evvel olduğunu ifade eder. Peygamberimizin şu hadisi Evvel ve Âhir isimlerini açıklamaktadır: "Allah'ım! Sen Evvel'sin. Senden önce hiçbir şey yoktur. Sen Âhir'sin. Senden sonra da hiçbir şey olmayacaktır..." (Müslim, Zikir, 60; İbn Mace, Dua, 2; Ahmed, I, 404)

Bu İsimler İnsana Tecelli Ederse

Yüce Allah'ın "Evvel" olduğunu bilmek, sadece sebeplere bakmaktan ve sebep sonuç ilişkisine bağımlı kalıp sınırlı düşünmekten kurtulmamızı sağlar. Bütün bu varlık âlemini mutlak yokluktan yaratan Allah, müsebbib-i evveldir. Yani tüm sebepler zincirini de O yaratmıştır. Bu nedenle bir işin olmasını istediğimizde, O'nun koyduğu düzen çerçevesinde tüm esbaba riayet ederiz ama her

işin nihai noktada O'nun onayına bağlı olduğunu da bilir, esbaba değil onları yaratana güvenir ve tevekkül ederiz. Mutlak manada her şeyden evvel ve sonra olmak Yüce Allah'a mahsus olsa da Evvel isminin tecellisi ile insanlar, hayırlarda ve insanların hayatlarını kolaylaştıracak buluş ve icatlarda öncülük ederler. (Tevbe, 9/100) Bunlardan bazılarının ise isimleri kıyamete kadar anılır. İşte onlar da Âhir isminin tecellisi ile kendileri gitse dahi bu cihanda adı kalmış kişiler olurlar.

Bu iki ismin kendisinde tecelli ettiği bir insan önceliklerini ve nihai gayelerini doğru tespit eder. Doğru neticelere ulaşabilmek için yapması gerekenleri doğru bir sıra ile yapmak, hayatı ziyan etmemenin en önemli koşuludur. Aksi durumda insan, hayatını nefsinin ve tesadüflerin insafına bırakmış olur ki bu da en baştan kaybetmek demektir. Aslında insan, sonuçlardan değil süreçten sorumludur. Sonuçları yaratacak olan Allah'tır. Bizim hesabımız süreci doğru yaşayıp yaşamadığımızla ilgili olacaktır. Süreci doğru yürütmek de amaçları ve bu amaçlar yolunda öncelikleri doğru tespit etmek ve süreç boyunca bunları hatırdan çıkarmadan irademizi doğru kullanmakla mümkün olacaktır. Eğer sonuçlar süreçten daha önemli olsa idi o zaman "Sonuca ulaşmak için her yol mübahtır." anlayışı doğru olurdu ki bu aslında şeytanın izlediği bir yoldur.

Sufiler insanların çoğunun bu dünyada elde etmek istedikleri amaçlar doğrultusunda, Allah'a Evvel ismiyle kulluk ettiğini, oysa asıl ihlaslı kulluğun Âhir adıyla olması gerektiğini söylerler. Âhir isminin en büyük tecellisi ahiret hayatıdır. Ahiret, bir bakıma Evvel isminin tecellisi ile her an yeniden verilen başlangıç fırsatlarının kullar tarafından nasıl kullanıldığının iz düşümü olarak inşa edilen sonlar demektir. Allah'ın Âhir olduğunu bilmek, bütün sebeplerin sonuçta mutlaka yok olacağını ve sadece Âhir olan Allah'ın baki kalacağını bilmemizi sağlar. Geçici varlıklara bağlanmak, yokluğa bağlanmaktır. Hâlbuki Âhir olan Allah'a bağlanmak kesinlikle yok olmayacak ve ebediyen var olacak olana bağlanmaktır.

Öne Geçiren de Geride Bırakan da O'dur: Mukaddim-Muahhir

“Dilediği şeyi öne alan, önde bulunduran” manasına gelen Mukaddim, esma-i hüsnâ listesinde ve diğer hadis rivayetlerinde “geriye bırakan, erteleyen” anlamına gelen Muahhir ismiyle birlikte zikredilmiştir. Diğer zıt anlamlı isimlerde olduğu gibi bu iki ismin de bir arada zikredilmesi, anlam ve muhtevalarının birbirine kıyasla anlaşılması bakımından önem arz eder. Ayrıca bu çift isimlerin bir arada gelişi Yüce Allah’ın esma ve sıfatlarındaki mükemmelliği daha açık bir şekilde gözler önüne serer. Mesela, istediğini öne geçirmeye gücü yeten ama istediğini geriye çekmeye güç ve yetkisi olmayan bir mevkînin kudretindeki eksiklik nasıl bariz ise bu iki duruma da kayıtsız şartsız malik olmanın nasıl bir mükemmellik demek olduğu öylece barizdir.

Maddî manevî herhangi bir şeyin kıymetini ve önem sırasını belirleme yetkisinin sadece Yüce Allah’a ait olduğunu, O’nun istediği şeyi yüceltip istediğini de daha aşağı bir konuma indirebileceğini ifade etmesi bakımından bu iki isim, zihinlerimizdeki öncelikler ve kıymetler sırasının ilahî murada uygun bir şekilde belirlenmesi açısından hayati önem taşır. Zira Âlemlerin Rabbi olan Yüce Allah bu âlemlerdeki her bir varlık için bir yer ve önem belirlemiştir. Her kim ki O’nun öne aldığını arkaya atar, arkada bıraktığını öne geçirirse hayatındaki bütün ölçüler şaşar.

Esmâ-i hüsnâ şerhine dair eserini tasavvufî bir neşve ile kaleme alan Gazalî bu iki ismi “kendisine yaklaştıran, kendisinden uzaklaştıran” diye açıklamış ve Allah’a en yakın olan varlıkları melekler, peygamberler, veliler ve âlimler şeklinde sıralamıştır. Halîmî, bu isimleri “dilediğine yüce mertebeler veren” ve “bazılarının ulvî mertebelere ulaşmasını engelleyen” şeklinde tanımlamaktadır. Yaratılış ve kaderle ilgili takdim ve tehir çeşitleri o kadar çoktur ki bu konuya dalmak sahili olmayan bir denize dalmaya benzer. Şu kadar var ki Yüce Allah’ın bütün fiilî sıfatları O’nun eşsiz kudreti, her hususta geçerli ve etkili olan iradesi ve bütün fiillerini kapsayan kâmil manada hikmeti ile alakalıdır. Bütün varlık âleminde ortaya çıkan takdim ve tehir, fayda ve zarar, yüceltme alçaltma gibi şeylerin hepsi bu üç temel vasfın eseridir.

Mukaddim ve Muahhir Tecelli Ederse

Öncelikle şunu bilmeliyiz ki Allah Teâlâ mahlukatından bazılarını öne çıkarıp bazılarını da arkada bırakırken bunu o varlıklarda bulunan bazı özellikler nedeniyle yapar. Zira Yüce Rabbimiz –haşa- keyfî (sebepsiz ve hikmetsiz) hareket etmekten münezzehtir. Hayatımız boyunca yaptığımız her seçim bu takdim ve tehirin öncüllerini oluşturur. Zaten özündeki bir liyakat nedeniyle değil de koltuklanarak öne geçirilmiş kişiler getirildikleri yeri dolduramaz, hem kendilerine hem etraflarına eziyet olurlar. Bazılarımızın aklına, kişinin kendi davranış ve seçimlerinin sonucu olmayıp hayatın çeşitli aşamalarında Rabbimizin “Yürü ya kulum!” dedikleri gelebilir. Bu durumda, kişinin kendi çabası sonucu olmayıp da hazır verilen her nimetin bir ödül değil, bir imtihan konusu olduğunu hatırlamamız gerekir. Cenab-ı Hakk’ın bu tasarrufuna kulluk edebî çerçevesinde teslim olanlar, en ufak bir hususta dahi bariz bir vasfı nedeniyle toplumda öne geçmiş kişilere saygı duyar ve onların mevkiini takdir etmekten gocunmazlar. Büyüklüğü takdir edebilmek, büyüklüğü fark ve idrak edebilmeye bağlı olduğundan bu durum onların önemli ile önemsizi, değerli ile değersiz ayırt edebilme bilgisine sahip olduklarını gösterir.

Bu iki isim Cenab-ı Hakk'ın yaratılış düzeninde sebepleri sonuçlara öncül kılmasını da ifade ettiğinden bir sonuca ulaşmayı murat eden kula düşen sünnetullah çerçevesinde sebeplere sarılmaktır. Kim ki bir neticeye ulaşmak için yaratılışın koyduğu düzenin sebepler sistemine riayet etmez veya eksiklik yaparsa kendisinden başka kimseyi suçlamamalıdır. Allah Teâlâ istediğini ileri, istediğini geri aldığı gibi bazen de kullarının teşebbüslerini, onların bekledikleri zamanda ve şekilde neticelendirmez. Bunda kulların salahı ile ilgili sayısız hikmetler vardır. Allah'ın kudret ve hikmetine iman eden bir kula düşen, ümitsizliğe kapılmadan bu hikmetleri anlamaya çalışmak ve sorumluluklarını hakkıyla yerine getirdikten sonra takdire rıza göstermektir. Sonuçta bizim için neyin hayırlı olduğunu biz her zaman bilemeyiz. Bu geri kalış, sebepleri incelemek ve kendini yenilemek için bir fırsata dönüştürülmelidir.

Bu isimlerin tecelli ettiği insanlar kendi amaç, niyet ve davranışlarında neyi öne geçirip neyi arkada bırakacaklarını bilinçli bir şekilde düzenlerler. Kalplerinde kim ve niçin önde olacak, hayatlarında neyi ne kadar önemseyecekler, hangi konularda öncülük yapacak ve hangi konularda öne çıkmaktan uzak duracaklar, hepsini olması gerektiği gibi sıraya koyarlar. Efendimizin bahsettiği gibi hayra anahtar, şerre kilit olurlar. İnsanları idare edecek pozisyonlara geldiklerinde hangi işe öncelik vereceklerini ve kimin öne çıkarılıp kimin de geriye çekileceğini bilinçli ve hikmete dayalı/gerekçeli bir şekilde yaparlar. Bu gibi kararlarda kişisel duygularını değil genel maslahatı dikkate alır, kendilerine tanınan sınırlı kudret ve iradeyi hikmetsiz bir şekilde israf etmezler.

Yine bu isimlere iman eden insan, Allah katındaki değerın kullar ölçüsü ile olmayacağını bilir; ibadet ve iyi amellerine güvenmediği gibi günah ve kötülüklerinin çokluğu nedeniyle de ümidini kesmez. Bizim Allah'a uzak gördüğümüz nicelerinin yakın; yakın gibi gördüğümüz nicelerinin de uzak olabileceğini aklından çıkar-maz.

Her Şeyden Sezilen Zâhir, Hiçbir Şeyden Bilinmez Bâtın

Rabbimiz, varlığını açık ve kesin delillerle bilmek mümkün olduğu için Zâhir; zatının gerçek mahiyetini kavramak imkânsız olduğu için de Bâtın'dır. Sözlükte "ortaya çıkmak, belirgin olmak; üstün olmak, galip gelmek; yardım etmek" anlamlarındaki zuhûr kökünden türeyen zahir, terim olarak "varlığını ve birliğini belgeleyen birçok delilin bulunması açısından belirgin olan" manasında kullanılır. Zâhir ismine "hiç kimsenin yenilgiye uğratamayacağı galip ve hâkim" manası da verilir. Bâtın kelimesinin mastarını oluşturan batn ve butûn ise "gizli olmak; bir şeyin iç yüzüne ve bir kimsenin sırlarına vâkıf olmak" manalarına gelir. Bu iki isim bir arada Rabbimizi şöyle tanımlar: Varlığını belgeleyen birçok delil bulunmakla birlikte duyulardan gizli olup gözle algılanamayan; mahiyeti bilinemeyen, kemiyet ve keyfiyetle nitelenemeyen, zihnin tasavvur sınırlarına girmeyen; mümin kuluna zahir olmakla birlikte münkirin nazar ve tefekküründen gizlenen; âlemdeki bütün nesne ve olayların açık olanlarını bildiği gibi bunların gizli olanları yanında tümünün bütün gizli yönlerini de bilen.

Aslında O'nun Bâtın oluşu zuhurunun şiddetinden dolayıdır. Aşırı parlak ışıktaki hiçbir şey göremediğimiz gibi Rabbimizin varlığının tecellilerinin şiddetinden, bir noktadan sonra O'nu göremez oluruz. Ayrıca varlığı son derece Zâhir olduğu hâlde bizim

göremediğimiz birçok varlık vardır. Onları, varlıklarının yol açtığı neticelerden biliriz. Gazali, Allah Teâlâ'nın akıl yoluyla bilinmesi, kesin ve inkâra izin vermeyecek derecede açık seçik olması durumunda O'nu inkâr edenlerin bulunmaması gerektiğini söyler. Daha sonra Cenabı Hakk'ın varlığının bazılarına gizli kalmasının O'nun çok belirgin (şiddet-i zuhûr) oluşundan olduğunu söyler. Ona göre yazının bir yazıcıya ihtiyaç duyması gibi tabiattaki her nesne ve olayın olağanüstü bir düzene sahip olması da onun bir yaratıcı ve düzenleyicisinin bulunduğunu kanıtlar. Bununla birlikte, bu düzen hiç aksamadığı ve her olan bitene egemen olduğu için akli melekelerini ve psikolojik güçlerini yeterince kullanamayan insanlar düzenin kendi kendine sürekli çalıştığı yanılgısına düşerler. Buna alışkanlık körlüğü diyebiliriz. Bu nedenle Zâhir'in tezahürlerine şahitlik edebilmek için bize sıradan görünen olaylardaki mucizevi işaretleri görebilmek ve hayretimizi sürekli koruyabilmek gerekir.

Evvel – Âhir – Zâhir – Bâtın

Bu dört isim Rabbimizin kuşatıcılığını anlatır. Allah'ın Evvel ve Âhir oluşu zamanın tamamını, Zâhir ve Bâtın oluşu da mekânın tamamını kuşattığını ifade eder. O Evvel olmakla her şeyin ilkidir, Âhir olmakla her şeyin sonu ve arda kalanıdır. Zâhir olmasıyla her şeyin üstündedir, Bâtın olmasıyla her şeye aslından daha yakındır. Bu dört isim bir arada tevhidin bütün kapsamını ifade eder.

Abdülkadir el-Bağdadi, Allah'ın gözle idrak edilemeyeşinin perdelere bürünmesi gibi sebeplerden ötürü olmayıp göze O'nu görme gücünün verilmeyeşinden ileri geldiğini belirtir ve söz konusu ilahi isimlerle ilgili olarak ileri sürülen yorumların en doğrusunun, Hz. Peygamber'in şu duasında yer aldığını söyler: "Allah'ım! Sen Evvel'sin, senden önce hiçbir şey yoktur; sen Âhir'sin, senden sonra da hiçbir şey yoktur. Sen Zâhir'sin, fevkinde hiçbir şey yoktur; sen Bâtın'sın, dununda (senden öte) hiçbir şey yoktur." (Müslim, Zikir, 61; Ebu Davud, Edeb, 98)

Kur'an-ı Kerim'de Zâhir ve Bâtın

Bu iki isim, fiil ve isim kalıbında, toplam altı ayette bir arada gelerek Rabbimizi tanımlar. (En'âm, 6/120, 151; Araf, 7/33; Lokman, 31/20; Hadid, 57/3,13) Hadid suresi 3. ayette Evvel, Âhir, Zâhir ve Bâtın isimleri peş peşe gelir. Bu ayetin tefsirinde Elmalılı, Zâhir isminin Rab-bimizin varlığının her şeyden aşikâr oluşunu ifade ettiğini, çünkü âlemdaki her şeyin O'nun varlığını apaçık bir şekilde gösterdiğini söyler. Ona göre bütün varlıklar, daha kendileri varlık sahasına çıkmadan O'nun varlığını ispat ederler. Bununla birlikte bu zahir oluş bizi hataya sürükleyip de zahir olan şeyleri O zannetmemeliyiz çünkü O Zâhir olmakla beraber Bâtın'dır. Duyular, hisler ve hayal ile tahayyül olunamayacağı gibi O'nun varlığının hakikati akılların idrak ve ihtasına sığmaktan münezzehtir. Binaenaleyh ne yalnız Zâhir ne de yalnız Bâtın diye hükmetmemeli, bu iki sıfatı birlikte düşünmelidir. Bu olmadığında birçokları gaflet ederek vahdet-i vücud namına hatalara düşmektedirler.

En'âm suresi 120. ayet ise bize günahların da zahir ve bâtın olanları olduğunu ve sadece herkesin gördüğü zahirî günahları değil, sadece Yüce Allah'a malum olan en gizli günahları da terk etmemiz gerektiğini söyler. Bu gizli günahlar Allah Teâlâ'nın nazargâhı olan kalbimizle işlediğimiz günahlardır.

Lokman suresi 20. ayet Rabbimizin bize sadece görünen nimetleri değil; akıl, kalp ve vicdan gibi hatta hakkında hiçbir bilgimiz olmadığı için farkında dahi olmadığımız nice nice nimetler verdiğini hatırlatır. En akıl almaz yollardan bize ulaşan bu gizli ve açık nimetlerin farkında olmak kulun şükür ve minnettarlık duygularını pekiştirir. Bu da kalp huzuru ve ruh sağlığının en önemli şartıdır.

Zâhir ve Bâtın Tecelli Ederse

Allah'ın Zâhir ve Bâtın isimleri, O'nun hem görünen hem de görünmeyen âlemlerin yaratıcısı ve yöneticisi olduğu manalarını vurgulamaktadır. Bu nedenledir ki iman sadece bir vicdan işi de-

ğildir, onun zahire bakan bir tarafı da vardır. Bu iki isme layıkıyla inanmak insanın iç dünyasını, niyetlerini ve kalbini tam anlamıyla temiz tutmaya dikkat ettiği kadar bu temizliğin söz ve davranışlarına da yansımaya özen göstermeyi gerektirir.

Kâinatın Hâkimi ve Yöneticisi: El-Vâlî

“Birinin işini üstlenmek; bir ülkeyi yönetmek; yardım etmek, sevmek” manalarındaki velâyet kökünden türemiştir. Bütün varlıkların hükümrânı ve onlar üzerindeki yegâne mutasarrıf demektir. Rabbimizin mahlukatın bütün işlerini yoluna koyan ve gereği gibi yöneten olduğunu ifade eder. O, yarattığı her şeyin bütün ihtiyaçlarının karşılığını da yaratmış ve sistemi kusursuz bir şekilde kurmuştur.

{ “Bir şeye çok yakın olmak, bir kimseyle yan yana bulunmak” anlamındaki “vely” kökünden türemiş olan Velî ismi ile aynı kökten ve yakın anlamlıdır. Bu nedenle Rabbimizin hükümranlığı acımasızlık değil, sürekli bir nimet, yakınlık ve merhamet içerir. Vâlî, insanların işlerini, onların hayrına olarak, şefkat ve merhametle yürütendir. Aynı zamanda tasarruf ve hâkimiyetinin yanı sıra devamlı olarak ihsan eden ve nimetleri daim olan manasını da taşımaktadır. Kısacası Vâlî, idaresi altındakileri iyilik, ihsan, yakınlık ve sevgi ile idare eden bir yöneticiyi ifade eder. }

Kur'an-ı Kerim'de Vâlî

Kur'an-ı Kerim'de Vâlî ismi sadece Ra'd suresi 11. ayette geçer. Yirmiyi aşkın ayette ise Velî kalıbında, müminlerin dostu ve yardımcısı anlamında geçmektedir. (Bakara, 2/257; Araf, 7/196) Rabbimiz dünya hayatında ihtiyacımız olabilecek bütün nimetleri yaratıp onlara ulaşma yollarını göstererek; uhrevi hayatta da bizi kötü

akıbetten koruyacak yaşam biçimini anlatmak üzere peygamberler göndererek insanoğlunun dünyevi ve uhrevi bütün ihtiyaçlarını gözetmiş, onun faydasına olacak yolları açmıştır. Kur'an-ı Kerim'de aynı kökten türeyen "Mevlâ" nitelemesi de Allah'a izafe edildiğinde "sevme, koruma, yardım etme, tasarruf ve himayesi altında bulundurma" gibi anlamları öne çıkar.

Öncesinde putlara taparak onların himayesini uman müşriklerle meydan okunduktan sonra A'râf suresinin 196. ayetinde Efendimizin (s.a.s.) şahsında bütün müminlerden "...Bilin ki benim velim, kitabı indiren Allah'tır. O, iyileri koruyup kollar." demeleri istenmektedir. Burada özellikle veli kelimesi ve aynı kökten gelen "yetevellâ" fiili kullanılarak müminlerin Yüce Allah'a olan sevgi ve bağlılıklarıyla O'nun kendisine inanıp bağlanan iyi kullarına (sâlihîn) olan sevgisi, koruyuculuğu ve lütfkârlığı dile getirilmektedir. Buna göre Allah ile müminler arasında sıcak bir ilişki vardır; müminler Allah'a gönülden inanıp bağlanmakta, O'nu dost bilmekte; Yüce Allah da onları sevmekte, yollarını aydınlatan kitabı göndermek suretiyle doğru yolu bulup o yolda yürümelerini sağlamaktadır.

Vâlî Tecelli Ederse

Yüce Allah, Vâlî isminin tecellisi ile insanlar içinde yönetme kabiliyetine sahip idareciler yaratmış ve varlığı bir hiyerarşi içinde düzene sokmuştur. Âlemde ne kadar basit ve küçük olursa olsun, körü körüne cereyan eden hiçbir olay yoktur. Hepsi O'nun planı ve idaresi altında, bir hedefe yönelik olarak ve O'nun izniyle cereyan eder. Evrenin temelinde yönetim vardır. İnsanlar arası ilişkiler dahi böyledir. Bu yüzden Efendimiz (s.a.s.) iki kişi bir iş için bir araya geldiğinde birinin yönetici olmasını tavsiye etmiş; günlük hayatı dahi başıboşluğa bırakmamıştır.

Cenabı Hakk'ın Velî ve Vâlî isimlerini bilip gereği gibi inanan bir Müslüman Allah'ın dinine uygun düşmeyen bir velayetin altına girmez; Allah düşmanlarının dostluğuna ve himayesine sığınmaz.

(Âl-i İmran, 3/28). Onları sırdaş ve dost edinmez. (Âl-i İmran, 3/118). Hâkimler hâkimi, yönetenlerin de yöneticisi olan Allah'ı unutmaz; her ihtiyacını O'na arz eder.

Özellikle bu isimle nitelenen veli ve valiler bu ismi taşımanın sorumluluğunu hiç akıllarından çıkarmadan, üstlendikleri bu işi büyük bir itina ve hakkaniyetle yerine getirmelidirler. Efendimiz (s.a.s.) kendisi ile zayıf ve güçsüzler arasına engeller koyan ve ulaşılmaz olan yöneticilerin kıyamet günü Allah ile aralarında engeller olacağını (Müsned, V, 239) yoksullara, haksızlığa uğrayanlara ve ihtiyaç sahiplerine kapısını kapatanlara Allah'ın da rahmet kapılarını kapatacağını (Müsned, III, 441, 480) belirtmiştir.

Her insan bir boyutta yönetilen bir diğer boyutta ise yönetendir. (Zuhurf, 43/32) Dolayısıyla dinimizin yöneticilere dair emir ve tavsiyeleri yukarıdan aşağıya doğru, hiyerarşik olarak ümmetin her bir ferdi ile ilgilendirmektedir. Esmâ-i hüsnâ şarihi Ali Osman Tatlısu, Vâlî ismini açıklarken şöyle der: “İnsan, hâkimler hâkimi, yüce bir Vâlî tarafından sicilinin tutulduğunu unutmamalı, hayat aşamalarında hâlden hâle geçerken Rabb'ine karşı sadakatsizlik, hadsizlik ve terbiyesizlikten sakınıp kendi uhdesine verilen vazifelerin o en yüksek mercinin huzurunda değerlendirileceğini aklından çıkarmamalıdır.”

Sufiler hayatımızda cereyan eden hâlleri Vâlî olan Rabbimizin tasarrufatı olarak görür ve kişinin iradesinin bu kaderi fark edip kabul etmek ve ondan istifade etmek olması durumunda hayatın keyfini çıkarabileceğini söylerler. Çağdaş psikolojinin “kendinle barışık olmak” diye nitelendirdiği bu durum akıl ve ruh sağlığının üzerine kurulacağı temel esastır. Aksine Rabbimizin tasarruflarına isyan ettiğimizde sonuç değişmez, başımıza gelecek olan yine gelir; ancak bu durumda kişi sürekli bir küskünlük ve güceniklik içinde yaşar ve hayata uyumsuz biri olur. Vâlî isminin tecelli ettiği kul hem kendi varlığını hem de kendisine emanet edilenleri Allah'ın nizamına göre idare eder. Adalet ve iyilik dağıtır. Hizmetleri vesilesi ile Allah'ın nimetlerine gark oldukça onları da aynı yolda kullanarak iyiye doğru gitmesini, gelişmesini devam ettirir. 7

Yüceler Yücesi: El-Müteâlî

Eskiler Yüce Rabbimizin ismini hiçbir zaman tek başına kullanmamışlar; O'nu her daim yüceltici sıfatlarla birlikte zikretmişlerdir. Bunlardan, kulaklarımızın en alışkın olduğu kullanım şekli “Cenab-ı Hak” ve “Allah Teâlâ” ifadeleridir. Teâlâ fiilinden türemiş bir isim olan Müteâlî, Rabbimizin sınırsız bir yücelik sahibi olup akla gelebilecek her türlü sınır ve kayıttan münezzeh olduğunu ifade eder. Bu kalıbın özünde bulunan zorluk da bu yüceliği aklın almasındaki zorluğa tekabül eder.

Zihinlerimizin Allah tasavvuru doğru dürüst olmayınca oradan üretilen hiçbir düşünce, davranış ve bakış düzgün olamıyor, malumunuz. Zihnimizin hiyerarşik yapısı içinde en üst değerlerin, bütün bilgi ve kazanımların birbirine eklene eklene bağlanacağı nihai nokta Allah Teâlâ olmazsa orada ciddi bir kargaşa olur. Bu kargaşadan her şeyin yerli yerinde olduğu bir hayat kurulamaz. İşte bu açıdan Müteâl isminin taşıdığı, yücelerden yüce oluş anlamı, en küçük detaydan en büyük adımlara varıncaya kadar hayatlarımızın her anı için muazzam önem taşımaktadır.

Bu konuda aklın makamı O'nu hakkıyla kavramaktan aciz olduğunu itiraf etmektir. Hiçbir akıl O'nun kemalini hakkıyla kavrayıp anlatamaz. Sıfatlarını gereği gibi tasavvur edemez. Bunu kabul edip kusursuz mükemmellik ve akla gelebilecek her üstün gücün de üstünde bir yücelik sahibi olan Allah (c.c.) her an hatırdan tutulmadıkça üstün görülenler karşısında ayakların kayması

ne kolaydır. O'ndan gelene razı olmak, sonsuz iyi, eksiksiz merhamet ve şefkat sahibi, kimsenin engel olamayacağı bir güce sahip ve her şeyden yüce bir kudretin rehberliğinde ve onunla uyum içinde yaşamak demektir.

Ragıb el-İsfahani'ye göre bu kavram zat-ı ilahiyyeye nispet edildiğinde, “kimsenin O'nun mahiyetini anlatamayacağı, arifler de dâhil olmak üzere hiç kimsenin ilim ve irfanının künhünün bilgisine ulaşamayacağı” anlamına gelir. Müteâl ismi ile aynı kökten olan “Teâlâ” sıfatının geçtiği şu ayet tam olarak bunu ifade eder: “Allah'ın kadrini gereği gibi bilemediler. Yeryüzü kıyamet günü bütünüyle O'nun elindedir. Gökler de O'nun kudretiyle dürülmüştür. O, onların ortak koştuklarından uzaktır, yücedir.” (Zümer, 39/67)

Kur'an-ı Kerim'de Müteâl

Müteâl isminin kökü olan “ulüvv” kavramı yirmi yedi ayette Allah'a izafe edilmiş olup bu ayetlerin çoğunda, müşriklerin Allah Teâlâ'ya izafe ettiği ortaklar ve Yüce Rabbimiz hakkında düşünelemeyecek uygunsuz ifadeler reddedilmiş. (En'âm, 6/100; Araf, 7/190; Yunus, 10/18; İsra, 17/43; Cin, 72/3); bazılarında ise doğrudan Allah Teâlâ'nın yüceliği hatırlatılmıştır. (Tâhâ, 20/114; Müminun, 23/116; Âlâ, 87/1) Bu ayetlerde Müteâl isminin çeşitli formları cedd, kebîr, ulüvv gibi Rab-bimizin yücelik ve azametini vurgulayan sıfatlarla birlikte gelmiştir. Müteâl ismini, bu kalıpla Kur'an-ı Kerim'de sadece bir yerde görürüz: Ra'd suresi 9. ayette. Yoğun bir şekilde yaratıcının tekliği ile mahlukatın çeşitliliğinin işlendiği surenin bu ayetinin sonunda Kebîr ve Müteâl isimleri peş peşe zikredilir. Bu kısmın tefsirinde Elmalılı kısaca şunları söyler: “Kebîrdir, yani her şey kendisinden daha küçük olan ve hiçbir şekilde, hiçbir çerçeveye sığdırılamayan tek ve biricik büyüktür. Müteâldir, yani kudretiyle her şeyden üstün, miktar ve sınırlılık gibi yaratılmışlara mahsus olan sıfat ve özelliklerden münezze, eşsiz ve yücedir. Yüceler yücesidir. Bundan dolayı hidayet O'na aittir. O'nun ilim ve kudretinin dışında kalacak ve huzuruna çıkıp hesap vermeyecek hiçbir şey yoktur.”

Yücelik Tecelli Ettiğinde

Müteâl isminin içerdiği yücelik ve ululuğu kavrayan ve ona iman eden kişinin ahlak ve davranışlarında, ibadet ve dualarında muazzam bir tecelli meydana gelir. Müteâl olan Allah Teâlâ'nın her gücün üstünde, her görünenin ötesinde olduğunu bilmıştır. Bunu hakkıyla bilen insan, mahlukattan herhangi birinin gücü karşısında eğilmez; güçlüler, yalnızca güçlerine dayanarak onun üzerinde hâkimiyet kuramaz. İnanır ki kibir ve tekebbürün en büyük ilacı olan namazdaki secde, kulun bu dünyada gerçek manada ulaşabileceği en yüksek konumdur. İnsan, kalbindeki en üst noktaya Allah Teâlâ'yı yerleştirdiğinde, bu da kalbin secdesi olur ki işte o zaman Müteâl olan Allah'ın, o kuluna bu isimle tecellisi tekemmül eder.

Bu isim, bizi dolaylı olarak Allah (c.c.) katındaki yücelikle bizlerin zihinlerindeki yücelik kavramını da karşılaştırmaya ve bir şeye kıymet verirken yanlış ölçütler kullanmamaya teşvik eder. Herkes kendince bir örnek bulabilirse de biz sizin dikkatinize "Dünyanın kıymeti nedir?" sorusunu sunuyoruz. Yüce olan nedir, aşağı olan nedir? Kimlere, niçin kıymet verilir? Ömrümüzü hangi değer peşinde harcıyoruz? Bunlar ve benzeri sorular zihnimizdeki "üstün, değerli, kıymetli" sıfatlarını neyin hak ettiğini daima gözden geçirmenin önemini ortaya koyar. Eğer bu sorulara doğru düzgün cevap bulamayıp zihinsel inşamızda şeylerin yerini altüst edersek tevhide ulaşamaz, kendini çeşitli şekillerde ortaya çıkaran şirkin hercümercinde boğulur gideriz.

Mutlak İyiliğin ve Şaşmaz Hakikatin Kaynağı: Berr

“Berr” kelimesi Arapçada “itaatkâr, sadakatli, vefakâr ve iyiliksever olma” anlamına gelen “berr” kökünden türemiş bir sıfattır. Esmâ-i hüsnadan biri olarak “yaratıklarına karşı rahmeti, mağfireti, lütuf ve ihsanı bol” ve “söz ve haberlerinde mutlak sadık, asla yalan söylemeyen” şeklinde olmak üzere iki farklı anlam taşır. Hakikate sadakat ile mutlak iyiliğin aynı kelime ile ifade edilmesinin de dikkat çekici olduğunu belirttikten sonra bu ismin anlamındaki genişliğe de işaret etmek gerekir. Bu kelimenin aynı zamanda yeryüzünün kara parçaları anlamına geldiğine de işaret eden Ragıb el-İsfehani kelimenin kökenindeki genişlik anlamını öne çıkararak “berr” olmanın hayırlardaki genişlikle ilişkisine dikkatlerimizi çeker.

Berr ismi taşıdığı ikinci anlam itibarıyla da Allah Teâlâ’nın sözlerinin ve O’ndan gelen haberlerin tartışılmaz, kesin doğrular olduğunu ifade eder. Allah’ın ilmi, dolayısıyla da verdiği bilgi değişmez, zaman onu eskitmez, hiçbir zaman hükümsüz kalmaz. O bilgiden şüphe duyan kendisine yazık eder. Çünkü şaşmaz, yanılmaz, mutlak gerçek olan hakikatin kaynağından uzak düşmüş olur. Gidişatının hakikat ile örtüşme ihtimali kalmaz.

Berr, Yüce Rabbimizin asli isimlerinden olduğu cihetle kâinata asıl olan iyilik ve hakikate sadakattir. Kötülük ve yanılğı asıl değil, arızidir. Bu ikisi iyiliğin azalması ve hakikatten sapılma-

sı sonucu ortaya çıkar. Kötülükleri asli zannetmek ve bu durumu “tanrının iyiliği” inancı ile bağdaştıramamak yüzyıllar boyunca insanları şirke sürüklemiş, günümüzde de tanrı fikrini tamamen reddetmeye sevk etmiştir. Oysa kötülük, iyiliğin azalması sonucu ortaya çıkan arızı bir durumdur.

Kur’an-ı Kerim’de Berr

Kur’an-ı Kerim’de “ ok şefkatli ve kerem sahibi” anlamında olmak üzere sadece bir ayette ve “Rahîm” ismiyle birlikte Allah’ı tavsif eder. Berr ve Rahîm isimlerinin bir arada zikredilmesi bize, (Rahmân isminden farklı olarak, Rahîm isminin ifade ettiği merhametin kulun ameline bağlı bir karşılık olmasından dolayı) Rab-bimizin iyilik ve ihsanlarının biz kulların tercih ve davranışlarına bağlı olduğuna da işaret eder. Cennetliklerin, kendilerini bu k n ma getiren dünya hâlleri hakkında yaptıkları sohbetin bir parçasını aktaran bu ayetin metnine baktığımızda bu vurguyu açıkça görürüz: “Gerçekten biz bundan önce ona yalvarıyorduk. şüphesiz O iyilik edendir, çok merhametlidir.” (Tur, 52/28)

Berr Tercih Ederse

Kur’an’a göre, insanların “berr” olarak nitelenmesi, “birr/iyilik”in bütün vasıflarına tam olarak sahip olmasına bağlıdır. Kur’an-ı Kerim’de birr (iyilik) kavramının kapsamlı bir şekilde açıklandığı ve kimlere “iyi” denilebileceğinin açıkça ortaya konduğu Bakara suresi 177. ayete göre inanç, ibadet, güzel ahlak, fedak rlık, metanet ve sabır alanlarında eksikleri olanlar “iyi”lerden olamazlar. “iyi” denebilecek insanın bütün yönlerini kapsayan bu hususlardan hiçbiri, diğerinin yokluğunu telafi edemez.

Bu ismin tecelli ettiği kullar kendisine ihsanda bulunana fazlasıyla mukabelede bulunduğu gibi birine iyilik etmek için onun kendisine iyi davranmış olmasını beklemeyiz; iyilik  etelesi tutmaz. Müslüman iyilik g rd ğu veya beklediği için değil, iyi bir insan olduğu için iyilik yapar. Hatta kötülük yapmış olana dahi iyilikle mukabelede bulunur. İnsanların özürlerini kabul eder, onları

yokuşa sürmez, ilişkileri zorlaştırmaz. İnsanlara ikram edeceği zaman kendisine en sevimli gelen şeylerden ikram eder. Bütün iyiliklerinin, Yüce Allah'ın kendisine yaptığı ikramlar sayesinde olduğunu unutmaz. İyiliklerini kendinden bilmez.

Aslında iyilik etmek, iyilik edilen kişiden çok, iyilik eden için şifadır. Kişinin kendini iyiler arasında hissetmesi onu depresif düşüncelerden korur. Bu nedenle günümüzde karşılıksız iyilik etmek, psikolojik terapi yöntemi olarak uygulanmaktadır,

Kuşeyrî, “Berr” isminin kapsadığı sırları açıklarken berr ile “bir-rül valideyn” (ana babaya iyilik ve ihsanda bulunmak) arasındaki ilişkiye dikkat çeker. Bu kapsamda Allah Teâlâ'nın kula iyilik ve ihsanlarının, o kulun ana babasına itaat ve ihsanına bağlı olduğunu da vurgular. Elbette bu ismin tecelli ettiği kul bütün mahlukata iyi davranır. Ancak hiyerarşik değer anlayışını kaybetmiş olan bizlerin, ana baba, aile büyükleri, hocalar gibi üzerimizde emeği olan insanlara iyi davranmayı özellikle hatırlamamız gerekir.

Sufilere göre bu ismin içerdiği anlamları kavramış olan bir kul, Allah'ın, onun eksik ve günahlarını bağışlayıp onlara rağmen nasıl iyilik ve ihsanda bulunduğunu iyice düşünmeli ve günahlara odaklanmak yerine –Allah (c.c.) onları nasıl örttüyse- kendisi de kendisini bağışlayıp günahlardan doğan ezikliği sürdürmeyi bırakmalı, iyiliklerini çoğaltmak suretiyle Allah'a şükretmeye yönelmelidir. Ders almak ve bir daha işlememe azmini güçlendirmek için arada bir günahları hatırlamakta yarar vardır. Ancak bilmelidir ki sürekli hata ve eksikliklerini düşünmek kişinin iyilik ve güzellik kapasitesini yok eden bir odaklanma hatasıdır. Sürekli pişmanlık aşamasına takılıp kalanlar nefis basamaklarında yükselemezler. Üstelik bu hâl Berr olan Allah Teâlâ'nın lütuf ve ikramlarını görmeye mani olur. Kişi sırf bu yüzden dahi şükür mertebesini kaybedebilir. Hatalar istişfarla temizlenmeli, günahlar örtülmeli, hatta unutulmalı, Allah'ın nimetlerine odaklanarak şükrünü ifa etmeye bakılmalı. Efendimizin de defalarca vurguladığı gibi insanların en hayırlısı, iyi amellerle meşgul olan, hayırlarda yarışan, kalbinde şer bulundurmeyen ve hiç kimseye eziyet etmeyendir.

Tekrar Tekrar Affeden: Tevvâb

Tövbe aslen dönüş demektir. Kur'an-ı Kerim'de hem kullar hem de Yüce Yaradan hakkında kullanılan bu kelime kula nispet edildiği zaman arızı olan günah hâlini bırakıp asli olan salah hâline dönmesi demektir. Allah Teâlâ'ya nispet edildiği/zaman ise sonradan meydana gelen gazaptan, asli olan rahmete dönmek manasındadır.

Tevvâb ismi, geldiği vezin icabı çokluk ifade eder. Bu durumda insan için kullanıldığında “çok tövbe eden”, Allah için ise “tövbeleri çok kabul eden” anlamına gelir. Allah'ın Tevvâb olması kulun günahının büyüklüğüne, çeşidine ve şekline bakmaksızın günahından dönüşünü kabul eden, kulu kendisine döndüğünde o da kuluna dönen demektir. Kendisine her yönelenin yönelişini kabul etmeyi ilke edinmiştir. İşlenen hiçbir günah Allah'ın af ve mağfiretinden daha büyük değildir. Yeter ki kul günahından vazgeçsin, hiç şüphesiz Allah'ı Tevvâb ve Rahîm olarak bulacaktır. Zira Allah, kulunu tövbeye muvaffak etmişse, tövbesini de kabul eder.

Gazali'nin ifadesiyle bu isim, Yüce Rabbimizin kullarını tövbeye çok çok teşvik ettiğini de ifade eder. Çünkü Tevvâb, aynı zamanda “kullarına tövbe yollarını kolaylaştıran” demektir. Bu manada çeşitli musibet ve belalar, başa gelen envaiçeşit uyarılar ve tövbelerin çokça kabul edildiği mübarek vakitler hep birer tövbe fırsatıdır. Yüce Allah kullarını terk etmediği zaman, sırf tövbe

etsinler diye, onları birtakım imtihanlara ve sıkıntılara tabi tutar.
(Tevbe, 9/126)

Kur'an-ı Kerim'de Tevvâb

Kur'an-ı Kerim'de tövbe kavramı fiil ve isim kalıplarıyla otuza yakın ayette Allah'a izafe edilmektedir. Tevvâb ise Allah'ın ismi olarak dokuz ayette Rahîm, bir ayette Hakîm ismiyle, bir ayette de tek başına geçmektedir. Tevvâb isminin, ekseriyetle "Rahîm" ismi ile birlikte gelmesi Yüce Rabbimizin suçlarımızı affetmekle kalmayıp ardından rahmet ve ihsanı ile de tecelli edeceğinin müjdesidir. Aynı zamanda bu durum, affın merhamet ve şefkat ile iç içe olduğunu gösterir.

Bakara suresi 37. ayetten öğrendiğimize göre Hz. Âdem'e hata ettiğinde nasıl tövbe edeceğini Allah (c.c.) öğretmiştir. Bu ayetin tefsirinde Elmalılı'nın aktardığına göre Hz. Âdem hatasından dönüp tövbe edince Cenab-ı Hak da onu er geç cennete döndürmeye söz vermiştir. Burada işin sırrı, hata tabiat hâline gelmeden hemen dönüş yapılmasıdır. (Nisa, 4/17-18) Her isyan arızı bir kesinti ile Allah'ın rahmet ve lütfunu bizden uzaklaştırır. Hemen tövbe edilirse arıza giderilmiş, lütuflarla bağlantı yeniden sağlanmış olur. Elmalılı'nın dediğine göre insanın saadeti, günahları kendisine huy edinmemek için daima tövbe ve istiğfar üzere bulunmasındadır. İnsanı ümitsizliğe sevk edecek olan şey de işlenen günah değil, günahta ısrar etmek ve tövbeyi unutarak şeytana uymayı huy edinmektir.

Kur'an-ı Kerim'den öğrendiğimize göre tövbe illa bir hatadan sonra yapılmaz. Rabbimize karşı bilemediğimiz eksikliklerimizin şerrinden de Allah'ın Tevvâb ismine sığınırız. Efendimizin günde en az yüz kez tövbe ettiğini bildiğimiz gibi Bakara suresinin 128. ayetinde Hz. İbrahim'in de Kâbe'nin inşasından sonraki niyazında Tevvâb ismine sığındığı aktarılır. İslam'ın nihai zaferinden ve Peygamberimizin görevini başarı ile yerine getirdiğinden bahseden Nasr suresinin sonunda Efendimizin şahsında hepimize büyük

zaferlerin ardından Allah'ı tespih edip O'nun affını dilememiz emredildikten sonra sure Tevvâb ismi ile nihayete erer.

Tevvâb Tecelli Ederse

İnsanın bir hata işledikten sonra, iyice uzaklaşmadan Rabb'i-ne hemen dönebilmesi, Allah Teâlâ'nın ona Tevvâb ismiyle tecelli ettiğini gösterir. (Tevbe, 9/118) Tevbe suresine ismini veren olayda Tebük seferine katılmayan üç sahabenin, münafıkların yaptığı gibi bahaneler uydurmaya kalkmadan hatalarını kabul etmeleri ve Allah'ın affına sığınmaları anlatılırken kullanılan ifadeler tövbeye muvaffak olmanın da Allah'ın bir lütfu olduğunu gösterir. Yalnız bunu başarabilmek için psikolojide "farkındalık" denilen meziyete sahip olmak gerekir. Kendi davranış ve ahlakı üzerinde düşünmeyen, hatalarını, iş isten geçip de kalıcı bir ahlaka dönüşmeden fark etmeyen kişiler bunu başaramaz. Fakat Tevvâb isminin tecellisi için sadece farkındalık da yetmez. Zira Kur'an'a göre tövbe yalnızca kalpteki pişmanlık ve bunun dil ile söylenmesi değil, arkasından ıslah gelecek şekilde davranışların tam olarak düzeltilmesidir. (Bakara, 2/159-160) Tıpkı yanlış yola girdiğini fark eden birinin hedefine varması için yanlışını fark ettikten sonra geri dönüp yolunu doğrultması gerektiği gibi. Tevvâb isminin tecellisi öncelikle öz eleştiri ve ilâhi otoriteye güven ile ortaya çıkar. Bu iki özellik, insanı kemale götüren en güvenli yola, yani hatalarını düzelte düzelte ilerlemeye götürür.

Tevvâb'ın tecelli ettiği insanlar kendi hatalarını hemen fark edip düzelttikleri gibi başkalarına da düzeltme şansı tanıyan, yüce gönüllü, her zaman af yolunu tutan kişilerdir. "Bir şahıs Hz. Peygamber'e gelerek 'Ey Allah'ın Resulü, yanımızda çalışan hizmetçimizi günde kaç defa affedelim?' diye sordu. Allah'ın elçisi cevap vermedi. Bunun üzerine sorusunu tekrarladı. Allah'ın elçisi yine suskunluğunu sürdürdü. Aynı soruyu üçüncü kez yöneltince 'Onu günde yetmiş defa affedin!' cevabını verdi." (Ebu Davud, Edeb, 123-124)

Bu hadisle Efendimiz, affa bir sınır koymak isteyen kişiye affa sınırlı konulamayacağını veciz bir şekilde göstermiştir.

Tevvâb isminin tecelli ettiği insanlar kendi günah ve isyanlarına Rabbimizin nasıl karşılık vermesini istiyorsa kendisi de O'nun kullarına karşı aynı müsamahayı gösterir. Bu yüce gönüllülük de etrafındakilerden önce kendisine büyük bir huzur verir.

Mazlumların İntikamını Alan: Müntakîm

Sözlükte “şiddetle ayıplamak, suçluyu cezalandırmak” anlamındaki “n-k-m” kökünden türemiştir. Bu kök birinin yaptıklarının sonucu olarak başına gelen kötü neticeleri ifade eder. İntikam nimetin ve affın zıddıdır. Bu kökten türemiş bir sıfat olarak Müntakîm “suçluyu yakalayıp mağlup eden, cezasını vererek yaptıklarının acısını tattıran” anlamına gelir. (Araf, 7/136)

Yüce Allah kuşkusuz acıyan, hilmle muamele eden, esirgeyen ve bağışlayandır. O’nun bu sıfatlarını belirten yüzlerce ayet ve hadis bulunmakta, küfür dâhil en ağır günahları işledikten sonra bile halisane yapılan tövbeleri kabul edip affetmektedir. Fakat af, kötülükle iyiliği bir görmek, haksızlıkları özendirmek şeklinde uygulanırsa, toplumda iyilikle kötülük arasındaki fark ayırt edilmez hâle gelir. Yüce Rabbimizin “Afûvv, Gafûr, Halîm, Raûf, Rahîm” gibi isimlerinin kemali, haklı ve haksızı aynı tutmak, iyilik ve kötülüğü eşit saymak gibi külli bir şerre yol açmaz. Zira affın anlamlı olması ancak cezaya muktedir olunması durumunda mümkündür. Cezalandırmak imkânından yoksun olanlar için af bir erdem değildir. İnsanlarda olanın aksine, Allah’a nispet edilen intikam kavramında psikolojik tatmin unsuru bulunmaz. Çünkü O’nun cezalandırmasının amacı, kişiyi islah etmek, toplumun düzenini sağlamak ve adaleti tesis etmektir. Bu açıdan Müntakîm isminin esma-ı hüsnâ hadisi içinde Tevyâb ile Afûvv isimleri arasında yer alışı dikkat çekicidir.

İntikam kavramı Allah’a nispet edildiğinde, iki husuşa dikkat edilmesi gerekir. Öncelikle Gazali’nin belirttiği üzere Yüce Allah, suçluları cezalandırmadan önce çeşit çeşit yollarla onları uyarak kendilerini düzeltme şansı verir ve onlara zaman tanır. Çok kereler mazeretlerini kabul eder, peygamberler göndererek azap ile korkutur ve tövbe etmelerine fırsat verir. İkinci önemli noktayı da Kuşeyrî vurgulamıştır. Buna göre Cenab-ı Hak intikam alırken bunu kendisi için değil zulme uğrayan “dostları” için yapar. Hz. Peygamber’in (s.a.s.) de kendi şahsına yönelik kötü davranışlardan ötürü kimseyi cezalandırmadığı ancak Allah’ın açıkça yasakladığı şeylerin aleni ve kesin şekilde çiğnenmesi durumunda cezalandırma cihetine gittiği bildirilmiştir. (Buhari, Menâkıb, 23; Müslim, Fezâil, 77-79)

Kur’an-ı Kerim’de Mûntakîm

“Nakm” kavramı Kur’an-ı Kerim’de on üç yerde Allah’a nispet edilmektedir. Bunların altısı fiil kalıbında, dördü Züntikâm (suçlunun hakkından gelen), üçü de Mûntakîm şeklindedir. İntikam fiilinin Allah’a izafe edildiği yerlerde, hınçla şahsi bir öç almanın değil, zalimleri ve kâfirleri müminlere yaptıkları zulüm ve haksızlıklardan dolayı cezalandırmanın söz konusu olduğunu görürüz. Mesela A’râf suresinin 136-137. ayetlerinde anlatıldığı üzere Firavun ve kavmi, Hz. Musa’ya verdikleri bütün sözlerden dönerek mucizeleri yalanlamışlar, kavmine akla hayale gelmez eziyetler yapmışlar, Mısır’dan çıkışlarına dahi izin vermemişler ve peşlerine düşmüşlerdi. Allah Teâlâ da yarılan suları üzerlerine kapatmak suretiyle onları cezalandırmıştı. Rum suresi 47. ayette ise bunun Rabbimizin genel bir kuralı olduğunu görürüz: “Andolsun, senden önce biz nice peygamberleri kendi kavimlerine gönderdik. Peygamberler onlara apaçık mucizeler getirdiler. Biz de suç işleyenlerden intikam aldık. Müminlere yardım etmek ise üzerimizde bir haktır.” (Rum, 30/47) Züntikâm vasfı, Yüce Rabbimizi tavsif ettiği dört ayetin tamamında (Zümer, 39/37; İbrahim, 14/47; Âl-i İmran, 3/4; Maide, 5/95) Azîz ismi ile birlikte gelir. Bununla Yüce Allah’ın her türlü yenilgi

ve acizlikten münezze olduğu ve bu nedenle de intikamının şahsi bir hınç meselesi olmadığı vurgulanmış olur. Hiç kimsenin hata ve günahı O'na asla zarar vermediği hâlde O, insanları kendi hâllerine terk etmez. İnsanların zulüm ve saldırganlıklarına big ne kalmaz.

Bu İsmi Bilmenin Faydaları

Bu isme iman edenler, Allah'ın intikamından korkar ve O'na isyan etmekten sakınır. Doğru ve yerinde kullanılmak şartıyla korku duygusu, insanın kendine sınırlar koymasında ve ilkeli bir hayatı sürdürmesinde önemli bir fıtrî duygudur. İnsanın bütün davranışları acı ve korku veren şeylerden kaçınmak, haz ve zevk veren şeylere yönelmek üzere organize olur. Bu gerçeği bilen kişi davranışlarını ve ahlakını, her şeye kâdir olan Allah'ın intikamından korunmak ve hazların en büyüğü olan cennet ve rızaya ulaşmak üzere eğitir. Bu isim İslam'ın denge dini oluşunun en önemli yansımalarından biri olan korku ile  mit arasında olma durumunu ger ekleştirebilmemize yardımcı olur. R hmet ve af yanında ceza ve mahrumiyet ifade eden ilahi isimleri bilmek, bu dengeye ulaşmamızda son derece etkilidir.

Sufiler, bu ismin tecelli ettiği kişiyi "kendi nefesine her yönden hâkim ve gerektiğinde onu cezalandırmaktan sakınmayan" kişi olarak tanımlarlar. Onlara göre kişi en büyük düşmanın nefsi olduğunu hiç unutmamalı ve onun vereceği zararlardan korunmak üzere her an onu cezalandırabilecek gücü ayakta tutmalıdır.

Bu isme bütün kapsamı ile iman eden bir Müslüman, Allah Teâlâ'nın takdiri ile bir olumsuzluğa maruz kaldığında, bunu O'ndan başka giderecek kimse olmadığını bilir ve bu olayın kendisini hatalarından uzaklaştırarak eğitmesine ve arındırmasına fırsat verir. Rabbimizin rahmeti her şeyi kuşattığı için (Araf, 7/156) O'nun intikamı dahi bu rahmetten payını almıştır. Eğer iş işten geçmeden başımıza gelen olumsuzluklardaki bu rahmet çağrısını g rebilirsek nikmet nimete dönüşür.

Günahları İzleriyle Birlikte Yok Eden: Afûvv

Rabbimizin affetmekle ilgili diğer esmasından farklı olarak Afûvv ismi, “işlenen günahı bütün izleriyle birlikte yok eden” demek. O kadar ki bu isim tecelli ettiğinde, kişinin kendisi bile işlediği günahı unuttur. Böylece o günahtan geriye kalabilecek kötü duygular, alışkanlıklar, o günahla hatırlanma ve kendini eleştirmede aşırıya gitme gibi kötü sonuçlar da ortadan kalkar. Bu isim, Seyyidülistiğfar duasında “Yaptıklarımın şerrinden sana sığınırım.” ifadesinin meramıdır. Sonuçları silmeden affetmek, kişinin yaptıklarının neticesinde yaşanacak kötü sonuçları kaçınılmaz olarak yaşaması ama muaheze ve cezadan kurtulması iken burada hatanın, tüm sonuçları ile birlikte imhası vardır. İşlenen suçun insanda meydana getirdiği bütün olumsuz izler silinir, günahlar sevaplara dönüşür.

Afûvv sözlükte “gizlenmek, silinmek, silinip gitmek, yok olmak, eser iz kalmamak, silmek, affetmek, cezalandırmaktan vazgeçmek, rüzgârın üzerlerini örterek izleri tamamen kaybetmesi, malın fazlasını dağıtmak” gibi anlamlara gelmektedir. Allah’ın isimlerinden biri olarak ise “kolaylıkla affeden, kullarının günahlarını silen, cezaları kaldıran, çok affedici” demektir. Allah’ın kullarını bağışlaması suçlarını affetmek şeklinde olduğu gibi mükelleftiyetlerini hafifletmek ve kolaylaştırmakla da ortaya çıkar.

Kur'an-ı Kerim'de Afûvv

Kur'an-ı Kerim'de toplam beş ayette geçen "Afûvv" ismi, bunların dördünde ilahi affı pekiştiren bir muhteva içinde "Gafûr" ismiyle birlikte kullanılmıştır. (Nisa, 4/43; Hac, 22/60; Mücadele, 58/2) Bir ayette ise Kadîr ismi ile gelerek affın kemalinin, cezalandırmaya da gücü yeten ulu bir kudretten sadrolması ile mümkün olduğunu vurgular. (Nisa, 4/149)

Yüce Kitabımız kötülüğe misli ile mukabele etmeye izin vermesine rağmen affedip bağışlamayı takvaya daha uygun bulmuş (Âl-i İmran, 3/134) ve böyle davrananların Allah katında özel olarak ödüllendirileceğini bildirmiş (Şura, 42/40); hatta Rabbimizin bizi affetmesi, bizim insanları affetmemize bağlanmıştır. (Nur, 24/22) Bu son ayetin İfk Hadisesi sonrasında kendi kızına zina isnat eden kuzenini affetmesi için Hz. Ebu Bekir'e yapılan bir uyarı olması ve ona "Allah'ın sizi affetmesini istemez misiniz?" diye sorulması, Rabbimizden nasıl bir muamele görmek istiyorsak bizim de O'nun kullarına aynı şekilde davranmamız gerektiğini göstermesi açısından son derece etkileyicidir.

Afûvv Tecelli Ederse

Bu ismin insanda tecelli etmesinin ilk şartı psikolojide farkındalık denen hatalarını görebilme bilincine sahip olmaktır. Hatalarının farkında olanlar Allah'tan hayâ eder, bu hayâ onları tövbeye, tövbe de affa götürür. Kur'an-ı Kerim, bize bu meziyetin takva sahiplerinin bir özelliği olduğunu söyler: "Yine onlar, çirkin bir iş yaptıkları yahut nefislerine zulmettikleri zaman Allah'ı hatırlayıp hemen günahlarının bağışlanmasını isteyenler -ki Allah'tan başka günahları kim bağışlar- ve bile bile, işledikleri (günah) üzerinde ısrar etmeyenlerdir. İşte onların mükafatı Rableri tarafından bağışlanma ve içinden ırmaklar akan cennetlerdir ki orada ebedî kalacaklardır..." (Âl-i İmran, 3/135-136) Bu ayetler bize takva sahiplerinin de günah ve hatalar işlediklerini fakat bu hatalarda ısrar etme-

yerek hemen yanlışlarını görüp düzelttiklerini söylüyor. İşe yarar farkındalık işte budur.

Yukarıda da gördüğümüz gibi Afûvv isminin tecelli ettiği kul-lar kendisine kötülük edeni affeder, iyilikle mukabelede bulunur, mahrum edene verir. (Müminun, 23/96) İnsanlar içinden bu özelliğe en çok insanları idare etme mevkiinde bulunanların ihtiyacı vardır. Zira affetmek büyüklüğün şanındandır. Âl-i İmrân suresinin 159. ayeti, liderlerin insanları etraflarında tutma gücünün affedici olmak ve yumuşak davranmaktan geçtiğini söyler. Efendimiz (s.a.s.) de affetmenin, kişinin şerefini artıracaklarını ve Allah için alçak gönüllü davrananları Allah'ın yücelteceğini haber vermiştir. (Tirmizi, Birr, 81)

Bu ismin tecellisi sayesinde kimsenin kusuruna takılmayan, hoşgörülü ve affedici olmayı başaran insanlar, kalplerini karamsar düşünce ve üzüntü duygularından kurtarmış, insanlardan bağımsızlaşmış, olan bitene yukarıdan bakmayı başarmış insanlardır. Affetmek için sarf edilecek çaba her zaman dargınlık için gereken çabadan çok daha azdır. Affetmek kalpteki küskünlük, kin, nefret gibi ağırlıklardan kurtulmak, özgürleşmek, hafiflemek demektir. İyi hissetmenin olmazsa olmaz şartıdır. Toplumsal barış ve uyum ancak bu ismin tecelli ettiği insanların yaşadığı ortamlarda görülür. Sufiler, Afûvv isminin nuruna mazhar olan kişinin, kendisine zarar verene yarar sağlamayı; kendisinden uzaklaşana yaklaşmayı; zulmedenı bağışlamayı ve kötülüğe iyilikle mukabele etmeyi hiç zorlanmadan başaracağını söylerler. Onlara göre bu hususlarda zorlananlar bu nurdan mahrum kalmış olanlardır. Zira Allah'ın isimlerinin nuru ile cahilce davranışlar aynı kişide bir araya gelmez. Aynı zamanda Afûvv ismi Allah'ın rahmetinden ve affından asla ümit kesilemeyeceğini müjdeleyerek kalplerimize inşirah bahşeder. İnsanın akıl ve ruh sağlığını tehdit eden yeis kararlılığına düşmesini önler. Allah'ın affından ümit kesenler bu ismi hakkıyla bilmeyenlerdir.

Şefkati Her Şeyi Saran: Raûf

Sözlükte “şefkat ve merhamet etmek” manasındaki re’fet kökünden türeyen raûf kelimesi Yüce Rabbimizin ismi olarak “ileri derecede şefkatli ve merhametli” manasına gelir. Bu ismin bir tecellisi olarak, Rabbimizin bizleri güç yetiremeyeceğimiz şeylerden muaf tuttuğu ve örnek olarak da yolcu ve hastalara tanınan bazı ruhsatları gösterilir. Kullarına karşı hadsiz bir şefkat duyan Yüce Allah, kullarının kapasitesini dikkate alır, onlara kaldıramayacakları ibadetler ve sorumluluklar yüklemes. Yaşlılık, hastalık ve zayıflık gibi hâllerde onları birçok mükellefiyetten muaf tutar. Hata ettikleri zaman hemen cezalandırmaz, tövbe edip hâllerini düzeltmeleri için fırsat tanır. İnsanların sınırlı ve az miktardaki ibadetlerine karşın onlara sınırsız mükâfatlar verir.

Kur'an-ı Kerim'de Raûf

Kur'an-ı Kerim'de iki ayette re’fet, on bir ayette raûf kelimesi geçmektedir. Bu ayetlerden biri olan Tövbe suresi 128. ayette bu isim Rahîm ismi ile birlikte Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sıfatı olarak kullanılmıştır: “Andolsun, size kendi içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki sizin sıkıntıya düşmeniz ona çok ağır gelir. O, size çok düşkün, müminlere karşı da çok şefkatli ve merhametlidir.” Elmalılı bu ayetin tefsirinde şöyle der: “Sizin sıkılmanız ona ağır gelir, gücüne gider. Yani, azap görmeyiz şöyle dursun, birtakım zahmete, sıkıntıya uğramanız bile onu üzer, son derece rahatsız

eder. Üzerinize toz kondurmak istemediği gibi sizi mutluluğun zirvesine erdirtmek, selamete çıkarmak, cennete ve rıdvana kavuşturmak için bütün hırsıyla ve var gücüyle uğraşır. Üstelik onun merhameti yalnızca Kureyş'e, Arap'a, şu veya bu kavme değil, hangi kavimden olursa olsun bütün müminleredir ki o Raûf'tur. Re'feti çok fazladır, yani gayet ince bir şefkati ve derin bir merhameti vardır. Rahîm'dir. Fıtraten, doğuştan, yaratılıştan, Allah (c.c.) tarafından pek ziyade merhametlidir. Günahkârlara bile acır. İşte bütün bunlardan dolayı ey insanlar, Kur'an-ı Kerim'de söz konusu olan mükellefiyetler, emirler, yasaklar, ikazlar ve itaplar, ağırınıza gitmemeli, gönlünüzü incitmemelidir. Bütün bunlar küfür ve nifakın zararlarına ve uğursuzluklarına karşı genellikle müminlere gayet büyük bir sevgi ve şefkatin tecellileridir.”

Geriye kalan on ayetin ikisinde Raûf ismi tek başına kullanılmakta (Bakara, 2/207; Âl-i İmran, 3/30), diğerlerinde ise Rahîm ismi ile birlikte gelmektedir. (Bakara, 2/143; Tevbe, 9/117, 128; Nahl, 16/7, 47; Hac, 22/65; Nur, 24/20; Hadid, 57/9; Haşr, 59/10) Bu ayetlerin bir kısmında Rabbimizin yaratılıştaki bizler için hazırladığı nimetlerin sayılmış olması O'nun şefkatinin nimetleri ile tecelli ettiğini gösterir. Hatta O'nun biz kullarını bu nimetler vasıtası ile yaptığı imtihan dahi iyiliklere kat kat mükâfat, kötülüğe ise affedilmediği takdirde sadece misliyle mukabele suretiyle şefkat içermektedir.

Raûf Tecelli Ederse

Yüce Allah'ın insanlara duyduğu şefkatin en büyük tecellisi bir hayat kılavuzu olmak üzere kitap indirmiş olmasıdır. (Hadid, 57/9) Bu manada Kur'an Rabbimizin bizlere duyduğu şefkat neticesi bizi kendi hâlimize terk etmediğinin göstergesidir. Bu ilahi rehberliğe rağmen doğru yoldan sapan insan eğer hatasının farkına varır ve ciddi bir pişmanlıkla tekrar geri dönerse Raûf olan Allah (c.c.) onun bu yönelişini de kabul etmeye hazırdır. (Tevbe, 9/117) Bu anlamda tövbe etmenin ilham edilmesi ve tövbelerin kabulü de ilahi şefkatin tezahürüdür.

Re'fetin tecelli ettiği insana yakışan da kendisine yönelik hatalarda aynı yolu izlemesidir. Şefkat, büyüklerden beklenen bir davranıştır; k     n b y      şefkatinden söz edilmez. Dolayısıyla bu isimle ahlaklanması beklenen kişiiler g     , varlıklı, makam sahibi insanlardır. Bir liderin başarısı insan biriktirmesine, onun etrafındakilere m     k davranmasına bağlıdır. ( l-i  mran, 3/159) D n yada kendisine b y le bir g    verilmiş insanlar, Rablerinin şefkati-ne duydukları ihtiya ı hiç unutmadan ve istismar edilmek, ciddiye alınmamak gibi vesveselere kapılmadan, herkese m     k davranmakla m  kelleftirler. Bu vesveseler Ra  f isminin tecellilerinin unutulduğu bir çağda yaşıyor olmamızdandır. Kur'an-ı Kerim'de      lendiği şekilde   keyi yutmak ( l-i  mran, 3/134-135), affedici olmak (Nur, 24/22) ve k       e iyilikle karşılık vermek (Fussilet, 41/34) gibi davranışların önemsenmediği bir dünyada koşulsuz şefkatin bize nasıl döneceğinin örneklerini bile bulmakta zorluk çekiyoruz. Oysa k     k yaptığı birinden tamamen bilinçli bir şekilde şefkat ve merhamet görmenin insanı nasıl d n ş t recek i Fussilet suresi 34. ayette açıkça ifade edilmiştir.

Rabbimizin bu ismine iman eden bir Müslüman Allah'tan gelen hiç bir şeyin O'nun şefkatinden hali olmadığını da bilir. İşte bu nedenle bazen bir musibet, bizi içinde bulunduğumuz gafletten uyandırır; gittiğimiz yolda t kezleterek doğru yola girmemizi sağlar. Bütün bunlar Rabbimizin sonsuz şefkat ve merhametinin bir eseri olarak bizi terk etmediğini gösterir. Gerçi kişinin kendisine rağmen ona iyilik yapmak mümkün değilse de kalbimizdeki şefkat onu kendi hâline terk etmeye elvermez. Bu ismin    ayette Rab isminin sıfatı olarak gelmesi de eğitim ve terbiyenin şefkati içkin olmaşı gerektiğini veciz bir şekilde ifade eder. (Nahl, 16/7,47; Haşr, 59/10)

Mülkün Yegâne Sahibi: Mâlikü'l Mülk

Sözlükte “güç yetirmek, hâkimiyet kurmak, sahip olmak, tasarrufta bulunmak” manasındaki mülk (melk, milk) mas-tarı Kur’an-ı Kerim’de isim olarak “duyular âlemindeki bütün ci-simleri kuşatan varlık alanı ve bunlar üzerindeki hükümlanlık” anlamında kullanılır. Sözlükte “malik ve sahip olmak, elinin altında bulundurup tek başına tasarruf etmek” manasındaki mülk (melk, milk) kökünden türemiş bir sıfat olan Melîk “görünen ve görünmeyen âlemlerin sahibi” demektir. Ragıb el-İsfahani, melik isminde akıl sahibi canlılara emir ve yasaklarıyla hükmetme ma-nası bulunduğuna dikkat çeker ve “insanların meliki” (Nas, 114/2) denmesine karşılık “nesnelerin meliki” vb. bir ifadenin kullanı-lamayacağını söyler (Müfredat, “mlk” md). Esmâ-i hüsnâ listesi içindeki Mâlik Âl-i İmran suresinde (26. ayette) “mâlikü’l-mülk” terkihiyle yer almakta ve daha çok dünya hayatıyla ilgili hüküm-ranlığın zat-ı ilahiyeye has olduğunu ifade etmektedir. Fatiha suresinde geçen “mâliki yevmi’d-dîn” terkihiindeki mâlik ise ebe-dî hayatın hükümlanlığını Allah’a izafe etmektedir.

Esmâ-i hüsnâ müellifleriyle kelâm ve tefsir âlimleri Melîk ve Mâlik isimlerinin manalarını “görünen ve görünmeyen âlemler-e, dünya ve ahiret hayatındaki her şeye gerçek anlamda ve hiç-bir şartla mukayyet olmayarak hâkim ve kâdir olup dilediği gibi tasarrufta bulunma” noktasında yoğunlaştırmışlardır. Matürîdî mutlak manada malik kavramının sadece Allah’a nispet edilebi-

leceğini, insanlar için “falan şeyin maliki” şeklinde kayıt koyma-
nın gerektiğini kaydeder.

Allah Teâlâ mülkün hem sahibi, hem hükümdarıdır. Mülkünde dilediği gibi tasarruf eder. Hiçbir kimsenin O’nun bu tasarrufuna itiraz ve tenkide hakkı yoktur... Dilediğine verir, dilediğinden alır. Mülkünde hiçbir ortağa ve yardımcıya ihtiyacı yoktur. Hac ibadeti-
nin ifası sırasında tekrarlanan “Hamd sanadır, nimet senin, mülk senindir.” mealindeki cümleyi de içeren “lebbeyk” niyazı bir şeyin sahibi, o şeyin tamamı üzerinde söz söyleme ve tasarrufta bulun-
ma hak ve gücüne sahiptir. Bir mülkün sahibinin mevcudiyeti o mülkün hayatiyetinin temel şartıdır. Aksi takdirde mülk kapanın elinde kalır.

Kur’an-ı Kerim’de Mülk

Kur’an; sıfat, mastar ve fiil şekilleriyle hükümranlığı Allah’a tahsis etmeye büyük önem vermiştir. Başından sonuna kadar, O’nun bu vasfını hatırlatmıştır. 67. suresi Mülk suresi diye anılan Kur’an-ı Kerim’de mülk kelimesi otuz iki yerde Allah’a nispet edilir. Birçok ayette göklerin ve yerin ve onların arasında bulunan her şe-
yin yani bütünüyle tabiat mülkünün Allah’a ait olduğu vurgulanır. (Bakara, 2/107; Âl-i İmran, 3/189; Maide, 5/17-18, 40, 120; Hadid, 57/2, 5; Büruc, 85/9) Ayrıca mülkte Allah’a ortaklığın söz konusu olmadığı (İsra, 17/111; Furkan, 25/2), Cenab-ı Hakk’ın bütün mülkün sahibi bulunduğu ve onu dilediğine verip dilediğinden aldığı (Âl-i İmran, 3/26) belirtilir.

Öte yandan Kur’an-ı Kerim’de önceki peygamberlere ve bazı şahsiyetlere “hükümranlılık ve saltanat” anlamında mülk verildiği açıklanmıştır. Hz. İbrahim’in soyuna (Nisa, 4/54), Hz. Yusuf’a (Yusuf, 12/101), Hz. Davud’a (Bakara, 2/251; Sad, 38/20), Hz. Süleyman’a (Bakara, 2/102; Sad, 38/35), Nemrut’a (Bakara, 2/258), Firavun’a (Zuhuf, 43/51) ve Ca-
lut’la savaşmak üzere İsrailoğulları’ndan Talut’a (Bakara, 2/247) mülk verildiği belirtilmektedir. Bazı ayetlerde sonsuz mülkü elde ede-
ceklerini söyleyerek şeytanın Âdem ve Havva’yı yasak ağaçtan ye-
meleri için kandırdığı zikredilir. (Tâhâ, 20/120-121)

Ayrıca ahiret hayatındaki cennet tasvirleri yapılırken orada hangi taraftan bakılırsa bakılsın çok sayıda nimet ve büyük bir mülkün (ihtişam) görüleceği belirtilir. (İnsan, 76/20) Müfessirler ayetlerde geçen “göklerin ve yerin mülkü” sözünün Allah’ın varlıklar üzerindeki hâkimiyetinin kuşatıcılığına ve bunun bütün kâinatı içine aldığına işaret ettiği konusunda müttefiktir. Mülkün yerle ve göklerle bağlantılı kılınması daha çok insan bilgisinin onlarla sınırlı olması sebebiyledir. Aslında Cenab-ı Hakk’ın varlık âlemi üzerindeki hâkimiyet ve tasarrufu sonsuz olup her şeyi kapsamaktadır. (Âl-i İmran, 26-27) Kur’an-ı Kerim’de Allah’a nispet edilen mülk, melekût, melik, melîk ve mâlik kelimeleri çeşitli hadis rivayetlerinde de görülmektedir.

Mâlik Tecessül Ederse

Allah gerek hükümlanlık gerekse servet şeklinde mülkünden insanlara da vermiştir ancak onların mülk üzerindeki hâkimiyetleri asli olmayıp dolaylı, sınırlı ve geçicidir. Kur’an bu gerçeğin kıyametin koptuğu gün ortaya çıkacağını haber vermektedir: “Bugün mülk (hükümlanlık) kimindir? Tek olan, her şeyi kudret ve hâkimiyeti altında tutan Allah’ındır.” (Mümin, 40/16) Kulun ülkesi, mülkü ise her şeyden önce bedenidir. O, gerek kalbine gerekse diğer azalarına söz geçirebilirse, kendisine verilen kudret nispetinde, kendi ülkesinin sahibi olur. Kuşeyrî, Allah’ın yegâne Mâlik olduğu bilincine ulaşan kimsenin herhangi bir mahluka boyun eğmeyeceğini söyler; çünkü O’nun kudret ve malikiyetinin mahiyetine vâkıf olmak kişiyi başkasına değil sadece O’na yönelip yaklaşmaya sevk eder. Gazali de Melîk’le Ganî ismi arasında bağlantı kurar ve Ganî’yi “hiçbir şeye muhtaç olmayan”, Melîk’i ise ayrıca “her şey kendisine muhtaç olan” diye manalandırır.

Azamet ve Kerem Sahibi: Zü'l-Celâli ve'l-İkrâm

Celal, sözlükte “azamet sahibi ve yüce olmak” anlamındadır. İkrâm ise “cömert, merhametli, asil ve şerefli olmak” manasına gelir. Yüce Rabbimiz bu iki ismin başına “sahip” anlamındaki “zü” ekini getirerek bir terkip yapmış ve bu terkiple kendisini “azamet ve kerem sahibi” olarak nitelemiştir.

Ragıb el-İsfahani “celal” kelimesinin yüceliğin doruk noktasını teşkil ettiğini, bu sebeple Allah’tan başkası için kullanılmadığını söyler. Bu sıfat, büyüklük alameti olan ne kadar kemalat varsa hepsinin Allah’a mahsus olduğunu gösterir. O’na ait olmayan bir kemal düşünölemeyeceği gibi hiçbir nimet ve şeref de O’ndan başkasından gelemaz. Mahlukattaki gözlemlediğimiz ne kadar mükemmellik varsa hepsi O’nun kemalinin zayıf bir gölgesi ve işaretidir.

Allah Teâlâ aynı zamanda büyük bir fazl-ı kerem sahibidir. Rabbimizin nimetlerinin ulaşmadığı hiçbir varlık düşünölemez. Yalnız dılciler, in’am (nimet verme) ile ikram arasında fark olduğunu söylerler. Onlara göre Yüce Allah’ın in’amı tüm varlıklara ulaşan her anlamdaki nimetleri ifade ettiğı hâlde ikramın sadece değır verilen, saygı ve sevgi duyulan kişiler için söz konusu olduğunu söylemişlerdir. Çünkü ikramda kerim kılma ve onurlandırma anlamı vardır.

Sonuçta “zü'l-celâli ve'l-ikrâm” ismi Rabbimizin celal ve cemaal yönlerini aynı anda ifade etmesiyle, bizlere O'ndan sırf şer olan bir şeyin sadrolmayacağını öğrettiği gibi her daim korku ile ümit arasında bir denge üzerinde yaşamaya da işaret eder.

Kur'an-ı Kerim'de Zül'-Celâli ve'l-İkrâm

Bu isim Kur'an-ı Kerim'de sadece Rahman suresinde iki yerde (27 ve 78. ayetler) geçer. Rahman suresi baştan sona Rabbimizin nimetlerinin sayıldığı ve yaratılıştaki muhteşem gücün anlatıldığı bir suredir. Baştan 25. ayetin sonuna kadar kâinatın ve insanın yaratılışı çok etkileyici bir üslupla anlatıldıktan sonra 26. ayette bütün bu yaratılmışların fâni olup bir gün yok olacakları söylenir. Akabinde gelen 27. ayette ise her şey yok olduktan sonra baki olacak olanın sadece ve sadece “zül celâli ve'l-ikrâm” olan yüceler yücesi Rabbimizin zatı olacağı hatırlatılır. Bu ayetlerin akışında ve sözün buraya gelişinde Yüce Allah'ın hem azameti hem de lütufları iliklerimize kadar hissedilir. Ardından Yüce Allah'ın zatı hakkında birkaç noktaya temas edilip kıyamet safahatına geçilir. Diriliş ve hesap gününün zorlukları, günahkârların yaşayacağı sıkıntılar, takva sahiplerinin ulaşacağı nimetler anlatıldıktan sonra sure bütün bunları gerçekleştirecek olanın hatırlatılmasıyla son bulur: “Büyüklik ve ikram sahibi Rabb'inin adı yücelerden yücedir.” Bu ismin sadece yaratılış, kıyamet ve dirilişten bahseden bu surede geçmiş olması celalin ifade ettiği azametın bütün bu sayılanlara güç yetirmeyi ve ikramın ifade ettiği nimetlerin de bunları lütfedeni işaret etmesi sebebiyle olsa gerektir.

Celal ve Kerem Sahibi Rabb'in Kullarına Düşen

İbn Arabî'ye göre bütün varlıklar ilahi isimlerin çeşitli terkip ve düzeydeki tecellileri ile varlık meydanındaki yerlerini almışlardır. Ona göre varlıkların ilahi ilimdeki taslakları diyebileceğimiz ayan-ı sabitelerine feyz-i mukaddes denilen bir tecelli ile akseden ilahi isimler onlara hayat vermiş, böylece her bir mahluk tasarım

aşamasından yaratım aşamasına geçmiştir. Bu süreçte bahsi geçen “tecelli” nitelemesi celal ile aynı kökten gelir ve bizlere yaratmanın büyük azamet gerektiren bir iş olduğunu gösterir. Bu ismin ikram ile bir terkibe sokularak Kur’an-ı Kerim’de sadece varlığın tüm aşamalarını konu edinen bir surede geçmesi ise yokluktan varlığa geçişle varlık sürecinde yaşananların bir sonuca bağlanmasının ikramı esas alan bir kudretle mümkün oluşuna işaret eder. Bu açıdan baktığımızda Kur’an-ı Kerim’de kimlerin ikrama mazhar (mükerrerem) olduğu söyleniyorsa onlar bu ilahi tecelliye mazhar oldukları tescillenmiş kimselerdir.

Bir taraftan Rabbimizin sonsuz azametini, diğer taraftan da sınırsız ikram ve cömertliğini ifade eden bu terkip O’ndan başkasını gereğinden çok büyütmemek, yalnızca O’na kulluk etmek ve ne bekliyorsa O’ndan beklemek hususlarında açık uyarılar taşır. Bu tevhit makamıdır ve bunu başarmak büyük bir mertebedir. İnsanlardan hiçbir şey beklemeyen, her ihtiyacı için Allah’tan başka bir merci bilmeyen bir kalbin ne kimseden bir pervası olur, ne de bir umduğu... Sufilerin deyişiyile bu adamın ayağına altın dökmekle başına kılıç tutmak birdir. Bu düzeye erişmiş kişiler gerçek manada hür ve asildirler. İnsanlarla ilişkilerinde çeşitli hesaplar güdenlerin bu asalet ve şerefe ulaşmaları mümkün değildir.

Son olarak bu iki vasfın bir terkip içinde gelmesi durumunda, azamet ve heybet sahibi, saygınlık uyandıran birinden gelmeyen ikramların nasıl değerini kaybedeceğini ve o kişinin sıradan bir vazifesi gibi algılanacağını; ikram ve lütuf içermeyen, muhatabını ezen bir azamet ve heybetin ise saygınlık uyandırmayacağını hatırlatalım. Heybetli bir makamdan gelen ikramlar bize onur kazandırırken, heybet ve saygınlık içermeyen bir mevkiden gelen ikramlar muhatabının gözünde lütuf ve iyilik olmaktan çıkıp vazifeye dönüşür.

Her İşi Yerli Yerinde, Adil ve Dengeli: Muksıt

Sözlükte “hissey, ölçü, insaflı olma, adalet, adaletli pay” gibi anlamalar ifade eden kıst kökünden türemiş bir sıfat olan el-Muksıt “adaletli, herkese payını adil bir şekilde veren” demektir. Türkçede aynı kökten gelen “kıstas” kelimesi ölçü ve kriter anlamında kullanılır. El-Muksıt ismi, Rabbimizin hiçbir işinin rastgele olmadığını; olup biten her şeyin bir ölçüt ve hakkaniyet çerçevesinde sürdürüldüğünü ifade eder.

Baştan beri okuduğumuz bütün ilahi isimlerden biliyoruz ki Yüce Rabbimizin isimlerinin her biri diğerini destekleyen bir bütündür. O, her işini ölçülü bir denge içinde ve liyakate göre yapar. Zerre kadar haksızlık etmez, zerre kadar da olsa hiçbir iyiliği karşılıksız bırakmaz. İnce ayarın, hassas ölçünün adı olan el-Muksıt ismi, O’nun mazluma acıyıp onu zalimin elinden kurtarıırken ölçüyü aşarak zalime de haksızlık etmediğini, bu düğümü iki tarafın hayrına olacak şekilde çözdüğünü ifade eder. Bu durum adalet ve ihsanın en üst derecesidir. Bunu ancak ölçü ve insafa uyma konusunda ayarı hiç şaşmayan, etki altında kalmayan, her şeye muktedir, yüceler yücesi Rabbimiz yapabilir.

Kur’an-ı Kerim’de El-Muksıt

El-Muksıt ismi -bu kalıpla- Kur’an-ı Kerim’de Allah’a nisbet edilmemekle birlikte “kıst” kavramı Rabbimizi anlatan on beş

kadar ayette çeşitli kalıplarda kullanılmıştır. Kıst, bu ayetlerin tamamında “adalet” manasına gelmekte veya ona yakın anlamlar ifade etmektedir. Bu ayetlerin bir kısmında ahirette Allah’ın insanlara adaletle (bi’l-kıst) muamele edeceği bildirilir. (Yunus, 10/4, 47; Enbiya, 21/47) Kâinatı yaratan ve yöneten mutlak kudret ve hikmet sahibi varlığın birliğine bizzat Allah’ın, meleklerin ve ilim erbabının şehadet ettiğini ifade eden ayette yer alan “adaleti ayakta tutan (kâimen bi’l-kıst)” nitelemesinin (Âl-i İmran, 3/18) Allah’a raci olduğu müfessirlerin büyük çoğunluğu tarafından kabul edilmektedir. Maide suresinde (8. ayette) İslam’ın temel ahlak ve hukuk ilkelelerinden biri şöylece beyan edilmektedir: “Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutan, adaletle şahitlik eden kimseler olun. Bir topluluğa duyduğunuz kin sizi adaletsiz davranmaya itmesin. Adaletli olun; bu takvaya daha uygundur. Allah’tan korkun. Şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır.” Benzer bir ilkeyi ortaya koyan Nisa suresinin 135. ayetinde yine müminlere hitap edilerek kendilerinin veya ana babalarıyla akrabalarının aleyhine bile olsa adaletten asla sapmamaları, Allah (c.c.) için şahitlik etmeleri, bu konuda zengin fakir ayrımı yapmamaları, duygularına uyup adaletten ayrılmamaları emredilmektedir. Bu ayette kıst kelimesiyle adl kökünden bir fiilin aynı bağlamda kullanılması iki kelime arasındaki anlam birliğini göstermektedir.

Kıst kelimesi bir ayette, iman edip faydalı işler yapanların adaletle mükâfatlandırılacağına bildirilmesi bağlamında zat-ı ilahiyeye nispet edilmiş (Yunus, 10/4), iki ayette de ahirette insanlar arasında hakkaniyetle hükmedileceği beyan edilirken kıst kavramı dolaylı olarak Yüce Allah’a izafe edilmiştir. (Yunus, 10/47, 54)

Aynı muhteva diğer bir ayette, “Biz kıyamet gününde doğru ve hassas teraziler kurarız, artık kimse en küçük bir haksızlığa uğratılmaz.” şeklinde ifade edilmiştir. (Enbiya, 21/47) Bazı ayetlerde kıst kelimesi mizanla birlikte “tartıyı adaletle yapmak” anlamında geçmektedir. (En’âm, 6/152; Hud, 11/85; Rahman, 55/9) Bunlardan başka borçlanmalarda küçük büyük her şeyin kayıt altına alınmasının gerek-

tiğini (Bakara, 2/282) ve Allah'ın adaleti emrettiğini bildiren ayetlerde de (Araf, 7/29) O'na yönelik bir muhteva taşımaktadır.

Ebu Mansur el-Mâtürîdî, ahiret hayatının mevcudiyetinin hikmetlerinden birinin Allah'ın iman ve salih amel sahiplerine adl ile karşılık vermesinden ibaret olduğunu beyan eden ayetin tefsirinde (Yunus, 10/4) kıst kavramını şöyle açıklar: "Yüce Allah dünyada ayırım yapmadan dostunu da düşmanını da rızıklandırmış, buna karşılık hiç kimsenin fizik yapısında dost veya düşman olduğunu gösteren bir alamet yaratmamıştır. Ahirette ise dost ile düşman ayrı muamelelere tabi tutulacak, el-Muksıt isminin tecellisi olarak dostlar hak ettiklerinin fazlasıyla mükâfatlandırılırken düşmanlar sadece yaptıklarının karşılığında cezaya çarptırılacaktır; ayrıca Allah'ın dostları ve düşmanları bu durumlarını gösteren alametler taşıyacaklardır."

El-Muksıt Tecelli Ettiğinde

Ebu Abdullah el-Halîmî, el-Muksıt ismine "kullarına kendi zâtından adalet duygusu lütfeden" veya "kullarından her birine kendi fazlından pay ayıran" anlamını vermiştir. Esmâ-i hüsnâyı mistik yaklaşımlarla da yorumlayan Gazali muksıtı "mazlumun hakkını zalimden alan" manasını vermiş, bunun en mükemmel şeklinin ise mazlumun yanında zalimin rızasını elde etmek suretiyle gerçekleştiğini söylemiş ancak böyle bir şeye sadece Allah'ın muktedir olduğunu belirtmiştir. Gazali kulun muksıt isminden edinebileceği nasibi de şöyle açıklamıştır: "Önce mazlumun kendisinde bulunan hakkını vermek, ardından başkasında olan hakkını alıp ona teslim etmek ve nefsi için başkasından intikam almamak."

Rabbimizin her yaptığının bir ölçü ve nizam dâhilinde olduğunu bilmek bize müthiş bir güven duygusu verir. Buradan da teslimiyet ve rıza doğar ki içsel barışın olmazsa olmaz şartıdır. İnsanları idare etme mevkiinde olanların bu isimden çıkaracağı ilke bir nizam içinde herkesten istifade edebilmeyi başarmaktır. Yanlış yapanı küstürmeden hatasını düzeltmesini sağlamak, böylece

hiç kimseyi kaybetmemek; birini bir mevkie getireceği zaman da bunu bir ölçütle ve hakkaniyetle yapmaktır. Bu da ancak el-Muksıt isminin tecelli ettiği yüksek vicdan ve hassas ölçüt sahiplerinin başarabileceği bir seviyedir.

Bir Araya Getiren: Câmi'

Cem' kökünden türeyen Câmi' sözlükte "toplayan, bir araya getiren, buluşturup birleştiren" anlamlarına gelir. Birbirinden farklı unsurları bir araya getirerek varlıkları yaratan Yüce Rabbimiz günü gelince dağılıp gidecek olan insan bedenini ahirette bir araya getirmek suretiyle yeniden canlandırarak hesaba çekecek, aralarındaki davaları çözmek için bir araya getirecek ve sonunda da iyileri cennette, kötülerini cehennemde cemedecektir. Buna ilaveten âlimlerimiz bu ismin Allah Teâlâ'nın bütün erdem ve övgüleri en mükemmel düzeyde kendi zatında bir araya topladığını ifade ettiğini de söylemişlerdir. (Fâtır, 35/10)

Bu isim dağınıklık, parçalanmışlık ve düzensizliğin zıddıdır. Bir amaç etrafında buluşturan, ilişkilendiren, kavuşturan, bütünlüğü koruyan, kaosa müsaade etmeyen demektir. Allah Teâlâ birbirine benzeyen şeyleri bir araya getirip topladığı gibi birbirinden ayrı unsurları da bir araya getirmekte, onların iç içe birlikte yaşayacakları düzeni kurmaktadır. Bu ilahi terkinin nasıl gerçekleştiğini anlayabilmek için kâinattaki bütün birleşimleri ve etkileşimleri bilmek gerekir. Bütün bunları yapanın varlıkları en ince noktalarına kadar bildiğinde, yaptığı her işi bilinçli bir hikmetle yaptığı ve tasarladığını hayata geçirecek kudrete malik olduğunda zerre kadar kuşku yoktur. Şüphe yok ki tabiat bilimleri alanında kaydedilen ilerlemeler evrenin tanınmasına, dolayısıyla Câmi' isminin sırlarının peyderpey açılmasına yardımcı olacaktır.

Müminlerin bir araya toplandığı gün olan cuma gününün de aynı kökten gelmesi ve “toplanma günü” anlamında olması bu açıdan manidardır. Cemaat kelimesinde de cuma kelimesinde de dikkatimizi çeken belli bir amaç uğruna bir araya gelmektir. Bu açıdan baktığımızda gönülleri ve yolları birleştiren niyetlerin birliğidir.

Kur'an-ı Kerim'de Câmî'

Kur'an-ı Kerim'de yirmiye aşkın ayette yer alan cem' kavramı daha çok Rabbimizin kıyamet günündeki cem' fiilini ifade etmektedir. (Âl-i İmran, 3/9; En'âm, 6/22; Yunus, 10/28; Kehf, 18/99; Yasin, 36/53) Bu sebeple Kur'an-ı Kerim'de ahiretten “toplanma günü (yevmü'l-cem'”) diye de söz edilmiştir. (Şura, 42/7; Tegabün, 64/9) Bazı ayet ve hadislerde ise bu ismin O'nun dünya hayatıyla ilgili toplama ve düzenleme fiillerine işaret edilir.

Rabbimiz Kur'an-ı Kerim'de yüce kitabını Allah'tan kullarına uzatılan bir ipe benzetmiş ve bu ipe topluca yapışmamızı emretmiş (Âl-i İmran, 3/103), bizlere içinde bulunduğumuz topluluğun nelerle meşgul olduğuna dikkat etmemizi ve haddini aşarak Allah'a karşı kasti hata yapanlarla beraber bulunmamamızı emretmiştir. Zira O'nun bildirdiğine göre bu işleri yapanlar ahirette bir araya getirilecektir ve o günde, o işleri yapanlarla bir arada olmak istemeyenler bugünden ayrılmalıdır. (Nisa, 4/140) Herkesin bir istikameti vardır. Mümin olan kendine hedef olarak hayırları seçer. Çünkü hangi işle meşgul isek o işle meşgul olanlarla bir arada diriltileceğiz. (Bakara, 2/148) Yine müminler, bir iş için bir araya geldiklerinde gerçek bir mazeretleri olmadan orayı terk edip birliği bozmazlar. (Nur, 24/62) İnsan bu dünyada günah yolunda kimlerin peşinden gityse ahirette onlarla bir araya gelecek ve karşılıklı lanetleşecektir. (Araf, 7/38; İbrahim, 14/21)

Câmi' Tecelli Ederse

Rabbimizin bu ismi inançlarımızda, düşüncelerimizde, iç dünyamızda ve günlük hayatımızda, oradan da tüm toplumla ilişkilerimize kadar çok kapsamlı bir alanda tecelli eder. Öncelikle Allah'ın isimlerinin tamamına iman etmek bu ismin tecelli etmesi için şart olduğu gibi Allah ile peygamberlerinin arasını ayırmamak, Yüce Yaradan'a nasıl iman ediyorsa O'nun gönderdiği elçilere ve onların getirdiği mesajlara da aynı şekilde inanç ve bağlılık göstermek Câmi' isminin inanç boyutundaki tecellisidir. Bu ismin tecelli ettiği kişinin düşünce ve duygularında dağınıklık ve tutarsızlık olmaz. İç dünyası böyle olduğu gibi davranışlarında ve işlerinde de tutarsızlık ve dağınıklık görünmez. Bütün işlerini hedefine yönelik bir biçimde birbirini destekleyecek şekilde organize etmeye dikkat eder.

Gazali'ye göre bu ismin tecelli ettiği kişiler basiret ve sabrı kişiliklerinde cemetmiş, hem görüşleri isabetli hem de o görüş doğrultusunda kararlılıkla yürüyen kişilerdir. Çok yönlüdürler. Şahsiyetlerindeki bu zenginlik insanların onlarda kendilerinden bir şeyler görme ihtimalini artırarak mihver kişilik olmalarını sağlar.

Nerede bir düzen ve sistem varsa orada bu ismin tecellisi vardır. Hatta insanlararası ilişkilerde görülen sevgi, bağlılık ve beraberlikler dahi bu ismin tecellisi iledir. (Enfal, 8/63) İnsan türünün fertleri arasında eş, ebeveyn, evlat, kardeş, meslektaş, arkadaş gibi bağlılıklar ihсан etmek suretiyle aralarında mevcut olan kalbî bağlılık, Câmi' isminin tecellileriyle gerçekleşen ilahi lütuftan başka bir şey değildir. Allah Teâlâ farklı farklı kimliklerde yaratmış olmasına rağmen iç dünyalarına bir arada yaşama becerisi ve isteği koyduğu insanları, tanışmaya, kaynaşmaya, birbirlerini sevmeye ve ortak hareket etmeye teşvik etmektedir. Bu ismin tecelli ettiği kişiler insanları toplayıcı, ilişkileri koruyucu ve bağları onarıcı özelliklere sahiptirler. İnsanları bir hedef etrafında toplayabilme ve aralarında çıkan sorunları büyümeden çözme kabiliyetleri yüksektir.

Bu ismin bizi davet ettiği bütünleşme ve cemaat olma çağrısına karşın insan nefsi ayrışma, bölünme ve biricik olma temayülündedir. Aslında birey olmadan cemaat olunmaz ise de bireysellikte takılıp kalmak da nefsin azgınlığının neticesidir. Her daim kendi çıkarını öncelemek, bu uğurda aile/millet vesaire topluluğun bölünüp parçalanmasına aldırmamak bu azgın nefsin son mertebesidir.

Kimseye Muhtaç Değil Herkes O'na Muhtaç: Ganî ve Mugnî

Ganî kelimesi “gînâ” kökünden sıfat olup “zengin, kendi varlığıyla yetinip başkasına muhtaç olmayan, müstağni” anlamına gelir. Zıddı “fakr”dır. Gına ve istiğna malın çokluğu ile değil, yeterliliği ile gerçekleşen, tam ve eksiksiz olma durumudur. Mugnî ise Ganî olan Allah’ın dilediği kişiyi bu güçten istifade ettirerek her türlü ihtiyaçtan kurtarması demektir.

Allah, varlığı açısından başkasına muhtaç olmadığı gibi ilahlığını ve kâinatı yaratıp idare edişini dile getiren sıfatlara sahip olması ve bunları fonksiyonel kılması bakımından da bütün yaratıklardan müstağnidir. Ganiyy-i mutlak sadece O’dur. O’ndan başkasına izafe edilen bütün zenginlikler nispi ve mecazi bir nitelik taşır. Nitekim “Zenginlik fazla servete sahip olmak değildir; asıl zenginlik gönlün ihtiyaç duygusundan uzak kalabilmesidir.” (Buhari, Rikak, 15; Müslim, Zekât, 120) mealindeki hadis de buna işaret etmektedir.

Kur’an-ı Kerim’de Ganî ve Mugnî

Gına kökü Kur’an-ı Kerim’de fiil ve isim kalıplarıyla çok sayıda ayette geçer. Ganî ismi on sekiz ayette Allah (c.c.) için kullanılmıştır. Mugnî ise bu kalıpla Kur’an-ı Kerim’de geçmemekle beraber Rabbimizin dilediği kuluna zenginlik ihsan ettiğini gösteren,

dolayısıyla da Allah Teâlâ'nın "el-Mugnî" olduğuna delalet eden ayet-i kerimeler bulunmaktadır. (Tevbe, 9/27,74; Nur, 24/32-33; Duha, 93/8)

Kur'an-ı Kerim'de Ganî ismi öncelikle Rabbimizin tartışmasız mutlak zenginliğini, buna mukabil insanların her daim O'na muhtaç birer fakir olduklarını ifade eder. (Yunus, 10/68; Lokman, 31/26; Fâtır, 35/15; Muhammed, 47/38) Allah'ın bizden yapmamızı istediği mali ibadetler O'nun buna ihtiyacı olduğu için değil tam tersine bizim sağlıklı bir toplum olarak yaşayabilmemiz içindir. (Bakara, 2/263, 267) Bu ismin zikredildiği bazı ayetlerde de kullarının küfür ve isyanlarından Allah'ın asla zarar görmeyeceği gibi ibadet ve taatlarının da Allah'ın yücelik ve yetkinliğine asla yeni bir şey katmayacağı hatırlatılmıştır. (Âl-i İmran, 3/97; Nisa, 4/131; En'âm, 6/133; İbrahim, 14/8; Neml, 27/40; Ankebut, 29/6; Lokman, 31/12; Zümer, 39/7; Mümtetine, 60/6; Tegabün, 64/6) Bu nedenle cimrilik eden sadece kendine zarar vermiş olur. (Hadid, 57/24) Son olarak Kur'an'ın bizlere, neye sahip olursa olsun kendini her şeye yeterli gören müstağnilerin mutlaka azacağını ve onların iflah olmaz bir durumda olduklarını haber verdiğini de hatırlatalım. (Alak, 96/6-8; Abese, 80/5-7; Tebbet, 111/1-2)

Kur'an-ı Kerim'de Ganî isminin birlikte geldiği diğer üç ismin "Hamîd", "Halîm" ve "Kerîm" olması da gına sahibi olanların edinmesi tavsiye edilen vasıfları işaret etmesi bakımından manidardır.

Ganî ve Mugnî Tecelli Ederse

İnsan zenginliğin son raddesine ulaşmış olsa da muhtaç olma durumu devam ettiği için Rabb'inin Ganî ve Mugnî isimlerine muhtaçtır. Zira bu yaratılışın yasasıdır. Kendini kendine yeterli gören, kendi dışında kimseden yararlanma ihtiyacı duymayan fertler, aileler, kuruluşlar, topluluklar er geç geride kalıp çökmeye mahkûmdur. Ganî ismine imanın edebi, neye sahip olursa olsun insanın Allah'a muhtaç olduğunu, asla kendi kendine yetmeyeceğini ve sahip olduğu her şeyin emanet olduğunu bilmesidir. Bu bilinç insanı şımarıp küstahlaşmaktan korur. Rabbimizin güzel isimlerini şerh eden merhum Ali Osman Tatlısu bu iki ismin tecel-

lilerinde ortaya çıkan çeşitli görünüşleri şöyle yorumlar: “Yüce Allah kullarının canları ve malları üzerinde dilediği gibi tasarruf etme yetkisine sahiptir. Bu tasarruflarda bazen bize acı gelen şeyler varsa da Rabb’inin hikmet ve kudret sahibi bir Raûf olduğunu bilenler bu icraatlara gönül hoşluğu ile rıza gösterirler. Alırken bir edeple aldıkları gibi verirken de edebe riayet ederek verirler. Rab-bimizin bu icraatları her kulun ayarını gösteren bir mihenklerdir. Kiminde teslimiyet ve sadakat, kiminde de itiraz ve şikâyet görülür. Herkes bu vesile ile boyunun ölçüsünü ve mahiyetinin aslını gösterip geçer gider. Maksat zenginlik fakirlik değil, maksat imtihanı geçmektir. Bu da Allah Teâlâ’nın münasip gördüğünü canla başla kabul etmekle olur. Maddi varlık Yüce Allah katındaki makbuliyete işaret etmediği gibi fakirlik de O’nun katında mahrumiyeti göstermez. Kur’an-ı Kerim’den öğrendiğimiz üzere nice güçlü ve zenginler perişan olmuş, nice kimsenin umursamadığı insan cennetin yüce mertebelerini kazanmıştır. (Sad, 38/62-63)

Allah’ın gücü bütün insanları zengin, güçlü ve müreffeh kılmaya elbette yeter. Fakat Allah Teâlâ öyle dilememiş; aksine insanın ihtiyaçlarını karşılamak için mücadele etmesini, her daim bir şeylerin eksikliği hissederek kul oluşunun idrakinden gafil olmamasını dilemiştir. Ayrıca ihtiyaç kavramı üzerinde düşünüp ihtiyaçların sonsuzluğu ve kaynakların kıtlığı yaklaşımı yerine ihtiyaçların gerçek ve üretilmiş ihtiyaçlar diye temelde ikiye ayrıldığını ve Allah’ın yeryüzünde yarattığı imkânların aslında tüm kullarına yetecek kadar zengin ve çeşitli olduğunu gördüğümüzde bu iki isim bizde tecelli etmiş demektir. İnsan kendi saygınlığını da ancak bu durumda koruyabilir. Bu mertebede olan kişi gerçek ihtiyaçlarının farkında ama onları elde etmek için gözlerini başkalarının elinde olana dikmeyen, gözü tok, gönlü zengin, verileri reddetmeyen ama kimseden de bir şey beklemeyen insandır.

Esma-i hüsnâ şarihleri, Mugnî isminin tecellisi olarak Yüce Allah’ın insanların maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşıladığına vurgu yaparlar. Maddi açıdan tatmin, yoksulluğunu giderecek kadar servet sahibi yaparak onu başkasına yardım edebilir hâle getirmek

suretiyle olabileceği gibi kanaat duygusu lütfetmesi sayesinde gönül zenginliğiyle de gerçekleşebilir. Manevi tatmin ise kişiyi güzel davranışlara sevk edip onu Hakk'ın rızasına yöneltmekle olur. Kuşeyrî de asıl zenginliğin bundan ibaret olduğunu söyler. Zira insanların hâl sahibinin himmetine olan ihtiyacı mal sahibinin lokmasına olan ihtiyacından fazladır.

Sufilere göre sıradan insanın zenginliği ihtiyaçlarını karşılayacak kadar mala sahip olup onunla kanaat etmesi, insan-ı kâmilin zenginliği ise Hakk'ın rızasına erdiği ve mahlukattan beklentisini kestiği zamandır. Zira Hak ile zengin olan zenginler zenginidir.

Vermemesi de Lütuf Olan: Mâni

Sözlükte “mahrum etmek, vermemek, engel olmak” manasındaki men’ kökünden türemiştir. Yüce Rabbimizin isimlerinden biri olarak “kötü şeylere engel olan, hikmeti gereği dilemediği şeylerin gerçekleşmesine izin vermeyen” demektir. Esmâ-i hüsnâ üzerine çalışan âlimler bu ismi “yaratıklardan dilediğine dilediği şeyi vermeyen, istediğine de istediğini veren” şeklinde geniş çerçevede açıklamışlardır. Allah’ın lütufta bulunmayışı cimrilik değil yerli yerince muamele etmektir. Ebu Süleyman Hattâbî ise bu isme “kendilerine zarar verecek şeylere mani olmak suretiyle dostlarına yardımda bulunan” anlamını verir. Bu, doktorun hastasını kendisine dokunacak yemeklerden menetmesi gibidir. Rabbimiz dilediği zaman dostlarını, kişinin kendi nefsi de dâhil olmak üzere tüm düşmanlarından koruyup gelebilecek kötülöklere engel olur. Bilindiği gibi her türlü hayra ulaşmanın iki önemli sebebi vardır. Birisi “menfaati celp” diğeri ise “mazaratı def” etmektir. Zararlardan korunmak her zaman fayda elde etmekten önce gelir. İşte Rabbimiz bu ismi ile bizleri bildiğimiz ve bilemeyeceğimiz tüm zararlardan korur. Allah Teâlâ, muhtemel zararlara mani olmamış olsa idi hiçbirimizin bugüne kadar yaşayamayacağı çok açıktır. Bu manada Gazali de Yüce Rabbimizin bu isminin, insanların dinlerinde ve bedenlerinde ortaya çıkabilecek eksiklik ve helakten korunma sebeplerini yaratarak kullarını maddi manevi her türlü tehlikeden koruduğunu söyler.

Âlimler, genellikle Mânî' ismini karşıtı olan (ve meşhur esma-i hüсна listesinde bulunmayan) Mu'tî ismi ile (lutfedip veren) birlikte yorumlamışlar ve belli bir dengeyi sağlamaya yönelik Dârr ve Nâfi', Kâbîd ve Bâsît vb. isimlerde olduğu gibi birlikte ele alınmasının gereği üzerinde durmuşlardır.

Kur'an ve Sünnette Mânî' İsmi

Mânî' ismi bu kalıpta Kur'an-ı Kerim'de geçmez. Bu kökten türeyen çeşitli fiil kalıpları on altı ayette geçse de hiçbir Rabbimizin Mânî' ismi ile alakadar değildir. Bununla birlikte Kur'an-ı Kerim'de Rabbimizin Mânî' ismi ile anlam yakınlığı içinde bulunan ve O'nun dilediği zaman bir işin vukuuna engel olacağını ve O'nun rızası olmadan hiç kimsenin bu engeli kaldıramayacağını ifade eden pek çok ayet vardır. (Yunus, 10/107; İsrâ, 17/59; Fâtır, 35/2)

Mânî' ismi hem İbn Mace hem de Tirmizi'nin esma-i hüсна rivayetinde yer almış (İbn Mace, Dua, 10; Tirmizi, Daavat, 82.), ayrıca men' çeşitli hadislerde isim ve fiil sîgalarıyla Allah'a nisbet edilmiştir.

Mânî' Tecelli Ederse

Gazali'ye göre Rabbimizin Mu'tî ismi O'nun esmasının her birinin kullarında tecelli etmesi demektir. Ona göre bize ulaşan her ne nimet varsa bu tecelli neticesindedir. Buradan yola çıkarak Mânî' ismini de Rabbimizin, hikmeti gereği bu tecellilere engel olması olarak düşünebiliriz. Böyle bir durumla karşılaşan kula düşen, isyan etmek yerine, öncelikle duaya ve tövbeye sığınmak sonra da buradaki hikmete odaklanarak isteklerini ve planlarını yeniden gözden geçirmektir. Efendimizin (s.a.s.) buyurduğu üzere mümin her durumdan hayır kazanmasını bilerek çıkan kişidir. Bir isteğimizi elde edemediğimiz zaman bilmeliyiz ki sebebi bizce malum olmasa da olan, bizim için en hayırlısıdır. Çünkü insan çoğu zaman ısrarla istediği bir şeyin kendi lehine olup olmayacağını veya zamanının uygun olup olmadığını bilemez. Her ikram lütuf olmadığı gibi her men de kahrı değildir. "Olanda hayır var-

dır.” sözü Rabbimizin bu ve benzeri isimlerinin kültürümüze sin-
dirilmiş özlü bir ifadesidir.

Bu ismin tecellisi insanın kendisine zarar verecek olan şeyler-
den Allah Teâlâ tarafından korunmasıdır. Buna mukabil o da etra-
fında bulunan insanları, kendilerine cazip gelen zararlı şeylerden
elinden geldiği kadar korumaya gayret sarf etmelidir. Bu açıdan
bakınca iyiliği yaymak, kötülüğü engellemek diyebileceğimiz emri
bil maruf nehyi anıl münker çabaları bu ismin tecelli ettiği insan-
larda daha bariz olarak ortaya çıkar. İdaremiiz altında bulunan bü-
tün insanları her türlü zarar ve yanlıştan koruma çabasında tek
dikkat etmemiz gereken şey Rabbimizin bütün isimleri nasıl bir-
biri ile ilişki hâlinde ise bizim de kötülüğe engel olma işini şefkat,
merhamet, adalet, kerem, lütuf gibi diğer isimleri dışarıda bırak-
mayacak bir kemal içinde hareket etmemizdir.

Kuşeyrî’ye göre Mânî’ isminin nihai manası Cenab-ı Hakk’ın
dostlarından belayı defetmesi veya dilediği kimselere nimet ver-
memesidir. Allah’ın, dostlarından belayı defetmesi güzel bir lütuf,
dünya malı vermemesi ise ileri derecede bir iyilik sayılır. Allah
Teâlâ dünyayı sevdiğine de sevmediğine de verir fakat dostu olma-
yan bir kulun kalbini aykırı davranışlardan korumaz. Korumayın-
ca da o verilen dünya nimetleri onun için azap sebebi olur. Sufile-
re göre Rabbimiz dünyaya küsmeyene dünyayı küstürür ki sevdiği
kulunun bütün himmet ve ilgisi kendisine olsun. Bu durumda ki-
şinin gerçek veren ve mani olanın Allah Teâlâ olduğunu bilmesi,
kalbini insanlarla meşgul etmemesi, onlara güvenip dayanmama-
sı, kanaatkâr ve hoşnut bir kalple Rabb’ine yönelmesi gerekir. Rıza
mertebesi dediğimiz bu mertebedeki insanlar işler ters gittiğinde
gerçek mani olanın Allah Teâlâ olduğuna inanır ve bu durumu dü-
zeltmek için çabalarken Allah’ın izin vermediği yollara sapmaz.

Bu ismin yukarıdan beri anlatıldığı şekilde tecellisi kişilik ge-
lişimi açısından da bir nimettir. Eğitimciler insanın kendini ger-
çekleştirmesi sürecinde engellenme, acı ya da tehlikeyle hiç kar-
şılaşmamasını sakıncalı bulurlar. Onlara göre gerçekçi ve sağlıklı

bir öz saygıya giden en iyi yol şu üç şartın gerçekleşmesine bağlıdır: Engellenme dayanıklılığına sahip olmak, fiziksel gerçekliğin insanların arzularına kayıtsız olduğunu kavramak ve başkalarını sevmek, kendisinin olduğu kadar onların da gereksinimlerini doyurmaktan hoşnut olmak (diğer insanları bir araç olarak kullanmamak).

Aşırı korumacılık ve her isteği yerine getirip hayatta hiçbir engelle savaşmasına izin vermeden çocuk yetiştirmek ne kadar yanlışsa engellemelerin kişinin katlanabileceğinden daha ağır olup onu ezmesinin de travmatik biçimde tehlikeli olacağına dikkat çekmemiz gerekir. Esmanın tamamının tecellisi ile ortaya çıkan kemal ahlakı her türlü aşırılıktan korunmanın biricik yoludur.

Zararı da Faydayı da Yaratan: Dârr-Nâfi

Yüceler Yücesi Rabbimiz hayrın ve şerrin, menfaatlerin ve mazarratların yaratıcısıdır. O'nun onayı olmaksızın bu kâinata hiçbir şey vuku bulmaz. Bu hakikati sindirmek her zaman kolay olmamış, kimi insanlar yeryüzündeki kötülüklerin yaratılmasını Allah Teâlâ'ya izafe etmekte zorlanmışlar ve bu yüzden kendi vehimlerine dayanarak iyilik ve kötülük ilahlarını ayırma ihtiyacı hissetmişler. Oysa zararı da faydayı da Rabbimizin yarattığını ifade eden Dârr ve Nâfi isimleri Fahreddin er-Razi'nin de belirttiği gibi övgü ifade eden isimlerdir. Zira bu isimlerin içerdiği kudrete sahip bulunmayan bir varlığın kâinatın yaratıcısı ve yöneticisi olması mümkün değildir. (Şuara, 26/72-73) Mahlukat âleminde olayların meydana gelmesi sünnetullah gereği birtakım sebeplere bağlanmış olsa da sebepler ancak bir talep meydana getirir, sonucun ortaya çıkmasında hakiki müessir yine bizzat Allah Teâlâ'dır. Bunu böyle bilip inanınca sebepler zincirinin arkasındaki müsebbibi (sebeplerin sebebi olan asıl yaratıcıyı) görmek kolaylaşır. O zaman da olandaki hayra odaklanmak daha kolay olur.

Rabbimizin Rahmân ve Rahîm gibi birbirine çok yakın anlamlı isimleriyle, Kâbîd ve Bâsît, Muhyî ve Mümît gibi karşıt anlamlı bazı isimleri Kur'an ve sünnette genellikle bir arada zikredilir. Zarar vermek anlamındaki d-r-r kökünden türeyen Dârr ismi ile fayda ve menfaat sağlayan anlamındaki n-f-a' kökünden türeyen Nâfi ismi de böyledir. Özellikle zıt anlamlı isimlerin bu kulla-

nım tarzı, birbirinin karşıtı veya alternatifi durumundaki varlık ve olaylardan teşekkül eden evrenin Allah Teâlâ tarafından nasıl bir düzen ve ahenk içinde yönetildiğini gösterir. Bu açıdan Allah'ın "Dârr" ismi sadece zarar veren şeklinde anlaşılmamalı, zarar verenler de dâhil olmak üzere her şeyi yaratan, evreni karşılıklı etki tepki ilişkisi içinde düzenleyip yöneten tarzında yorumlanmalıdır.

Kur'an-ı Kerim'de Dârr ve Nâfi'

Kur'an-ı Kerim'de zarar kavramının, her şeye gücü yeten Allah'ı bırakıp da fayda veya zarar vermekten âciz olan putlara tapmanın mantıksızlığını vurgulayan bir üslûp içinde kullanılmış olması, ayrıca karşıtı olan nef' vb. kelimelerle birlikte zikredilmesi, bu kavramın mutlak mânada Allah'a nisbet edilmesinin amaçlanmadığını gösterir. Nitekim bu kavram Kur'an-ı Kerim'de sıfat şîgasıyla (dârr) Allah'a izafe edilmemiştir.

Kur'an-ı Kerim'de elliden fazla ayette hayrın da şerrin de Allah'tan olduğu vurgulanır. Bu ayetlerde işlenen ana tema, Allah'tan başka tapınılan sözde tanrıların kendilerine de başkalarına da herhangi bir fayda veya zararlarının dokunamayacağı bu nedenle de tazim, dua ve sığınmaya layık olanın sadece Allah Teâlâ olduğu gerçeğidir. (Maide, 5/76; Feth, 48/11; Yunus, 10/18, 107; İsrâ, 17/56; Enbiya, 21/66; Hacc, 22/12; Yasin, 36/75; Fetih, 48/11) Bazı ayetlerde kimsenin Allah'a zarar veremeyeceği vurgulanırken (Al-i İmran, 3/144, 176-177; Tevbe, 9/39; Hud, 11/57) bazılarında da Allah Teâlâ dilemedikçe kişinin kendisine dahi fayda ya da zarar vermeye gücü yetmeyeceği bildirilir. (En'âm, 6/17; Araf, 7/188; Yunus, 10/49)

Bu İsimler Tecelli Ederse

İnsan davranışlarının motivasyonunu inceleyenler tüm girişimlerimizdeki en temel amacımızın zarardan korunmak ve fayda elde etmek olduğunu söylüyorlar. Bu noktada karşımıza çıkan, fayda ve zararın ne olduğunu nasıl bilebileceğimiz ve ahlaki açıdan bu konuda aklın söylediklerini nefsin kışkırtmalarından nasıl

ayırabileceğimiz problemini bir tarafa bırakarak hayır ya da şer bir durumla karşılaşan, yani Rabbimizin Dârr ve Nâfi' isimlerinden birinin tecellisi ile muhatap olan müslümanın nasıl bir tavır alması gerektiğine bakalım. Allah'tan gelen menfaat de zarar da ya bizim yaptıklarımızın neticesi olan bir kazanım veya bir imtihandır. Her iki durumda da kula düşen Allah'tan af ve yardım istemek, hatalarını gözden geçirip kendini düzeltmeye çalışmak ve yaşanan sıkıntıdan kurtulmak için gayrimeşru yollara dalmadan hak üzere sebat demek olan sabra devam etmektir. Sufiler der ki eğer insan gereği gibi sabır gösterebilirse vakti gelip de şerlerin perdesi aralandığında onun dahi mahza hayır olduğu görülür. Bu iki hâle de razı olmak büyük bir kulluk mertebesidir. Allah'tan gelene rıza göstermeyip telaşa düşmek, kalben itirazda bulunmak onlar nazarında büyük bir noksanlıktır.

Yüce Allah'ın kitabında anlattığı peygamber kıssalarında gördüğümüz üzere bazı sevdiklerine ızdırap üstüne ızdırap verir. Fira-vun ve Karun örneğinde gördüğümüz üzere bazı kötülerini ise her tuttuğunda muvaffak eder, gücünü ve makamını artırır. Onlar da işleri rast gittikçe şımarır, azar ve kendilerini doğru yolda sanırlar. Rabbimiz bu yolla insanları hakikatin ne olduğu konusunda imtihan eder. Ahirete hakkıyla iman eden bilir ki mümine asıl fayda sağlayan şey ahirette de faydalı olan şeydir. Bu da bazen şükretmekle bazen de sabretmekle olur. İslam'ın altı iman esası olan bir tanesinin "hayrın ve şerrin Allah'tan olduğuna inanmak" olması Müslüman bilincini bu kuşatıcılığa yükselten, hayat olayları karşısında çökmesini engelleyen bir esastır. Varlıkta şımarmamak, yoklukta bozulmamak şeklinde tarif edilen asalet de şükür ve sabır bineklerini doğru yerlerde kullanmakla ulaşılan bir menzildir.

Bu iki ismin ahlakına bir kıvam içinde tecelli ettiği kişiler kime, ne zaman, hangi şartlar dâhilinde fayda sağlanıp sağlanmayacağını iyi bilirler. Yanlış kişiye yardım etmek, doğru kişiyi doğru yere getirmemek basiretsizliğini göstermezler. İnsanların başına geçirilip de bir başarısızlıkla karşılaştıklarında zararın veya kötü gidişatin, öncelikle kendilerinin hatalı bir tasarrufundan kaynak-

landığını düşünerek bu hatayı telafi yoluna gider, değilse takdir-i ilahiye teslim olup imtihanlarını gayret ve sabırla aşmaya çalışırlar. Bir de bilirler ki bir olayın ilgili olduğu tüm taraflar için anlamı farklı farklıdır. Mesela bize şer görünen bir hasar onu onarıp ekmeğini kazanacak kişi için hayırdır. Onlar sadece kendi başlarına gelenlere değil, başkaları için hangi kapıları açtıklarına da odaklanırlar, hadiste geçtiği üzere “şerre kilit hayra anahtar olma”ya gayret ederler.

Varlığının Sonu Olmayan: Bâkî

Sözlükte “sebat ve devam etmek, kesintiye uğramadan geleceğe doğru sürüp gitmek” anlamındaki “bekâ” kökünden türeyen bir sıfattır. Esmâ-i hüsnadan biri olarak “gelecekte herhangi bir zamanda varlığının sona ermesi düşünilemeyen” anlamına gelir ki Allah’tan başka her şeyin gelip geçici olduğunu ifade eden “fânî”nin zıddıdır. Varlığının başlangıcı olmaması açısından Allah Teâlâ’ya Kadîm, sonu olmaması açısından da Bâkî denir. Aslında varlığının başlangıcı olmayan, yani bir başkası tarafından belli bir zamanda var edilmeyen bir gücün varlığının sonunun da olmayacağı açıktır. Eskilerin tabiri ile “Kıdemi sabit olanın, âdemi muhaldir. (Başlangıcının olmadığı kesin olanın sonunun olması akıl dışıdır.)” Kâinatta Yüce Allah dışındaki her varlığın bir başlangıç ve bitiş noktası vardır. Her varlığın nasıl başladığını sorduğumuzda bu soru geriye doğru bir sorular silsilesi olarak devam eder ve “büyük patlama”ya kadar dayanır. Oradan ötesinin ise akıl ve gözleme dayanan bir açıklaması yoktur. Bu paradokstan çıkabilmek için varlığın başlangıcının ezelden ebede giden bir mutlak varlığa dayandırılması şarttır. Her varlığın nedeni olan sonsuzdan gelen ve sonsuza giden bir varlık.

Gazali’nin de belirttiği gibi “varlığı kendinden ötürü zarurî” (vâcibü’l-vücûd bizâtihî) olan Allah’ın, zamanın hem geçmiş hem de geleceği açısından nihayetsiz olması aklen de zorunludur. Çünkü varlığını sürdürebilmesi için başkasına muhtaç olmaktan münezzeh bulunan Allah’ın zatı değişime maruz kal-

mayacağı gibi zamana da bağımlı değildir. Geçmiş, gelecek, şimdi gibi zamanla mukayyet olan kavramlar biz yaratılmışlar için geçerlidir. Rabbimizin varlığının ezeli ve ebedi oluşu, O'nun zamanın dışında olmasından kaynaklanır. Zaman hareketi, hareket de bir cismani varlığın bir noktadan diğer noktaya giderek yer değiştirmesini gerektirir. Dolayısıyla zaman yaratılışla başlamıştır ve mahlukatın sonu geldiğinde de bitecektir. İnsan zihni "zaman"la kalıplanmış olduğundan bu zaman dışılığı layıkınca kavrayamadığı için Allah'ın başlangıcının ve sonunun olmayışı, zamandan soyut düşünemeyenlere anlaşılmaz gelmiş ve Yüce Yaratıcı'ya pek çok efsanede bir başlangıç ve son yakıştırılmıştır.

Aslında Yüce Allah'ın varlığının kendi dışında bir sebebe dayanmıyor olması O'nun varlığının başlangıcı ve sonu olmayışını gayet net bir şekilde açıklar. Varlığının başlangıcı bir başkasının kendini var etmesine, varlığının sürmesi de bir başkasının desteğinin sürmesine bağlı olanlar için kıdem ve bekâ söz konusu olamaz. Bu nedenle varlığı kendiliğinden ve ezeli olan Allah Teâlâ'nın varlığının sonu olmaması da gayet anlaşılır bir gerçektir.

Özellikle Türk dünyasında hemen bütün mezar taşlarında yer alan "Hüve'l-bâkî (Ölümsüz olan sadece O'dur.)" cümlesi, Allah'ın üstün kudret ve ebediliğini ifade ederken kulun aczini dile getirmekte ve dolayısıyla gerçek saadetin O'na teslim olmakla gerçekleşebileceğine işaret etmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de Bâkî

Kur'an-ı Kerim'de Bâkî ismi ism-i fiil ve ism-i tafdîl sîgaları ile Allah'a nisbet edilmiştir. Bunlardan biri olan Tâhâ suresinde Rabbimiz Hz. Musa ile Firavun'un sihirbazları arasında geçen mücadele neticesinde sihirbazların Hz. Musa'ya iman edişlerini anlatırken, onların Firavun'un tehditlerinden korkmayışlarını dile getirir ve Allah'a olan iman ve güvenlerini "Allah daha hayırlı ve daha bâkidir." ifadesiyle gerekçelendirdiklerini söyler. (Tâhâ, 20/72-73) Aynı

mana Rahman suresi 27. ayette “Ancak azamet ve ikram sahibi Rabb’inin zatı baki kalacak.” ifadesiyle geçer.

Yüce Rabbimizin Hayy ismi de “ezelî ve ebedî bir hayatla diri” anlamına gelişi sebebiyle Allah’ın sonsuzluğunu vurgulamış olur. Cenab-ı Hak, Efendimizden peygamberlik görevini yaparken kendisine tevekkül etmesini istediği bir ayette “Asla ölmeyecek olan O diri varlığa (Allah’a) dayanıp güven!” (Furkan, 25/58) buyurarak Allah’a güvenmenin O’nun sonsuzluğu ile ilgisini ortaya koymuştur. Öyle ya, insan ne zaman yok olacağı belli olmayan bir güce nasıl bütün benliği ile güvenebilir? Rabbimizin Bâkî oluşu O’na tevekkülün şartı olduğu gibi ondan daha önce O’na kulluğun da şartıdır: “Sen Allah ile beraber başka bir ilaha ibadet etme. O’ndan başka hiçbir ilah yoktur. O’nun zatından başka her şey yok olacaktır. Hüküm yalnızca O’nundur ve kesinlikle O’na döndürüleceksiniz.” (Kasas, 28/88)

Bâkî İsmi Tecelli Ederse

Sonsuzluk duygusu insanda olumlu psikolojik duygular arasında sayılır. İnsanın sonsuzluk algısı ve ölümsüzlük arzusu yaratılıştandır. Ölümle beraber her şeyin nihayete ereceğini ve bu dünyada hesapları kapatamadan, sonsuza kadar ayrılacağını düşünmek kişiye büyük bir ıstırap verir. Ateist düşüncenin insanı derin bir anlamsızlık duygusuna sürüklemesi de bu yüzdendir. Ölümle birlikte sona ermeyen, herkesin yaptığının yanına kâr kalmadığı, diriliş, hesap ve karşılık vaadi anlamın en önemli şartlarıdır.

Sufi bakış açısıyla bu isim insanda tecelli ettiğinde, kişi ilgi ve himmetini fâni olan şeylerden uzaklaştırıp baki olana yönlendirir. Gelip geçici hâller onu kalıcı hedeflerinden uzaklaştırmaz. Olup bitenlere bakış açısı “Bu da geçer Ya Hû” anlayışıdır. İşlerin dönüp dolaşp Bâkî olan Allah’ın huzuruna varacağını bildiğinden hayatını esaslı bir anlam üzerine inşa etmiştir; böyle olunca sarsılsa da yıkılmaz. Bizatihi fâni olan, yani zatı gereği yok olmaya mahkûm olan bir dünya nimetini kaybetmek onu perişan etmez. “Size ve-

rilen Şeyler, dünya hayatının geçim vasıtası ve süsüdür. Allah katında olanlar ise daha hayırlı ve daha kalıcıdır. H l  buna aklınız ermeyecek mi?” (Kasas, 28/60)

Bu ismin tecelli ettiği insanlar geleceğe dönük, uzun vadeli iŐlere emek harcar, eserlerinin kalıcı olması için gereken özeni gösterirler. Hayal güçleri ve idealleri Őimdiki zamanla sınırlı değildir. Üstlendiği herhangi bir işin, olabildiğince uzun bir süre sorun çıkarmadan devam etmesini amaç edinmek, kendinden sonra da sürdürülebilir, kurumsal projeler geliŐtirebilmek ideal sahibi yüksek bir sorumluluk bilinci gerektirir. Asırlar sonrasına ulaşan eserlerin banileri olmak isteyenler kısa vadeli k ra odaklanıp istikbali kaybetmezler. Aynı zamanda asıl kalıcı olanın Allah katındaki kazanç olduğunu bilir, ellerindeki fâni sermaye ile Allah Teâlâ katında baki olan m k fatları kazanacakları bir alıŐveriŐ yaparlar (Tevbe, 9/111)

Örneksiz, Modelsiz, Eşsiz Yaratan: Bedî

Bedî ismi, örneği ve benzeri bulunmayan bir şeyi icat etmek, ilk olmak, eşsiz ve benzersiz olmak manasındaki bed' kökünden türemiştir. Rabbimizin ismi olarak "eşsiz bir sanatla, önceden var olan bir malzemeye ihtiyaç duymadan, yoktan var eden" demektir. Elmalılı merhumun işaret ettiği gibi buradaki benzersizlik, bir kanun ve mukayeseye, bir formül ve kurala başvurulmadan ilk misalin onunla başlaması demektir. Bu ismin tezahürü ile varlık meydanına çıkan her ne ise ilk örnek, ilk modeldir. Benzerlik ve türdeşlik gibi dayanaklarla üretilen kanunlar ondan sonra husule gelir.

Âlimlerimiz Bedî' isminin Yaradan'a sıfat olduğu gibi yaratılana da sıfat olabileceği konusunu tartışmışlardır. Mahlukatın sıfatı olması durumunda mana eşsiz ve benzersiz yaratılan demek olur. Ayrıca ilk yaratma nasıl eşsiz ve benzersizse sonradan devam eden her yaratma da eşsiz benzersizdir. Birbirinin tamamen aynı olan iki varlık yoktur.

Esmâ-i hüsnâ şarihi Ali Osman Tatlısu, Bedî' ismi ile Mübdî' ismi arasındaki farkı anlatırken Bedî' isminin, eşsiz yaratmadaki sürekliliğine dikkatimizi çeker ve der ki: "Önünde bir örnek olmadan velev bir tek şey olsun ortaya koyana mübdî' denirse de Bedî' denmez. Bedî', hiçbirinin örneği ve misali yokken sayısız şeyler icat edip türetene, düşünmeye araştırmaya muhtaç olmadan kolaylıkla ve daima misalsiz şeyler yaratandır." Yüce Allah her türün

ilk örneğini, önceden bir benzeri olmadan yoktan yarattığı gibi bir türün bütün fertlerini de birbirinin tıpatıp aynısı yapmamış, her bir ferdi diğerinden ayıran özelliklerle donatmıştır.”

Bedî’ ismi aynı zamanda Allah’ın zatında ve sıfatlarında misilsiz ve benzersiz olduğunu ifade eder ve “Muhalefetü’n lil-havadis” sıfatı buradan çıkar. Yani O’nun yaratmasıyla sonradan varlık sahasında boy gösteren hiçbir varlık, hiçbir cihetle O’na benzemez ve O, bütün bunlardan farklıdır. Bu nedenle yüceler yücesi yaratıcının zatının nasıllığı hakkında düşünmemiz doğru bulunmamış ve “O’nun hakkında ne düşünürsen, O bunun dışındadır.” denmiştir.

Kur’an-ı Kerim’de Bedî’

Kur’an-ı Kerim’deki iki ayette, “göklerin ve yerin eşsiz yaratıcısı” anlamında, “Bedî’us semâvati vel ard” şeklinde Allah’a nispet edilmektedir. (Bakara, 2/117; En’âm, 6/101) Bu iki ayette de Yüce Rabbimizin tanrısal güçler taşıyan oğul ya da kızları olduğu şeklinde Yahudi, Hristiyan veya Arap müşrikleri tarafından ileri sürülen iddialar iptal edilir ve gökleri ve yeri eşsiz ve benzersiz yaratan yüceler yücesi yaratıcının biricikliği vurgulanır. Elmalılı bu ayetleri tefsir ederken yoktan var etmenin örneksiz ve benzersiz şekilde ve kendi dışında hiçbir şeye muhtaç olmaksızın, sadece irade edivermek, yani “ol” demekle olduğunu evlat sahibi olmanın ise doğum ve güçlkle gerçekleştiğini ifade eder ve bütün bu kâinat ile O’nun arasındaki ilk ilişkinin, böyle bir yaratma ve yaratılan ilişkisi olduğunu; doğurma ve çoğalma ilişkisi olmadığını belirtir. Ayrıca “Eğer öyle olsa idi, O, bir gün gelir tükenirdi, yaratılış kesintiye uğradı.” der. Ona göre bu nokta, bütün ilimlerin, felsefelerin ve hikmetlerin temelidir ve illiyet denilen nedenselliğin başlangıcı yaratma ve icattır, doğurtma ve çoğaltma değil. Bu nedenle Allah Teâlâ’ya oğul ve kız isnadı, Allah’ı bilmemek ve O’na şirk koştur. Elmalılı sözlerini Allah’a baba demenin küfür sayıldığını söyleyerek tamamlar.

Sonuç olarak Rabbimizin Bedî' isminin geçtiğı bu iki ayette de tarih boyunca insanın ürettiğı bütün şirk çeşitleri içinden bu konuya vurgu yapılması, bizlere Hz. İsa'nın bütün insanlık içinde eşlessiz bir yaratılma örneğı olmasına rağmen yine de bir yaratılmış olduğunu; örneksiz, benzersiz, sınırsız yaratma gücüne sahip olan Cenab-ı Hak için yaratma şekillerine sınır konamayacağını hatırlatır.

Bedî' İsmi Tecelli Ederse

Mutlak anlamda Bedî' sadece Allah Teâlâ olmakla beraber ilim, ifran, sanat veya herhangi maddi ve manevi bir alanda meslektaş ve çağdaşları arasında temayüz eden, yenilikler meydana getiren kişiler için izafi olarak kullanılması mümkündür. Bir insanda bu ismin tecellisine mazhariyet hâsıl olduğunda, yaptığı iş her ne idiyse onda taklit aşamasını geçmiş, orijinal eserler verme aşamasına gelmiştir. Bu lutfu mazhar olanlar eserleriyle çığır açarlar. Onlara diğer insanlara verilmeyen sezgi, idrak ve inşa kabiliyeti verilmiştir. En girift meseleleri benzersiz yollardan halleder, çözüm odaklı projeler üretirler. Her türlü sanat erbabı bunlar arasından çıkar. Yaptıkları her işte güzellik ararlar, ne yaparlarsa güzel yaparlar. Herhangi bir bilim dalında, daha önce benzeri bulunmayan herhangi bir yol, bir metot ortaya koyanlar da bu ismin tecellisine mazhar olmuşlardır.

Bütün bu saydığımız başarıları gösterenler, içlerine Yüce Rabbimizin hikmet arayışı ve isteğı koyduğu, görünenden görünmeye gidebilen, araştıran, düşünen, keşfeden insanlardır. Anlayış ve kavrayış kudretleri nispetinde, yaratıcının büyük sanatını en sıradan şeylerde dahi gözlemleyebilirler. Hayret ve merak duygularını hiç kaybetmezler. Zira bütün bu yaratılmışlar eşlessizse, hiçbir yaprak dahi diğeri ile aynı değilse, her bir varlık var oluş sahnesine sadece bir kez çıkıyorsa bu gösteride hiçbir ânı kaçırmamak gerekir. Eser bu kadar ihtişamlı ise eserin sahibi ne kadar muhteşemdir, düşünmek gerekir.

Yüce Allah'ın Bedî ismini gerektiği gibi hissedenler O'na layık kul olma çabası ile her yaptıkları işi titizlikle ve önem vererek yaparlar. İlâhi takdir gereği içinde bulundukları toplumlarına önderlik etme görevi üstlendiklerinde akla hayale gelmeyecek yollardan toplumlarını üst noktalara taşırlar. Yüce gönüllü, yüce ahlaklı ve yüce fikirlidirler.

Son olarak şunun altını çizmeliyiz ki bütün bu üstün meziyetler, Allah Teâlâ katında üst düzey sorumluluklar demektir. Elbette kendisine ilim, hikmet ve yetenek bahşedilmiş olanlar, bunlardan mahrum olanlarla aynı hesabı vermeyecektir. Onlara bahşedilen bu üst düzey yetenekler kişisel tatminler için olmaktan çok, insanlığı, her anlamda, bir adım olsun ileri götürmek, Allah'ın kullarına hizmet etmek suretiyle kendini kurtarmaktır. Zaten hayırlarda ve bolca kullanılmayan yetenekler önünde sonunda sahibini zehirler.

Yolu Gösterip Hedefe Ulaştırın: Hâdî

Hidayet kavramını genelde dinî anlamda kullanırız. Oysa Rabbimizin kullarına her anlamda yol göstermesini ifade eden bu isim çok geniş kapsamlıdır. Mesela içgüdü dediğimiz şey haddizatında bir hidayettir. Gazali bu nevi hidayete yeni doğan yavrunun memeyi tutması, civcivlerin çıkar çıkmaz daneleri toplamaya başlaması, arıların yuvalarını yapması vb. gibi her canlının hayatını sürdürecektir bilgilerin ona ilham edilişini örnek verir. Aciz ve zayıf bir canlı olarak dünyaya gelen insanoğluna yönelik ilahi lutuf ve rehberliğin boyutlarını anlatmak için Tâhâ suresi 50. ayete bakmak yeter: “Rabbimiz her şeye yaratılış özelliğini vermiş, sonra da ona yol göstermiştir.”

Rabbimiz bize akıl ve muhakeme yeteneği vererek bu dünyadaki hayatımızı sürdürebilecek yolları gösterdiği gibi ebedî mutluluğa ulaştıracak manevi yolları da göstermiş; o yollara girip girmemeyi tamamen bize bırakmakla beraber bizi kendi hâlimize terk etmemiş, doğruyu arayana her daim rehberlik etmiştir. Elmalılı Hamdi Yazır’a göre herkes için eşit olmasa da ömründe en az bir defa hidayeti tercih etmeye bir imkân bahşedilmiştir. Bu dönemde iradelerini güzel bir şekilde kullanıp Hakk’a teslim olmayanlar için dalalet artık cebri bir tabiat hâline gelir. Bundan sonra belki arzu etmiş olsa dahi muvaffak olamaz. Netice olarak hidayeti talep eden hidayet, dalaleti arayan da dalalet bulur.

Ragıb el-İsfehani Rabbimizin Hâdî ismini açıklarken bu rehberliğin lütuf ve ikram yolu ile olduğuna işaret eder. Buradan anlıyoruz ki Yüce Rabbimiz kendi yoluna, zor ve güç kullanılarak, burnumuz sürtülerek değil, efendice, kendi özgür irademizle girmemizi istiyor. Bu nedenle de bize yolunu çok açık bir şekilde gösteriyor. Yol göstermek de değişik şekillerde gerçekleşebilir. Yolu sadece göstermek ve tarif etmeye irşat (rehberlik); yola götürüp amacına ulaştırıncaya kadar bırakmamaya da tevfik (başarı) denir. Hangi düzeyde olursa olsun hepsi hidayettir. Hidayetin zıddı dalalettir. Dalalet, doğru yoldan şapmak demektir. Hidayetin neticesi iman, dalaletin neticesi imansızlık ve küfürdür...

Kur'an-ı Kerim'de Hâdî

Hidayet kavramı birçok ayette fiil sîgalarıyla Allah'a nisbet edilmiştir. Hâdî ismi, geçtiği on ayetin ikisinde Allah'a, ikisinde Hz. Peygamber'e izafe edilmiş (Rad, 13/7; Şura, 42/52), diğer yerlerde ise belli bir merci zikredilmemiştir. Hâdî'nin Allah'a izafe edildiği ayetlerin birinde O'nun iman edenleri dosdoğru bir yola yönlteceği ifade edilmiş (Hac, 22/54), diğerinde de hidayet edici olarak O'nun kâfi geleceği belirtilmiştir. (Furkan, 25/31) Özellikle sure başlarında gelen sayısız ayet ise Kur'an-ı "hüden" sıfatı ile niteleyerek Allah Kelamı'nın bizzat hidayetin kendisi olduğunu söyler. (Bakara, 2/2; Yunus, 10/57; İbrahim, 14/1; Neml, 27/2)

"Hidayete erme, hak ve doğru olanı benimseme" manasına gelen ihtidâ kelimesi de Kur'an-ı Kerim'de altmış yerde geçer. Bu ayetlerin muhtevasından anlaşılacağı üzere hidayet benimsenmesine vesile olan amillerin başında kişinin iradesi ve kararlılığı gelmektedir. (Nisa, 4/175; Meryem, 19/76; Ankebut, 29/69; Tegabün, 64/11) Ayetler, hidayet zıddı olan dalalete düşmenin sebeplerine de işaret etmekte ve bunlar arasında ilahi lutuftan mahrum kalma, şahsi tutum, ataların dinine ve geleneklere körü körüne bağlılık, gaflet, nifak, şeytanın tahrikleri ve Allah'a kavuşma günü olan ahireti dü-

şünmeme faktörlerine dikkat çekilmektedir. (İsra, 17/94; Kasas, 28/50; Zümer, 39/3)

Ragıb el-İsfahani Kur'an terminolojisinde yer alan hidayeti dört gruba ayırarak ele alır:

- a) Allah'ın her mükellefe verdiği akıl, zekâ ve zaruri bilgiler (Âlâ, 87/2-3; Tâhâ, 20/50)
- b) Peygamberler ve kitaplar yoluyla hak yoluna çağırması (Enbiya, 21/73)
- c) Çağrısını benimseyene lütfettiğı tevfiğ (Bakara, 2/213; Muhammed, 47/17)
- d) Ahirette sadık kullarını cennete koyması (Araf, 7/43)

Bu hidayet türleri yukarıdaki tertibe göre birbirine bağılı olup önceki hidayet sonrakinin şartı, sonraki öncekinin bir neticesidir. Dördüncüyü elde eden ilk üçünü de elde etmiştir. İnsana nisbet edilen hidayet, sadece ikinci merhalede yer alan "çağrıda bulunmak ve tanıtmak"tan ibaret olup hiç kimsenin diğeri hidayet türlerini meydana getirmeye gücü yetmez. İnsan bir başkasını hidayete şevk edemez ancak davet edip yollarını gösterebilir. (Bakara, 2/272; En'âm, 6/35; Nahl, 16/37; Kasas, 28/56)

Hâdî İsminin İnsanın Tekâmülü Sürecindeki Tecahürleri

İbn Kayyim'e göre hidayete ermenin gerçekleşmesi için biri Allah'a, diğeri kula ait olan iki fiil gereklidir. Kulun, iradesini Allah'ın gösterdiği yola yönelmek için kullanması Allah'ın hidayetini celbettiğı gibi kulun ilahi emirlere uymaya devam etmesi yeni hidayetleri çeker ve Allah da böyle kimselere her konuda çıkış yolunu gösterir.

Konevi'nin deyişii ile bu isim tecelli ettiğinde kalpler marifete, nefisler itaate, Allah'ın sevdikleri O'nun rızasına, âlimler hakikati müşahedeye yönlendirilmiş olur. Ona göre Hâdî ismi tam tecelli

ettiğinde peygamberlerin rehberliği gönül hoşnutluğu içinde benimsenir, Hakk'ın yolunu anlama ve açıklama nazari aklın gayretiyle olmaktan çıkar kalbin keşfiyle olur.

Kendisine, insanların önüne düşme rolü takdir edilmiş olanlar Hâdî ismine mazhar olduklarında insanları güzel hedefler etrafında toplamaya muvaffak olurlar. Bu isimle ahlaklanmış kişiler çevreleri için bir kurtuluş vesilesidirler. Bulundukları toplum içinde âdeta Allah'a giden yolu gösteren bir işaret tabelası gibidirler. Hâdî isminin tecelli ettiği kişinin vesilesiyle bir insanın Allah'ın yoluna girmesi durumunda Efendimiz (s.a.s.) bunun büyük bir servete nail olmaktan daha kıymetli olacağını müjdelemiştir. (Müslim, İlim, 16; Ebu Davud, İlim, 10)

Nefsinin kışkırtmalarını ve şeytanın vesveselerini kendine rehber edinen bu ismin tecellisinden giderek uzaklaşır. Bu nedenle hidayete ermek için gayret gerektiği gibi hidayette kalmak için de o nispette çaba gerekir. Hidayet bir kez geldi mi ömür boyu kalması garanti değildir. Bu tehlike karşısında en büyük yardımcımız da hiçbir zaman eksik olmamasını dilediğimiz hakkı ve sabrı hatırlatan dostlardır.

Mülkiyetin Hakiki Sahibi: Vâris

Sözlükte “ölen kimşenin servetinden pay almak” anlamındaki “virâset” kökünden türeyen bir isimdir. Esmâ-i hüsnadan biri olarak “varlık âleminin sonunda her şeyin kendisine kalacağı, varlığının sonu olmayan, kâinatın gerçek sahibi” manasına gelir. Yüce Allah mülkün gerçek sahibi olduğu gibi gerçek vârisidir de. (Âl-i İmran, 3/180). Kıyamet hengâmında bütün canlılar ölecek, mülkün tamamı O’na kalacaktır. Hattâbî’nin güzel ifadesiyle Vâris “yaratılmışların hayatı son bulduktan sonra da varlığını sürdüren, elden ele dolaşan insan mülklerini ölümlerinden sonra asıl sahibi olarak geri alan” demektir. Bütün bu anlamlar, Vâris isminin Bâkî ismi ile yakın ilişkide olduğunu gösterir.

Ulema, bu ismin ve Kur’an’daki benzeri muhtevaların ortak amacının, hakiki mülk ve tasarrufun Allah’a aidiyetini vurgulamak, geçici olarak verilen mal ve tasarruf emanetinin, mutlaka Allah’ın rızası istikametinde kullanılmasının gerekliliğini insanlara hatırlatmak olduğunu belirtirler. Kendi hayatına ve ölümüne hükmünü geçiremeyen insanın, geçici bir süre için kendisine emanet edilen malın mülkün sahibi olduğunu zannetmesinin yanlıgısına dikkat çekerler.

Kur’an-ı Kerim’de anlatılan kıssalarda helak edilen kavimlerin, helak öncesinde sahip oldukları güç ve kudretin, mal ve nimetlerin anlatılması ve aslında bütün geçmiş milletlerden bugüne kalan eserler gerçek vârisin kim olduğuna şahitlik eden örneklerdir. (Kasas, 28/58)

Kur'an-ı Kerim'de Vâris

Kur'an-ı Kerim'de virâset (verâset) kavramı ondan fazla ayette “vâris olmak; vâris kılmak” anlamında fiil kalıplarıyla Allah’a nisbet edilir. Bu isim bazı ayetlerde azamet ifade eden çoğul kalıbıyla “Vârisûn-Vârisîn” şeklinde Allah’a izafe edilmiştir. (Kasas, 28/58; Hicr, 15/23) Bir ayette O'nun “vârislerin en hayırlısı” olduğu belirtilmiş (Enbiya, 21/89), iki yerde de göklerin, yerin ve bütün evrenin mirasının O'na ait bulunduğu vurgulanmıştır. (Al-i İmran, 3/180; Hadid, 57/10)

Hicr suresinin 23. ayet-i kerimesi, Vâris isminin bütün yaratılmışlar yok olduktan sonra var olmaya devam eden ve onlara emaneten verilen bütün mülkleri hâkimiyetinde toplayan şeklindeki temel iki anlamı da veciz ve etkili bir ifadeyle dile getirir: “Hiç şüphesiz biz diriltir, biz öldürürüz ve biz (her şeye gerçek) varisleriz.” Mümin suresi 15-16. ayetlerde de Vâris isminin bütün heybetiyle ortaya çıkacağı gün tasvir edilir. O gün bütün çeşitliliği ile ruhların ve cesetlerin bir araya geleceği ve gizli aşikar bütün amellerin ortaya çıkacağı ve yüceler yücesi Allah tarafından, “Mülkiyet ve hâkimiyet bugün kimindir?” diye sorulacağı bildirilir. Bu soruya Rabbimiz bizzat kendisi “Kahhâr olan tek Allah'ındır.” cevabını verecek ve o gün O'nun Vâris ismi bütün muhtevasıyla tezahür edecektir. O gün gelmeden önce kendisine emanet edilen maldan Allah'ın istediği gibi tasadduk etmesi gereken insana Hadid suresinin 10. ayetinde “Size ne oluyor da Allah yolunda harcama yapmıyorsunuz? Hâlbuki göklerin ve yerin mirası Allah'ındır.” diye sorulur. Rabbimiz Arâf suresi 128. ayette de yeryüzünün Allah'a ait olduğu ve onu dilediğine miras olarak vereceğini bildirdikten sonra “Akıbet Allah'a karşı gelmekten sakınan takva sahiplerininindir.” diyerek sonuçta kimin kazançlı çıkacağını da bildirir.

Vâris İsmi'nin İdrak Edenler

Bu ism-i şerifin en başta gelen tecellisi başta insanın bedeni olmak üzere elindeki her şeyin muvakkaten verilmesine ilaveten mülkiyet hakkı ile değil, hesabını verecek şekilde geçici kullanım

hakki ile verildiği şuuruna ermektir. Bu aydınlanmaya mazhar olanlar için dünyanın ve içindeki her şeyin anlamı değişir. Şeyler, zihninde yerli yerine oturur. Hiçbir şeye haddini aşan bir değer vermez. Kendisini malik, malını da kazanılmış hak zannetme vehmine kapılmaz.

Gazali, yukarıda zikri geçen ayet-i kerimede sorulan “Mülkiyet ve hâkimiyet bugün kimindir?” sorusunun dünyada kendilerinde mülkiyet ve hâkimiyet vehmeden insanlara yöneltileceğini söyler. Basiret sahiplerine gelince onlar bu nidanın manasını her an hissetmekte, ses ve harf bulunmadan onu işitmekte, mülkiyet ve hâkimiyetin her an Kahhâr olan tek Allah’a aidiyetini kabul etmektedir. Bu gerçeği, sadece mülkiyet ve hâkimiyetin fiilî olarak tek bir varlığa özgü bulunduğunu bilen kimse kavrayabilir.

Çokça söylendiği için kulakların aşinalık kesbetmesinden ötürü manasının derinliğini neredeyse hiç düşünmediğimiz şu dörtlükte, Yunus bizi bu kavrayışın tam ortasına götürür:

Mal sahibi, mülk sahibi
Hani bunun ilk sahibi
Mal da yalan, mülk de yalan
Var biraz da sen oyalan

Kulun Vâris isminden nasibi, Allah (c.c.) tarafından kendisine lutfedilen mülkiyet ve hâkimiyet emanetine riayet edip adaletle ve cömertçe davranmaktır. Bunu başaranlar âdeta kendilerine en hayırlı bir mirasçı (Enbiya, 21/89) bulmuş olurlar. Efendimizin bildirdiği üzere küçücük bir sadakayı bir dağ gibi olana kadar büyüten bir mirasçı (Buhari, Zekât 8; Müslim, Zekât, 63)....

Vâris isminin en büyük tecellisi, Rabbimizin takva sahibi olanları cennete mirasçı kılmasıdır. (Meryem, 19/63) Cennet mirasını kazananların sevinç içinde Allah’a hamdetmesi (Zümer, 39/74) bu mirasın hiçbir başka mirasla karşılaştırılamayacak büyüklüğündendir. Şunu da hatırlatalım ki bu cennet mirası öyle rastgele değil, bu

fâni dünyada bir süreliğine dişini sıkıp güzel işleri başaranlara nasip olacaktır. (Araf, 7/43)

Ayrıca bu ismin tecelli ettiği insanlar amellerinin ahiretteki sonuçlarına dikkat edecek bir takva bilincine ulaştıkları gibi dünyada yaptıkları işlerde de kalıcılığı gözetir, nesiller boyu hizmeti daim olacak eserler vermeye bakarlar. Hadislerde sadaka-i cariye (hayrı daim olan sadaka) denilen kalıcı hayırlara yönelirler. İnsanın ürettiği iş ve hizmetlerin böyle bir kalıcılığa ulaşması için yaptığı işi titiz bir sorumlulukla yapması ve kısa vadeli kişisel çıkarlar peşinde koşmadan yapılan işin nesiller boyu sürmesini sağlayacak kurumsallığı başarması gerekir. Bu açıdan bakınca insana ahrette de dünyada da kazandıran şeyin yüksek bir sorumluluk duygusu olduğunu görmemek imkânsızdır.

Her Şeyi Her Anlamda Aydınlatan: Nûr

Nur deyince aklımıza ilk gelen aydınlık ve ışıktır. Oysa bildiğimiz manadaki aydınlık anlamına ilaveten, nur kavramında nesnelerin ve olayların mahiyetini aydınlatmak anlamı da vardır. Elmalılı'nın ifadesi ile gerek hissî (görme duyusu ile algılanan) ve gerek aklî her nevi zulmetin zıddı olarak vicdan ve basirette inkişaf eden, iç ve dış dünyamızı aydınlatan tecelliyatın umumuna da nur denir. Rabbimizin ismi olduğunda O'nun bütün nurların kaynağı olduğunu ifade eder. O nur sayesinde eşya görünür olur; biz de onları ayırt edip görebiliriz. Eğer o nur olmasaydı biz evreni ve içindekileri gözlemleyip algılayamaz, zihnimizde hiçbir şeyi yerli yerine oturtamazdık. Allah Teâlâ duyu-larla algılanan varlıkları görmemiz için bir ışık (güneş) yarattığı gibi düşünce yoluyla algılanan varlıklar için de bir ışık (ilim ve irfan) yaratmıştır.

Ragıb el-İsfahani Allah'ın kendisini "Nûr" diye isimlendirmesi-ni de gökleri ve yeri nurlandırma fiiliyle açıklar. Nurun da dünyevi ve uhrevi olmak üzere ikiye ayrıldığını belirtir. Dünyevi olanı, ay ve güneş gibi aydınlık saçan ve gözle algılanan nur ile zihin ve kalp yoluyla idrak edilen nurdur. İsfehani, aklın ve Kur'an'ın nurunu bu ikinci tür nura örnek olarak verir. Uhrevi nur ise ebedî âlemde müminlerin önlerinde ve sağ taraflarında bulunacak olan nurdur. (Hadid, 57/12; Tahrir, 66/8)

Kur'an-ı Kerim'de Nûr

Gözümüz görmek için ışığa muhtaç olduğu gibi aklımız da aydınlanmak için vahyin ışığına muhtaçtır. Bir adı da nur olan Kur'an'ın bir suresinin adı da Nur'dur. Bu sureye Nur adı verilmesinin sebebi 35. ayetinin, "Allah göklerin ve yerin nurudur." diye başlaması ve ayette nur kelimesinin iki defa daha Rabbimizin yüce zatına izafe edilmesidir. Kur'an-ı Kerim'de onlarca yerde gelen nur kelimesi sadece bu ayette Rabbimize izafe edilir.

Nur kelimesinin yukarıda geçen anlam katmanlarına uygun olarak Elmalılı, ayetin ilk cümlesi olan "Allah göklerin ve yerin nurudur." ifadesini "Bütün âlemi meydana koyan, kâinatı gösteren, hakikati bildiren, gözleri gönülleri şenlendiren O'dur. O olmasa idi hiç bir şey bulunmaz hiç bir hakikat sezilmez, hiç bir neşe duyulmazdı." diye açıklar. Devamında da nurun, ışık anlamındaki "ziyâ"-dan farklı olduğunu ve daima övgü ifade ettiğini belirtir. Ayrıca Yüce Rabbimize hiçbir zaman ziya kavramı izafe edilmediği hâlde nurun O'na isim olduğunu vurgular. Ziya genellikle maddi anlamda ve güçlü ışığı ifade ederken nur, her şeyi görünür kılan tarif edilemez, latif bir aydınlanmadır. (Bu açıdan günümüzde "Nurlar içinde yatsın!" ifadesi yerine kullanılan "Işıklar içinde uyusun!" deyişi aynı olumlu manaya gelmez. Zira nurun aksine, ışık bazen eziyet de verebilir.)

En'âm suresi birinci ayette ise nur Rabbimizin ismi olarak değil, O'nun var ettiği bir varlık olarak zikredilir. Bu durumda nur bir taraftan Rabbimizin ismi iken diğer taraftan O'nun var ettiği bir eserdir. Bu noktada Elmalılı "Binaenaleyh Allah'a nur ıtlak edilirken bu noktadan gaflet edilmemek ve müteşabih bir mana murat olunduğunu bilmek lazım gelir." diyerek dikkatimizi çeker. Esasen Nur suresindeki ayet de bütün âlimler tarafından zat-ı ilahiyyenin nur olduğu şeklinde anlaşılmamış, "göklerin ve yerin nurunu yaratan, oralaradaki varlıklara yol gösteren" gibi anlamlara geldiği kabul edilmiştir. Zira "Allah'ın nuru" ifadesi, yaratılmış varlıklar için kavranılmaz olan ve dolayısıyla herhangi bir beşerî dille ifadesi

imkânsız olan Allah'ın gerçek mahiyetini değil, Yüce Rabbimizin, hidayeti arzulayan kullarının bilinç, duygu ve davranışlarında gerçekleştirdiği aydınlanmayı ifade eder. Nur ayetinin sonunda Rabbimizin dileyeni (veya dilediğini) nuruna yönelteceğini söylemesine gelince; bunun anlamı açıktır: Her kim şüphelerin karanlığından inancın aydınlığına çıkmayı samimi bir şekilde isterse Allah o kişinin kalbine nuru ile tecelli edip onu sırat-ı müstakime yönlendirir. (Bakara 2/257) Ayetin Rabbimizin Alîm ismi ile sonlanması da ilmin, insanın dünyasını ve ahiretini aydınlatan rolüne vurgu yapması bakımından manidardır.

Gazali de bu ayetin tefsirine dair kaleme aldığı “Mişkâtü'l-Envar” isimli eserinde “Göz nuru için güneş ne ise akıl nuru için de Kur'an odur.” der.

Nûr Tecelli Ederse

Yukarıda İsfehani'nin Nûr isminin manevi tecellilerinin akıl ve vahiy olduğunu söylediğini belirtmiştik. Vahyin muhatabı olan peygamberler ve bu meyanda Efendimiz (s.a.s.) bu nurun en öndeki tecelligâhıdır. (Ahzab, 33/45-46) Peygamberler dışındaki insanlar için bu tecelli sezgi olarak ortaya çıkar. Tecelli arttıkça aklın gücü ve sezginin isabeti artar. Efendimizin bildirdiği üzere kalp Allah'ın nurunun yansıdığı bir ayna gibidir. Ayna ne kadar temiz ve parlak ise nur o kadar kuvvetli ve berrak yansır. Bunu başaran insan içinde yaşadığı toplum için de bir ikramdır. Yüce Rabbimizin, aklını ve kalbini nurlandırdığı bu insanlar bizim de yolumuzu aydınlatır, ufkumuzu açar, algımızı düzeltir, fikirlerimizi genişletmeye yardım eder. Çevresindeki ve elinin altındaki insanların aydınlanmasını teşvik eder, bu yolda imkânlar sunar.

Tarih boyunca nice dehşetli zekâlar, vahiy nurundan mahrum kalınca inanç ve yaşam düzeyinde envaiçeşit sapkınlıklar üretmişlerdir. Bu da bize aklımızın ve kalbimizin Allah'ın vahyinin nuru ile aydınlanmaya ne kadar muhtaç olduğunu kanıtlar. Bu durum Zümer suresi 22. ayette göğsü İslam'a açılmış, bu sayede nur üzere

olan kişi ile Allah'ı anmaktan uzaklaşarak kalbi daralmış ve karar-
mış kişi kıyaslanarak anlatılır. İlahi nurların tecellisinden mah-
rum kalmak, bizim bu dünya karanlıkları ile kıyas edemeyeceği-
miz tam bir zulumat (kat kat karanlık)tır. Öyle kesif bir yokluktur
ki orada hiçbir ilerleme mümkün değildir. (Hadid, 57/13) Zira iman
nuru söndüğünde ortaya çıkan kalp körlüğü, göz körlüğüne ben-
zemez. Başındaki gözü kör olan iyi kötü yine de yolunu bulur. Kal-
bi kör olanın ise yolunu bulması imkânsızdır.

Doğru Olan, Doğruya Ulaştıran: Reşîd

Yücelerden Yüce olan Rabbimizin her işi isabetli, her sözü doğrudur. O Reşîd'dir. Rüşd O'nun adıdır. Doğrudur, doğruyu gösterir, doğruya erdirir. Hiçbir takdirinde hikmetsizlik bulunmaz, hiçbir tedbirinde yanılmaz. İstedliğini yapar, amacına ulaşmasına hiçbir şey engel olamaz. O'nun hak dediği hak, batıl dediği batıldır. Kendisi hak, işleri hak, sözleri hak olduğu gibi kullarını da hakka irşat eder, kendi hâllerine bırakmaz. O'nun irşadına uyan iki cihanda selamet bulur, uymayan yolda kalır, peşişan olur.

Âlimler der ki Reşîd isminin iki ciheği vardır. Biri O'na bakar, diğeri bize. O'na bakan taraf O'nu tanımlar. Buna göre O, her işinde, her sözünde doğrudur ve amacına ulaşmak için kimsenin rehberliğine ihtiyacı yoktur. Bize bakan tarafı ise her bir yarattığına yaratılış amacı doğrultusunda yolunu göstermesi, mükemmel bir nizam içinde nihai amacına ulaştırmasıdır.

Buna göre birinci mana Hakîm ismine, ikinci mana Hâdî ismine ne yakın olur. O'nun irşadı öyle tesirlidir ki O'nun gösterdiği yolu izleyenin tabiatı hâline gelir. Reşîd kelimesi, rüşd kökünden türemiştir. İstikamet üzere dosdoğru olma, doğru yolu bulma yeteneği demektir. Zıddı, sapkınlık anlamındaki "gayy" kelimesidir. Bu kökten türeyen irşat, doğru yolu göstermek ve ulaştırmak, mürşit de doğru yola rehberlik eden demektir.

Kur'an-ı Kerim'de Rüşd

Kur'an-ı Kerim'de "rüşd" kökünden türeyen kelimeler on dokuz yerde geçmektedir. Dinde zorlama olmadığına dair ayette (Bakara, 2/256), "Şüphesiz doğruluk (rüşd) sapkınlıktan (gayy) ayrılmıştır." buyrulur. Rüşd kelimesi zıddı ile açıklanmıştır. Hz. Musa ile kendisine ilim verilen kişi (Hızır) arasında geçen olayların söz konusu edildiği Kehf suresinin 66. ayetinde rüşdün "doğru yola, hakka götüren ilim" anlamına geldiği belirtilmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de reşîd ismi yer almakla birlikte zat-ı ilahiyeye nisbet edilmemiştir. Bunun yanında bir ayette rüşd (Enbiya, 21/51), üç ayette de reşed kelimesi Allah'a izafe edilmiştir. (Kehf, 18/10, 24; Cin, 72/10) Ayrıca "Allah kime hidayet verirse o hakka ulaşmıştır. Kimi de yoldan saptırırsa artık öylesini doğru yola yöneltecek birini bulamazsın." mealindeki ayette (Kehf, 18/17) mürşit ismi dolaylı olarak Allah'a izafe edilmiştir.

Rüşd kavramı Kur'an-ı Kerim'de hem Allah'a hem insanlara nisbet edilmektedir. Bunun bir örneğini Hucurat suresi 7 ve 8. ayetlerde görürüz. Bu ayetlerde Rabbimiz, lutuf ve ihsanının bir eseri olarak imanı Muhammed (s.a.s.) ümmetine sevdiren gönüllerine yerleştirdiğini, küfrü, fıskı ve isyanı çirkin gösterdiğini belirtmekte, bu niteliklere sahip kimselerin de rüşd çizgisi üzerinde bulundukları bildirmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de mürşit kelimesi de Kehf suresinin 17. ayetinde, "insanlara doğru yolu gösterecek olan rehber" anlamında geçer. Reşîd kelimesinin geçtiği Hud suresinin 78. ayetinde ise Lût peygamberle kavmi arasındaki tartışma konu edilmiş ve Hz. Lût kavmine, "İçinizde reşit bir adam yok mudur?" derken aklı başında, olgun ve tutarlı bir kişiyi kastetmiştir. Hucurat suresinin 7. ayetinde de rüşd kökünden çoğul ism-i fail kalıbında "râşidûn" kelimesi "doğru yolda olup haktan ayrılmayanlar" manasında geçer. Ayete göre bu şekilde nitelendirilenler Allah'ın kendilerine imanı sevdiren onu kalplerinde süslediği, küfür, fısk ve isyanı çirkin gösterdiği kimselerdir.

Rüşde Eren Kullar

Rüşd kelimesinin Kur'an-ı Kerim'de geçtiği ayetler bize Reşîd olan Allah'ın rüşde eren kullarının kimler olduğunu açıkça gösterir. Bunlar Allah'a iman ve itaat edenler (Bakara, 2/186; Cin, 72/14), imanı sevip kalbine yerleştiren, inkâr ve isyandan nefret edenler (Hucurat, 49/7) ve aklı başında olup kârını zararını bilenlerdir. (Nisa, 4/6)

Kur'an bize rüşde erenlerin kimler olduğunu böyle detaylı bir şekilde anlattığı gibi rüşde eremeyip sapkınlık içinde kalanların karakteristik özelliklerini de haber verir. Buna göre kendilerinde büyüklük vehmedenler (Araf, 7/146) rüşdü/doğruyu görseler bile ona uymazlar. Öyle ya kibir, hakikatin kendi dışında biri tarafından gösterilmesini nasıl kabul eder?

Cin suresi 21. ayette ise insanların iyiyi kötüden ayırt etmelerine yarayan rüşdü ihsan etmenin Allah'tan başka kimsenin elinde olmadığı vurgulanır. Bu demektir ki kulun dininde ve dünyasında reşîd olması Yüce Allah'ın kendisine verdiği hidayete bağlıdır. Reşîd olan Allah istediği her şeyi bize icbar ile yaptırmaya gücü yeteceği hâlde O'ndan gelen rüşde kendi irademizle tabi olmamızı istemiş, o rüşdün neticesi olan mükâfatlara hak kazanmamızı tercih etmiştir. Bu yolda mürşidimiz başta Rabbimizin kelamı, sonra da O'nun bize bu yolda örnek gösterdiği (Ahzab, 33/21) peygamberinin sünnetidir. Bu irşadı kabul eden önce kendisi doğru yolda ilerler, sonra da reşîd isminin tecellileri ile diğerlerini doğru yola sevk eder.

Kararlarda ve davranışlarda doğruluk, en küçük insan birliği olan aileden en büyük topluluklara varıncaya kadar tüm kademe-lerde insanları sevk ve idare görevini üstlenenlerde aranan birinci vasıftır. Bu açıdan rüşd sadece bir akıl ve zekâ değil; aynı zamanda ahlak meselesidir. Nice akıllı ve zeki insan vardır ki asla güven uyandırmaz, peşinden iki sokak öteye dahi gidilmez. Reşîd ismin-den nasibini almak isteyen daima doğruluğu ve hakşinaslığı kendisine şiar edinmelidir. Konevi'nin ifadesiyle hâlinde istikamet

olmayanın cehdi zayi olur. Bir kimse yolunun dosdoğru olmasına dikkat etmezse yol alsı bile maksuduna ulaşamaz.

Sözlerimizi biri Kur'an-ı Kerim'den biri de Efendimizin sünnetinden iki dua cümlesi ile bitiriyoruz. Bunlardan biri mağaraya sığınan ashab-ı kehfın duası. Kur'an'ın bildirdiğine göre onlar, o kritik anda şöyle yalvarmışlardı: "Rabbimiz! Katından bize rahmet ver ve işimizde doğruyu göster, bizi başarılı kıl!" (Kehf, 28/10) İkinci si ise Efendimizin (s.a.s.) sahabesine öğrettiği bir dua: "Allahım! Bana benim için her şeyin iyisini, doğrusunu (rüşd) ilham et ve beni nefsimin şerrinden korusun!" (Tirmizi, Daavat, 69) Âmin Yâ Muîn!

Çok Sabırlı: Sabûr

Sözlükte “tahammül etmek, kendini tutmak, sızlanmamak” anlamındaki sabr kökünden mübalağa ifade eden bir sıfat olan sabûr “çok sabırlı” demektir. Allah’a nisbet edildiğinde ise “günahkârları cezalandırma konusunda acele etmeyip lütfuyla muamele eden” manasına gelir. Allah Teâlâ’nın “Sabûr” oluşu, kullarının binbir çeşit edep ve saygı dışı hâllerini görüp durduğu ve onları bir anda cezalandırmaya kudreti bulunduğu hâlde bunu ertelediğini göstermektedir. Bu yönüyle sabır vakti yönetmektir. Yüce Rabbimiz bir işi, vakti gelmeden yapmak için acele etmez. Yapacağı işlerin bir mühleti vardır, kendi koyduğu bu kurala riayetle her işi, ne geç ne de erken, zamanı gelince icra eder. Bu manaları dikkate alan ulema Sabûr ile “temkinli davranan, kızgınlıkla hareket etmeyen” anlamındaki Halîm isminin muhtevalarında yakın bir ilişki görmüştür. Ancak hilimde sabırdan daha ileri bir tahammül ve hoşgörü mânası vardır. Hilim kavramının hoşgörü, af, sabır ve akıldan oluşan dört erdemi içerdiği belirtilir. İnsanlar çoğu zaman ya ne yapacaklarını bilemediklerinden veya güçleri yetmediğinden bağışlar ve sabrederler. Allah Teâlâ ise ne yapacağını bildiği ve dilediğini yapmaya gücü yettiği hâlde bağışlar ve sabreder. İlme dayanan hilm ve güçlü olduğu hâlde affetme; işte Yüce Allah’ın yüce ahlakı.

Sabır

Bir ahlak terimi olarak sabır “üzüntü, sıkıntı ve belalar karşısında direnç gösterme; olumsuzlukları olumlu kılmak için gösterilen metanet” gibi manalara gelir. Zıddı telaş, kaygı ve yakınmadır. Sabır aynı zamanda “aklın ve dinin yapılmasını gerekli gördüğü şeyleri yerine getirebilmek, yapılmamasını istediklerinden uzak durmak için nefsi kontrol altında tutma” diye de açıklanmıştır.

Bir hadiste sabrın kişiyi telaştan ve yanlış işler yapmaktan koruyucu özelliği, “Sabır ışıktır.” sözüyle ifade edilmiştir. (Müslim, Taharet, 1; Tirmizi, Daavat, 86) Sabır, hiçbir şey yapmadan beklemek değildir. Bu tembelliktir. Gerçekte sabır, istenmeyen durumdan kurtulmak için gerekeni yaparken aceleci olmamak, doğanın hızına uymaktır. Bu yönüyle sabır, sebat göstermek demektir.

Sabrın dinî hükmü, yani fazilet sayılıp sayılmaması katlanılan sıkıntının mahiyetine göre değişir. Gazali’ye göre haramlardan uzak durmada ve dinî görevlerin ifasında tahammül gösterme şeklindeki sabır farz; dinen mekruh olandan uzak durma şeklindeki sabır mendup; can, mal ve namusunun saldırıya uğraması karşısında, ayrıca gereksiz yere açlığa, susuzluğa katlanma anlamındaki sabır haram; bedenine zarar verecek derecedeki acılara katlanma şeklindeki sabır mekruh; dinen yapılmasında bir sakınca olmayan konularda sabır göstermek de mübahtır.

Kur’an-ı Kerim’de Sabır

Kur’an-ı Kerim’de sabır başta Resulüllah olmak üzere peygamberlere ve insanlara nisbet edilmiş, erdemli bir davranış olarak emredilmiş, sabır gösterenlere dünyada ve ahirette yönelik iyi sonuçlar vadedilmiş ancak sabır, Allah’a izafe edilmemiştir. Bununla birlikte çeşitli ayetlerde eğer bozguncuların fiillerine hemen mukabelede bulunmayı murat etseydi, Allah’ın yeryüzünde bir tek canlı bile bırakmayacağı ancak onları belli bir zamana kadar ertelediği belirtilmekte, böylece sabır kavramının içeriği dolaylı olarak Allah’a nisbet edilmektedir. (Nahl, 16/61; Kehf, 18/58; Fâtır, 35/45)

Kulların göstermesi gereken sabır ise yüze yakın ayette çeşitli isim ve fiil kalıpları ile yer alır. Bu ayetlerde genellikle sabrın önemi üzerinde durulmakta, sabırlı davrananlar yüceltilmekte ve onlara verilecek mükâfatlar anlatılmaktadır. (Bakara, 2/155-157; Âl-i İmran, 3/142; Nisa, 4/25; Rad, 13/20-24; Nahl, 16/96; Müminun, 23/110-111; Muhammed, 47/31) Kur'an'a göre sabır, dini tebliğde azim ve sebat gösteren peygamberlerin niteliklerindendir. (Ahkaf, 46/35) Bir kimsenin kendisine kötülük edenleri adil bir şekilde cezalandırması haktır ancak sabır göstermesi daha hayırlıdır. Bu da ancak Allah'ın ihsanı sayesinde olur. (Nahl, 16/126-127) Kötülükleri güzellikle karşılayarak düşmanlıkları dostluğa çevirenler, bunu ancak sabırla başarabilir. (Fussilet, 41/34-35) Özellikle savaş durumunda sabır gösterip disiplinli davranan müslümanları Allah melekleriyle destekleyeceğini vadedmiştir. (Âl-i İmran, 3/125) Kur'an hayatta insanın başına gelen musibetlerin bir imtihan olduğunu, bu imtihanı sabırlı olanların kazanacağını bildirir (Furkan, 25/20). Bu sebeple müslümanlar Allah'tan sabır dilemeli (Bakara, 2/250; Araf, 7/126) ve kendileri sabırlı davrandığı gibi birbirlerine de sabrı tavsiye etmelidir. (Beled, 90/17; Asr, 103/3)

Sabûr Tecelli Ederse

Sabûr ismi insanda tecelli ederse nasıl bir ahlakın ortaya çıkacağını görmek için ahlak ve tasavvuf kaynaklarında yüzlere varan sabır tanımlarının ortak noktalarına bakmak gerekir. Zira tanımlar o kavramın bütün içeriğini kuşattıklarından sonuçları da orada görmek mümkün olur. Bu tanımları gözden geçirdiğimizde sabrın özünün sebat etmek ve dayanmak olduğunu görürüz. Bu da insanın hilm konusundaki meziyetine bağlıdır. Yukarıda da değindiğimiz gibi hilm sabrı da içine alan geniş bir ahlaki terimdir. Bu nedenle hilmi fazla olanın sabrı da fazla olur.

Hilmin zıddı olan gazab da sabırsızlık şeklinde tezahür eder. Öfkeli insanlar var olan öfkelerini yansıtacak gerekçeler aradıklarından hayatın sıradan olaylarında dahi (kırmızı ışık yandığında veya kalabalık bir caddede yürürken) sinirlenirler. Bu durum on-

ların öfkelerine gerekçe aramalarından kaynaklanır. İnsan doğuştan acelecidir. Sabır ise sonradan, ego eğitimi sırasında öğrenilir. Bu da gereken yerde, beklemeyi öğrenmekle olur. Beklemeyi öğrenmek, dürtü yönetimini de öğretir. Aceleci kişiler, pek çok konuda hata yapıp hayat yarışında elenirler. İnsan ilişkilerinde sabır son derece önemlidir. Zira öfkeyi kontrol etmek, stresi yönetmek ve düşünerek konuşmak sabır gerektirir.

İnsan ilişkileri açısından sabır ile zillet arasındaki farka da dikkat etmek gerekir. İbn Hazm başımıza gelen sıkıntı başkaları yüzünden ise burada gösterilecek sabrı üç kategoriye ayırarak bu konuda zihnimizin netleşmesine yardım eder. Ona göre; bize gelen kötülük güçlü birinden ise ona sabretmek fazilet değil zavallılıktır. Zayıf birinden ise bu durumda sabretmek iyilik ve fazilettir. Eğer kötülük kendi dengimiz olan birinden geliyorsa bu durumda bileerek yapıp yapmadığına bakılır. Eğer bilmeden yapmışsa ona sabretmek bir olgunluk belirtisidir, eğer bilerek eziyet etmişse buna katlanmak bayağılıktır.

Başımıza gelen musibet kullardan değil de Hak'tan ise o zaman da Ali Osman Tatlısu bu musibetin ecri ile beraber geldiğini, eğer sabredersek o ecri alacağımızı; aksi durumda ise hem belaya uğrayıp hem de ecrini kaçırmış olacağımız için musibetin birken iki olacağını söyler. Ona göre Hak'tan gelen ecri kaybetmek musibetin kendisinden daha ağırdır.

Kuşeyrî ve Gazali gibi mutasavvıf âlimler kişinin sabır alıştırmaları yapmak suretiyle halîm mertebesine ulaşabileceğini söyler. Nefsin arzu ettiği ama akla dine aykırı olan işlerden kendini tutmak; akla ve dine uygun olduğu hâlde nefsin arzu etmediği şeylerde ise kendine bir disiplin uygulayarak onları yerine getirmek bu eğitim sürecinin en önemli şartıdır. Bu süreçteki en büyük motivasyonumuz cennetin nefsin hoşuna gitmeyen şeylerle; cehennemin de daima nefsin hoşuna giden şeylerle çevrili olduğunu hatırlamaktır. Kişilik gelişimi açısından baktığımızda bu ismin tecellisi ile insanda şu ahlak gerçekleşir: Sıkıntılı durumlarda

tahammül gücü, işlerin tamamlanmasında sürece riayet, günaha sürükleyen içsel dürtüleri kontrol ve hâkimiyet, iyiliğe engel olacak nefsanî duyguları fark edip durdurabilmek.

Yukarıda da belirtildiği gibi her işin vaktini gözetmek, yani zamanlamaya riayet Sabûr isminin tecellisidir. İşin vaktini gözetmek sabır gerektirdiği gibi işi ifa ederken gereken özeni göstermek de sabır ister. Dolayısıyla işlerini vaktinde ve itina ile yapanlar bu isim ile ahlaklanmış kimselerdir. Mükemmel bir dengeye ulaşmışlardır. Bu noktada esma-i hüsnanın ilki olan lafza-i celalin tecellisinde de bu mükemmel dengeden bahsettiğimizi hatırlamak gerekir. Demek ki dinin başı da sonu da dengedir. Her şeye hakkını vermektir. Hiçbir ciheti abartmadan veya ihmal etmeden, ahlakî bir bütün olarak geliştirmektir.

Yüce Allah'ın en güzel isimleri demek olan "esma-i hüсна" terkibi bizzat Allah Teâlâ'nın kendi isimleri için Kur'an-ı Kerim'de kullandığı bir ifadedir (Haşr, 59/24). Hem kulluğumuzu ifade etmek hem de Yaraticımızın bizden istediği ahlakı gerçekleştirebilmek için O'nu bütün isimleriyle tanımaya, inanmaya ve kendimizi o isimlerin tecelligahı olacak şekilde eğitmeye de muhtacız. Esmâ-i hüسنayı bilmek Rabbimize karşı saygı ve hayranlık hisleri oluşturur ve bunun neticesinde O'na olan bağlılık ve taatımız artar. Kur'an-ı Kerim'de açıkça bu isimlerle dua etmemiz emredildiği için zikir ve dualarda bu isimlere başvurmak sevabın artmasına ve duaların kabulüne vesile olur. Her şeyden önemlisi bu isimler tevhid inancımızı her tür sapmadan koruyarak muhafaza edebilmemize yardım eder.

2020-06-Y-0003-1933

ISBN 978-625-7779-85-2

9 786257 779852

Diyanet İşleri Başkanlığının hediyesidir.
Para ile satılmaz.